

VOJENSKOTEORETICKÝ ČASOPIS

VOJENSKÉ ROZHLEDY

4

ROČNÍK 31 (63)

Recenzovaný článek

Ozbrojené síly v institucionálním a funkčním pojetí K vymezení a výkladu pojmu ozbrojených sil a jeho praktickým důsledkům

The Armed Forces in Institutional and Functional Concept On the Definition and Interpretation of the Concept of the Armed Forces and its Practical Implications

Leopold Skoruša, Ondřej Horák, Radim Vičar, Tomáš Zbořil

Abstrakt: Článek se zabývá výkladem pojmu „ozbrojené síly“ v kontextu platného právního řádu České republiky. Autoři navrhnou rozlišovat ozbrojené síly v institucionálním pojetí a ve funkčním pojetí. Podstatou řešení je interpretace § 3 odst. 1 zákona o ozbrojených silách (č. 219/1999 Sb.) ve funkčním pojetí, tj. tak, že ozbrojené síly chápe včetně vojáků zařazených do součástí dle § 6 odst. 1 písm. b-e, a odst. 2 zákona č. 221/1999 Sb. Cílem článku je iniciace odborné diskuse o předmětné problematice, a také naznačení směrů, jak by bylo vhodné věc řešit.

Abstract: The article deals with the interpretation of the term "armed forces" in the context of the current legal system of the Czech Republic. The authors propose to distinguish between the armed forces in the institutional concept and in the functional concept. The essence of the solution is the interpretation of Section 3(1) of the Armed Forces Act (No. 219/1999 Coll.) in a functional concept, i.e. in such a way that the armed forces are understood to include soldiers assigned to units under Section 6(1) (b-e) and (2) of Act No. 221/1999 Coll. The aim of the article is initiation professional discussions about the issue in question, as well as indications of directions as to how it would be appropriate to solve the matter.

Klíčová slova: ozbrojené síly; zákon o ozbrojených silách; armáda; voják; právo.

Key words: Armed Forces; Armed Forces Act; Army; Soldier; Law.

ÚVOD

V souvislosti s pojmem ozbrojené síly můžeme při aplikaci právních předpisů narazit na řadu výkladových problémů. Je nějaký rozdíl v omezení základních práv vojáků zařazených ve vojenských školách, Vojenské policii, Vojenském zpravodajství nebo v Armádě ČR? Mohou příslušníci Vojenské policie na rozdíl od Hradní stáže stávkovat? Jsou od daně z příjmu osvobozeny kázeňské odměny vojenských policistů, stejně jako je tomu např. u vojáků Armády ČR? Je možné povolat vojenské akademické pracovníky či studenty Univerzity obrany k záchranným pracím a likvidaci následků pohromy nebo k plnění úkolů Policie ČR? Po terminologickém exkurzu a kritickém rozboru platné právní úpravy představíme možné řešení výkladových problémů, které se netýká pouze tzv. branného zákonodárství, ale řady dalších (zejména veřejnoprávních) předpisů. Na rozdíl od jiných autorů, kteří se věnovali problematice používání pojmu ozbrojené síly (ať již z ústavně-právní či trestněprávní perspektivy), bereme za základ nejen vojensko-právní východisko, ale současně se poprvé snažíme o komplexní uchopení napříč právními odvětvími.

1 K VYMEZENÍ POJMU OZBROJENÉ SÍLY

1.1 Formulace problému

Nejen laická, ale také odborná právnícká (a často i vojenská) veřejnost nedostatečně rozlišuje mezi pojmy „voják“, „ozbrojené síly“ a „armáda“. Doložit to můžeme např. na ge-nezi občanského zákoníku, kdy v případě tzv. vojenské závěti (§ 1545 zákona č. 89/2012 Sb., dále také „OZ“) může „při účasti v ozbrojeném konfliktu a vojenských operacích zaznamenat poslední vůli vojáka nebo jiné osoby náležející k ozbrojeným silám velitel vojenské jednotky České republiky, nebo jiný voják v hodnosti důstojníka nebo vyšší, za přítomnosti dvou svědků“, zatímco v první verzi OZ z roku 2005 mohl takto pořídit závěť „voják nebo jiná osoba náležející k armádě“¹. To sice bylo (na základě rezortních připomínek) změněno ve verzi OZ odeslané do Legislativní rady vlády v dubnu 2011 (§ 1515)²,

¹ Dostupný z: http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/OZ_verze_2005.pdf; elektronické zdroje citované v tomto článku byly ověřené k 1. 10. 2022.

² Dostupný z: http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/OZ_Navrh_zakona_s_obsahem_11042011.pdf

důvodová zpráva zůstala ve znění odpovídajícím původnímu návrhu.³ Ale ani aktuální znění není bezproblémové, jak se pokusíme ukázat v dalším výkladu.⁴

Z oblasti trestního práva upozorníme na trestní řád (zákon č. 141/1961 Sb.), kde je pojem ozbrojené síly zmíněn šestnáctkrát ve dvanácti ustanoveních, a zejména na trestní zákoník (zákon č. 40/2009 Sb., dále také „TZ“), kde je pojem ozbrojené síly zmíněn dvacetčtyřikrát ve třinácti ustanoveních, přičemž na okraj můžeme uvést, že poslední novela (provedená zákon č. 130/2022 Sb.) v § 321a TZ zakotvuje nový trestný čin nazvaný „účast na nestátní ozbrojené skupině zaměřené na působení v ozbrojeném konfliktu“.

Z dynamického pohledu na právní řád je však patrné, že si jsou někteří legislativci problémů spojených s používáním pojmu či možná lépe řečeno pojmů „ozbrojené síly“ vědomi. Doložit to můžeme tentokrát na veřejnoprávní oblasti, kdy např. u osvobození od zpoplatnění užití zpoplatněné pozemní komunikace podle zákona č. 13/1997 Sb., o pozemních komunikacích, došlo při novele provedené zákonem č. 80/2006 Sb. k propojení (původně samostatně uváděných) ozbrojených sil a Vojenské policie.⁵ Jako další příklad můžeme uvést změny formulace vládních nařízení o povolávání vojáků k plnění asistenčních operací na podporu IZS: ještě v roce 2013 se v nařízení vlády č. 182/2013 Sb. v nadpisu mluvilo o nasazení vojáků AČR a odkazovalo se na konkrétní ustanovení zákona č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách České republiky, ve vlastním textu se však uváděli vojáci v činné službě⁶; v nařízení vlády č. 236/2014 Sb. se již v nadpisu mluví o po-

3 ELIÁŠ, Karel a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. Ostrava: Sagit, 2012, s. 637. Též srov. <http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/Duodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>

4 K problematice tzv. vojenského soukromého práva blíže: HORÁK, Ondřej, ZBOŘIL, Tomáš, RAZIM, Jakub. Rekodifikace soukromého práva a příslušníci ozbrojených sil. *Vojenské rozhledy*, 2016, roč. 25, č. 4, s. 132–143.

5 „§ 20a Osvobození od zpoplatnění (1) Zpoplatnění nepodléhá užití zpoplatněné pozemní komunikace silničním motorovým vozidlem [...]

b) Ministerstva vnitra používaným Policií České republiky a opatřeným nápisem „POLICIE“ nebo ozbrojeného bezpečnostního sboru jiného státu na základě vzájemnosti,

c) ozbrojených sil České republiky^{11d}), včetně vozidel používaných Vojenskou policií a opatřených nápisem „VOJENSKÁ POLICIE“ a vozidel ozbrojených sil jiného státu na základě vzájemnosti, [...]“

6 Nařízení vlády ze dne 26. června 2013 o povolání vojáků Armády České republiky k záchranným pracím a k likvidaci následků pohromy při povodních v období od 29. června 2013 do 15. července 2013

„Vláda nařizuje podle § 14 odst. 3 a § 16 odst. 4 zákona č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách České republiky, ve znění zákona č. 546/2005 Sb.:

§ 1 K záchranným pracím a k likvidaci následků pohromy při povodních na území České republiky v období od 29. června 2013 do 15. července 2013 se použije nejvýše 2 000 vojáků v činné službě.

§ 2 O použití vojáků v činné službě rozhodne podle územního rozsahu povodní ministr vnitra, primátor hlavního města Prahy nebo hejtmاني příslušných krajů.

§ 3 Ministr obrany určí vojáky v činné službě, včetně vojenské techniky, k plnění jejich úkolů podle § 1.

§ 4 (1) Toto nařízení nabývá účinnosti dnem jeho vyhlášení. (2) Toto nařízení pozbývá platnosti dnem 15. července 2013.“

užití vojáků v činné službě a odkaz je jen na zákon o ozbrojených silách ČR bez uvedení konkrétního paragrafu.⁷

V neposlední řadě zdůrazněme, že problematika je v době zvýšených bezpečnostních rizik velmi aktuální, což můžeme doložit recentní snahou o novelizaci čl. 43 odst. 4 Ústavy ČR o posílení pravomocí vlády ve vztahu k ozbrojeným silám.⁸

1.2 Obecně k pojmu ozbrojené síly

Pojem „ozbrojené síly“ prostupuje celý právním řádem. Najdeme jej ve všech pramenech vnitrostátního i mezinárodního práva, ve stovkách právních předpisů⁹ různých odvětví práva veřejného i soukromého: vedle „domovského“ branného a bezpečnostního zákonodárství také v ústavním pořádku (zvl. v Ústavě ČR, Listině základních práv a svobod a ústavním zákonu o bezpečnosti ČR) a dále v předpisech trestních (zvl. v trestním zákoníku i trestním řádu), správních, daňových, ochrany životního prostředí a v neposlední řadě pracovněprávních a občanskoprávních (zvl. v zákoníku práce a občanském zákoníku).

Orgány aplikující právo pak stojí před výchozí a přitom zásadní (a poměrně interpretačně složitou) otázkou, koho pod pojem „ozbrojené síly“ zařadit. Pouze vojáky Armády ČR, Vojenské kanceláře prezidenta republiky a Hradní stráž (dále také „trojdefinice“), nebo ještě Vojenské policie, Vojenského zpravodajství a vojenských škol (dále také „vojenské síly“)?

⁷ Nařízení vlády ze dne 3. listopadu 2014 o povolání vojáků v činné službě k plnění úkolů Policie České republiky v období do 31. ledna 2015

„Vláda nařizuje podle § 22 odst. 1 a 2 zákona č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, a podle zákona č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách České republiky, ve znění pozdějších předpisů:

§ 1 K plnění úkolů Policie České republiky při zajišťování vnitřního pořádku a bezpečnosti s cílem ochránit životy, zdraví a majetek osob v souvislosti s výbuchem muničního skladu ve Vrběticích se povolává 100 vojáků v činné službě.

§ 2 Vojáci v činné službě plní úkoly podle § 1 pod velením příslušníka Policie České republiky. Vojáci v činné službě plní uložené úkoly se zbraní a donucovacími prostředky v rozsahu stanoveném v § 4.

§ 3 Ministr obrany určí vojáky v činné službě, včetně vojenské techniky a výzbroje, k plnění úkolů podle § 1.

§ 4 Vojáci v činné službě povolání k plnění úkolů Policie České republiky podle § 1 mají oprávnění a povinnosti příslušníka Policie České republiky v rozsahu stanoveném v § 2, 3, 9, 10 až 13, 18, 20, 24 až 27, 34, 34a, 35, 37, 40 až 43, 51 až 59, 62, 63, 110, 111, 114 a v § 115 zákona č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

§ 5 (1) Toto nařízení nabývá účinnosti dnem jeho vyhlášení. (2) Toto nařízení pozbývá platnosti uplynutím dne 31. ledna 2015.“

⁸ Blíže: <https://apps.odok.cz/veklep-detail?pid=ALBSCDQJ8MPT>

⁹ Autoři objevili 129 platných a účinných zákonů, 46 nařízení vlády a 94 vyhlášek ministerstev, přičemž do uvedeného výčtu nezahrnovali novely.

Na pojem „ozbrojené síly“¹⁰ můžeme nahlížet z různých perspektiv – jazykové, historické, vojenské, mezinárodní, vnitrostátní, a následně chápat v různých významech – v obecném x právním, formálním x materiálním, vnitrostátním x mezinárodním, institucionálním x funkčním či zákonném x lidskoprávním. Ať již použijeme jakoukoli perspektivu, jako východisko a prostředek ke srovnání nám bude sloužit legální definice ozbrojených sil v § 3 odst. 2 zákona o ozbrojených silách ČR.

Předně je důležité uvést, že pojmy užívané v právních předpisech by měly respektovat společenskou realitu a měly by se používat v právním řádu jednotně, pokud nejsou závažné důvody k tomu, aby měly významy odlišné/speciální (např. je rozdíl mezi věcí v právním a neprávním smyslu).

Z obecného či jazykového hlediska jsou ozbrojené síly vymezovány jako „všechny vojensky organizované a vyzbrojené síly“¹¹ či jako „souhrn vojensky organizovaných a vyzbrojených složek“.¹²

Bez ohledu na vymezení v jazykových příručkách, ať již tradičních či moderních, bude běžnému posluchači evokovat pojem ozbrojené síly spíše vojenské síly a ozbrojené bezpečnostní sbory dohromady, resp. všechny ozbrojené složky (z historické perspektivy můžeme doplnit, že např. finanční stráž byla ozbrojeným sborem ministerstva financí, který v letech 1918–1940 a 1945–1949 dohlížel na střežení státní hranice, pohraniční stráž byla ozbrojená složka, která měla na starost ostrahu a kontrolu státní hranice v letech 1951–1991).

1.3 Historický exkurz

Po vzniku Československa zůstala v platnosti původní rakouská úprava uplatňování branné moci podle branného zákona (zákon č. 128/1912 ř. zákon). Nařízení Národního výboru československého č. 21/1918 Sb. z. a n., o přísaze vojsk československých, užívá, jak je patrné z názvu, pojem vojsko československé. Branný zákon republiky Československé (zákon č. 193/1920 Sb. z. a n.) se „vrací“ k pojmu branná moc, konkrétně československá branná moc. Tento zákon však neobsahoval ani teleologické ani organizační parametry branné moci, ale soustředil se na podrobný popis a reálný výkon branné povinnosti. Zákon byl zrušen až Branným zákonem (č. 92/1949 Sb.), avšak i on v původním

¹⁰ K pojmu ozbrojených sil nejnověji srov. DIENSTBIER, Jakub. Občanské vedení ozbrojených sil v teorii a české praxi. *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, 2020, roč. 66, č. 2, s. 169–194. Jde o zdařilý rozbor, i když spíše státovědecký a politologický provedený na okraj jím řešené problematiky. Navazuje na svoji diplomovou práci: DIENSTBIER, Jakub. *Role ústavních orgánů při zajišťování bezpečnosti státu*. Praha 2019, zvl. s. 22–29. Podrobný rozbor najdeme v disertační práci (GÖTTINGER, Vlastimil. *Činnost a řízení ozbrojených sil v míru jako předmět zkoumání správní vědy*. Brno 2012, zvl. s. 18 a násl.), ovšem bez právního rozměru (resp. bez reflexe výkladových problémů v právních předpisech).

¹¹ HAVRÁNEK, Bohuslav a kol. *Slovník spisovného jazyka českého*. Sv. 3. M–O. 2., nezm. vyd. Praha: Academia, 1989, s. 631 (1. vyd. 1960).

¹² MEJSTŘÍK, Vladimír a kol. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. 4., opr. vyd. Praha: Academia, 2005 (dotisk 2010), s. 256 (1. vyd. 1978).

znění používal termín československá branná moc. Až jeho novela provedená zákonem č. 19/1958 Sb. zavádí místo toho pojem ozbrojené síly Československé republiky. Pod tento termín bylo podřazováno vojsko, jako základní součást ozbrojených sil, dále pak veřejné ozbrojené sbory, které určí vláda a též veřejné ochranné sbory určené zvláštními předpisy.¹³ Vojsko je v zákoně definováno jako souhrn vojáků. Vojáky se rozumějí osoby, které byly odvedeny podle zákona a mají služební povinnost.¹⁴ Jen na dokreslení širokého vymezení ozbrojených sil uvedme, že podle § 2 zákona č. 76/1959 Sb., o některých služebních poměrech vojáků, ve znění novel, byli vojáci povinni vykonat tuto přísahu: „Já, voják ozbrojených sil, vědom si svých občanských a vlasteneckých povinností, slavnostně prohlašuji, že budu věrný České republice. [...]“ Posledním stěžejním právním předpisem z období před rokem 1989, který již standardně používá pojem ozbrojené síly, je zákon č. 40/1961 Sb., o obraně Československé socialistické republiky. Tento zákon upravil základní zásady obrany státu, vztahů mezi státními orgány, organizacemi a občany navzájem.¹⁵

1.4 Pojem ozbrojených sil z mezinárodněprávní perspektivy

Vycházejí z I. úmluvy II. Haagské mírové konference konané v roce 1907, definuje mezinárodní právo ozbrojené síly jako „subjekt skládající se ze všech organizovaných vojenských jednotek a personálu, které jsou pod velením osob odpovědných za jednání svých podřízených. Jsou vytvářeny a organizovány v souladu s potřebami národní bezpečnosti a požadavky obrany, mohou být vytvářeny a doplňovány na principu dobrovolnosti nebo povinnosti, avšak nemohou být cvičeny odlišně pro použití v mezinárodních a ne-mezinárodních konfliktech.“¹⁶ Faktické užití termínu ozbrojené síly je zpravidla plně v gesci národních států a často vychází z historických tradic určitých regionů. Z hlediska modernějšího výkladu gramatického – jsou ozbrojené síly projevem státní moci, která vygenerovala skupinu osob a vybavila je zbraněmi a schopnostmi k prosazování svých cílů.

Na tomto místě je nezbytné uvést, že Haagské právo používá pojem ozbrojená moc, který má však stejný význam jako pojmy předešlé.¹⁷ Pojem ozbrojené síly se v mezinárodně právních dokumentech ustálil po přijetí Charty OSN¹⁸ a zvláště pak základních pramenů mezinárodního humanitárního práva. Jednoznačným dokladem tohoto tvrzení je

¹³ Srov. § 2 odst. 1 zákona č. 92/1949 Sb., Branný zákon, ve znění zákona č. 19/1958 Sb.

¹⁴ Srov. § 2 odst. 2 zákona č. 92/1949 Sb., Branný zákon, ve znění zákona č. 19/1958 Sb.

¹⁵ Blíže: ŠÍŇ, Zbyněk, HUBKA, Augustin. *Branná politika a zákonodárství ČSSR*. Praha: Panorama, 1980.

¹⁶ Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 5/1930 Sb. z. a n., o přístupu Československé republiky k I. úmluvě II. Haagské mírové konference ze dne 18. října 1907 o smírném vyřizování mezinárodních sporů.

¹⁷ Srov. např. čl. II. odst. 2. Úmluvy o určení pojmu útočného činu ze dne 17. 2. 1934, publikované pod č. 193/1935 Sb. z. a n., nebo také hlava I. čl. 1. připojený řád čl. 3. Úmluvy týkající se nakládání s válečnými zajatci ze dne 27. 7. 1929, publikované pod č. 22/1938 Sb. z. a n.

¹⁸ Vyhláška ministra zahraničních věcí ze dne 16. 1. 1947 o chartě Spojených národů a statutu Mezinárodního soudního dvora, sjednaných dne 26. 6. 1945 na konferenci Spojených národů o mezinárodní organizaci, konané v San Francisku, publikované pod č. 30/1947 Sb.

znění článku 43 odst. 1. protokolu I. k Ženevským úmluvám: „Ozbrojené síly strany v konfliktu se skládají ze všech organizovaných ozbrojených sil, skupin a jednotek, které jsou pod velením osob odpovědným této straně za jednání svých podřízených, a to i v případech, kdy strana je zastupována vládou nebo orgánem, který protějščí strana neuznává. Tyto ozbrojené síly budou podléhat vnitřnímu disciplinárnímu systému, který mezi jiným bude prosazovat dodržování norem mezinárodního práva aplikovaných v ozbrojených konfliktech“.¹⁹

1.5 Pojem ozbrojených sil z vnitrostátní (zvl. ústavněprávní) perspektivy

U českého (vnitrostátního) práva, které nás v tomto příspěvku zajímá především, můžeme vzít za východisko našich úvah vymezení v § 3 zákona č. 219/1999 Sb., ozbrojených silách České republiky²⁰ (dále také „OzbZ“²¹) a na to navazující novelizovanou úpravu služebního zařazení v § 6 zákona č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání²² (dále také „VojZ“²³).

Z této perspektivy by se mohlo zdát, že zákonné vymezení je užší než běžný jazykový význam či mezinárodněprávní uzance a vztahuje se pouze na část vojáků ve služebním poměru a nezahrnovalo by vojáky konající službu jako vojenští policisté, vojenští zpravodajci, pracovníci ministerstva (včetně generálního štábu), studenti vojenských škol či akademičtí pracovníci.

V praxi však tento „úzký“ přístup přináší problémy a vedl by často k jinak nedůvodnému přístupu k vojákům zařazeným v různých vojenských součástech.

Na druhou stranu však existuje na ústavní úrovni skupina předpisů, které mají nejen vyšší právní sílu, ale jsou také staršího data než branné zákonodárství a které sice ozbrojené síly nevymežují, ale chápou je zřejmě v jiném (běžném) významu (širším než

¹⁹ Sdělení o vázanosti České a Slovenské Federativní Republiky Dodatkovými protokoly I a II k Ženevským úmluvám z 12. 8. 1949 o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů a konfliktů nemajících mezinárodní charakter, přijatých v Ženevě dne 8. 6. 1977, publikované pod č. 168/1991 Sb.

²⁰ „§ 3 (1) K zajišťování své bezpečnosti vytváří Česká republika ozbrojené síly. (2) Ozbrojené síly se člení na armádu, Vojenskou kancelář prezidenta republiky a Hradní stráž. (3) Ozbrojené síly tvoří vojáci v činné službě; jejich služebněprávní vztahy se řídí zvláštními právními předpisy. [...] (7) V ozbrojených silách se zaměstnávají občanskí zaměstnanci, kteří tvoří civilní personál ozbrojených sil; jejich pracovněprávní vztahy ke státu se řídí zvláštními právními předpisy.“

²¹ Zkratka „OzbZ“ se bude používat v ASPI a také v připravovaném komentáři k zákonu o ozbrojených silách, v Becku zkratka „OzbSil“. V rezortu se většinou užívá zkratka „ZOS“, která však je již tradičně vyhrazena pro zákon č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele.

²² § 6 (1) „Voják v průběhu služebního poměru vykonává službu podle potřeb České republiky na území České republiky i v zahraničí a) v ozbrojených silách České republiky, b) v ministerstvu, c) ve vojenských školách, d) ve Vojenské policii, nebo e) ve Vojenském zpravodajství.“

²³ Zkratka „VojZ“ se používá v ASPI, Becku a v nejnovějším komentáři k zákonu o vojácích z povolání (2017, v ASPI průběžně aktualizován). V rezortu se většinou užívá zkratka „ZVZP“. Její konstrukce však je podle uzáložních kritérií nesprávná (nezahrnuje se předložky) i nevhodná (zaměnitelnost se zákonem č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, či zákonem č. 551/1991 Sb., o Všeobecné zdravotní pojišťovně České republiky, přičemž zkratka „VZP“ je vžitá právě pro Všeobecnou zdravotní pojišťovnu).

je vymezení v rámci branného zákonodárství), jak bude blíže doloženo. Kromě ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava ČR (čl. 39 odst. 3 a čl. 43), Listina základních práv a svobod (v čl. 27 odst. 4 a čl. 44) můžeme uvést ústavní zákon č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti ČR (čl. 3 odst. 1, čl. 4 a 11).

Bohužel musíme říct, že bezpečnostní problematika dosud stála spíše v pozadí zájmu konstitucionalistů a problematika vnější bezpečnosti pak na jejím okraji. Patrné je to i z rejstříků komentářů (k Ústavě ČR a Listině), kde často nejsou „ozbrojené síly“ vůbec uvedeny, přestože se řada ustanovení ústavního pořádku a zejména Listiny ozbrojených sil dotýká.

V rejstřících komentářů Wolters Kluwer ozbrojené síly uvedeny bývají. V komentáři k Listině (2012) jsou zmíněny u 14 článků, u čl. 18 (Petiční právo) a čl. 27 (Koaliční svoboda a právo na stávkou), kde byl autorem J. Kysela, je alespoň odkazováno na „trojdefinici“ podle OzbZ, u čl. 44 (Omezení některých práv), kde je autorem V. Šimíček a ozbrojené síly jsou zmiňovány nejčastěji, není k pojmu žádný bližší výklad.²⁴ V komentáři k Ústavě ČR a ústavnímu zákonu o bezpečnosti ČR (2015) je v rejstříku pouze jeden odkaz, a to na výklad u čl. 4 ústavního zákona č. 110/1998 Sb., opět ovšem bez vymezení ozbrojených sil.²⁵ V komentáři k Ústavě ČR jsou ozbrojené síly zmíněny u 24 článků, ovšem vždy jen okrajově, podrobněji pouze u čl. 43 (Vyhlášení válečného stavu a další otázky bezpečnosti České republiky), kde byl autorem P. Mlsna. Ten sice poukazuje na širší (faktické) vymezení ozbrojených sil, ale pouze u ozbrojených sil cizího státu ve vazbě na zákon č. 310/1999 Sb., o pobytu ozbrojených sil jiných států na území České republiky.²⁶

V komentáři C. H. Becka k Ústavě ČR je v rejstříku také pouze jeden odkaz, a to na výklad u čl. 43 (Věci bezpečnosti ČR), v němž J. Syllová (jako jedna z mála) upozorňuje na

²⁴ WAGNEROVÁ, Eliška, ŠIMÍČEK, Vojtěch, LANGÁŠEK, Tomáš, POSPÍŠIL, Ivo et al. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, passim.

²⁵ UHL, Pavel. Komentář k čl. 4 (Ozbrojené síly a branná povinnost). In RYCHETSKÝ, Pavel, LANGÁŠEK, Tomáš, HERC, Tomáš, MLSNA, Petr et al. *Ústava České republiky; Ústavní zákon o bezpečnosti České republiky. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 1147–1148.

²⁶ „Ozbrojené síly České republiky se člení na Armádu České republiky, Vojenskou kancelář prezidenta republiky a Hradní stráž, jak to vyplývá ze zák. č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách České republiky. Pokud jde o ozbrojené síly cizích států, je pochopitelné, že český právní řád se nemůže spokojit s podobnou definicí podle právních řádů jiných států. Proto podle zák. č. 310/1999 Sb., o pobytu ozbrojených sil jiných států na území České republiky, platí, že ozbrojenými silami se rozumí vojenský a civilní personál s vojenským materiálem, zákon tedy zohledňuje faktický stav namísto formálního označení takových sil. Právní poměry související s ozbrojenými silami mohou také upravovat mezinárodní smlouvy, jejichž příkladem může být Dohoda mezi smluvními stranami Severoatlantické smlouvy o statutu jejich ozbrojených sil (NATO SOFA), přijatá dne 19. 6. 1951 v Londýně a vyhlášená pod č. 1/2002 Sb. m. s.“ MLSNA, Petr. Komentář k čl. 43. In RYCHETSKÝ, Pavel, LANGÁŠEK, Tomáš, HERC, Tomáš, MLSNA, Petr et al. *Ústava České republiky; Ústavní zákon o bezpečnosti České republiky. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 438–439.

problematiku vymezení ozbrojených sil včetně možného řešení.²⁷ V komentáři k Listině ozbrojené síly v rejstříku už uvedeny nejsou, nejpodrobnější výklad je u čl. 44, ale pojmově je (již tradičně) nevymezuje.²⁸ V nejnovějším a nejrozsáhlejším komentáři, který připravilo nakladatelství Leges, se autoři pojmu ozbrojených sil také blíže nevěnují.²⁹

2 K VÝKLADU POJMU OZBROJENÝCH SIL

2.1 Kategorizace a rozbor právních předpisů týkajících se ozbrojených sil

Právní předpisy obsahující pojem ozbrojené síly můžeme rozlišit do **tří kategorií** podle toho, jaký bude mít na jejich aplikaci vliv chápání ozbrojených sil v „užším“ nebo „širším“ smyslu. Půjde o 1) obdobu, 2) parciálnost, a 3) různost, přičemž zatímco první kategorie nepřináší v praxi problém, druhá kategorie by mohla vést k zohlednění specifických úkolů vojáků v různých složkách vojenských sil, jako problematická bude vnímána především třetí kategorie.

- 1) Obdoba – rozlišování nehraje roli, protože se buď a) výslovně uvádí také Vojenská policie a Vojenské zpravodajství nebo b) šířeji zpravodajské služby (např. u používání vojenského materiálu podle § 1 odst. 3 písm. a), b), e), a f) zákona č. 119/2002

²⁷ „Ozbrojenými silami České republiky se podle zákona č. 219/1999 Sb. rozumí Armáda ČR, Hradní stráž a Vojenská kancelář prezidenta republiky. Z kontextu čl. 43 je možno dovodit, že má jít o specifikovanou část ozbrojených sil. Důvodová zpráva hovoří o tom, že se ozbrojenými silami rozumí pro účel tohoto ustanovení Ústavy „samostatné součásti ozbrojených sil s vlastním názvem, číselným označením a velením“. Tato definice je však příliš zužující, za ozbrojené síly je nutno považovat i útvary, které nejsou samostatné, popř. nemají uvedené technické náležitosti. Vhodnější definici ozbrojených sil uvádí zákon č. 310/1999 Sb., který v § 2 stanoví, že ozbrojenými silami se rozumí „vojenský a civilní personál s vojenským materiálem“. SYLLOVÁ, Jindřiška. Komentář k čl. 43. In SLÁDEČEK, Vladimír, MIKULE, Vladimír, SUCHÁNEK, Radovan, SYLLOVÁ, Jindřiška. Ústava České republiky. *Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2016, s. 450 (stejně již 1. vyd., 2007, s. 327).

²⁸ Srov. HEJČ, David. Komentář k čl. 44. In HUSSEINI, Faisal, BARTOŇ, Michal, KOKEŠ, Marian, KOPA, Martin et al. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2021, s. 1370–1371.

²⁹ Srov. KÜHN, Zdeněk, KRATOCHVÍL, Jan, KMEC, Jiří, KOSAŘ, David et al. *Listina základních práv a svobod. Velký komentář*. Praha: Leges, 2022, *passim*.

Sb., o střelných zbraních a střelivu³⁰, osvobození od zpoplatnění podle § 20a zákona č. 13/1997 Sb., o pozemních komunikacích³¹, a při použití zvláštních postupů k utajení a zajištění bezpečnosti podle § 43 zákona č. 325/2021 Sb., o elektronizaci zdravotnictví³²), c) kromě ozbrojených sil zmiňuje také „ministerstvo nebo jiný správní úřad“, což by se mělo vztahovat také na Vojenskou policii i Vojenské zpravodajství jako součásti Ministerstva obrany ČR (např. u oprávnění užívat státní znak podle § 2 zákona č. 352/2001 Sb., o užívání státních symbolů³³, u neslučitelnosti funkcí podle § 5 zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů³⁴), d) „správní úřad“ (např. u povinnosti zaměstnanců veřejné sféry v § 303 zákona č. 262/2006 Sb., zákoníku práce³⁵), nebo e) sousloví „příslušníka ozbrojených sil nebo ozbrojeného sboru“ (zvl. v osmi ustanoveních zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád, nebo v § 20 písm. i) zákona č. 2/1991

30 § 1 (3) „Zákon se nevztahuje, není-li dále stanoveno jinak, na

a) zbraně, střelivo a munici, které jsou nabývány nebo drženy ve výzbroji ozbrojenými silami České republiky, Vojenskou policií, bezpečnostními sbory, Vojenským zpravodajstvím nebo ozbrojenými silami anebo sbory jiných států při jejich pobytu na území České republiky, překračování státních hranic České republiky a průjezdu přes území České republiky nebo přeletu nad územím České republiky podle zvláštního právního předpisu²) nebo mezinárodní smlouvy, která je součástí právního řádu, a jsou určeny k plnění jejich úkolů,

b) zbraně, střelivo a munici ve vlastnictví státu, které jsou určeny ke sbírkovým, výzkumně vývojovým nebo muzejním účelům Ministerstvem vnitra (dále jen „ministerstvo“), Ministerstvem obrany, ozbrojenými silami České republiky, Vojenskou policií, bezpečnostními sbory, Vojenským zpravodajstvím nebo ozbrojenými silami anebo sbory jiných států při jejich pobytu na území České republiky, překračování státních hranic České republiky a průjezdu přes území České republiky nebo přeletu nad územím České republiky podle zvláštního právního předpisu nebo mezinárodní smlouvy, která je součástí právního řádu,

e) zřizování a provozování střelnic [...], f) provádění pyrotechnického průzkumu [...].“

31 § 20a (1) „Zpoplatnění nepodléhá užití zpoplatněné pozemní komunikace silničním motorovým vozidlem [...]

c) ozbrojených sil České republiky, včetně vozidel používaných Vojenskou policií a opatřených nápisem „VOJENSKÁ POLICIE“ a vozidel ozbrojených sil jiného státu na základě vzájemnosti [...].

32 § 43 (1) „Pro účely utajení činnosti zpravodajských služeb České republiky, Policie České republiky, Vojenské policie, Celní správy České republiky, Generální inspekce bezpečnostních sborů a ozbrojených sil České republiky a zajištění bezpečnosti jejich příslušníků a vojáků v činné službě lze použít zvláštní postupy při plnění úkolů stanovených tímto zákonem.

33 § 2 (1) „Státní znak jsou oprávněni užívat“ [...] e) ministerstva a jiné správní úřady, [...] i) ozbrojené síly a bezpečnostní sbory, [...]“

34 § 5 (3) „S funkcí poslance nebo senátora je neslučitelný výkon funkce v pracovním nebo služebním poměru k České republice, pokud jde o funkce jmenované nebo o funkce, v nichž se při výkonu státní správy rozhoduje, a) na ministerstvu nebo na jiném správním úřadu, b) na státním zastupitelství nebo soudu, c) v bezpečnostních sborech⁵⁾, ozbrojených silách České republiky, Nejvyšším kontrolním úřadu, Kanceláři prezidenta republiky, Kanceláři Poslanecké sněmovny, Kanceláři Senátu, státních fondech a v Kanceláři Veřejného ochránce práv.“

35 § 303 (1) „Zaměstnanci a) ve správních úřadech, b) zaměstnanci v 1. Policii České republiky, 2. ozbrojených silách České republiky³³⁾, 3. Generální inspekci bezpečnostních sborů, 4. Bezpečnostní informační službě, 5. Úřadu pro zahraniční styky a informace, [...] mají zvýšené povinnosti uvedené v odstavci 2.“ /V pozn. 83 se odkazuje na zákon č. 219/1999 Sb./.

Sb., o kolektivním vyjednávání³⁶), přičemž pojem „ozbrojený sbor“ nemá v platném právu legální vymezení, takže bychom pod něj kromě ozbrojených bezpečnostních sborů (Policie ČR, Vězeňské služby ČR a Celní správy ČR) mohli řadit také příslušníky Vojenské policie a Vojenského zpravodajství.

- 2) Parciálnost – rozlišování by vedlo k částečně odlišným následkům, což můžeme ukázat a) na omezení základních práv a zejména sdružovací právo, a b) na postavení prezidenta v rámci kázeňského práva.

a) Podle čl. 44 Listiny mohou být některá základní práva zákonem omezena pracovníkům veřejného sektoru, v největší míře pak příslušníkům bezpečnostních sborů a ozbrojených sil (petiční právo v čl. 18, shromažďovací právo v čl. 19 a koaliční svoboda v čl. 27 odst. 1–3).³⁷ Zmocnění k omezení základních práv je koncipováno jak „relativně“ (tj. pouze souvisí-li s výkonem jejich služby), tak také „absolutně“ (u práva sdružovat se v politických stranách a politických hnutí podle čl. 20 odst. 2 a u práva na stávku podle čl. 27 odst. 4³⁸). V případě příslušníků ozbrojených sil to jsou VojZ (§ 44 Shromažďovací právo, § 45 Sdružovací právo³⁹, § 46 Právo svobodně projevovat náboženství nebo víru a § 47 Hospodářská a sociální práva) a OzbZ (§ 4 Omezení sdružovacího práva v ozbrojených silách), v případě VojZ se však nemluví o příslušnících ozbrojených sil, ale o vojácích (z povolání), na zákonné úrovni tedy výkladové problémy nejsou. Pokud bychom však chápali ozbrojené síly ve smyslu „trojdefinice“, nebylo by např. omezení shromažďovacího práva u příslušníků Vojenské policie, Vojenského zpravodajství či vojenských škol v souladu s ústavní úpravou, která naopak zmiňuje ozbrojené síly (bylo by však alespoň v souladu s Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod⁴⁰). Příslušníkům Vojenské policie či Vojenského zpravodajství by bylo možné (perspektivou čl. 44 Listiny) omezit (jako zaměstnancům státní správy) pouze právo na podnikání a jinou hospodářskou činnost, právo sdružovat se v politických stranách a politických

³⁶ § 20 „Nezákonná podle tohoto zákona je stávka ... i) „soudců, prokurátorů, příslušníků ozbrojených sil a ozbrojených sborů a zaměstnanců při řízení a zabezpečování letového provozu.“

³⁷ Čl. 44 „Zákon může soudcům a prokurátorům omezit právo na podnikání a jinou hospodářskou činnost a právo uvedené v čl. 20 odst. 2; zaměstnancům státní správy a územní samosprávy ve funkcích, které určí, též právo uvedené v čl. 27 odst. 4; příslušníkům bezpečnostních sborů a příslušníkům ozbrojených sil též práva uvedená v čl. 18, 19 a čl. 27 odst. 1 až 3, pokud souvisí s výkonem služby. Osobám v povoláních, která jsou bezprostředně nezbytná pro ochranu života a zdraví, může zákon omezit právo na stávku.“

³⁸ Čl. 27 (4) „Právo na stávku je zaručeno za podmínek stanovených zákonem; toto právo nepřísluší soudcům, prokurátorům, příslušníkům ozbrojených sil a příslušníkům bezpečnostních sborů.“

³⁹ § 45 Sdružovací právo (1) „Voják nesmí být členem politické strany, politického hnutí a odborové organizace.“ (2) „Vojáci se mohou sdružovat v profesních sdruženích, jejichž činnost musí být zabezpečena dohodou o spolupráci s ministerstvem a vnitřní normou ministerstva.“

⁴⁰ Čl. 11 Svoboda shromažďování a sdružování (1) „Každý má právo na svobodu pokojného shromažďování a na svobodu sdružovat se s jinými, včetně práva zakládat na obranu svých zájmů odbory nebo vstupovat do nich.“ (2) „Na výkon těchto práv nemohou být uvalena žádná omezení kromě těch, která stanoví zákon a jsou nezbytná v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, předcházení nepokojům a zločinosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných. Tento článek nebrání uvalení zákonných omezení na výkon těchto práv příslušníky ozbrojených sil, policie a státní správy.“

hnutí či právo stávkovat, ale již nikoli např. sdružovat se v odborech (neboli koaliční svobodu). Pokud to srovnáme s právní úpravou omezení základních práv příslušníků bezpečnostních sborů, tam je sdružování v odborech zakázáno pouze u příslušníků zpravodajských služeb (srov. § 47 odst. 2 zákona č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů).

- b) Prezident je vrchním velitelem ozbrojených sil (čl. 63 odst. 1 písm. d) Ústavy), jmenuje a povyšuje generály (čl. 63 odst. 1 písm. g) Ústavy), a to na návrh vlády (§ 7 odst. 4 VojZ), stejně tak generálům hodnost odnímá za úmyslné zvlášť závažné porušení služebních povinností (§ 21 VojZ). Prezident je služebním orgánem ve věcech služebního poměru vojáků z povolání (§ 2 odst. 2 VojZ) a v celém rozsahu mu přísluší kázeňská pravomoc (§ 50 odst. 2 VojZ), jako vrchní velitel ozbrojených sil stanoví ve vojenském řádu podrobnou úpravu vojenského kázeňského práva (§ 50 odst. 2 VojZ) a proti jeho rozhodnutím se nelze odvolat (§ 57 VojZ).⁴¹ Pokud by ozbrojené síly byly chápány úzce v podobě „trojdefinice“, nebylo by možné na jiné vojáky než v těchto třech institucích vztahovat kázeňskou pravomoc prezidenta.
- 3) Různost – rozlišování by vedlo k odlišným následkům, což můžeme ukázat na a) zdanění kázeňských odměn, b) střetu zájmů, c) násilí proti úřední osobě a řadě dalších trestných činů, a d) vojenské závěti.

Právní předpisy buď mluví pouze o ozbrojených silách (viz Listina) nebo zmiňují jak příslušníky ozbrojených sil, tak vojáky z povolání (zákon o dani z příjmu a o střetu zájmů).

- a) Podle § 4 odst. 1 písm. m) zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmu, jsou od daně osvobozena „plnění poskytovaná ozbrojenými silami žákům škol, kteří nejsou vojáky v činné službě, vojákům v záloze povoláním k výkonu vojenské činné služby s výjimkou služného a zvláštního příplatku podle zvláštních právních předpisů,“ podle § 4 odst. 1 písm. n) „kázeňské odměny poskytované příslušníkům ozbrojených sil a bezpečnostních sborů podle zvláštních právních předpisů“, podle § 4 odst. 1 písm. o) „výsluhové náležitosti a služební příspěvek na bydlení u vojáků z povolání a výsluhové nároky u příslušníků bezpečnostních sborů podle zvláštních právních předpisů“ (u vojáků z povolání je v poznámce vždy odkazováno na VojZ), podle § 6 odst. 9 písm. m) „zvláštní příplatek nebo příplatek za službu v zahraničí poskytovaný podle zvláštních právních předpisů vojákům a příslušníkům bezpečnostních sborů vyslaným v rámci jednotky mezinárodních sil nebo mezinárodních bezpečnostních sborů mimo území České republiky po dobu působení v zahraničí“. Zatímco výsluhové nároky a zvláštní příplatek nebo příplatek za službu v zahraničí jsou osvobozeny od daně z příjmu pro všechny vojáky, kázeňské odměny jen pro příslušníky ozbrojených sil.⁴²

⁴¹ Blíže srov. KOUDELKA, Zdeněk. *Prezident republiky*. 2., aktual. a dopl. vyd. Praha: Leges, 2018, s. 198 a násl.

⁴² Bez vymezení ozbrojených sil: PELC, Vladimír, PELECH, Petr. *Daně z příjmů s komentářem*. 18. aktualizované vydání. Olomouc: Anag, 2020, s. 57; DRÁB, Ondřej a kol. *Zákon o daních z příjmů. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2021, s. 39; u § 4 odst. 1 písm. m) je v komentáři Pelc/Pelech odkazováno na neplatný zákon č. 220/1999 Sb.

- b) Podle § 5 odst. 1 zákona č. 38/1994 Sb., o zahraničním obchodu s vojenským materiálem, „vojenským materiálem pro účely tohoto zákona jsou a) výrobky, jejich součásti a náhradní díly, které jsou vzhledem ke svým charakteristickým technicko-konstrukčním vlastnostem posuzovány jako zkonstruované nebo přizpůsobené pro použití v ozbrojených silách nebo bezpečnostních sborech, nebo jsou hromadně v těchto složkách užívány k zabezpečení úkolů obrany a bezpečnosti státu, b) stroje, zařízení, investiční celky, technologie, programové vybavení, technická dokumentace nebo návody vyrobené, upravené, vybavené, zkonstruované nebo přizpůsobené pro vojenské použití, zejména pro vývoj, výrobu, kontrolu a zkoušení dalších výrobků, jejich součástí a náhradních dílů uvedených v písmenu a).“ Omezení pro zahraniční obchod s vojenským materiálem by se opět nevztahovalo na materiál pro vojenskou policii, vojenské školy či vojenské zpravodajství.
- c) V zákonu č. 40/2009 Sb., trestním zákoníku, je pojem ozbrojené síly uveden v § 79 (Ztráta vojenské hodnosti⁴³), § 127 (Úřední osoba⁴⁴), § 168 (Obchodování s lidmi), § 314 (Sabotáž), § 320 (Válečná zrada⁴⁵), § 321 (Služba v cizích ozbrojených silách⁴⁶), § 372 (Nenastoupení služby v ozbrojených silách), § 373 (Nenastoupení mimořádné služby v ozbrojených silách), § 374 (Nenastoupení mimořádné služby v ozbrojených silách z nedbalosti), § 393 (Porušení služební povinnosti vojáka), § 396 (Opuštění vojenského materiálu), § 408 (Společné ustanovení) a § 412 (Válečná krutost).

Komentářová panelistická literatura přistupuje k vysvětlení pojmu ozbrojené síly různým způsobem: v komentáři C. H. Beck se u pojmu úřední osoby uvádí, že „ozbrojené síly, které vytváří Česká republika k zajišťování své bezpečnosti, se člení na: a) armádu, b) Vojenskou kancelář prezidenta republiky a c) Hradní stráž“, jinde a obdobně, že „základ ozbrojených sil tvoří armáda (vojsko). Jejich součástí jsou dále Vojenská

⁴³ § 79 (1) „Soud může uložit trest ztráty vojenské hodnosti, odsuzuje-li pachatele za úmyslný trestný čin spáchaný ze zvlášť zavrženíhodné pohnutky k nepodmíněnému trestu odnětí svobody nejméně na dvě léta.“ (2) „Soud může uložit tento trest též vedle jiného trestu, jestliže to vzhledem k povaze spáchaného trestného činu vyžaduje kázeň a pořádek v ozbrojených silách.“ (3) „Ztráta vojenské hodnosti spočívá v tom, že se odsouzenému snižuje hodnost v ozbrojených silách na hodnost vojína.“

⁴⁴ § 127 (1) „Úřední osobou je [...] e) příslušník ozbrojených sil nebo bezpečnostního sboru nebo strážník obecní policie, [...]“

⁴⁵ § 320 (1) „Občan České republiky, který za stavu ohrožení státu nebo za válečného stavu koná službu v nepřátelských ozbrojených silách, bude potrestán odnětím svobody na deset až dvacet let nebo výjimečným trestem.“ (2) „Příprava je trestná.“

⁴⁶ § 321 (1) „Občan České republiky, který v rozporu s jiným právním předpisem koná službu ve vojsku nebo ozbrojených silách jiného státu, bude potrestán odnětím svobody až na pět let.“ (2) „Odnětím svobody na tři léta až deset let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 za stavu ohrožení státu nebo za válečného stavu.“

kancelář prezidenta republiky a Hradní stráž.⁴⁷ V komentáři Wolters Kluwer je v rámci Přehledu společných hesel trestního zákoníku pojem podrobně představen v hesle „Ozbrojené síly“, a to podle § 3 odst. 2 OzbZ, na závěr hesla „Příslušník bezpečnostního sboru“ se uvádí, že „mezi bezpečnostní sbory sui generis patří rovněž Vojenské zpravodajství a Vojenská policie“, což najdeme také na úvod hlavy XII „Trestné činy vojenské“ s dovysvětlením, že „jejich příslušníci vykonávají svou službu na základě služebního poměru vojáka v činné službě“ a „ve výše uvedeném výčtu [tj. v § 1 odst. 1 zákona č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů] nejsou obsaženy proto, že svým zakotvením spadají pod pojem vojáka v činné službě, protože jejich služební poměr je identický služebnímu poměru vojáka z povolání“, naopak na úvod hlavy XI „Trestné činy proti branné moci“ se tvrdí, že „v širším kontextu je možné do ozbrojených sil řadit dále Vojenskou policii a Vojenské zpravodajství, jejichž úkoly plní příslušníci ve služebním poměru vojáka z povolání“ (autorem obou pasáží je zřejmě R. Šmerda)⁴⁸; v komentáři Leges J. Jelínek u § 372–374 TZ pouze odkazuje na § 3 odst. 2 OzbZ⁴⁹ a v nejnovějším komentáři C. H. Beck autoři vysvětlují ozbrojené síly v pojetí užším – F. Ščerba u § 79 TZ odkazuje se na § 3 odst. 2 OzbZ⁵⁰ a obdobně M. Fryšták u § 114 odst. 4 TZ (Vymezení pojmu „voják“)⁵¹, § 127 TZ⁵² i § 408 TZ⁵³, ale i širším jako M. Fryšták u § 372 TZ⁵⁴.

⁴⁷ ŠÁMAL, Pavel. In: ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník I, § 1–139. Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1358, a RIZMAN, Stanislav. In: ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník. II, § 140–421. Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 3391. V učebnici obdobného autorského kolektivu se uvádí, že „ozbrojenými silami jsou především armáda ČR, Vojenská kancelář prezidenta republiky a Hradní stráž“, bohužel bez bližšího rozvedení (GRIVNA, Tomáš. In: ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní právo hmotné*. 9., přeprac. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2022, s. 981), na jiném místě je naopak chápány šířeji bezpečnostní sbory, kam by mělo patřit také Vojenské zpravodajství a Vojenská policie (ŠMERDA, Radek. In: ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní právo hmotné*. 9., přepracované vydání, Praha: Wolters Kluwer, 2022, s. 1058).

⁴⁸ DRAŠTÍK, Antonín a kol. *Trestní zákoník. Komentář*. 2. svazky. Praha: Wolters Kluwer, 2015, passim.

⁴⁹ JELÍNEK, Jiří. In: JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní zákon a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 8. aktualizované vydání. Praha: Leges, 2020, s. 559.

⁵⁰ ŠČERBA, Filip. In: ŠČERBA, Filip a kol. *Trestní zákoník. Komentář. Sv. 1. § 1–204*. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 922.

⁵¹ „Ozbrojené síly, které vytváří Česká republika k zajišťování své bezpečnosti, se podle § 3 odst. 2 OzbSil člení na Armádu ČR, Vojenskou kancelář prezidenta republiky a Hradní stráž.“ FRYŠTÁK, Marek. In: ŠČERBA, Filip a kol. *Trestní zákoník. Komentář. Sv. 1. § 1–204*. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 1125.

⁵² „K příslušníkům ozbrojených sil srov. výklad k § 114 odst. 4 15–23.“ Tamtéž, s. 1179.

⁵³ „K pojmu ‚ozbrojené síly České republiky‘ srov. § 3 OzbSil.“ FRYŠTÁK, Marek. In: ŠČERBA, Filip a kol. *Trestní zákoník. Komentář. Sv. 2. § 205–421*. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 3255.

⁵⁴ „Ozbrojené síly České republiky tvoří vojáci ve služebním poměru (profesionální vojáci) založeném na základě VojZ a vojáci vykonávající vojenské cvičení nebo výjimečné vojenské cvičení, pokud jsou dobrovolně zařazováni do tzv. aktivní zálohy podle § 5 a § 26 a násl. BranZ nebo pokud vojáci v povinné záloze požádají o dobrovolný výkon těchto cvičení. Vojáka v aktivní záloze lze povolovat na výjimečné vojenské cvičení v délce 14 dnů v kalendářním roce na základě nařízení vlády. Výjimečné vojenské cvičení vykonává voják v záloze, vyžadují-li to záchranné práce při živelních pohromách nebo při jiných závažných situacích ohrožujících životy, zdraví, životní prostředí nebo značné majetkové hodnoty. Doplnění ozbrojených sil v době míru je založeno výhradně na dobrovolném smluvním vztahu občana a státu. Branná povinnost jako povinnost ústavní podle čl. 4 BezpČR zůstala zachována jako pojistka pro situace, kdy personální stav profesionální armády nebude dostačující pro plnění jejich úkolů v mimořádných situacích.“ Tamtéž, s. 3126.

- d) Podle § 1545 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, může „při účasti v ozbrojeném konfliktu a vojenských operacích zaznamenat poslední vůli vojáka nebo jiné osoby náležející k ozbrojeným silám velitel vojenské jednotky České republiky, nebo jiný voják v hodnosti důstojníka nebo vyšší, za přítomnosti dvou svědků“ Z hlediska jazykového výkladu by měl voják a jiné osoby náležet k ozbrojeným silám („nebo“ není odděleno čárkou, má proto slučovací význam).⁵⁵ Zatímco příslušníci Vojenské policie nebo Vojenského zpravodajství by tedy neměli možnost pořizovat „vojenskou“ závěť, civilní personál (podle § 3 odst. 7 OzbZ) by toto právo měl.⁵⁶

2.2 Řešení výkladových problémů – institucionální x funkční pojetí?

Z výše uvedeného výkladu by mělo být patrné, že termín ozbrojené síly se v právních předpisech používá v různých významech. Příčinu zjistíme z vývoje branného zákonodárství. Poprvé byly ozbrojené síly definovány v § 2 zákona č. 92/1949 Sb., Branný zákon, ve znění zákona č. 19/1958 Sb., a od té doby až do přijetí skupiny vojenských zákonů v roce 1999 se užíval v širokém významu.

Rozčleněním ozbrojených sil § 3 odst. 2 OzbZ na Armádu ČR, Vojenskou kancelář prezidenta republiky a Hradní stráž však došlo k zúžení pojmu ozbrojených sil bez ohledu jak na dobovou zákonnou, tak i ústavní úpravu, a k řadě výkladových problémů.

Tuto situaci sice můžeme vnímat jako rozpor jednoho z ústředních pojmů branného zákonodárství s ústavním pořádkem a mezinárodními smlouvami, ale současně se musíme pokusit zákonnou úpravu vyložit ústavně-konformním způsobem.

Předně se klade otázka, zda rozlišování ozbrojených sil v různých významech může mít nějaký účel? Je nějaký věcný důvod (z hlediska úkolů ozbrojených sil), proč vojáci zařazení ve vojenských školách či ministerstvu nemají být členy ozbrojených sil? V některých případech tomu tak zdánlivě může být (např. o vyslání ozbrojených sil ČR mimo naše území rozhoduje parlament obecně a vláda na dobu do 60 dnů, z podstaty věci se nerozhoduje o vyslání příslušníků vojenského zpravodajství k plnění utajených úkolů, ale nevyslovuje se souhlas ani s vysláním jednotlivých příslušníků ozbrojených sil na služební cesty do zahraničí, viz komentář k zákonu o vojenském zpravodajství⁵⁷).

⁵⁵ Vymezení OS odkazem na VojZ: FIALA, BEEROVÁ, s. 209, a DUDA, Petr. 2. vyd. 2019, s. 1615 (také výčet podle § 3 odst. 2 VojZ); bez vymezení OS: ŠEŠINA, Martin. 2. vyd. 2019, s. 180. Dosud nejpodrobnější výklad k vojenské závěti v platném právu, s řadou zajímavých postřehů, si problému s vymezením OZ také není vědom: SALÁK, Pavel. Mimořádné závěti v novém občanském zákoníku. *Ad Notam*, 2017, roč. 23, č. 3, s. 3–8, dostupný z: https://www.nkcr.cz/casopis-ad-notam/detail/39_553-mimoradne-zaveti-v-novem-obcanskem-zakoniku

⁵⁶ Blíže: HORÁK, Ondřej, ZBOŘIL, Tomáš, RAZIM, Jakub. Rekodifikace soukromého práva a příslušníci ozbrojených sil. *Vojenské rozhledy*, 2016, roč. 25, č. 4, zvl. s. 141–142.

⁵⁷ FLIEGEL, Martin. Komentář k § 1. In: POKORNÝ, Ladislav, CHROBÁK, Jiří, FLIEGEL, Martin. *Zákon o zpravodajských službách České republiky; Zákon o Bezpečnostní informační službě; Zákon o Vojenském zpravodajství. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 116.

Podle aktuální úpravy však u naprosté většiny rozebíraných zákonů neexistuje racionální důvod k odlišování vojáků AČR, Vojenské kanceláře prezidenta republiky a Hradní stráže na straně jedné, a vojáků Vojenské policie, Vojenského zpravodajství a vojenských škol na straně druhé.

V současné právní literatuře najdeme dva základní směry řešení problematiky vymezení pojmu ozbrojené síly, resp. otázku zahrnutí Vojenské policie, Vojenského zpravodajství či vojenských škol pod ozbrojené síly:

- 1) chápat Vojenskou policii a Vojenské zpravodajství jako bezpečnostní sbory (R. Šmerda);
- 2) chápat je jako ozbrojené síly, přičemž a) by se jimi rozuměl vojenský a civilní personál s vojenským materiálem (J. Syllová)⁵⁸, b) na vojenské školy se má nahlížet jako na součást Armády ČR (správní soudy, viz rozsudek NSS ze dne 11. 12. 2008, č. j. . 9 As 16/2008-76), nebo se c) klade do protivy vymezení v § 3 odst. 2 x § 3 odst. 3 OzbZ jako pojetí (definice) „organizační“ x „personální“ (M. Fliegel)⁵⁹ či obdobně „správně-organizační“ a „ústavně-personální“ (J. Dienstbier)⁶⁰.

Ani jedno z těchto řešení však nepovažujeme za vhodné:

- Ad 1) Toto řešení nepovažujeme za správné: Vojenská policie a Vojenské zpravodajství mají svým charakterem skutečně velmi blízko k ozbrojeným bezpečnostním sborům a řešení R. Šmerdy má v rámci trestněprávních předpisů jisté ratio, přehlíží však komplexnost řešeného problému. Pomíjí jak jiné veřejnoprávní, tak i soukromoprávní předpisy pracující s pojmem ozbrojených sil, tak zejména vojáky v rámci Ministerstva obrany a vojenských škol.
- Ad 2) a) Vymezovat ozbrojené síly podle § 2 a) zákona č. 310/1999 Sb., o pobytu ozbrojených sil jiných států na území České republiky, jako „vojenský a civilní personál s vojenským materiálem“ také nepovažujeme za vhodné dotváření práva: jednak je uvedená definice ozbrojených sil koncipována jako speciální („V tomto zákoně se rozumí...“), především je však uvedené vymezení příliš široké, bylo by sice využitelné v rámci výkladu Ústavy, ale vzhledem k zahrnutí civilního personálu je nevyhovující pro jiná právní odvětví, zvl. trestní právo.
- b) Již bylo v literatuře oprávněně konstatováno, že rozsudek Městského soudu v Praze ani Nejvyššího správního soudu „není argumentačně zcela přesvědčivý“ (M. Fliegel); argumentace tím, že Vojenská akademie v Brně (dnes Univerzita obrany) „spadá přímo pod resort Ministerstva obrany, nikoli pod resort Ministerstva školství“, že „byla zaměřena zejména na vzdělávání, výchovu a přípravu vojenských profesionálů pro potřeby Armády České republiky, a je zde tedy patrná účelová vazba na Armádu ČR“, nebo že „nemá finanční autonomii, neboť ... byla přímo součástí Ministerstva obrany, a jako taková byla financovaná ze státního rozpočtu (z rozpočtové kapitoly tohoto ministerstva)“ je velmi simplifikující.

⁵⁸ SYLLOVÁ, Jindřiška. Komentář k čl. 43. In: SLÁDEČEK, Vladimír, MIKULE, Vladimír, SUCHÁNEK, Radovan, SYLLOVÁ, Jindřiška. Ústava České republiky. *Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2016, s. 450.

⁵⁹ Tamtéž, s. 115–116.

⁶⁰ DIENSTBIER, Jakub. Občanské vedení ozbrojených sil v teorii a české praxi. *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, 2020, roč. 66, č. 2, s. 28.

V pozadí zřejmě stojí myšlenka, že v situaci, kdy jsou definovány ozbrojené síly (§ 3 odst. 2 OzbZ), ale už není blíže vymezena armáda jako její základ, je vhodnější pojem ozbrojených sil vyložit extenzivně nepřímou právě prostřednictvím armády. V odborné literatuře i v rezortu naopak v zásadě panuje shoda na tom, že Univerzita obrany nebo Vojenská policie nejsou součástí Armády ČR (viz mj. také § 6 VojZ o služebním zařazení, ale i vymezení úkolů armády v § 14 a násl. OzbZ). Vzhledem k nastalým proměnám právního řádu (kdy byl zákonem č. 332/2014 Sb. novelizován § 6 odst. 1 VojZ⁶¹) však můžeme výše uvedenou judikaturu již považovat za překonanou.

c) Toto řešení sice považujeme za správné, ovšem s ne zcela přesvědčivým zdůvodněním: z hlediska legislativní techniky bývají paragrafy a jejich odstavce (a v případě OzbZ tomu tak nepochybně je) koncipovány od obecného ke zvláštnímu, tj. následující odstavce rozvíjí, doplňují či specifikují: § 3 odst. 1 zahrnuje vymezení funkční, § 3 odst. 2 institucionální (či organizační), § 3 odst. 3 a 7 personální – pro pochopení významu § 3 odst. 3 je důležité jak provázání s § 3 odst. 7 („V ozbrojených silách se zaměstnávají občanští zaměstnanci, kteří tvoří civilní personál ozbrojených sil; jejich pracovněprávní vztahy ke státu se řídí zvláštními právními předpisy.“), tak k § 2 odst. 5 („Příslušníkem ozbrojených sil je jen voják v činné službě.“)

Abychom dospěli k praktickému řešení a umožnili právní předpisy užívající pojem ozbrojených sil vyložit ve správném (jim vlastním a zákonodárcem zamýšleném) významu, navrhuje rozlišovat ozbrojené síly v institucionálním pojetí a ozbrojené síly ve funkčním pojetí. Takové rozlišení je vhodnější než dělení na ozbrojené síly v užším a širším smyslu, protože v sobě obsahuje jednak vysvětlení dělícího kritéria a dále není nutné řešit, jaké je vymezení pojmu ozbrojené síly ve vlastním smyslu (zda je to ten dřívější „zákonný“ a dnes „ústavní“, nebo ten současný „zákonný“).

Uvedené dělení můžeme uplatnit dokonce i na samotný zákon o ozbrojených silách ČR: zatímco § 3 odst. 2 OzbZ reprezentuje pojetí institucionální, kdy „ozbrojené síly se člení na armádu, Vojenskou kancelář prezidenta republiky a Hradní stráž“, § 3 odst. 1 OzbZ pojetí funkční, kdy „k zajišťování své bezpečnosti vytváří Česká republika ozbrojené síly“. Z dalších ustanovení OzbZ, v nichž se uplatňuje funkční pojetí, můžeme uvést například vojenskou přísahu (srov. § 3a: „Já, voják, ... budu plnit úkoly ozbrojených sil...“) nebo vymezení úkolů ozbrojených sil (srov. zvl. § 9 odst. 1: „Základním úkolem ozbrojených sil je připravovat se k obraně České republiky a bránit ji proti vnějšímu napadení) a v neposlední řadě náhradu škody (srov. zvl. § 43 odst. 4: „Za škodu způsobenou ozbrojenými silami nebo vojákem v souvislosti s plněním úkolů stanovených tímto zákonem odpovídá stát; to neplatí, pokud se jedná o škodu způsobenou osobě, která svým protiprávním jednáním oprávněný a přiměřený zákrok vyvolala.“).

Dalším příkladem funkčního pojetí může být zákon č. 110/1998., o bezpečnosti ČR, podle jehož čl. 3 odst. 1 („Bezpečnost České republiky zajišťují ozbrojené síly, ozbrojené

⁶¹ § 6 odst. 1 VojZ původně zněl: „1) Voják v průběhu služebního poměru vykonává službu podle potřeb ozbrojených sil na území státu i v zahraničí v a) ozbrojených silách České republiky, b) ministerstvu.“ Od 1. 7. 2015 však má podobu viz pozn. 23.

bezpečnostní sbory, záchranné sbory a havarijní služby.“) Zřejmě nebude sporu o tom, že bezpečnost České republiky zajišťují také Vojenská policie či Vojenské zpravodajství. Jiným příkladem funkčního pojetí, a to již po přijetí OzbZ, může být zákon č. 310/1999 Sb., o pobytu ozbrojených sil jiných států na území České republiky.

3 NÁVRHY DE LEGE FERENDA

Vzhledem k současnému stavu našeho zákonodárství a zaužívanosti pojmu ozbrojené síly v institucionálním pojetí by se racionálním i (v rámci rezortu) ekonomičtějším řešením zdála být změna ústavního pořádku a dílčích zákonů (zejména z éry před rokem 1999). Musel by se však najít pojem, který by ozbrojené síly ve funkčním pojetí nahradil. Nabízely by se vojenské síly (nebo také právně-historické pojmy jako „branná moc“ nebo „vojsko“), což by korespondovalo s vymezením v § 6 VojZ. Takové řešení je však zřejmě politicky neprůchodné a vzhledem k užívání pojmu „armed forces“ v mezinárodních dokumentech také právně sporné.

Realističtějším řešením by bylo naopak změnit či jen upřesnit pojem ozbrojených sil v institucionálním pojetí, resp. změna běžného zákonodárství – např. termín „obranné síly“ („Defense Forces“) nebo „obranné ozbrojené síly“ („Defence Armed Forces“), výhodou prvního je stejná zkratka jako u ozbrojených sil, výhodou druhého je zachování pojmu ozbrojené síly, přičemž by bylo patrné, že jsou ještě další složky ozbrojených sil.

Situaci by však mohlo zlepšit jen pouhé doplnění stávající úpravy OzbZ, například o dovětek, že „ustanovení o příslušnících ozbrojených sil se přiměřeně použijí i na vojáky v činné službě služebně zařazené...“ nebo „ustanovení o příslušnících ozbrojených sil se použije i na ostatní vojáky v činné službě, pokud to neodporuje účelu jejich služebního zařazení“, která by směřovala aplikující orgány k hledání správného významu pojmu ozbrojených sil v právních předpisech při zohlednění smyslu a účelu jednotlivých úprav.

ZÁVĚR

Na závěr našeho výkladu můžeme uvést tyto shrnující teze:

Pojem „ozbrojené síly“ tradičně prostupuje celým právním řádem a je mnohovýznamový. Může zahrnovat: a) vybrané vojenské ozbrojené složky (tj. podle § 3 odst. 2 zákona č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách ČR, jde o Armádu ČR, Vojenskou kancelář prezidenta republiky a Hradní stráž), b) vojenské ozbrojené složky (tj. podle § 6 odst. 1 zákona č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání, také vojáky vykonávající službu v Ministerstvu obrany, vojenských školách, Vojenské policii nebo Vojenském zpravodajství), c) vojenský i civilní personál s vojenským materiálem (tj. podle § 2 zákona č. 310/1999 Sb., o pobytu ozbrojených sil jiných států na území České republiky, nejen příslušníky pozemních, námořních nebo vzdušných sil, ale také občanské zaměstnance, kteří tyto síly doprovázejí), a d) všechny ozbrojené složky (vojenské i bezpečnostní).

Současné aplikační problémy s výkladem pojmu ozbrojených sil by mohly být legislativně nejefektivněji vyřešeny novelou zákona o ozbrojených silách a případně (i když asi jen výjimečně) také ustanovení některých dalších právních předpisů, podle kterých by se práva a povinnosti měly vztahovat pouze na Armádu ČR, Vojenskou kancelář prezidenta republiky a Hradní stráž. Jako alternativa pojmu ozbrojených sil se nabízí „obránné síly“ nebo „obránné ozbrojené síly“.

Do případného legislativního řešení navrhuje rozlišovat ozbrojené síly v institucionálním pojetí (§ 3 odst. 2 zákona o ozbrojených silách, tedy Armádu ČR, Vojenskou kancelář prezidenta republiky a Hradní stráž) a ve funkčním pojetí (§ 3 odst. 1 stejného zákona, tedy včetně vojáků v rámci Ministerstva obrany, vojenských škol, Vojenské policie a Vojenského zpravodajství); o tom, o jaké pojetí se jedná, rozhoduje smysl a účel daného ustanovení.

Příspěvek je dílčím výstupem z projektu Vedení pozemních operací LANDOPS (DZRO FVL).

Autoři:

Mgr. Ing. Leopold Skoruša, Ph.D. (plk. v. v.), narozen 1959. V současnosti působí na Univerzitě obrany. Absolvent Vysoké vojenské školy pozemního vojska a Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně (obor právo a právní věda). V roce 2012 úspěšně dokončil doktorské studium na Univerzitě obrany v oboru Ochrana obyvatelstva. Specializuje se na aplikaci mezinárodního, unijního a evropského práva v oblasti bezpečnosti a obrany státu.

Doc. JUDr. Mgr. Ondřej Horák, Ph.D., narozen 1978. V současnosti působí na Fakultě vojenského leadershipu Univerzity obrany a na Právnické fakultě Univerzity Palackého. Je absolventem Masarykovy univerzity, fakulty právnické (2002, JUDr. 2006, Ph.D. 2007, doc. 2021) a filozofické (2003 a 2004). Odborně se zaměřuje na problematiku vztahů veřejného a soukromého práva, na právní komparatistiku a na dějiny právní vědy.

Mgr. Radim Vičar, Ph.D., narozen 1980. V současnosti působí na Univerzitě obrany. Je absolventem Právnické fakulty Masarykovy univerzity, magisterský studijní program Právo a právní věda (Mgr., 2003) a doktorský studijní program Teoretické právní vědy (Ph.D., 2013). Zaměřuje se na správní právo, zejména na bezpečnostní a obranné otázky.

Mgr. Tomáš Zbořil (pplk. v. z.), narozen 1969. Působí na katedře ekonomie FVL Univerzity obrany. VSOŠ Žilina 1988, Právnická fakulta MU 1995. Působil jako právník VA v Brně (1995–2004), akademický pracovník Univerzity obrany (2004–2009 a 2011 doposud). Zástupce náčelníka právní služby AČR (2009–2011). Zahraniční mise v Afghánistánu a Iráku (polní nemocnice 2002 a 2003). Zabývá se zejména problematikou pracovního práva a práva služebního poměru.

Jak citovat: SKORUŠA, Leopold, Ondřej HORÁK, Radim VIČAR a Tomáš ZBOŘIL. Ozbrojené síly v institucionálním a funkčním pojetí k vymezení a výkladu pojmu ozbrojených sil a jeho praktickým důsledkům. *Vojenské rozhledy*. 2022, 31 (4), 003-022. ISSN 1210-3292 (print), 2336-2995 (on-line). Available at: www.vojenskerozhledy.cz.

Recenzovaný článek

Inovativní pohled na metodický proces čelení dezinformacím

Innovative View of the Methodical Process of Facing Disinformation

Martin Havlík

Abstrakt:

Článek popisuje inovativní pohled na možný metodický proces přístupu a ochrany proti dezinformacím. Stále narůstající digitalizace a využívání kybernetického prostoru pro šíření veškerého druhu dat a informací poskytuje uživatelům neoddiskutovatelné množství výhod spojených s rychlým přístupem, distribucí nebo sdílením aktuálních sdělení. Tento vývojový trend však recipročně generuje také množství souvisejících hrozeb, kterým je nutné čelit. Klíčovou úlohu zde hraje vlastní odolnost a účinné nástroje vůči informačním kampaním a informačnímu působení všech relevantních aktérů. Vlastní kritické myšlení a nastavené procesní mechanismy související s přístupem k informacím pak představují těžiště celkové odolnosti proti tomuto typu bezpečnostních hrozeb. Předkládaný metodický proces tak může pomoci širokému spektru čtenářů rozšířit pohled na komplexitu problému a částečně minimalizovat související bezpečnostní rizika.

Abstract:

The article describes an innovative view of a possible methodical process of access and protection against disinformation. The ever-increasing digitization and use of cyberspace to disseminate all kinds of data and information provides users with an indisputable number of associated benefits associated with rapid access, distribution or sharing of current knowledge. However, this development trend also reciprocally generates a number of related threats that need to be faced. Our own resilience and effective tools against information campaigns and information actions of all relevant actors play the key role here. The critical thinking itself and the process mechanisms used to access information are the focus of overall resilience to this type of security threats. Thus, the methodical process can help a wide range of readers broaden their view of the complexity of the problem and partially minimize the associated security risks.

Klíčová slova: informace; dezinformace; hrozba; obrana; proces.

Key words: Information; Disinformation; Threat; Defence; Process.

ÚVOD

Cílem tohoto článku je poskytnout čtenářům inovativní pohled na možný procesní přístup k efektivnímu členění dezinformacím, které jsou v současné době nedílnou součástí každodenního života celé naší společnosti. Značná nasycenost informačního prostředí nejrůznějšími informacemi, a potažmo i dezinformacemi, klade vysoké nároky na samotné konzumenty těchto informací. Klíčovým atributem je v této souvislosti kognitivní myšlení jednotlivců i odolnost společnosti jako celku, které se tak stává hlavním selekčním a absorpčním nástrojem. Zásadní je pak schopnost rozlišovat mezi informacemi sdělujícími reálná fakta a úmyslně šířenými dezinformacemi, ať je účel jejich šíření jakýkoliv. Kritický pohled (kritické myšlení) a nepřetržitá verifikace přijímaných informací se pak musí stát běžnou a automatickou činností každodenního života. Z uvedeného základního exkurzu do této problematiky lze usuzovat, že tato oblast je poměrně rozsáhlá a zahrnuje v sobě interdisciplinárně několik oborů (disciplín). Mezi tyto lze zařadit například neurovědu, psychologii, filosofii, okrajově také antropologii nebo v časně době často skloňovanou umělou inteligenci a mnoho dalších. Ambicí toho článku není detailně popsat širší fundamenty té či oné disciplíny, ale předložit čtenářům inovativní pohled na bazální procesy, které lze bez komplikovaného a náročného úsilí aplikovat v praxi.

Na úvod je vhodné zdůraznit, že šíření dezinformací spočívá v úmyslném vytváření a šíření nepravdivých nebo zmanipulovaných informací, které mají příjemce oklamat nebo uvést v omyl. Účelem je buď způsobit škodu, nebo získat nějaký politický, osobní či finanční prospěch. Neúmyslné sdílení nepravdivých informací se označuje jako misinformace a tomuto problému se článek blíže věnovat nebude (jakkoliv jsou níže popsané postupy jistě aplikovatelné i na tuto charakteristickou skupinu informací). Dezinformační kampaně či masivní sdílení jednotlivých dezinformací se přesunuly primárně do prostředí internetu (obecně do kybernetického prostoru), kde klíčovou roli pro šíření hrají v současné době platformy sociálních sítí. Rovněž i intenzivnější využívání aplikací pro sdílení fotografií a videí (Instagram, Tik Tok) logicky akceleruje význam a využití nástrojů typu Deepfake, kterým bude v budoucnu nutné věnovat vyšší pozornost. Významnými nástroji šíření dezinformací na sociálních sítích jsou sady uživatelských účtů sloučených a spravovaných v rámci tzv. trollích farem, dále pak umělí boti řízení pomocí algoritmů a podobně. Přes akcentovaný význam sociálních sítí jako hlavního kanálu pro šíření dezinformací nelze však ani opomenout ani rozporuplné zpravodajské dezinformační weby a portály, a v souvislosti s válkou na Ukrajině také standardní média jako je například televize.

Významným akcelerátorem popisovaného fenoménu je také stupeň digitalizace a informační propojení obyvatel a připojených zařízení, který závratně rychle roste. V důsledku toho se paralelně zvyšují i odpovídající rizika, jako je zničení nebo kompromitace informačních systémů, únik osobních informací, neoprávněné nabývání a používání duševního vlastnictví a vlivové informační operace využívající sociálních sítí. Snahou autora tohoto článku je poukázat na inovativní metodický proces jak čelit dezinformacím, který tak může doplnit existující portfolio dalších možných metodických postupů. Níže popisovaný proces vychází z různých vydání publikace RESIST, a snaží se poskytnout nový náhled na řešení předmětné problematiky. Je vhodné v této části zdůraznit také tu skutečnost,

že se nejedná o dogmatický a jediný možný přístup, ale naopak je nutné existující procesy neustále přizpůsobovat vývoji okolního informačního prostředí a také vývoji nových komunikačních kanálů, nástrojů či technologií.

1 METODOLOGIE

Nosná metodologie vedoucí ke zpracování tohoto článku byla postavena na kvalitativním výzkumu a zejména na empirických zkušenostech autora. Kvalitativní výzkum je ve své obecné podstatě zaměřen na nalezení vysvětlení a příčinných mechanismů, které by nám umožnily zobecnit analyzované zákonitosti. Vzhledem k obsahovanému zaměření článku a ambicím autora je tento typ výzkumu příhodnější, protože poskytuje relevantnější předpoklady k provedení odpovídající analýzy bezpečnostních aspektů, ke kterým nejsou dostupné odpovídající kvantitativní údaje (zejména strukturální indikátory či jiné ukazatele, statistiky, průzkumy veřejného mínění atd.). Pro posouzení současného stavu a terminologické ukotvení byla při zpracování článku využita analýza vybraných zdrojů (dokumentů, literatury, webů apod.). Jak bylo uvedeno výše, klíčovou úlohu při zpracování hraje dlouhodobá empirie, tedy zkušenost získaná cílevědomým pozorováním problematiky ze strany autora. Uvedené argumenty jsou podpořeny výsledky vlastního pozorování a byly podrobeny několika expertním konzultacím. Pro doplnění kontextu je přínosné zmínit, že prezentovaný argumentační rámec není jediným a čtenář může zcela jistě nalézt v dalších zdrojích další možné postupy a vhodné procesy, jak efektivně bojovat proti dezinformacím.

2 TERMINOLOGICKÉ UKOTVENÍ

Pro uvedení do problému je vhodné nejdříve nastínit, co je z terminologického hlediska považováno za dezinformace. Většina relevantních zdrojů aktuálně rozlišuje mezi základními pojmy, jako jsou dezinformace (v angličtině *disinformation*), nepravdivé informace (v angličtině *misinformation*), případně „škodlivé“ informace (v angličtině *mal-information*) či také falešné zprávy (v angličtině *fake news*). Jakkoliv se mnohé definice ve svém popisu liší, lze nalézt některé společné atributy, které determinují jejich hlavní charakteristiku. Ambicí není komparovat existující definice, ale pouze demonstrovat základní odlišnosti preferované v nejrozšířenějších zdrojích. Například Oxfordská univerzita definuje dezinformaci následovně: „*Forma propagandy zahrnující šíření nepravdivých informací s úmyslným záměrem oklamat nebo uvést v omyl. Není pravdou, že termín má ruské kořeny (дезинформация či dezinformatsiya), ale je odvozena z francouzštiny (dés + information).*“ Slovník The Britanica dezinformace definuje jako „*nepravdivé informace, které jsou poskytovány lidem proto, aby je přiměli něčemu uvěřit nebo zatajit pravdu*“ a misinformation jako „*informace, které nejsou zcela pravdivé nebo přesné*“. Webový slovník Dictionary.com považuje dezinformace za „*nepravdivé informace,*

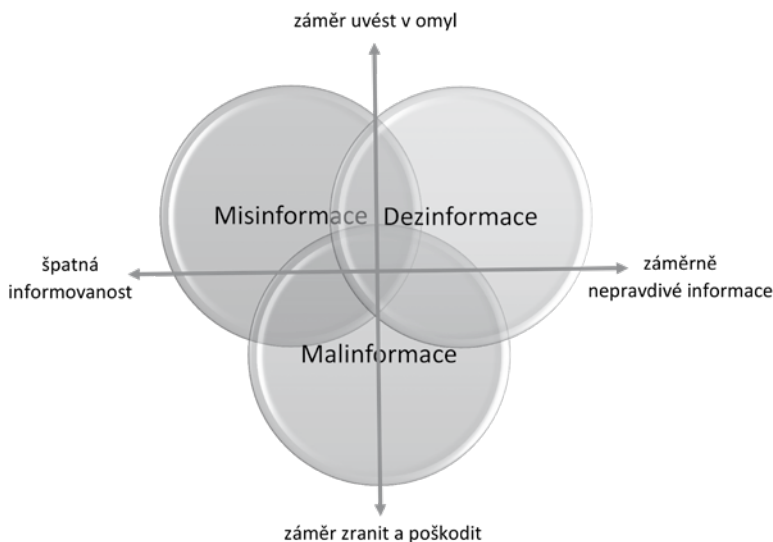
například o vojenské síle nebo plánech země, šířené vládou nebo zpravodajskou službou v nepřátelském aktu taktické politické subverze“ či za „záměrně zavádějící nebo zkreslené informace; zmanipulované narrative nebo fakta či propagandu“. Jednoduše lze shrnout, že dezinformace jsou vytvořeny a šířeny za účelem úmyslného poškození nějakého referenčního objektu či zásadního ovlivnění cílového publika (cílové skupiny).

Pojem misinformace pak můžeme obecně použít k zavádějícím informacím, které nebyly vytvořeny či šířeny se záměrným úmyslem způsobit škodu (jakkoliv tuto škodu mohou sekundárně neúmyslně generovat).

Další oblast informací označovanou jako malinformace lze popsat jako skupinu informací, které jsou většinou založeny na realitě, ale jsou určeny k ublížení osobě, organizaci, skupině obyvatel nebo zemi (např. někdo použije obrázek mrtvého dětského uprchlíka bez kontextu ve snaze podnítit nenávist ke konkrétní etnické skupině, proti které jsou apod.).

Skupinu fake news pak můžeme charakterizovat jako soubor zpráv či příběhů diseminovaných primárně na Internetu, které nejsou pravdivé a mohou svým atributy zapadat do kategorie dezinformací či misinformací.

Pro ucelení generalizace základních pojmů je přínosné ještě doplnit, že za dezinformaci nemůžeme obecně označovat odlišné názory, omyly či nepřesnosti, které nemají signifikantní vliv na podstatu sdělení. Průkaznější rozdělení uvedených hlavních skupin informací nám může podat teoretický rámec vymezený podle studie autorů WARDLE a DERA KSHAN z roku 2017, který je přehledně znázorněn na následujícím obrázku.

Obrázek č. 1: Tři základní typy informačních mutací¹

¹ Vlastní zpracování na základě odborného článku HELVOORT, Jos van, HERMANS, Marianne. Effectiveness Of Educational Approaches To Elementary School Pupils (11 Or 12 Years Old) To Combat Fake News. Media Literacy and Academic Research. Vol. 3, No. 2, 2020. [online]. Available at: <https://www.mlar.sk/wp-content/uploads/2020/12/3_Helvoort_Hermans.pdf> [Accessed 6 April 2022].

3 VÝZNAMNÉ LEGISLATIVNÍ DETERMINANTY

Záměrem této podkapitoly je poskytnout čtenářům základní vhled do právní oblasti, který poukazuje na signifikantní faktory vztahující se na současnou právní prostředí České republiky. Ambicí není nikterak diskutovat současnou legislativní stránku, ale zdůraznit klíčové vlivy, které s právní oblastí souvisejí a mohou zásadním způsobem ovlivnit procesy a dopady analyzovaného fenoménu.

S exponenciálním růstem digitálních informací a jejich téměř neregulovaným šířením (především na sociálních sítích a obecně v prostředí globální sítě Internet) narůstá také obtížnost rozpoznání původu obsahu či primárního zdroje těchto informací. Tato skutečnost tak logicky generuje související hrozby spojené zejména s uživateli všech možných komunikačních a informačních digitálních platforem. Tyto hrozby lze však z určité perspektivy považovat za rozporuplné a nelze je základními právními mechanismy komplexně regulovat a eliminovat. Zejména v případech snahy o minimalizaci šíření dezinformací je v demokratických systémech velmi problematické nalézt jednoznačné hranice a optimální vyvážení mezi svobodou projevu a protiprávním jednáním. Například v případě České republiky (pomineme-li jiné než mírové stavy) jsou pravidla šíření informací založena na listině základních práv a svob. Listina základních práv a svobod České republiky jako integrální součást českého ústavního pořádku determinuje, že svoboda projevu a právo na informace jsou zaručeny. Dále pak, že každý má právo vyjadřovat své názory slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo jiným způsobem, jakož i svobodně vyhledávat, přijímat a rozšiřovat ideje a informace bez ohledu na hranice státu. Je zde zmíněna také nepřípustnost cenzury a také fakt, že svobodu projevu a právo vyhledávat a šířit informace lze omezit zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a mravnosti.²

Používané algoritmy současných sociálních sítí umožňují zásadním způsobem akcelarovat šíření dezinformací směrem k početnějšímu cílovému publiku, než tomu bylo před několika lety. Zásadní úlohu při adresné distribuci požadovaných informací uživatelům hrají takzvané soubory „cookie“. Zejména jejich podmnožina označovaná jako „profilové soubory cookie“³ je využívána pro účely zasílání reklamních sdělení odpovídajících preferencím uživatelů. Tyto pak logicky mohou být zneužity pro intenzivnější šíření dezinformací, jakožto úmyslného marketingového produktu. Vzhledem k mimořádně invazivní povaze těchto souborů a svým dopadům, které mohou mít na soukromí širokého spektra uživatelů, stanovila evropská legislativa požadavek, aby byli uživatelé o používání

² Usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992 o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky. Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb. [online]. Available at: <<https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>> [Accessed 6 April 2022].

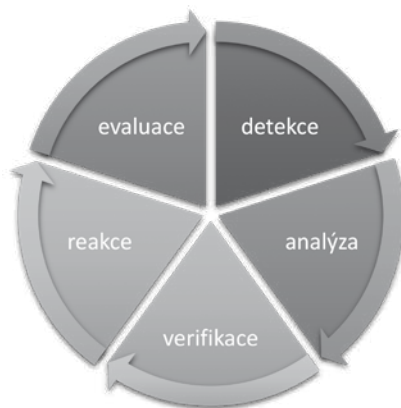
³ Netbox – Co jsou cookies? 2022. [online]. Available at: <<https://www.netbox.cz/cookies>> [Accessed 6 April 2022].

souborů “cookie” náležitě informování a aby udělili souhlas s jejich používáním.⁴ Tento souhlas v podobě velmi jednoduché praktické akceptace (jedno kliknutí či potvrzení POP-Up okna⁵) však není zásadní ochranou před příjmem někdy poměrně toxických dezinformací.⁶

V případě úspěšného čelení dezinformacím je nutné podotknout, že tento fenomén není jen odpovědností státu a jeho institucí (zejména bezpečnostního charakteru), ale také celé společnosti, včetně jednotlivců. Jakkoliv můžeme v posledních měsících pozorovat intenzivnější veřejnou debatu na toto aktuální téma mezi politickou reprezentací, v informačním prostředí rezonuje také snaha dalších nestátních či nevládních subjektů (think-tanky, univerzitní spolky či pracoviště apod.) zabývat se tímto problémem. Záměrem všech zainteresovaných subjektů (od státních institucí, přes nestátní subjekty až po samotné jednotlivce) by měl komplexní přístup v posilování odolnosti celé společnosti jako celku vůči dezinformacím. Dalším následným celospolečenským úkolem by mělo být přispívání k eliminaci dalšího šíření dezinformací.

4 INOVATIVNÍ PROCESNÍ MODEL ČELENÍ DEZINFORMACÍM

V této kapitole bude blíže popsán inovativní procesní model čelení dezinformacím, který je ve svém základu rozdělen na pět fundamentálních fází, které zahrnují postupně detekci (zjištění), analýzu (rozběr), verifikaci (ověření), reakci (odezvu) a následnou evaluaci (vyhodnocení). Celý popsáný cyklus je graficky znázorněn na následujícím obrázku.

Obrázek č. 2: Procesní schéma dílčích fází obrany proti dezinformacím⁷

⁴ Ibidem.

⁵ Vyskakovací POP-Up okno je jednou z nejstarších metod zobrazení dalšího dokumentu uživateli. Vyskakovací okna existují již od starověku. Původní myšlenkou bylo zobrazit jiný obsah bez zavření hlavního okna. V současnosti existují i jiné způsoby, jak toho dosáhnout. Vyskakovací okna mohou být záluďná zejména na mobilních zařízeních, která nezobrazují více oken současně. Více informací k předmetné problematice lze nalézt například na webu Java Script.info (<https://javascript.info/popup-windows>) nebo PC Encyclopedia (<https://www.pcmag.com/encyclopedia/term/popup>) a mnoha dalších.

⁶ Více informací specifikované zejména pro jednotlivé členské státy Evropské unie lze nalézt na webu Your Online Choice - a guide to online behavioural advertising (www.youronlinechoices.com).

⁷ Vlastní zpracování.

Jednotlivé fáze celého procesu budou následně blíže popsány, a to zejména formou grafických modelů, které pomohou potenciálním čtenářům efektivněji absorbovat klíčové kroky. Ambicí je sdílet zejména procesní mechanismy a nikoliv unifikovat přesné kroky, které jsou použitelné pouze pro přesně definovaný vzorek informací či jejich některé specifické sady. Ve vztahu k dezinformacím a jejich široké škále je vhodným přístup založen na generalizaci přístupů a nikoliv na dogmatické aplikaci velmi detailních schémat na každou jednotlivou informaci. Na druhou stranu je logické, že určité zobecňování přináší také odpovídající úskalí v chybějící míře detailu, která nemusí všem zainteresovaným plně vyhovovat. Pro tyto případy lze však doporučit zevrubnější materiály (studie, příručky, publikace atd.) uvedené v poznámkovém aparátu, které mohou pomoci nalézt odpovědi na případné související otázky či hypotézy.

a) Detekce

Fáze detekce se má zaměřit na odhalení potenciálně škodlivých, zavádějících či zkreslených informací, které uživatelé přijímají. Primárním účelem je identifikovat dostupnými prostředky a vlastním kritickým myšlením odlišnosti ve sdělení, které nejsou založeny na relevantních faktech. Za hlavní skupiny detekčních mechanismů můžeme považovat procesy rozpoznání:

- zájmových informací a sdělení speciálními on-line nástroji;
- zájmových informací a sdělení specifickými systémy s prvky umělé inteligence;
- zájmových informací a sdělení vlastní činností (s využitím kritického myšlení);
- zájmových informací a sdělení partnery, spolupracovníky apod.

V rámci detekce je možné zaměřit použité techniky a postupy na britský model FIRST zahrnující klíčové dezinformační principy a techniky. Tento mnemotechnický model se jeví jako vhodný pro široké spektrum uživatelů a je blíže rozpracován v dostupné metodice^{8,9}, včetně ilustrativních případových studií.

8 Resist 2 – Counter-disinformation Toolkit. Government Communication Service. UK. 2021. [online]. Available at: <<https://gcs.civilservice.gov.uk/publications/resist-2-counter-disinformation-toolkit/>> [Accessed 6 April 2022].

9 Pro zájemce je aktuálně dostupná také modifikovaná česká metodika, kterou zpracovalo Centrum proti terorismu a hybridním hrozbám společně s odborem komunikace britského úřadu vlády (UK Government Communication Service). Více viz Ministerstvo vnitra ČR. Centrum proti terorismu a hybridním hrozbám. 2022. [online]. Available at: <<https://www.mvcr.cz/cthh/clanek/ke-stazeni-resist-prirucka-pro-boj-s-dezinformacemi.aspx>> [Accessed 6 April 2022].

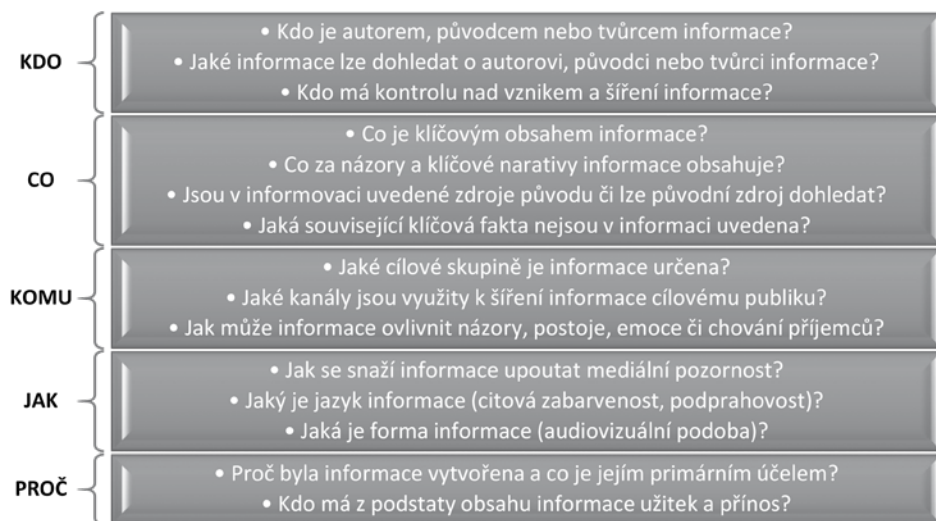

Obrázek č. 3: Dezinformační principy modelu FIRST¹⁰

b) Analýza

Po detekci podezřelých sdělení dezinformačního charakteru by měla následovat fáze analytická. V této části je potřeba provést dílčí analýzy zaměřené na původ, klíčové atributy či cíle šíření a zejména na potenciální dopady. S ohledem na uvedené argumenty je vyžadován hlubší rozbor zkoumaného sdělení s cílem nalézt odpovědi na klíčové otázky determinující povahu, původ a záměr té či oné informace (sdělení). K tomuto účelu může posloužit hloubková analýza obsahu s využitím sady pomocných otázek, které jsou znázorněny na následujícím obrázku.

¹⁰ Vlastní zpracování s využitím údajů z metodické příručky Ministerstva vnitra ČR. Viz Ministerstvo vnitra ČR. Centrum proti terorismu a hybridním hrozbám. 2022. [online]. Available at: <<https://www.mvcr.cz/cthh/clanek/ke-stazeni-resist-prirucka-pro-boj-s-dezinformacemi.aspx>> [Accessed 6 April 2022].

Obrázek č. 4: Soustava klíčových analytických otázek¹¹

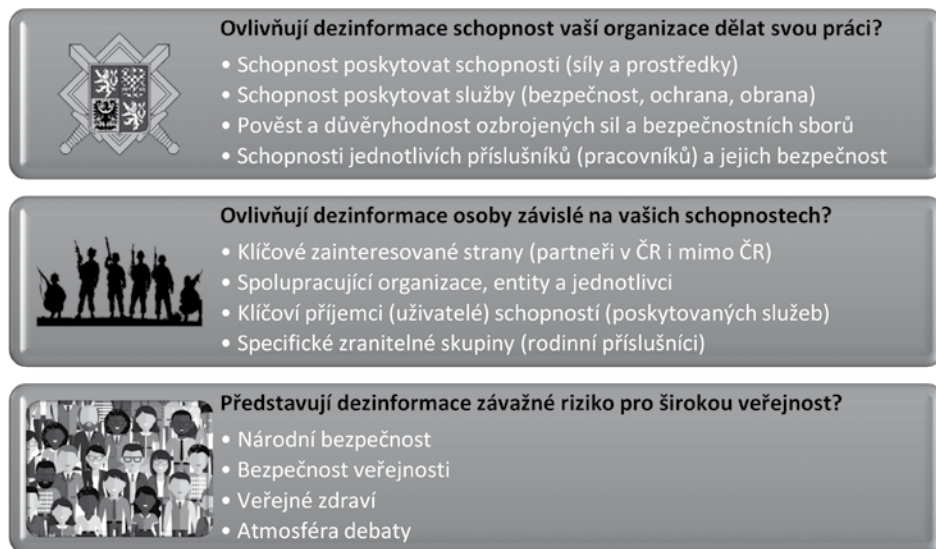
Další analytickým krokem by měla být formulace klíčových zjištění a argumentačního rámce pro další fáze celého procesu. Formulace klíčových zjištění v analytické fázi obsahuje také identifikaci nejpravděpodobnějšího cíle. V této souvislosti lze doporučit následující kategorizaci se zaměřením na:

- cíle ekonomické (finanční zisk, clickbaity atd.);
- cíle diskreditační (kompromitace aktéra – organizace, skupiny, jednotlivce);
- cíle polarizační (politická, společenská, náboženská, národnostní atd.);
- cíle vlivové – informační (podrytí bezpečnosti, suverenity, prosperity atd.);
- cíle výzvovery motivované (hackerská a hráčská mentalita, výzva a získání respektu).¹²

Důležitou součástí analytické fáze by měla být rovněž dílčí analýza dopadů na vlastní důležitá aktiva (referenční objekty). Je přínosné vědět, jaké případné škody mohou jednotlivé dezinformace či závadová sdělení způsobit v souvislosti s našimi individuálními zájmy, zájmy společnosti, zájmy organizace a podobně. Klíčové oblasti, které bychom měli vzít na zřetel při posuzování dopadů, jsou demonstrativně uvedeny na následujícím obrázku. Pro potřeby tohoto článku a s ohledem na primární čtenáře byly klíčové determinanty modifikovány do bezpečnostně-obranné oblasti a resortu obrany.

¹¹ Vlastní zpracování s využitím údajů z metodické příručky Ministerstva vnitra ČR. Viz Ministerstvo vnitra ČR. Centrum proti terorismu a hybridním hrozbám. 2022. [online]. Available at: <<https://www.mvcr.cz/cthh/clanek/ke-stazeni-resist-prirucka-pro-boj-s-dezinformacemi.aspx>> [Accessed 6 April 2022].

¹² Ministerstvo vnitra ČR. Centrum proti terorismu a hybridním hrozbám. 2022. [online]. Available at: <<https://www.mvcr.cz/cthh/clanek/ke-stazeni-resist-prirucka-pro-boj-s-dezinformacemi.aspx>> [Accessed 6 April 2022].

Obrázek č. 5: Klíčové argumenty pro analýzu dopadů¹³

Výše uvedenou sadu analytických činností nemůžeme logicky považovat za komplexní a pokrývající všechny související aspekty. Lze je však pokládat za primární k dosažení minimální efektivity v rámci členění dezinformacím. Klíčovým doporučením je provedení analýzy původu a identifikaci možných dopadů, jakkoliv může odborná veřejnost a experti nalézt celou další škálu účinných nástrojů aplikovatelných na předmětnou problematiku.

c) Verifikace

Výše popsaná analytická fáze je úzce propojena s fází verifikace nebo-li ověřování. Zjištěné argumenty při analýze předmětné informace či sdělení by se měly stát základním vstupem pro komparaci obsahu, místa či data původu, zdroje a účelu šíření posuzované informace.

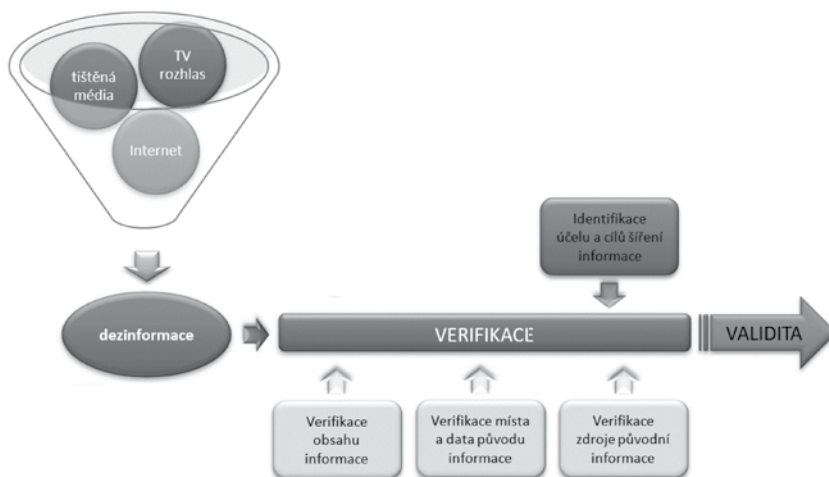
Při ověřování a porovnávání identifikovaných argumentů a základních faktů každé potenciální dezinformace či zásadního a podezřelého sdělení je vhodné vlastní úsilí zaměřit na následující oblasti:

- verifikace obsahu informace;
- verifikace místa a data původu informace;
- verifikace zdroje původní informace;
- potvrzení identifikace účelu a cílů šíření informace.

Praktické provedení této fáze může být v mnoha případech sloučeno s předešlou analytikou fází, ačkoliv jejich teoretické přístupy jsou odlišné.

¹³ Vlastní zpracování s využitím údajů z metodické příručky Ministerstva vnitra ČR. Viz Ministerstvo vnitra ČR. Centrum proti terorismu a hybridním hrozbám. 2022. [online]. Available at: <<https://www.mvcr.cz/cthh/clanek/ke-stazeni-resist-prirucka-pro-boj-s-dezinformacemi.aspx>> [Accessed 6 April 2022].

Při ověřování informací je nutná jistá dávka kritického myšlení. Je důležité se vždy zamyslet, co je samotným obsahem sdělení, kdo toto sdělení sdílel, kdo je jeho zdrojem, kde a kdy byl obsah vytvořen a za jakým účelem je toto sdělení šířeno mezi adresáty. Validita informací se nejnázřejší posuzuje jejím srovnáním s nastalou skutečností. Toto však mnohdy není procesně jednoduché a v některých případech je toto téměř nemožné. Pro hodnocení validity informace proto může posloužit rozdělení procesu ověřování (verifikace) na dílčí fáze, které mohou cílovému uživateli informace vždy posloužit. Obecný proces verifikace je znázorněn na následujícím obrázku.

Obrázek č. 6: Procesní schéma verifikace informací¹⁴

d) Reakce

Další fází v procesu čelení dezinformacím je pak určitá odezva, jejíž forma a intenzita je závislá na mnoha faktorech. Tyto determinanty jsou propojeny zejména s dosahem, cílovým publikem či potenciálem a rozsahem možných škod (které mohou být nejrůznějšího charakteru). Na základě vyhodnocení zmíněných klíčových ukazatelů lze pak přistoupit k celé škále reaktivních opatření. S ohledem na fundamentální přesah článku do oblasti bezpečnosti byla pro základní pochopení této specifické fáze vybrána následující skupina opatření a aktivit, která svým charakterem představují možnou odezvu související s riziky šíření dezinformací a závadových sdělení. Mezi signifikantní mechanismy odezvy můžeme zařadit:

- včasné varování klíčových osob s rozhodovací pravomocí (rozhodovací manažerská, velitelská a operační linie), a to na základě funkčních varovných systémů;¹⁵

¹⁴ Vlastní zpracování s využitím odborného článku. Více viz HAVLÍK, Martin. Dissemination of misleading Information and elimination of risks resulting from them. 2017. [online]. Available at: <<https://1url.cz/Pr1Cn>> [Accessed 6 April 2022].

¹⁵ V zahraničních zdrojích se varovné systémy velmi často označují termínem Rapid Alert System.

- posilování odolnosti individuálního personálu, skupiny, organizace či celé společnosti (včetně ozbrojených sil a bezpečnostních sborů či nejrůznějších resortů);
- šíření efektivních metodik a postupů pro čelení dezinformacím;
- praktické procvičování metodických postupů v rámci nejrůznějších cvičení;
- konfrontace nesrovnalostí a vyvrácení zavádějících informací;
- korekce nepravdivých informací a sdělení;
- národní regulace dezinformačních médií (webů, blogů, sítí apod.);
- publikování relevantních argumentů a fakt (příprava a podpora prohlášení);
- podpora interní a strategické komunikace (na všech úrovních);
- atribuce původního zdroje či aktéra a identifikace záměru šířitele;
- vedení vlastních reaktivních ofensivních informačních operací apod.

e) Evaluace

Poslední fází celého procesu, ačkoliv bývá velmi často vypouštěna, je také následné hodnocení. Ačkoliv samotná evaluace procesu nemá bezprostřední vliv na šíření dezinformací a jejich dopady, může být velmi užitečná pro budoucí zefektivnění. Zejména pro střednědobé a dlouhodobé procesní mechanismy je pravidelná evaluace velmi důležitá a může včas odhalit interní, systémové či další nedostatky. Navíc může také reagovat na veškeré změny bezpečnostního prostředí (někdy velmi dynamické), může reflektovat rozvoj moderních technologií a také nových komunikačních kanálů i nástrojů.

Činnosti v rámci evaluační fáze by měly být zaměřeny především na:

- hodnocení dopadu vlastních reaktivních opatření;
- aktualizaci metodických postupů;
- tvorbu a aktualizaci odpovídajících výukových osnov pro posilování odolnosti;
- šíření povědomí o významu kritického myšlení;
- přípravu a implementaci nových nástrojů typu „Fact-checking“¹⁶ (on-line);
- zavádění moderních detekčních nástrojů s prvky umělé inteligence;
- aktualizaci relevantních strategických a řídicích dokumentů;
- využití a modifikaci postupů v rámci systému Lessons Learned;
- přípravu nových scénářů pro následná praktická cvičení;
- přípravu vhodných střednědobých a dlouhodobých komunikačních linií (narrativů).

Kontinuální provádění této poslední fáze celého metodického procesu čelení dezinformacím může být velmi klíčovým akcelerátorem celkové úspěch v boji s předmětným fenoménem.

Všechny výše popsané fáze procesu čelení dezinformacím můžeme považovat za integrální součást komplexního mechanismu. Jakkoliv se přístupy a použité postupy jednotlivých uživatelů informací mohou lišit, lze při jejich zobecnění nalézt určité společné parametry. Tyto kritéria pak mohou být základním stavebním kamenem souhrnného

¹⁶ Oxfordský slovník definuje Fact-checking jako termín, jehož účelem je prozkoumat problém za účelem ověření faktů. Ověřování faktů je proces, který se pokouší potvrdit nebo vyvrátit tvrzení učiněná v řeči, tištěných médiích nebo online obsahu. 2022. [online]. Available at: <<https://www.lexico.com/definition/fact-check>> [Accessed 6 April 2022].

celospolečenského systému zaměřeného na boj proti dezinformacím a ochranu vlastních zájmů.

ZÁVĚR

V rámci komplexního procesu čelení dezinformacím není až tak podstatné separovat jednotlivé fáze a důsledně dodržovat nastíněné postupy, ale vždy podrobit obsah a souvislosti hodnotícímu pohledu. Tento pohled může být založen jak na určitém procesním mechanismu, tak rovněž na vlastním kritickém posouzení. Nesystémový a automatizovaný přístup však klade obecně nároky na hlubší praktické zkušenosti, zvláštní edukaci či vloh a není bohužel efektivně aplikovatelný většinou cílového publika. Pouze intenzivní a nepřetržitá osvěta, částečná změna myšlení, posilování celospolečenské odolnosti a další související opatření mohou být zárukou úspěšnosti v rámci boje proti dezinformacím. K tomuto účelu lze tak využít dostupné metodické procesy, které mohou být účinným vodítkem pro celou škálu uživatelů.

Šíření dezinformací, misinformací, malinformací a dalších všemožných informačních derivátů může ve svém důsledku způsobit značné škody. Tyto nemusí být směřovány pouze na jednotlivce, ale v posledních letech je trendem ovlivnit mnohem širší cílové publikum a změnit pohled celé cílové společnosti a manipulovat tím veřejné mínění. Je nutné také zdůraznit, že se uvedené informační techniky staly nedílnou součástí vlivových informačních operací, bez kterých si aktuálně nelze představit žádné konflikty či krizové situace nejrůznějšího charakteru. V kontextu hlavních argumentů uvedených v tomto článku tak nelze tedy význam dezinformací vnímat pouze v kontextu ohrožení individuálních zájmů či osobní diskreditace, ale je nutné zvažovat i neoddiskutovatelné silové efekty. K těmto lze přiřadit nutnou adaptaci nových způsobů vedení operací, které mají v posledních letech multidoménový charakter a staly se nedílnou součástí všech konfliktů či krizových situací.

Dodatek autora:

V rámci rozšíření pohledu na zkoumanou problematiku je na závěr článku úmyslně zařazen také následující krátký exkurz popisující současný stav v Evropské unii. Významné iniciativy a přístup EU k dezinformacím lze nalézt v obsáhlé příručce¹⁷. Evropská unie (konkrétně Evropská komise) financuje celou řadu projektů, které se zabývají problematikou boje proti dezinformacím (včetně aktuálního fenoménu sociálních sítí).¹⁸ Mimo uve-

¹⁷ Automated tackling of disinformation. Brussels. European Union - European Parliamentary Research Service. 2019. ISBN 978-92-846-3945-8.

¹⁸ Evropská komise. Financované projekty zabývající se bojem proti dezinformacím. 2022. [online]. Available at: <https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/fighting-disinformation/funded-projects-fight-against-disinformation_cs#jin-vsouasn-dob-pouvan-nstroje> [Accessed 6 April 2022].

dené projekty se Evropská unie angažuje plošně v boji proti šíření dezinformací (nejen na Internetu), aby zajistila ochranu evropských hodnot a demokratických systémů. Šíření dezinformací i misinformací může mít řadu důsledků, jako je ohrožení evropských demokracií, polarizace diskusí, ohrožení zdraví, bezpečnosti a životního prostředí občanů unie.¹⁹

Autor: *Plk. gšt. PhDr. Ing. Martin Havlík, Ph.D., MBA, Msc., LL.M.* Pracovník Ministerstva obrany České republiky. Specializuje se na zpravodajskou problematiku, zejména pak na oblast technických zpravodajských disciplín, informačních a kybernetických operací jakožto nedílné součásti hybridního působení státních i nestátních aktérů. Mimo uvedené se dlouhodobě zaměřuje na analýzy bezpečnostních hrozeb a rizik v oblastech konfliktů (především v Asii) s dopadem na obranu a bezpečnost České republiky.

Jak citovat: HAVLÍK, Martin. Inovativní pohled na metodický proces čelení dezinformacím. *Vojenské rozhledy*. 2022, 31 (4), 023-036. ISSN 1210-3292 (print), 2336-2995 (on-line). Available at: www.vojenskerozhledy.cz.

¹⁹ European Commission. Tackling online disinformation. 2022. [online]. Available at: <<https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/online-disinformation>> [Accessed 6 April 2022].

Peer-reviewed

Identification of Factors for the Prevention and Elimination of Undesirable Forms of Impulsive Behavior in the Context of Solving Difficult Situations Under Conditions of Professional Activities of Military Leadership Students

Identifikace faktorů prevence a eliminace nežádoucích forem impulzivního chování v rámci řešení obtížných situací v podmínkách profesionální činnosti studenta vojenského leadershipu

**David Ullrich, František Milichovský, Veronika Koleňáková,
Lenka Čadová**

Abstract: The effective leadership and the effectiveness of a leader reflect, as the strongest factor, the degree of his transformational approach, which influences the objectively measured performance of the led group. The main goal of the pilot research study was to identify personality and psychophysiological factors that could be monitored in the prevention and elimination of undesirable forms of impulsive behavior in the context of solving difficult situations in real conditions for professional leadership students according to the Big Five theory. The chosen research design made it possible to effectively combine the advantages of a behavioral and personalized approach to the study of impulsivity.

Abstrakt: Efektivní leadership a efektivita lídra odráží jako nejsilnější faktor míru jeho transformačního přístupu, který ovlivňuje objektivně měřený výkon vedené skupiny. Hlavním cílem pilotní výzkumné studie bylo identifikovat osobnostní a psychofyzilogické faktory, které by bylo možné sledovat při prevenci a eliminaci nežádoucích forem impulzivního chování v kontextu řešení obtížných situací v reálných podmínkách studentů profesionálního leadershipu podle teorie velké pětky. Zvolený design výzkumu umožnil efektivně spojit výhody behaviorálního a personalizovaného přístupu ke studiu impulsivity.

Key words: Impulsivity; Personality Characteristics; Attention; Stress; Military Leadership.

Klíčová slova: impulsivita; personální charakteristiky; pozornost; stress; vojenský leadership.

INTRODUCTION

The effective leadership and the effectiveness of a leader reflect, as the strongest factor, the degree of his transformational approach, which influences the objectively measured performance of the led group. The transformational approach consists of using four tools - charismatic behavior (sometimes called idealized influence), inspiring followers (or inspiring motivation), intellectual stimulation, and a personal approach. Charismatic behavior includes moral, consistent behavior, as well as behavior that implies that the leader believes in himself ¹. Inspiration of followers is focused on energizing and motivating subordinates and includes setting an attractive vision and goals by which the leader dignifies future progress and makes sense for the further direction of the group. The inspiring leader shows his faith in the fulfillment of goals and vision and acts optimistically. An intellectually stimulating leader requires subordinates' ideas. He engages his followers, leads them to seek new ways, and encourages them to think unconventionally ^{2,3,4}. As part of a personal approach, the leader expresses interest in his followers, knows and takes into account their strengths, reserves, and needs, and thus creates in them a feeling that they are important ^{5,6,7}.

The transformational approach of a leader is manifested by behavior that is observable, measurable, and can be developed. This makes the transformational approach a suitable criterion for evaluating leaders (e.g. through 360° feedback or a development center) and a suitable target for development programs. Although the transformational approach consists primarily of behavior that can be learned and developed, there are relatively lasting personality characteristics of leaders that have a partial influence on

- 1 BASS, B. M., AVOLIO, B. J., JUNG, D. I., & BERSON, Y. (2003). Predicting unit performance by assessing transformational and transactional leadership. *Journal of Applied Psychology*, 88(2): 207-218. 10.1037/0021-9010.88.2.207.
- 2 SALAHUDDIN, M. M. (2010). Generational differences impact on leadership style and organizational success. *Journal of Diversity Management*, 5(2), 1-6.
- 3 KIRKBRIDE, P. (2006). Developing transformational leaders: the full range leadership model in action. *Industrial and Commercial Training*, 38(1), 23-32.
- 4 LIEVENS, P. VAN GEIT, P., & COETSIER, P. (1997). Identification of transformational leadership qualities: An examination of potential biases. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 6(4), 415-430. 10.1080/135943297399015
- 5 AVOLIO, B. J., & BASS, B. M. (2004). *Multifactor Leadership Questionnaire*. Redwood City: Mind Garden.
- 6 OXARART, R. A., & HOUGHTON, J. D. (2021). Spoonful of Sugar: Gamification as Means for Enhancing Employee Self-Leadership and Self Concordance at Work. *Administrative Sciences*, 11(2): 1-16. 10.3390/admsci11020035
- 7 KLJUČNIKOV, A., CIVELEK, M., POLÁČEK, J., MIKOLÁŠ, Z., & BANOT, M. (2020). How do security and benefits instill trustworthiness of a digital local currency? *Oeconomia Copernicana*, 11(3), 433-465. 10.24136/oc.2020.018

whether and how much the leader will apply the transformational approach. These can be a suitable criterion for selecting new candidates for managerial positions ^{8,9}.

In addition to the emphasis on the ability to act synergistically and synchronize the functions and activities of systems in a changing environment, the importance of capabilities related to the issue of asymmetric action is constantly growing. The asymmetric approach is related to proactivity, the symmetrical (linear) approach to reactivity, and is related to the effectiveness of action during the development of the conflict ¹⁰. For the environment of contemporary military operations emphasizing proactivity, asymmetry, and the above-mentioned characteristics, it is not enough, just mental and physical resilience or condition or the will and motivation of the individual. In terms of training people, asymmetric action is related to the requirements for such qualities of military professionals and commanders, such as critical and creative thinking, mental condition, and other qualities ^{11,12}. One possible way to create and improve the ability of professionals and commanders to perform and manage asymmetric operations is the concept of “Janus” thinking or the concept of the Cognitive continuum for reasoning in stress ^{13,14,15}.

1 RESEARCH OBJECTIVE, METHODOLOGY, AND DATA

1.1 Research objective

The primary research goal of the study was to map the degree of impulsivity and its relationship to personality characteristics according to the Big Five model and levels of attention concerning selected psychophysiological correlates of stress in training in simple blasting in military leadership students. This research plan is associated with the identification of personality and psychophysiological dispositions influencing the level of

- ⁸ PROCHÁZKA, J., VACULÍK, M., & SMUTNÝ, P. (2013). *Psychologie efektivního leadershipu*. Praha: Grada Publishing.
- ⁹ GŁÓD, W. (2018). Transformational leadership style in the relationship between innovation and efficiency of healthcare units in Poland. *Oeconomia Copernicana*, 9(4), 731-753. 10.24136/oc.2018.036
- ¹⁰ MAYKRANTZ, S. A., LANGLINIS, L. A., HOUGHTON, J. D., & NECK, CH. P. (2021). Self-Leadership and Psychological Capital as Key Cognitive Resources for Shaping Health-Protective Behaviors during the COVID-19 Pandemic. *Administrative Sciences*, 11(2): 1-14. 10.3390/admsci11020041
- ¹¹ SALIGER, R., POKORNÝ, V., & PINDEŠOVÁ, E. (2010). *Kognitivní management*. Brno: Univerzita obrany.
- ¹² TOMKINS, L., HARTLEY, J. & BRISTOW, A. (2020). Asymmetries of leadership: Agency, response and reason. *Leadership*, 16(1): 87-106. 10.1177/1742715019885768
- ¹³ PAPARONE, CH. R. & CRUPI, J. A. (2002). Janusian Thinking and Acting. *Military Review*, (1), 38-47.
- ¹⁴ KOSTROŇ, L. (1997). *Psychologie usuzování – teorie a metodologie Egona Brunswika, K.R. Hammonda a jejich následovníků*. Brno: Masarykova univerzita.
- ¹⁵ HAMMOND, R. K. (2000). *Judgments under stress*. New York: Oxford University Press.

ability to concentrate attention and manage stress. The research goal was chosen about the need to prevent and eliminate undesirable forms of impulsive behavior in stressful situations in the context of decision-making and solving difficult situations in real conditions for professional leadership students, to minimize the risk of damage or injury.

1.2 Research design

To verify the set research goals, a mixed research design was used, including the implementation of an experiment supplemented by a one-time questionnaire survey, which allowed to effectively combine the benefits of both main approaches to the study of impulsivity - behavioral and personality. The behavioral approach focused on measuring the narrower aspects of impulsivity while allowing better control of variables, accurate measurement of performance, and subsequent comparison of results. Therefore, a natural experiment using measurements of psychophysiological correlates of stress in an explosive handling situation was chosen as the main method. The chosen personality approach works with impulsivity as a set of traits, assuming that the resulting level of these traits forms the overall level of impulsivity. Therefore, self-assessment questionnaire methods, administered online before the experiment, were chosen as the main method. Each of these two approaches maps a different aspect of impulsivity, thus complementing each other in a complementary manner^{16, 17}.

1.3 Research method

As part of the solution of the research plan, a personalized approach to measuring impulsivity was implemented through a one-time online questionnaire survey, which consisted of two self-assessment methods focused on mapping the overall rate and individual factors of impulsivity and personality characteristics according to the Big Five model. The experimental part of the research took place in natural conditions. It was implemented as part of training in simple blasting work, and according to the approved accreditation of the study program Economics and Management, all students of the University of Defense in Brno must complete this training in the second year of study during the course preparation in field II.

The training is divided into a theoretical and practical part, while in the theoretical part students are acquainted with valid military regulations for training and conducting

¹⁶ SHARMA, L., MARKON, K. E., & CLARK, L. A. (2014). Toward a theory of distinct types of "impulsive" behaviors: A meta-analysis of self-report and behavioral measures. *Psychological Bulletin*, 140(2): 374-408. 10.1037/a0034418

¹⁷ UM, M., HERSHBERGER, A. R., WHITT, Z. T., & CYDERS, M.A. 2018. Recommendations for applying a multi-dimensional model of impulsive personality to diagnosis and treatment. *Borderline Personality Disorder and Emotion Dysregulation*, 5(1): 1-17. 10.1186/s40479-018-0084-x

blasting and the use of blasting and subsequently with material and engineering ammunition, which are introduced in the Czech Army, and will be used in the practical part of the training. At the end of the theoretical part, there is an examination of students' knowledge of engineering ammunition, material, procedures, and safety measures during blasting work according to applicable military regulations^{18,19}. The practical part of the training is focused on two main areas: training with dummy engineer ammunition and training with live engineer ammunition. When training with dummy ammunition, training activities are performed for training with live engineer ammunition. The course of both main tasks, which were realized within the experiment, is therefore similar, and also differs only minimally in time (time allowance: approximately 90 minutes for each area). During the training, the following main tasks are performed: assembling a timed detonator and firing a TNT 75 g / 200 g charge freely in the field.

As part of the experiment, the participants realized an attention test in group administration, then the subjects were trained in simple blasting work for approximately 180 minutes, during which their selected psychophysiological responses to the current stressful situation were monitored using the Equivital™ Black Ghost device. Immediately after the end of the training, the subjects were again administered an attention test, and subsequently, with a time interval of approximately 60 minutes, the resting level of psychophysiological reactions was also measured utilizing the above-mentioned device. The study used a combination of self-assessment psychodiagnostic tools and measurements using the Equivital™ Black Ghost device.

1.3.1 Psychodiagnostic tool

The attention d2 test is a standardized method designed to assess the perceptual speed and (selective) attention. It is ranked among performance tests or tests of special abilities. It uses the impulse Behavior scale²⁰. The questionnaire allows 59 items rated on the Likert scale from 1 to 4 (where 1 means "strongly disagree") to determine the overall degree of impulsivity and put them into individual factors. These factors is possible to divide into three higher-order factors as (1) Urgency, (2) Sensation seeking, (3) Conscientious Deficits, and four lower-order sub-factors such (1) positive urgency, (2) negative urgency, (3) lack of planning, (4) lack of perseverance (see Figure 1).

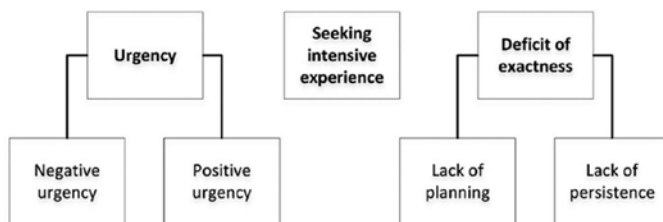

Figure 1: The factor structure of UPPS-P

¹⁸ ŽEN-2-6. (1982). *Trhaviny a ničení*. Praha: Ministerstvo národní obrany.

¹⁹ ŽEN-2-9. (1981). *Ženíjní práce všech druhů vojsk*. Praha: Ministerstvo národní obrany.

²⁰ LINHARTOVÁ, P., ŠIRŮČEK, J., BARTEČEK, R., THEINER, P., JEŘÁBKOVÁ, B., RUDIŠINOVÁ, D., & KAŠPÁREK, T. (2017). České verze sebesposuzovacích modelů impulzivní Barrattovy škály a škály UPPS-P a jejich psychometrické charakteristiky. *Česká a slovenská Psychiatrie*, 113(4): 149-157.

The questionnaire captures the level of five Big Five personality factors using 60 items rated on a Likert scale from 1 to 5 (where 1 means “strongly disagree”), each of which consists of three sub-factors ²¹ (see Table 1).

Table 1: Big five inventory factors

BFI-2 Factors	Sub-factors		
extraversion	sociability	assertive	forcefulness
amiableness	compassion	civility	confidence
assiduity	organisability	productivity	responsibility
negative emotionality	distress	depression	emotional instability
openness of mind	intellectual curiousness	aesthetic feeling	creative imagination

1.3.2 Equivital TM Black Ghost

Equivital is an advanced medical monitoring technology, enabling a clinical level to record and record several parameters that indicate the current and overall mental and physical condition of the individual. The following parameters were monitored in the exercise situation as well as in the rest situation with a sufficient distance employing a device intended for monitoring physiological parameters:

- ECG - heart rate (HR);
- heart rate variability (HRV);
- blood pressure (BP);
- blood oxygen saturation (SpO2);
- respiratory rate (RR, respiratory rate);
- skin temperature and galvanic reaction;
- physiological well-being indices and other parameters.

The device complies with standard EN62304: 2006 and ISO 13485: 2003/2012.

1.4 Research data collection

The collection of research data took place within the subject Preparation for Combat. Participation in the research was voluntary, each participant received an identification code, which ensured the anonymity of all participants. A trained person performed the data collection, participants were properly instructed on the course and ethics of the research, the methods and procedures used and the risks associated with them, and confirmed informed consent to voluntary participation in research in which no members of disadvantaged groups participated. The collection of research data took place in several phases of the project:

²¹ HŘEBÍČKOVÁ, M., JELÍNEK, M., KVĚTON, P., BENKOVIČ, A., BOTEK, M., SUDZINA, F., SOTO, CH. J., & JOHN, O. P. (2020). Big Five Inventory 2 (bfi-2): Hierarchický Model S 15 Subškálami. *Československá psychologie*, 64(4): 437-460.

1. Online collection of research data from self-assessment questionnaire methods took place in the week before the exposure of pro-bands training in simple blasting work, with an average time allowance of filling the test battery of 45 minutes.
2. Administration of the attention test (d2) in the form of a pencil-paper took place within the experimental phase of the project 2x, first in resting conditions, before the start of the exposure of pro-bands training in simple blasting work.
3. The exposition of training probands in simple blasting works took place on two consecutive days, the integrated part of the exposition was the measurement of the level and the administration of the stress test of stress resistance by the Equi-vital™ Black Ghost system.
4. Repeated administration of the attention test (d2) in the form of pencil paper took place after the most stressful situation of the entire exposure - the handling of explosives and the explosion itself. 120-150 minutes elapsed between the first and second administration of the attention test.
5. Administration of the resting stress resistance test, measured through the Equi-vital™ Black Ghost system, was carried out on the premises of the University of Defense in Brno, and the stress response in resting conditions was recorded.

For processing obtained data of defined psychodiagnostic methods, we use IBM SPSS Statistics 25. The evaluation base includes descriptive statistics and the application of Pearson's chi-square correlation coefficient.

1.5 Research sample specification

The research group consisted of students in the second year of the study program Economics and Management of the University of Defense in Brno, who are obliged to complete training in simple blasting work as part of the course through the study plan, within the subject Preparation in field II. The research set differed at different stages of research data collection, which was related to the voluntary participation of probands in the collection of research data.

The administration of self-assessment questionnaire methods UPPS-P and BFI-2 was attended by 66 persons, after data cleaning, 63 persons aged 21 to 26 years were included in further analyzes ($r = 21.7$ years; 34.9% women and 65.1% men). The repeated administrations of the d2 attention test were attended by 105 subjects on two consecutive days of measurement, and after data cleaning, complete data were obtained from repeated administrations from 99 subjects. 106 subjects participated in the Equivital 106 Black Ghost measurements, with 4 groups of probands in the morning on the first day of testing and 3 groups of probands in the afternoon ($N = 28$), and on the second day of testing, they were exposed in the morning. 3 groups of probands ($N = 24$) and in the afternoon also 3 groups of probands ($N = 26$) - a total of 103 persons were involved in this part of the research data collection and complete data from 102 persons were included in the subsequent analyzes.

2 THEORETICAL BACKGROUND

Military leadership is currently subject to high demands associated with the ability to handle both the maintenance and defense of peace, often in the context of long-term mentally demanding conditions. Professional soldiers are repeatedly and long-term exposure to situations that place high demands, both in preparation and later in a real deployment, especially on their resistance to stress, attention, and decision-making processes. In the context of recruitment, training, selection, and subsequent training of military leaders, the demands on the efficiency and quality of the decision-making process in the context of risk adequacy considerations increase²², as military leadership inevitably includes the need to make quick or risky decisions that may have unnecessary negative consequences in the case of their impulsive basis. Of course, a certain degree of acceptable risk has a natural place within the military and is inevitably an essential part of dealing with the complex and uncertain situations that are typical of many military operations. However, the systematic effort of modern armies to minimize these risks and at the same time maximize security in the areas of leadership is significant. In this context, impulsive and ill-considered decisions should not have room in the military²³, and therefore the current goal of military efforts in the area is to prevent military impulsive behavior and decision-making from military leaders as much as possible in the process of their selection and training^{24, 25}.

For the above reasons, the mapping of the degree and possibly also the development trends of impulsivity and other relevant personality characteristics associated with possible risks, especially in decision-making and acting for students of military leadership is a key topic to understand because increased impulsivity is associated with risk, respectively, risky behavior and decision-making²⁶, and is considered an important diagnostic indicator associated with many other types of maladaptive behavior. As the decisions of military leaders have a major impact on the lives and safety of others, any impulsive and ill-considered decisions should not take place in the military²⁷ and therefore adequate procedures for identifying individuals should be developed and implemented in training military leaders as a precaution, which could be personally disposed of for this undesirable type of decision.

²² LESCHER, W. K. (2008). Taking risks - An uncertain strategic environment demands thoughtful risk-taking. *Armed Forces Journal*, 27. Available from: <http://armedforcesjournal.com/taking-risks/>

²³ BÖRJESSON, M., ÖSTERBERG, J., & ENANDER, A. (2015). Risk propensity within the military: A study of Swedish officers and soldiers. *Journal of Risk Research*, 18(1): 55-68. 10.1080/13669877.2013.879489

²⁴ WONG, L., BLIESE, P., & MCGURK, D. (2003). Military leadership: A context specific review. *The Leadership Quarterly*, 14(6): 657-692. 10.1016/j.leaqua.2003.08.001

²⁵ SCHWEIGER, S., MÜLLER, B., & GÜTTEL, W. H. (2020). Barriers to leadership development: Why is it so difficult to abandon the hero? *Leadership*, 16(4): 411-433. 10.1177/1742715020935742

²⁶ BRESIN, K. (2019). Impulsivity and aggression: A meta-analysis using the UPPS model of impulsivity. *Aggression and Violent Behavior*, 48: 124-140. 10.1016/j.avb.2019.08.003

²⁷ BÖRJESSON, M., ÖSTERBERG, J., & ENANDER, A. (2015). Risk propensity within the military: A study of Swedish officers and soldiers. *Journal of Risk Research*, 18(1): 55-68. 10.1080/13669877.2013.879489

Research studies, which are conducted in the field, show that an individual's willingness to take risks and risky behavior is related to several groups of significant intervening influences, which are primarily ^{28, 29, 30, 31}:

1. demographic factors (education, gender, age, etc.);
2. situational factors (influence of stress, social pressure, current emotional state, etc.)
3. personality factors

As the influence of demographic factors, it has already been satisfactorily documented by several studies, the present study focuses primarily on the mapping of key personality and situational factors. In the field of leadership, the military environment increases demands from personal characteristics, especially to higher attributes of conscientiousness and emotional stability. At the same time, it has been shown that people with higher conscientiousness perceive and assess their experience in the army as more valuable and at the same time, they adapt their levels of conscientiousness better to the military environment ³². Appropriate personality equipment, which predisposes an individual to become an effective leader, has been identified by a relatively large study, recently conducted in the US military ³³. Conscientiousness, extraversion, and emotional stability were assessed as the most important in this context. These qualities were associated with a high level of ability to manage stress and long-term stress, personal interest in leadership, and motivation for physical activities. Many other studies have described the effective characteristics of American officers, including Johnson & Hill's study ³⁴, which compared the characteristics of two groups of officers - effective and ineffective leaders. Effective leaders showed significantly higher values in all personality characteristics according to the Big Five model except neuroticism, while effective leaders showed a statistically significantly lower level of neuroticism than ineffective leaders. In this context, the conclusions of another research study can be considered important, which concluded

²⁸ BAUMANN, A. A. & ODUM, A. L. (2012). Impulsivity, risk taking, and timing. *Behavioural Processes*, 90(3): 408-414. 10.1016/j.beproc.2012.04.005

²⁹ FLODEN, D., ALEXANDER, M. P., KUBU, C. S., KATZ, D., & STUSS, D. T. (2008). Impulsivity and risk-taking behavior in focal frontal lobe lesions. *Neuropsychologia*, 46(1): 213-223. 10.1016/j.neuropsychologia.2007.07.020

³⁰ KILLGORE, W. D. S., VO, A. H., CASTRO, C. A., & HOGE, CH. W. (2006). Assessing risk propensity in american soldiers: Preliminary reliability and validity of the evaluation of risks (EVAR) scale - English version. *Military Medicine*, 171(3): 233-239. 10.7205/MILMED.171.3.233

³¹ SICARD, B., JOUVE, E., & BLIN, O. (2001). Risk propensity assessment in military special operations. *Military Medicine*, 166(10): 871-874. 10.1093/milmed/166.10.871

³² KRISTOF-BROWN, A., & GUAY, R. P. (2011). Person-environment fit. In APA handbook of industrial and organizational psychology, 3: Maintaining, expanding, and contracting the organization (p. 3-50). *American Psychological Association*. 10.1037/12171-001

³³ ALLEN, M. T., BYNUM, B. H., OLIVER, J. T., RUSSELL, T. L., YOUNG, M. C., & BABIN, N. E. (2014). Predicting Leadership Performance and Potential in the U.S. Army Officer Candidate School (OCS). *Military Psychology*, 26(4): 310-326. 10.1037/mil0000056

³⁴ JOHNSON, J. L., & HILL, W. R. (2009). Personality traits and military leadership. *Individual Differences Research*, 7(1): 1-13.

that the higher the level of neuroticism in military academy students, the deeper they experience feelings of helplessness and at the same time show higher study failure ³⁵.

At the same time, decision-making research shows, that risky behavior in this context is mainly linked to two important impulsivity factors, namely lack of planning and sensation seeking, both of which can be considered crucial in military leadership. Especially if it has been repeatedly shown that individuals with higher rates of sensation seeking are more likely to undergo risky activities regardless of positive or negative consequences ³⁶. At the same time, the ability to optimally and adaptively manage the effects of stress, both short-term and long-term, is a component in military leadership that is gaining in importance, because in periods of increased load or, for example, longer sleep deprivation, the tendency to impulsive behavior increases, especially in personally disposed of individuals ³⁷.

Based on these facts, the present study maps the above context and at the same time draws attention to the fact that the ability to manage current stress and long-term stress and resist in these situations the urge to impulsive and abbreviated action or decision-making is a key competence of military leaders. Increased attention is paid to their selection, teaching, and training ³⁸.

3 RESULTS

To perform these tasks, the trainees (students) will first receive from the ammunition dispenser a charge of TNT of a specified weight, controlling on the detonator section Ž, and they will move to the area of setting up the time detonator. Here, the fuse is first inspected, which consists of a visual inspection of the surface for damage and whether both ends are protected against moisture, usually by a protective sleeve, and for performing a functional test, i.e. checking the burning rate of one meter of a fuse. After testing, the fuse shall be cut to the specified length so that one end is perpendicular and the other is oblique. Subsequently, one detonator is removed from the box, and a visual inspection of the condition is performed. The inspected detonator is placed on the perpendicularly cut end of the fuse, while the detonator is not rotated or pressed to prevent the explosion from igniting. Next, on the other hand, the adjusted pliers for the detonators are gripped and the detonator with the fuse is inserted into the pliers from

³⁵ GÖKTAN, B. & AKBAĞ, M. (2010). An investigation on Turkish military school students: Are there associations among big five personality factors, perceived family environment and hopelessness? *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 2(2): 5458-5462. 10.1016/j.sbspro.2010.03.890

³⁶ ZUCKERMAN, M. (2007). Sensation seeking and risky behaviour. *American Psychological Association*. 10.1037/11555-000

³⁷ KILLGORE, W. D. S., VO, A. H., CASTRO, C. A., & HOGE, CH. W. (2006). Assessing risk propensity in american soldiers: Preliminary reliability and validity of the evaluation of risks (EVAR) scale - English version. *Military Medicine*, 171(3): 233-239. 10.7205/MILMED.171.3.233

³⁸ HANNAH, S. T., JENNINGS, P. L., & NOBEL, O. B.-Y. (2010). Tactical Military Leader Requisite Complexity: Toward a Referent Structure. *Military Psychology*, 22(4): 412-449. 10.1080/08995605.2010.513253

the side of the movable jaws. The pliers are placed in front of the body so that during the connection, in the event of an explosion, the person making the igniter or persons located 50 m on both sides in the axis of the pliers are not endangered. The hand holding the fuse by the detonator moves off the axis of the pliers and holds the fuse. The handles of the pliers are compressed and released, the lighter is slightly turned. The compression is repeated at least twice, more turns guarantee the water-tightness of the joint. The last press is made with both hands as far as it will go. The timed igniter made in this way is usually provided with a detonator screw³⁹. After making a timed detonator, the trainers (students) move to a predetermined space at the command of the controller, where they are precisely determined where to place the charge. At the command of the controller, the timed igniter connects to the charge using a detonator screw and stores it in the specified place. At the command's "burn", they ignite the fuse using ordinary matches or windproof matches. After igniting all timed detonators, they move to a safe distance, which is set by the regulation Women-2-6 Explosives and Destruction for charges with a total weight of up to 1 kg 100 m and are waiting for explosions. If all charges have been shown to explode, a safe time of 10 minutes to approach the charges must be observed. After this time, the control room inspects the space to ensure that all charges have completely exploded and that the space is safe. Subsequently, at the command of the controller, trainers (students) are called to the given area, who inspect the place, the evaluation of the task is evaluated by the manager and the trainers clean the remnants of the time detonator (burned fuse). This ends the practical training.

The individual factors of the Czech version of the method show a good internal consistency, which ranges from 0.81 to 0.89 with an average of 0.85. The individual sub-factors also have a satisfactory internal consistency. These range between 0.56 and 0.83 with an average of 0.74. The average reliability of the tool is 0.85, which is a small difference compared to the original, which has 0.87⁴⁰. The Czech translation of the questionnaire also has good retest reliability. The translation also tested the concordance of the questionnaire model, which was at a very similar level to the original method. The advantage of the BFI-2 questionnaire is low and time-consuming in combination with good conceptual coherence, while the method also has a wide interpretive and predictive power⁴¹.

Unlike other tools for measuring impulsivity, this method also affects the influence of emotions on impulsive behavior. A psychometric study devoted to the Czech version of the questionnaire⁴² confirmed the functionality of the impulsivity model used and the

³⁹ KYJOVSKÝ, J. & KROUPA, L. (2017). *Bojová ženijní podpora. Jednoduché trhací práce*. Brno: Univerzita obrany.

⁴⁰ SOTO, C. J., & JOHN, O. P. (2017). The next Big Five Inventory (BFI-2): Developing and assessing a hierarchical model with 15 facets to enhance band-width, fidelity, and predictive power. *Journal of Personality and Social Psychology*, 113(1): 117-143. 10.1037/pspp0000096

⁴¹ HŘEBÍČKOVÁ, M., JELÍNEK, M., KVĚTON, P., BENKOVIČ, A., BOTEK, M., SUDZINA, F., SOTO, CH. J., & JOHN, O. P. (2020). Big Five Inventory 2 (bfi-2): Hierarchický Model S 15 Subškálami. *Československá psychologie*, 64(4): 437-460.

⁴² LINHARTOVÁ, P., ŠIRŮČEK, J., BARTEČEK, R., THEINER, P., JEŘÁBKOVÁ, B., RUDIŠINOVÁ, D., & KAŠPÁREK, T. (2017). České verze sebesposuzovacích modelů impulzivity Barrattovy škály a škály UPPS-P a jejich psychometrické charakteristiky. *Česká a slovenská Psychiatrie*, 113(4): 149-157.

high-quality psychometric properties of the Czech translation of the method. The overall validity of the Czech UPPS-P translation is $\alpha = 0.95$ and is also high for all subscales of the method. The authors report good agreement of the model with the data ($\chi^2 = 160.00$; $df = 85$; $\chi^2 / df = 1.85$; $CFI = 0.94$; $TLI = 0.93$; $RMSEA = 0.10$; $SRMR = 0.09$) and the high internal consistency of the entire questionnaire as well as the individual subscales, while stating that the individual subscales are clearly defined in terms of content.

CONCLUSIONS

Preliminary results of a pilot study carried out at the University of Defense in Brno within the broader research project creation of model situations. That enables covering the spectrum of potential stress situations arising in modern operations to provide clear support for future challenges in selecting, teaching, and training future soldiers in military leadership, especially in the prevention of risky behavior and decision-making in the context of increased workload, or current and long-term stress. Based on these results, it will be possible to develop and subsequently implement in the training of military leaders adequate procedures for the identification of individuals who could be personally or physiologically predisposed to this undesirable type of actions and decisions.

The results of the study are currently being processed, however, it can already be stated that the degree of impulsivity in the level of conscientiousness is significantly related to students of military leadership. At the same time, the need to examine the factor sensation seeking in more depth in this group of probands was identified, which showed a significantly higher rate in the subjects compared to the general population. Preliminary results of the study also point to a significant effect of effect of social desirability, which appears to be more pronounced in the military than in the general population, and test subjects may not consciously commit it ⁴³.

Authors: ***COL Assoc. Prof. David Ullrich, PhD, MBA**, born 1974. Currently works at the University of Defense as head of the Department of Leadership. A graduate of the Military High School of the Ground Forces in Vyškov, the Faculty of Physical Education and Sports of Charles University in Prague, the Faculty of Sports Studies of Masaryk University in Brno and Newton College in Brno. He specialises in managing limit situations, identifying, and developing key competencies for direct leadership in a security environment.*

⁴³ KAMINSKI, K., FELFE, J., SCHÄPERS, P., & KRUMM, S. (2019). A closer look at response options: Is judgment in situational judgment tests a function of the desirability of response options? *International Journal of Selection and Assessment*, 27(1): 72-82. 10.1111/ijsa.12233

František Milichovský, PhD, MBA, born 1982. He graduated at Faculty of Business and Management, Brno University of Technology. He focuses on topic of performance management, specific area of management, business area and topics in connection to reverse logistics. In present, he also participated in Newton University as senior researcher.

Veronika Kolečáková, MBA, born 1986. She is a graduate of Masaryk University in Brno (2011). She worked as a coordinator of professional education programs. She currently works in the field of education and personal development. She is a doctoral student in University of Defence. It deals with the issue of the development of authenticity.

Lenka Čadová, born 1970. She is a graduate of Charles University, Prague (1995), HeartMath Institute in the USA (2009), Amrita School of Ayurveda (2017). She worked as the head of the crisis centre in Prague. He currently works in a private psychological practice. He deals with issues of stress, HRV biofeedback training, self-management, Eastern psychology and philosophy, meditations and relaxation. She wrote the book: *The Cycle of Life, The Rhythm of the Heart*.

How to cite: ULRICH, David, František MILICHOVSKÝ, Veronika KOLEČÁKOVÁ and Lenka ČADOVÁ. Identification of factors for the prevention and elimination of undesirable forms of impulsive behavior in the context of solving difficult situations under conditions of professional activities of military leadership students. *Vojenské rozhledy*. 2022, 31 (4), 037-049. ISSN 1210-3292 (print), 2336-2995 (on-line). Available at: www.vojenskerozhledy.cz.

Recenzovaný článek

Rozvoj leadershipu v podmínkách Armády České republiky

Leadership Development in the Conditions of the Czech Armed Forces

Milan Marek, Aleš Tesář

Abstrakt: Cílem tohoto článku je vymezit leadership jako požadovaný proces Armády České republiky. Za tímto účelem je identifikována podstata vojenského leadershipu hledáním podobností a rozdílností v jednotlivých teoretických konceptech (školách) leadershipu, včetně přístupů u vybraných aliančních armád. Na základě analýzy současného stavu řešené problematiky jsou stanoveny složky leadershipu, vazby mezi nimi a vymezeny obecné požadavky na jeho uplatňování. V souladu se získanými poznatky následuje navržení obecného modelu leadershipu Armády České republiky.

Abstract: The aim of this article is to define leadership as a process required in the Czech Armed Forces. To this end, the nature of military leadership is first identified by analyzing similarities and differences of the widely accepted theoretical concepts (schools) of leadership, including approaches used in selected alliance armed forces. Based on the current state of affairs analysis, the components of leadership and the relationship among them are identified, as well as general conditions for their application. In accordance with the knowledge gained, a general leadership model of the Czech Armed Forces is proposed.

Klíčová slova: Leadership; leader; následovník; vlastnosti; kompetence.

Key words: Leadership; Leader; Follower; Traits; Competencies.

ÚVOD

První vědecké přístupy ke zkoumání leadershipu můžeme zaznamenat ve dvacátých a třicátých letech minulého století.¹ V tomto období byl výzkum zaměřen především na vlastnosti a dovednosti jedince přimět ostatní ke spolupráci, respektu, věrnosti a poslušnosti. V předválečném období můžeme zaznamenat vývoj leadershipu směrem k interakci mezi leaderem a jeho následovníky. Poprvé je zdůrazňována úloha následovníků a jejich zpětný vliv na chování leadera. Koncepty leadershipu v padesátých letech byly zaměřeny na efektivitu leadershipu v dosahování sdílených cílů. V tomto období také vychází v americké armádě první ucelená armádní publikace pojednávající o leadershipu.

V následujících letech bylo vytvořeno velké množství pojetí, modelů a teorií leadershipu, které vyústily v rozdílné přístupy k jeho zkoumání. Rozmanité spektrum koncepcí sice přispělo ke komplexnímu pohledu na leadership, ale zároveň také znesnadnilo možnost vytvoření homogenního obrazu o leadershipu, zejména je-li do jeho zkoumání zahrnut kontext.² Tuto skutečnost můžeme zaznamenat zejména v rozvoji sdíleného leadershipu (*shared leadership*) a strategického leadershipu. Strategický leadership se stává nedílnou součástí odborné literatury počátkem 80. let minulého století.³

Výzkum v oblasti vedení lidí sice přinesl velké množství nových myšlenek a konceptů, ale dosud se nepodařilo najít konsensus v přístupu k leadershipu jako vědecké disciplíně. Stále existuje poměrně velká roztržitost v pojetí leadershipu a neexistence referenčního souboru zjištění, na jehož základě by bylo možné identifikovat základní integrační rámec leadershipu v jeho nejobecnějším pojetí.

Tento článek nabízí ucelený soubor poznatků o jeho zdrojích, mechanismech a vzájemných vazbách mezi nimi. Zjištěné poznatky jsou promítnuty do návrhu obecného modelu leadershipu v podmínkách AČR. Článek obsahuje zejména poznatky uváděné v anglicky psaných textech. Anglické pojmy, které mají více významů, jsou v následujícím textu uvedeny v závorce.

1 METODOLOGIE VÝZKUMU

K rozboru současného stavu leadershipu byly použity metody analýzy a dedukce, které umožnily posoudit dvě základní dimenze leadershipu, zdroje a mechanismy, vazby mezi nimi, a to jak z hlediska leadershipu jako celku, tak i z pohledu vlivu vnitřních a vnějších faktorů. Na základě analýzy současného stavu řešené problematiky byl s využitím metod

1 NORTHHOUSE, P. G., *Leadership: theory and practice*. 6th ed. Thousand Oaks: SAGE, c 2013, xviii, pp. 485, ISBN 14-522-0340-7.

2 AVOLIO, B. J., *Promoting more integrative strategies for leadership theory-building*. *American Psychologist*, 62, 2007, pp. 25–33.

3 HAMBRICK, D. C., *Upper echelons theory: An update*. *Academy of Management Review*, 32, 2007, pp. 334–343.

indukce a syntézy vytvořen návrh obecného modelu leadershipu AČR. Vzhledem k nutnosti pohlížet na řešený problém jako na ucelený a samostatný a současně jako na složitý celek s mnoha vnitřními a vnějšími vazbami byla využita metoda systémového přístupu.

Empirický výzkum byl zaměřen na hodnocení přístupů nejlepší praxe při uplatňování leadershipu u vybraných aliančních armád. Dále byly vyhodnoceny poznatky a osobní zkušenosti z dlouhodobého studijního a pracovního pobytu v zahraničí. Posouzení obdobných procesů probíhajících v některých vyspělých zahraničních armádách umožnilo získat ucelený pohled na řešení dané problematiky a v kombinaci s metodou analogie využít těchto podkladů při vyvozování závěrů a v navrhovaném modelu. Porovnáním různých přístupů v zahraničí a v AČR byl formulován klíčový problém.

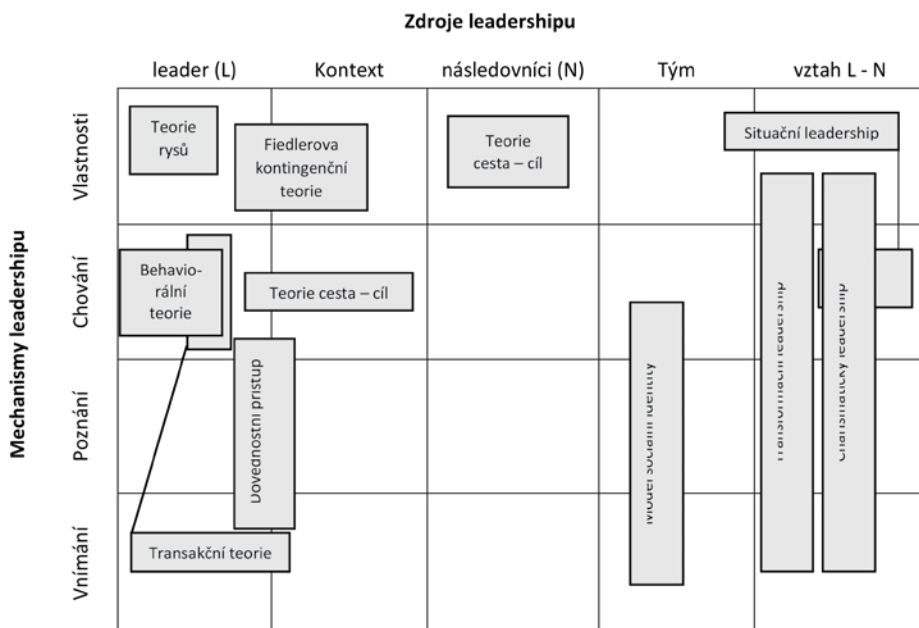
2 TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Analýzu přístupů k rozvoji leadershipu lze provést různými způsoby, například z hlediska jeho historického vývoje nebo z pohledu vnímání leadershipu jako procesu anebo chování jedince k dosažení společného cíle. V tomto článku byl zvolen přístup porovnání dvou základních atributů leadershipu – zdrojů a mechanismů u nejčastěji uváděných teorií a koncepcí leadershipu (viz obr. 1). Porovnány byly zejména vlastnosti, dovednosti a chování leadera, a podmínky ovlivňující styly vedení.

Zdroj leadershipu představuje prvek, který je jeho iniciátorem nebo původcem (tam kde leadership vzniká). U vybraných teorií leadershipu jsou zdroje leadershipu rozděleny do pěti základních kategorií: leader (*leader*), následovníci⁴, vazba leader – následovník (*dyads*), tým a kontext.⁵ Většina teorií leadershipu se shoduje v tom, že primárním zdrojem leadershipu je leader. Teorie, které vydávají následovníky za zdroj leadershipu, identifikují jejich jedinečné vlastnosti a schopnosti, které nezávisle na leaderovi umožňují vznik leadershipu. Koncepty a přístupy, které pojednávají o původu leadershipu v rámci specifických vztahů leader – následovník, jsou zpravidla zařazovány do této kategorie. Kolektivní přístup k leadershipu předpokládá, že vedení vyplývá ze vzájemných vztahů lidí v rámci pracovních týmů. Kontext vyjadřuje situační možnosti a omezení, která také ovlivňují leadership. Kontextová kategorie může být různě široká a může zahrnovat více úrovní. Kontext může existovat na individuální úrovni, na skupinové úrovni nebo na společenské úrovni anebo napříč všemi těmito úrovněmi.

⁴ Slovo následovník je v leadershipu používán k označení osoby, která akceptuje leaderovu interpretaci situace (reality) a chová se podle ní.

⁵ HERNANDEZ, M., EBERLY, M. B., AVOLIO, B. J., JOHNSON, M., D., *The loci and mechanisms of leadership: Exploring a more comprehensive view of leadership theory*. The Leadership Quarterly 22, 2011, pp. 1165–1185.

Obrázek č. 1: Přehled vybraných teorií a koncepcí leadershipu

Mechanismus leadershipu lze považovat za nástroj, kterým leader ovlivňuje postoje, chování a motivaci následovníků. Mechanismy lze rozdělit do několika kategorií – vlastnosti (*traits*), chování (*behaviors*), poznání (*cognition*) a emoční vnímání (*affect*). Vlastnosti vystihují osobnostní charakteristiky, které mohou existovat nejen na úrovni jednotlivce, ale i na týmové úrovni.⁶ Chování představuje soubor vnějších projevů, které určují styl vedení. Poznání reprezentuje kognitivní přístup ovlivňující schémata myšlení leadera, jeho rozhodovací proces a chování.⁷ Alternativně mohou leaderi ovlivňovat myšlení a postoje následovníků, zatímco kognitivní prvky následovníků mohou utvářet vnímání leadera. Emoční vnímání vyjadřuje emoční charakter leadershipu. Emoce leaderů mohou také ovlivnit jejich rozhodování a schopnost působit na následovníky. Obdobně jako v případě zdrojů, ani uváděné mechanismy netvoří kontinuum.

⁶ HOFMANN, D. A., JONES, L. M., *Leadership, collective personality, and performance*. Journal of Applied Psychology, 90, 2005, pp. 509–522.

⁷ AMBROZOVÁ, E., KOLEŇÁK, J., ULLRICH, D., POKORNÝ, V., *Kognitivní management*. Brno, KEY Publishing s. r. o, 2016, 190 s., ISBN 978-80-7418-254-9.

2.1 Teorie rysů

Teorie rysů (*trait-based leadership*) navázala na prvotní výzkumy zaměřené na vlastnosti a dovednosti jedince přimět ostatní ke spolupráci, respektu, věrnosti a poslušnosti. Prvotním cílem byla snaha najít osobnostní charakteristiky, které odlišují leadery od ostatních. Neuspokojivé a omezené výsledky v této oblasti potvrdily, že vlastnosti leaderů nejsou samy o sobě zdrojem leadershipu, ale pouze jeho předpokladem. Zároveň bylo také prokázáno, že určité vlastnosti leaderů nemusí být uplatnitelné ve všech týmech a v každé situaci.⁸

Dlouhodobým výzkumem se prokázalo, že některé osobnostní rysy mají spíše vliv na vnímání leadera jeho následovníky než na efektivitu samotného leadershipu. V současnosti jsou osobnostní rysy chápány jako neměnné, které jsou predispozicí ke konzistentnímu chování leaderů v jakékoliv situaci.⁹ Shrnutím poznatků teorií rysů bylo identifikováno šest hlavních osobnostních vlastností leaderů – inteligence, sebedůvěra, charisma, rozhodnost, společenskost a integrita.¹⁰ Teorie rysů přes svoje nedostatky představovala posun v uvažování o leadershipu v tom smyslu, že následný výzkum byl zaměřen převážně na zkoumání mechanismů leadershipu.

2.2 Charismatický leadership

V 90. letech minulého století byly opětovně zkoumány osobnostní předpoklady leaderů v rámci výzkumů charismatického leadershipu. Za charismatické leadery jsou označováni jedinci, kteří mají určité výrazné rysy, jako je výjimečné sebevědomí a silná motivace k dosažení a prosazení vlivu.¹¹ Základním znakem charismatického leadershipu je „symbolické chování leadera, které se vyznačuje inspirující vizí, zdůrazňováním kolektivní identity, odhodláním dosáhnout společné cíle a komunikací“.¹²

⁸ GLYNN, M.A., DEJORG, R., *Leadership through an organization behavior lens: A look at last half-century of research*. In *Handbook of Leadership Theory and Practice: A Harvard Business School Centennial Colloquium*. 2010, Chapter 5, 42 pp.

⁹ PROCHÁZKA, J., VACULÍK, M., SMUTNÝ, P., *Psychologie efektivního leadershipu*. Praha, Grada, 2013, 152 s., ISBN 978-80-247-4646-3.

¹⁰ STEIGAUF, S., *Vůdcovství aneb Co vás na Harvardu nenaučí*, GRADA Publishing, a. s., 2011, s. 155, ISBN 978-80-247-3506-1.

¹¹ HOUSE, R., J., *A 1976 theory of charismatic leadership*. Working paper series 76-06, 1976. Dostupné na: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED133827.pdf>.

¹² YUKL, G. A., *An evaluation of conceptual weaknesses in transformational and charismatic leadership theories*. The Leadership Quarterly, 10, 1999, 285-305 pp.

Mnohé výzkumy prokázaly, že charismatický leadership má uplatnění především v podmínkách nejistoty a v krizích.¹³ Vzhledem k přecenění charismatu¹⁴ v organizačních podmínkách byl následující výzkum zaměřen na vliv leadera na jeho následovníky a chování, kterým je tohoto vlivu dosahováno (transformační přístup). Limitujícími faktory charismatického leadershipu jsou relativně stálé osobnostní charakteristiky leaderů na rozdíl od jejich dovedností, které si lze osvojovat a rozvíjet. Následujícím výzkumem leadershipu byl prokázán převažující vliv prostředí ve vztahu k osobnostním faktorům.¹⁵

2.3 Dovednostní přístupy

Dovednostní přístup v leadershipu byl reakcí na nedostatečné a limitované výsledky teorií rysů. Podstatou dovednostních konceptů je schopnost jedince osvojovat si učení a rozvíjet praxi (výcvikem) určité dovednosti v oblasti vedení lidí. Samotné dovednosti však nejsou pro dosažení efektivního leadershipu dostatečné, proto byly spolu se znalostmi a osobními charakteristikami zahrnuty do dovednostních přístupů. Dovednostní přístupy jsou v odborné literatuře uspořádány do kompetenčních okruhů (skupin) podle jejich zaměření.¹⁶ Nejčastěji uváděné uspořádání je naznačeno v tabulce 1. Obsah každého kompetenčního okruhu se mění v závislosti na úrovni řízení (charakteru práce) a kontextuálních faktorech, nicméně platí, že leaderi na všech úrovních by měli mít schopnosti a dovednosti všech tří kompetenčních okruhů. Například leader na organizační úrovni je vystaven komplexnějším a náročnějším úkolům než leader na základní (provozní) úrovni, což klade vyšší nároky zejména na jeho intrapersonální a odborné kompetence.

Dovednostní přístupy byly postaveny na premise možnosti cíleného rozvoje důležitých dovedností leaderů nezbytných pro úspěšné vedení lidí. Omezujícím faktorem je skutečnost, že tento rozvoj je podmíněn osobnostními charakteristikami jedince, například motivací, postoji a hodnotami, nebo odbornými znalostmi a zkušenostmi.

¹³ WALDMAN, D. A., RAMIREZ, G. G., HOUSE, R. J., PURANAM, P., *Does leadership matter? CEO leadership attributes and profitability under conditions of perceived environmental uncertainty*. Academy of Management Journal, 44, 2001, 134–143 pp.

¹⁴Charisma není samostatnou osobnostní charakteristikou, ale důsledkem osobnostních charakteristik leadera.

¹⁵ JAROŠOVÁ, E., PAUKNEROVÁ, D., LORENCOVÁ, H., *Nové trendy v leadershipu: koncepce, výzkumy, aplikace*. Praha, Management Press, 2016, ISBN 978-80-7261-479-0.

¹⁶ HOLLENBECK, G. P., MCCALL JR, M. W., SILZER, R. F., *Leadership competency models*. The Leadership Quarterly, 17 (4), 2006, pp. 398–413.

Tabulka č. 1: Přehled vybraných kompetenčních okruhů leadershipu

Kompetenční okruh	Popis	Dílčí kompetence
Intrapersonální	Sebehodnocení	Sebepoznání, sebevědomí, rozhodnost, zodpovědnost, kreativita, tvořivost, flexibilita.
	Vnitřní hodnoty	Odvaha, integrita, důvěryhodnost, potřeba úspěchu, čestnost, zásadovost.
	Emocionální stabilita	Trpělivost, tolerance, zvládání zátěže, adaptabilita, odolnost.
Interpersonální	Sociální dovednosti	Umění vést a řídit lidi, empatie, respekt, ovlivňování, motivování, řešení konfliktů, intuice.
	Komunikační dovednosti	Verbální, neverbální, aktivní naslouchání, vyjednávání.
	Budování vztahů	Týmová práce, relační (vztahové) dovednosti, budování vertikálních a horizontálních vztahů, kooperativnost.
Odborný	Řídící dovednosti	Plánování, organizování, kontrolování a hodnocení, řízení projektů.
	Kognitivní dovednosti	Rozpoznávání problémů a jejich řešení, práce s vědomostmi, porozumění informacím, koncentrace, rychlost myšlení, duševní bystrost.
	Profesní kompetence	Znalost a pochopení konkrétní profese.

2.4 Behaviorální přístupy

Základními zkoumanými ukazateli behaviorálních přístupů k leadershipu byly aspekty týkající se chování leadera (jak leadeři jednají), které byly kategorizovány podle různých projevů respektu leadera k následovníkům a podle projevů strukturovanosti. Projevy respektu reprezentují takové chování leadera, které je větší měrou zaměřeno na lidi (vztahově orientované chování) a na budování vzájemné důvěry a respektu. Podstatou projevů strukturovanosti je orientace na strukturování pracovního výkonu, pracovních vztahů a organizování pracovních činností. Dalším behaviorálním přístupem byl koncept spoluvedení (*co-leadership*), jehož podstatou je přidělování rolí a sdílení odpovědnosti, čímž se zdroj leadershipu přesouvá z jednotlivce na tým.¹⁷

Všechny tři výše vedené behaviorální přístupy k leadershipu zdůrazňovaly rozdíl mezi chováním leadera orientovaným na úkoly a na lidi, ale rozcházel se v otázce účinku každého stylu vedení na jeho efektivitu. Je také důležité poznamenat, že rozhodování leaderů nejsou vždy racionální, neboť jejich chování může být ovlivňováno přirozenými lidskými vlastnostmi, omezeními a situací, ve které je leadership realizován. Výsledkem zkoumání behaviorálních přístupů bylo definování čtyř základních stylů leadershipu – autokratický, demokratický, liberální a participativní.

¹⁷ HERNANDEZ, M., EBERLY, M. B., AVOLIO, B. J., JOHNSON, M., D., *The loci and mechanisms of leadership: Exploring a more comprehensive view of leadership theory*. The Leadership Quarterly 22, 2011, pp. 1165–1185.

2.5 Kontingenční teorie

Nedostatky a omezení předcházejících koncepcí leadershipu zapříčiněné opomíjením různých podmínek a situací, v jejichž rámci leadership probíhá, vedly ke zkoumání různých vlivů na efektivitu leadershipu. Výsledkem byl vznik teorií vysvětlující výkonnost a efektivitu leaderů v závislosti na situaci a dalších okolnostech. První významnou teorií akcentující podmínky, ve kterých je leadership uskutečňován, byla Fiedlerova kontingenční teorie. V praxi nejvyužívanějšími kontingenčními teoriemi jsou situační leadership a teorie cesta – cíl (*path-goal-theory*).

Podstatou Fiedlerovy kontingenční teorie je přizpůsobení stylu vedení lidí konkrétní situaci. Podle této teorie efektivita zvoleného stylu závisí na motivačním systému a na podmínkách jeho uplatnění – příznivosti situace. Fiedlerova kontingenční teorie rozlišuje tři možné situace – velmi příznivá, středně příznivá a nepříznivá. Příznivost situace je určována třemi základními faktory. Prvním faktorem jsou vnitroorganizační vztahy, tedy vztahy mezi leaderem a jeho následovníky. Druhým faktorem je strukturovanost úkolu, která stanovuje jeho srozumitelnost, měřitelnost a dosažitelnost. Třetím faktorem je rozsah pravomocí leadera zejména v uplatňování motivačního systému.¹⁸

Tabulka č. 2: Fiedlerova kontingenční teorie – styl vedení v závislosti na situaci

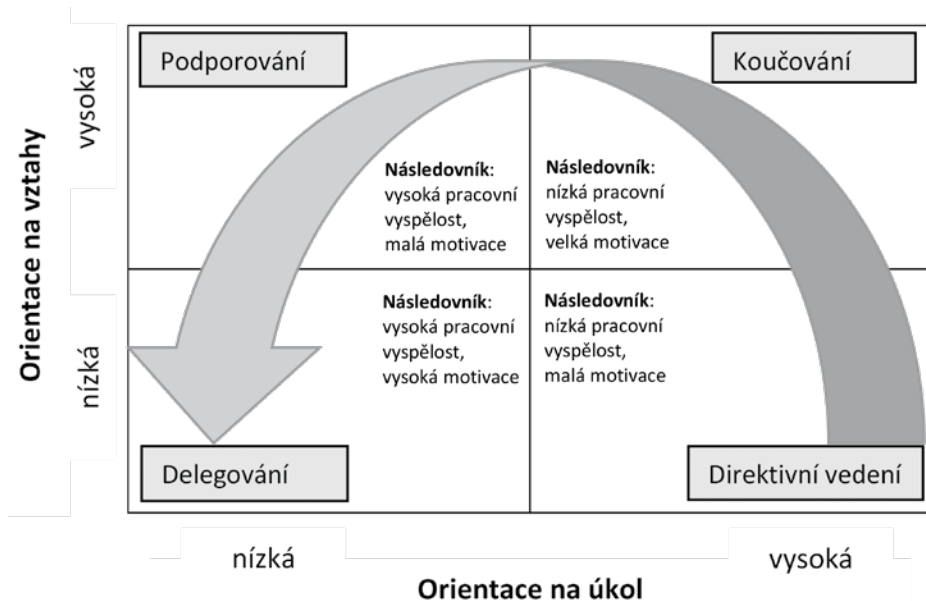
Řádek	Styl vedení	Vztahy s podřízenými	Strukturovanost úkolu	Pravomoc	Situace
1.	Úkolově orientovaný	dobré	vysoká	velká	velmi příznivá
2.		dobré	nízká	velká	
3.		dobré	vysoká	malá	
4.	Vztahově orientovaný	špatné	nízká	malá	nepříznivá
5.		dobré	nízká	malá	středně příznivá
6.		špatné	vysoká	velká	
7.		špatné	nízká	velká	
8.		špatné	vysoká	malá	

Obdobně jako behaviorální přístupy i kontingenční teorie předpokládá, že různé situace předurčují vztahovou nebo úkolovou orientaci leadera. Variantnost přístupu k vedení lidí podle této teorie vyjadřuje tabulka 2. Z přehledu jednotlivých kombinací faktorů Fiedlerovi kontingenční teorie lze určit, který styl je vhodnější pro velmi příznivé, středně příznivé a nepříznivé situace. Z tabulky např. vyplývá, že úkolově orientovaný styl vedení je vhodnější pro situace velmi příznivé a nepříznivé. Vztahově orientovaný styl je naopak vhodný spíše pro středně příznivé situace, které lze popsat třemi možnými kombinacemi faktorů Fiedlerovi kontingenční teorie: strukturovaná situace a špatné vztahy (řádky 6 a 8); nestrukturovaná situace, dobré vztahy, ale malá pravomoc (řádek 5) nebo špatné vztahy, ale velká pravomoc (řádek 7).

¹⁸ FIEDLER, F., E., A *contingency model of leadership effectiveness*. Advanced Experimental Social Psychology, 1, 1964, 149–190 pp.

Situační leadership je součástí skupiny teorií leadershipu jejichž zdrojem je vztah mezi leaderem a následovníkem. Efektivita situačního leadershipu je dána schopností leadera přizpůsobit své chování v závislosti na pracovní a psychologické vyspělosti následovníka. Situační leadership je postaven na modelu čtyř stylů vedení uvedených na obrázku 2. Každý styl je kategorizován pomocí dvou faktorů v závislosti orientace leadera na úkol nebo na vztahy. Například v případě následovníka s nízkou pracovní a psychologickou vyspělostí (neochota převzít odpovědnost), by měl leader použít direktivní styl vedení (vysoká orientace na úkol, ale nízká na vztahy).

Při uplatňování tohoto modelu je důležité, aby leader podporoval rozvoj vzájemných vztahů s podřízenými v závislosti na jejich osobním rozvoji a přístupu k plnění úkolů. Důležitá je znalost podřízených a jejich motivace. Nevýhodou tohoto modelu leadershipu je jeho uplatnitelnost pouze v kategorii leader – následovník a chybějící konceptualizace motivace.

Obrázek č. 2: Matrix situačního leadershipu

Teorie cesta – cíl je založena na motivování následovníků objasňováním cesty dosažení pracovních cílů, jež jsou spojeny s odměnami. Tato teorie navázala na poznatky behaviorálních přístupů a modifikovala její čtyři styly vedení v závislosti na charakteru úkolu, schopnostech a motivaci podřízených - direktivní, podporující, participativní a výkonově orientovaný styl. Například jedinci s pocitem důvěry ve vlastní schopnosti budou spokojenější s participativním stylem vedení na rozdíl od osob, které preferují strukturu a jasná pravidla. Obdobně jako ve Fiedlerově kontingenční teorii, stupeň struktury úkolu určuje vztah mezi chováním leadera a pracovní spokojeností zaměstnanců. Vztah je pozitivní při nízké strukturovanosti úkolu a negativní v případě vysoké strukturovanosti úkolu. Pokud je však stupeň struktury úkolu vysoký, tak již by měla být identifikována cesta k úspěchu. Vysoká

úroveň struktury může dokonce sloužit jako náhrada za direktivní styl vedení. Na rozdíl od Fiedlerovy kontingenční teorie jsou hlavním zdrojem leadershipu následovníci a důležitým mechanismem je chování leadera. Míra potřeby objasňování cílů a způsobu jejich dosažení určuje volbu chování leadera. Styl vedení podle této teorie závisí na charakteru plněných úkolů, na míře potřeby motivovat zaměstnance a na organizačních podmínkách.

2.6 Transakční leadership

Na teorii cesta – cíl navázala teorie transakčního leadershipu, jejíž podstatou je proces ovlivňování druhých na základě symbolických a hodnotových aspektů. Transakční leadership je primárně založený na ekonomických principech, vycházejících z předpokladu, že k naplnění racionálních potřeb zaměstnanců dojde výměnou (transakcí) za splnění pracovních požadavků. Role transakčního leadera je uplatňována zejména v rozpoznávání těchto potřeb, ve stanovení jasných pravidel k zamezení nežádoucího chování a ve sledování plnění pracovních úkolů.

Základními složkami transakčního leadershipu jsou podmíněná odměna a řízení na základě odchylek. Podmíněná odměna vyjadřuje požadované chování zaměstnance a požadovaný výsledek práce. Řízení na základě odchylek může být aktivní nebo pasivní. Aktivní řízení na základě odchylek představuje takový styl vedení, kterým se leader snaží předcházet nedostatkům následovníků. Opačným stylem je pasivní řízení na základě odchylek. Při jeho uplatňování leader intervnuje až v momentě, kdy je potřeba vzniklý problém řešit.

Výhodou transakčního leadershipu je jednoduchý a srozumitelný motivační systém a pružně aplikovatelné styly vedení. Nevýhodou je naplňování pouze očekávaných výkonů ze strany následovníků, nikoliv jejich překonávání, což je důležité v situacích vyžadujících kreativitu a iniciativu následovníků. Tento nedostatek je v teoriích leadershipu eliminován tzv. transakčně-transformačním přístupem, který zahrnuje jak přístup orientovaný na úkol, tak také na lidi.

2.7 Transformační leadership

Na rozdíl od předcházejících teorií leadershipu, které zdůrazňují racionální rozhodování, transformační teorie zdůrazňuje význam vlivu a hodnot. Zahrnuje emoce, etické apely a gesta v kombinaci s různými způsoby ovlivňování. Transformační leadership je dosud nejvíce studovanou teorií leadershipu, která je někdy také zařazována mezi charismatické teorie leadershipu. Vnímání charisma leadera u transformačního leadershipu je založeno na promítnutí vlastností a kompetencí leadera do idealizované představy následovníků o efektivním vedení. Nicméně charisma, idealizovaný vliv, je pouze jedním ze čtyř nástrojů transformačního leadershipu. Dalšími nástroji jsou – inspirativní motivace, intelektuální stimulace a osobní přístup.

Idealizovaný vliv reprezentuje emocionální charakter transformačního leadershipu, který vychází z předpokladu identifikace následovníků s chováním, jednáním a s kognitivními schopnostmi leadera. Smyslem inspirativní motivace je vyvolávání nadšení a hravosti následovníků na jejich úspěchy, které je spojeno se ztotožněním se s vizí leadera a ochotou ji aktivně naplňovat. Intelektuální stimulace reprezentuje podněcující kreativní a inovativní přístup při řešení problémů. Uplatňováním osobního přístupu transformační leaderi zohledňují individuální a týmové potřeby, poskytují podporu a vytváří u podřízených pocit potřeby a sounáležitosti a naplnění jejich osobních ambicí.

3 LEADERSHIP U VYBRANÝCH ALIANČNÍCH ARMÁD

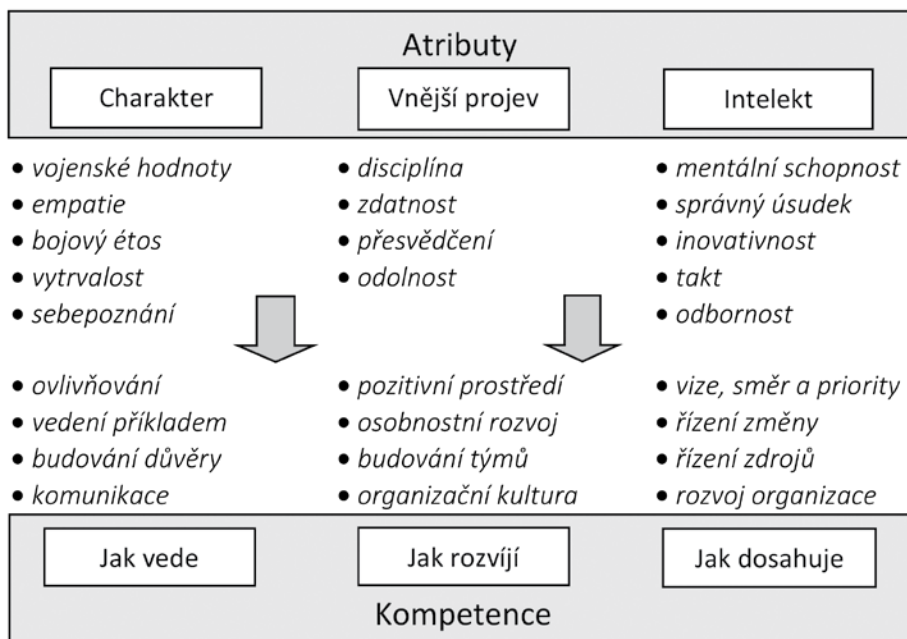
Rozvoj leadershipu ve vyspělých aliančních armádách se nevyvíjel odděleně, ale jako koordinovaný a koncepční přístup v přípravě budoucích vojenských leaderů vycházejících z požadavků dosažení schopnosti plné interoperability personálu v systému velení a řízení aliančních sil. Tento proces probíhal na národní úrovni jednotlivých členských států. Přístupy k leadershipu v jednotlivých aliančních armádách odrážejí jejich vojenskou historii, organizační kulturu a míru implementace teoretických přístupů z hlediska různých požadavků kladených na vojenské leadery. V následujícím přehledu jsou v prvním pořadí uvedeny koncepty leadershipu Armády Spojených států a Velké Británie z důvodu jejich samostatného doktrinárního vymezení. V ostatních aliančních armádách je leadership zpravidla vymezen v operačních doktrínách nebo v jiných armádních dokumentech, příkladem mohou být Nizozemské ozbrojené síly a ozbrojené síly Norského království.

3.1 Leadership Armády Spojených států

Do konce devadesátých let minulého století byly doktríny leadershipu Armády Spojených států obsahově zaměřeny na přímé styly vedení lidí. Leadership na organizační a strategické úrovni byl poprvé vymezen až v roce 1999. V současnosti platná armádní doktrinární publikace detailně vymezuje tři úrovně armádního leadershipu – přímý, organizační a strategický.

Jednotlivé úrovně jsou popsány prostřednictvím jednoduchého modelu leadershipu (viz obr. 3), který je rozdělen na atributy a kompetence leadera. Atributy v armádním leadershipu představují osobnostní vlastnosti a jsou rozděleny do tří kategorií – charakter, vnější projev (*presence*) a intelekt. Atributy jsou pro všechny úrovně leadershipu obsahově stejné. Kompetence leadera jsou rozděleny do tří kompetenčních skupin – jak leader vede (*leads*), jak rozvíjí sebe i druhé (*develops*) a jak dosahuje cíle (*achieves*). Pro každou úroveň leadershipu jsou jednotlivé skupiny kompetencí specifikovány v závislosti na její charakteristice.

Přímý leadership je charakterizován jako tvůrčí kombinace vlastností a kompetencí leadera v prostředí s vyšší mírou jistoty a menší složitostí. Rozsah vlivu přímého leadera je vymezen od jednoho až do desítek jednotlivců. Je uplatňován přímým ovlivňováním

Obrázek č. 3: Model požadavků leadershipu Armády Spojených států

podřízených (budováním týmu), nepřímo prostřednictvím jejich rozvoje a stanovováním cílů. Je zdrojem vzájemného porozumění a důvěry mezi leaderem a týmem (jednotkou). V souladu s profesní etikou armády je v přímém leadershipu iniciativa stimulována rozkazy a pokyny, které v sobě nesou účel (záměr) spíše než konkrétní způsob splnění úkolu. V praxi se jedná o realizaci principů úkolového velení (*Mission Command*).

Organizační leadership je definován jako „soubor kompetencí potřebných k řešení organizačních otázek a zajištění trvalého rozvoje organizace ve strategické perspektivě“.¹⁹ Organizační leadership je nepřímým stylem vedením uplatňovaným prostřednictvím podřízených leaderů a štábů, politik, budování systémů, řízení procesů, rozvojem organizačního klimatu a vytvářením podmínek pro trvalý rozvoj organizace. Organizační leadership je charakterizován vedením rozsáhlých vojenských organizací od desítek až do několika tisíc podřízených, plánovacími cykly od 2 do 10 let, řízením zdrojů, vyšší mírou nejistoty a větším počtem nezamýšlených důsledků provedených rozhodnutí.²⁰

Strategický leadership armády je definován dvěma způsoby. V uvedeném doktrinálním dokumentu jako „proces používaný k dosažení požadované a jasně pochopené vize ovlivňováním organizační kultury, přidělováním zdrojů, řízením prostřednictvím politik

¹⁹ US Department of the Army, ADRP 6-22, Army Leadership, Washington DC: USA, 2012, pp. 10-1.

²⁰ Ibid s. 2-5.

a směrnic a budováním konsensu“.²¹ V dokumentu Army War College jako „proces harmonizace personálu, systémů a zdrojů k naplnění vize organizace spolu s vytvářením konkurenční výhody prostřednictvím adaptivní a inovativní organizační kultury“.²² Obě definice vymezují komplexnost strategického leadershipu, zohledňující nestálost, nejistotu a nejasnost strategického prostředí (VUCA²³) a faktory probíhajících změn – větší složitost a vysoká nejistota, národní zájmy, dlouhodobé cíle a priority, široký rozsah s efektem v delším časovém horizontu a vyšší míra rizika a riskování.

3.2 Britský armádní leadership

Britský armádní leadership²⁴ je definován jako „kombinace charakteru, znalostí a jednání, která inspiruje ostatní k úspěchu“.²⁵ Leadership spolu s velením a řízením tvoří triádu vzájemně propojených prvků, které jsou z hlediska obsahu odlišné. Mezi těmito prvky je vyžadována rovnováha a závisí na kontextu, který z prvků této triády bude více uplatňovaný.²⁶ Britský armádní leadership je realizován ve čtyřech úrovních – osobní, týmová, organizační a strategická. Toto rozdělení je pouze orientační, kterým autoři doktríny zdůrazňují potřebu rozvíjet specifické vlastnosti a kompetence pro jednotlivé úrovně vedení.

Britský armádní leadership tvoří čtyři složky. První složka, jací jsou leaderi (*what leaders are*), pojednává o vlastnostech a morálních imperativích, které jsou považovány za základ efektivního leadershipu. Způsob jejich uplatňování je svázán s armádními standardy, čímž je zajištěna jejich přijatelnost a zákonnost. Druhá složka, co leaderi znají (*what leaders know*), je zaměřena na sebepoznání, poznání podřízených, odbornou způsobilost, rozhodnost a komunikaci. Správné uplatnění uvedených kompetencí předpokládá schopnost porozumět vnějšímu prostředí, kontextu dané situace a získaným informacím. Třetí složka, co leaderi dělají (*what leaders do*), se zabývá tím, co je nejhmatatelnějším aspektem leadershipu na úrovni jednotlivce a týmů k dosažení společného cíle. Základním teoretickým východiskem této složky je Adairova teorie leadershipu úkolové potřeby (*action centred leadership*), jejíž podstatou je společné naplňování role leadera a potřeb jak na úrovni jednotlivce, tak i na úrovni týmu. Úlohou leadera je řešit napětí, které vzniká v rámci týmové dynamiky. Rovnováhu mezi rolí leadera a potřebami jednotlivců a týmu lze podle doktríny dosáhnout uplatňováním principů leadershipu uvedených ve

²¹ Ibid s. 11-1.

²² United States Army War College, *The Strategic Leadership Primer 4rd*. Published in the U.S. Army War College Press, U.S. Army War College, Carlisle, PA. 2019, 116 pp., ISBN 1-58487-782-0.

²³ Autory zkratky VUCA jsou Warren Bennis a Burt Nanuse, kteří složeninou čtyř významových slov (Volatility, Uncertainty, Complexity a Ambiguity) vyjádřili podstatu současného nejednoznačného a mnohostranného světa.

²⁴ Slovo armádní je synonymem pro pozemní síly Ozbrojených sil Spojeného království.

²⁵ Ministry of Defence United Kingdom, *Army Leadership Doctrine*. The Centre for Army Leadership, Royal Military Academy Sandhurst, Camberley GU15 4PN, 2021, 86 pp.

²⁶ Ibid s. 1-4.

čtvrté složce, kterou autoři doktríny nazvali, jak to leadeři dělají (*how leaders do it*). Leadeři musí tyto principy uplatňovat v závislosti na jejich charakteru, znalostí, zkušeností, situaci a úrovni, ve které je leadership realizován.

3.3 Leadership Nizozemských ozbrojených sil

Leadership Nizozemských ozbrojených sil je jedním ze tří prvků velení a řízení (dalšími prvky jsou řízení a rozhodování). Leadership je definován jako „*záměrné ovlivňování chování druhých k dosažení stanoveného cíle společným úsilím všech, včetně samotného velitele*“.²⁷ Na rozdíl od amerického a britského armádního leadershipu, je nizozemský leadership založený na situačním a motivačním leadershipu. Za klíčové faktory motivačního leadershipu jsou pokládány – osobní příklad, odpovědnost, vliv, přesvědčivost a síla osobnosti leadera, efektivní komunikace, schopnost naslouchat a společná mise.

Leadership Nizozemských ozbrojených sil je vymezen pouze popisnou formou. Úrovně leadershipu jsou vyjádřeny rozdílnými požadavky na charakter a kompetence leadera pro jednotlivé úrovně velení a řízení.

3.4 Leadership ozbrojených sil Norského království

Leadership ozbrojených sil Norského království je definován jako „*proces ovlivňování jednotlivců a skupin prostřednictvím účelu, motivace a zdrojů k dosažení společných cílů*“.²⁸ Je realizován v rámci plnění úkolů a misí respektováním a dodržováním vojenských hodnot, znalostmi a dovednostmi těch, kteří se na něm podílí. Leadership norských ozbrojených sil je definován ve třech složkách – osobnost leadera (*be*), jeho znalosti (*know*) a schopnosti a dovednosti (*action*).

Složka „*Be*“ popisuje hodnotový systém vojenské profese, důraz je položen na budování silného charakteru vojenského leadera. Charakter leadera v podmínkách norských ozbrojených sil je rozvíjen ve třech oblastech. První oblastí je samotná osobnost leadera odpovídající jeho pozitivním vlastnostem, které jsou inspirující a vedou k vytváření vzájemné důvěry. Schopnost porozumět vojenským souvislostem a činit správná a adekvátní rozhodnutí tvoří druhou oblast. Třetí oblast zahrnuje sociální dovednosti leadera. Složka „*Know*“ reprezentuje intelekt leadera, který je rozvíjen postupně v průběhu kariéry na základě znalostí vojenské teorie, historie, techniky, taktiky, mezilidských vztahů, ale i postupů a nařízení nezbytných pro vedení lidí. Podle norské operační doktríny je efektivita leadershipu určována neustálým profesním rozvojem leadera.

²⁷ Ministry of Defence of the Netherlands, *Joint Doctrine Publication 5 Command and Control*. Hague Defence Audiovisual Service, 62-67 pp.

²⁸ Norwegian Armed Forces, *Norwegian Armed Forces Joint Operational Doctrine*. Brødr. Fossum AS, Oslo, 2007, 162 p., ISBN 978-82-92566-02-2.

Složka „Action“ zahrnuje schopnosti a dovednosti vést podřízené. Důraz v této kategorii je kladen na ovlivňování, elán a iniciativu leadera. Za klíčovou schopnost leadera je považováno ovlivňování, která vyžaduje znalost motivací u podřízených. Předpokladem rozvoje leadershipu norských ozbrojených sil je orientace na jednotlivce (individuální přístup) a úzká spolupráce v týmech. Elán a iniciativa spolu s ochotou převzít odpovědnost jsou chápány jako hnací síla norského leadershipu při čelení budoucím výzvám.

4 LEADERSHIP V PODMÍNKÁCH AČR

Doktrína AČR definuje pojem „vedení“, jako *„cílevědomý proces ovlivňování vojáků tak, aby jejich činnost úspěšně naplnila stanovené cíle“*.²⁹ Dále stanovuje základní dovednosti potřebné k uplatňování účinného vedení – vytvářet energii, udávat směr, tempo a využívat zdroje. Ve směrnici pro velitele a štáby pozemních sil je leadership (vedení) vymezen jako *„schopnost ovlivnit jednání lidí objasňováním cíle a směru a pobídkami v průběhu plnění úkolu a zdokonalováním organizace“*.³⁰ V žádném jiném rezortním dokumentu MO nebyla dosud tato problematika v podmínkách AČR kodifikována. Zpracování národního normativního dokumentu leadershipu je přitom nutnou podmínkou pro jeho efektivní uplatňování a rozvoj. Nejsou-li jasně vymezeny a pochopeny všechny aspekty leadershipu, pak není snadné dosáhnout jednotný přístup k leadershipu na všech úrovních velení a řízení, včetně komplexní a systematické přípravy budoucích leaderů.

Výše uvedenou tezi potvrzuje výzkum prováděný CBVSS v letech 2017–2019. Výzkum identifikoval nedostatky v přípravě leaderů a v uplatňování získaných kompetencí v řídicí praxi.³¹ Výzkum zahrnoval především dotazníková šetření mezi účastníky kariérového vzdělávání realizovaného CBVSS. Výsledky výzkumu potvrdily omezenou úroveň chápání a uplatňování zásad leadershipu v řídicí praxi a prokázaly průměrnou míru naplňování jednotlivých principů leadershipu u vybraného okruhu respondentů ze střední a vyšší úrovně velení a řízení ve vazbě na profil leaderů strategické úrovně řízení. Výzkum dále zjistil absenci komplexní a systematické přípravy budoucích leaderů, pasivitu, klesající důvěru, ztrátu důvěryhodnosti a odmítání změn.

Ačkoliv se jedná pouze o orientační výsledky, lze vzhledem k dostatečnému počtu respondentů výzkumu předpokládat, že současná situace v oblasti leadershipu je nesystémová a nekoncepční, což se projevuje také v přípravě vojenského personálu. Příprava vojenského personálu v oblasti leadershipu probíhá pouze v kariérových kurzech celoživotního vzdělávání. Východiskem pro obsahovou náplň těchto kurzů je pouze normativní dokument stanovující obsahové zaměření kariérového vzdělávání na základě požadovaných znalostí

²⁹ Ministerstvo obrany České republiky, *Doktrína AČR*. 4. vydání, Brno 2019, 63 s.

³⁰ Armáda České republiky, *Velení a řízení spojeneckých pozemních sil* (Vojenská publikace Pub-100-53-02). Vyškov, 2020, 230 s.

³¹ MAREK, M., PROCHÁZKA, J., KOSECOVÁ, J., *Příprava velitelů pro strategickou úroveň řízení obrany*. Vojenské rozhledy, 2019, 28 (2), 020-037. ISSN 1210-3292 (print), 2336-2995 (on-line). Dostupné na: www.vojenskerohledy.cz.

a dovedností.³² V souladu s tímto dokumentem je obsahem kariérové přípravy také oblast leadershipu. Nicméně, z důvodu chybějící institucionalizace leadershipu v AČR je obsahová náplň leadershipu předmětem neustálých změn a nekoncepčních zásahů.

Ačkoliv AČR nedisponuje koncepčním systémovým přístupem k leadershipu, můžeme v současném procesu výstavby a rozvoje AČR zaznamenat některé znaky koncepčního přístupu k této problematice. Za krok pozitivním směrem lze považovat Doktrínu operační přípravy AČR, která stanovuje nejen východiska pro naplňování požadovaných schopností AČR, ale také podrobně popisuje způsob plánování, organizování, realizování a hodnocení přípravy AČR. Zjištění ve vztahu k definování leadershipu v podmínkách AČR, ke stanovení kompetencí leaderů a k přípravě personálu v rezortu MO naznačují, že příčinou současného stavu je chybějící institucionální vymezení leadershipu.

5 NÁVRH OBECNÉHO MODELU LEADERSHIPU AČR

Prvním krokem ke zpracování vojenské publikace je dosažení široké shody na obecném modelu leadershipu AČR, ze kterého je možné vycházet při formulování jednotlivých kapitol. Navrhovaný model (viz obrázek 4) vychází ze základních teorií a koncepcí leadershipu a z přístupů k leadershipu uplatňovaných u vybraných aliančních armád, které tyto teorie a koncepty promítly do svých doktrinárních a operačních dokumentů.

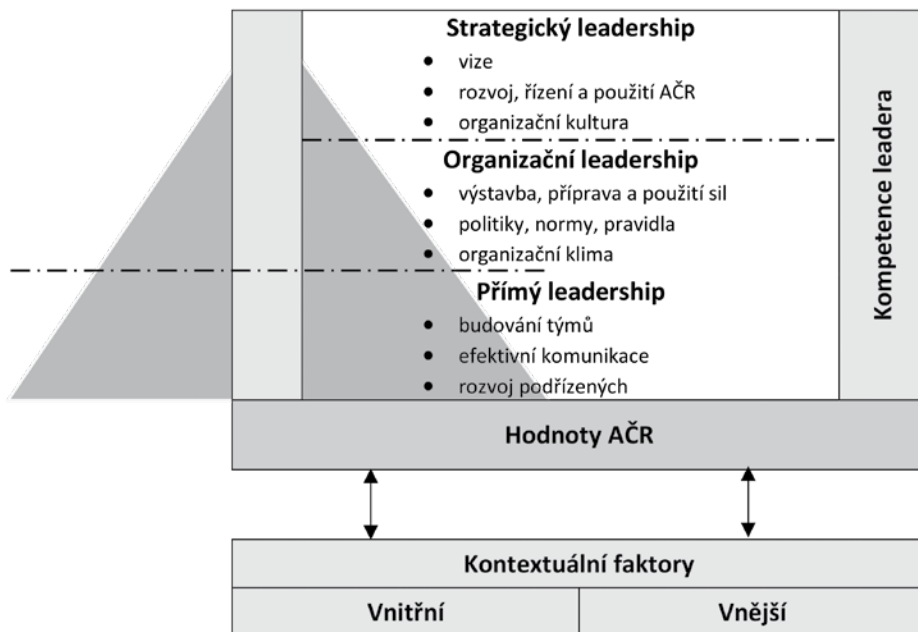
Z provedené analýzy jednotlivých teorií a přístupů k leadershipu a dokumentů zahraničních armád vyplývá, že primárním zdrojem armádního leadershipu je leader, zejména jeho vlastnosti a kompetence, které vycházejí z hodnot vojenského profesionála. V navrhovaném modelu je tato skutečnost vyjádřena polem nazvaným „Hodnoty AČR“, které tvoří *soubor morálních hodnot vojenského profesionála AČR – vlastenectví, odpovědnost, smysl pro povinnost, spravedlnost, obětavost, odvaha, věrnost a čestnost*.³³ Naplňování těchto hodnot je přirozenou součástí základních činností každého vojenského leadera při plánování, přípravě, řízení a vedení operací. Osobnost leadera je určována jeho osobnostními vlastnostmi, schopnostmi a dovednostmi (kompetencemi). Rozsah vlastností a kompetencí je dán požadavky kladených na velitele – leadery v závislosti na plnění úkolů v jednotlivých úrovních velení a řízení AČR. Určující vliv na požadované vlastnosti a kompetence leaderů mají také jednotlivé úrovně leadershipu, které odpovídají třístupňovému systému velení a řízení AČR. Určujícími faktory pro vymezení jednotlivých úrovní leadershipu AČR jsou:

- rozsah odpovědností velitelských orgánů na jednotlivých stupních velení a řízení AČR (rozsah kompetencí);
- organizační faktory (například velikost organizačního celku nebo jednotky);
- časový horizont rozhodnutí prováděných na jednotlivých stupních velení a řízení (samotný stupeň velení a řízení nemusí vždy určovat úroveň leadershipu).

³² Ministerstvo obrany ČR, *Příprava personálu rezortu ministerstva obrany ve vojenských kariérových kurzech*. Č. j. . 141-12/2014-7542, Praha, 2014.

³³ Ministerstvo obrany České republiky, *Doktrína AČR*, 4. vydání, Brno 2019. 63 s.

Schematicky tuto skutečnost vyjadřuje pyramida jednotlivých úrovní leadershipu. Tímto způsobem je také vyjádřen nárůst požadavků na vlastnosti a kompetence leaderů v kontinuu přímý – organizační – strategický leadership. V této souvislosti je důležité zmínit, že velení, řízení a leadership jsou svým charakterem zcela odlišné procesy, které jsou však vzájemně propojené. Velení je proces, kterým velitel činí rozhodnutí a vnucuje svým podřízeným svoji vůli. Velení je spojeno s formální autoritou, pravomocí a odpovědností. Řízení zahrnuje usměrňování systémů a procesů, mechanismy kontroly a přidělování zdrojů. Leadership představuje proces vyvíjený řídicím systémem vůči podřízeným s cílem ovlivnit jejich aktivitu a motivaci ke splnění úkolů a zdokonalování organizace.

Obrázek č. 4: Obecný model leadershipu AČR

Dalšími důležitými zdroji leadershipu jsou vnitřní a vnější kontextuální faktory. Vnitřní kontextuální faktory zahrnují všechny důležité proměnné, které určují interní podmínky AČR. Mezi tyto proměnné můžeme zahrnout demografické charakteristiky organizace (např. věkovou strukturu, genderovou politiku, vztah k organizaci, vzdělání atd.), organizační strukturu, organizační kulturu, dosažitelnost zdrojů a organizační systémy. Vnější kontextuální faktory určují externí podmínky organizace a ty mohou být povahy politické (vojensko-strategické), průmyslové, makroekonomické, hospodářské, společenské nebo kulturní. Pro vnější kontextuální faktory je charakteristická nepředvídatelnost, komplexnost, nejednoznačnost a nejistota.

5.1 Vlastnosti a kompetence leadera

V obecném modelu leadershipu AČR jsou uvedeny pouze takové osobnostní vlastnosti leadera, které přesahují obecné rysy každého jedince projevující se v jeho neměnném chování. Vlastnosti vojenského leadera jsou utvářeny dvěma kategoriemi hodnot – hodnotami vojenského profesionála AČR a osobnostními vlastnostmi. Osobnostní vlastnosti jsou v tomto článku pojímány z hlediska požadavků kladených na vojenské leadery. Tyto vlastnosti lze systematickým působením (vzděláváním, výcvikem a výchovou) v průběhu času postupně ovlivňovat. Shrnutím poznatků z teorie rysů bylo identifikováno osm nej důležitějších osobnostních vlastností vojenských leaderů, které jsou uvedeny v tabulce 3.

Tabulka č. 3: Hodnoty AČR a osobnostní vlastnosti leadera

Hodnoty AČR	Osobnostní vlastnosti
Vlastenectví	Inteligence
Odpovědnost	Odpovědnost
Smysl pro povinnost	Sebedůvěra
Spravedlnost	Zvládání stresu
Obětavost	Rozhodnost
Odvaha	Přijímání rizika
Věrnost	Integrita
Čestnost	Sociabilita

V rezortu MO neexistuje jednotný systém, který by koordinoval, či zastřešoval problematiku definování kompetencí³⁴, proto při stanovování kompetenčního modelu leadershipu AČR byly zohledněny poznatky získané z dovednostních přístupů a z doktrinálních dokumentů americké a britské armády. Z uvedených poznatků vyplývá, že vymezování potřebných kompetencí nemusí být pro efektivní leadership dostačující. Stejně jako kompetence jsou důležité nejen osobnostní vlastnosti leadera, ale také jeho motivy, postoje, vnitřní hodnoty a zkušenosti. V tomto kontextu doporučujeme kompetenční model leadershipu AČR rozdělit do čtyř skupin kompetencí uvedených v tabulce 4. Intrapersonální kompetence zahrnují schopnosti a dovednosti umožňující sebehodnocení, sebeřízení a udržovat emocionální stabilitu. Interpersonální kompetence se obsahují zejména sociální dovednosti, širokou paletu komunikačních dovedností a schopnost budování vztahů. Koncepční kompetence se týkají kognitivních schopností k formulování obrazu budoucího stavu organizace (jednotky) vizi a strategií k jeho dosažení. Mezi odborné kompetence zahrnujeme takové kompetence, které mají rozhodující vliv na rozvoj vojenské organizace.

³⁴ SAIBERT, R., *Přístup ke stanovování kompetencí vojenských profesionálů k velení a řízení ve vojenských operacích*. Vojenské rozhledy. 2019, 28 (1), 030-047. ISSN 1210-3292 (print), 2336-2995 (on-line). Dostupné na: www.vojenskerohledy.cz.

Tabulka č. 4: Kompetenční model leadershipu AČR

Skupina kompetencí	Popis	Dílčí kompetence
Intrapersonální	Sebehodnocení	Sebeuvědomění, zodpovědnost, vnitřní hodnoty.
	Sebeřízení	Odvaha (morální a fyzická), disciplína, věrnost, sebeobětování, motivace.
	Emoční inteligence	Empatie, respekt, adaptabilita, odolnost.
Interpersonální	Sociální dovednosti	Vedení druhých, externí vedení, ovlivňování, motivování, řešení konfliktů.
	Komunikační dovednosti	Aktivní naslouchání, vyjednávání, verbální a neverbální komunikaci, sebe prezentaci.
	Budování vztahů	Budování vertikálních a horizontálních vztahů, budování důvěry, vytváření pozitivního prostředí.
Koncepční	Vytváření vize a strategií	Řešení problémů, kritické myšlení, tvůrčí myšlení, systémové myšlení.
Odborné	Řízení	Řízení změn, rozhodování, plánování, řízení zdrojů.
	Organizování	Znalost procesů, budování týmů, rozvoj podřízených.
	Operační	Operační myšlení, předvídání hrozeb, identifikace rizik, hodnocení možností/příležitostí.
	Kognitivní	Schopnost získávání a pochopení informací, řešení problémů, adaptabilita na vývoj prostředí.

Kompetenční model leadershipu se vztahuje pouze k identifikovaným požadavkům na znalosti, schopnosti a dovednosti vojenských leaderů nezbytných pro vedení lidí ve vojenských organizacích. Jeho zpřesnění vyžaduje provedení analýzy přístupů nejlepší praxe jak v korporátním prostředí, tak i ve vybraných zahraničních armádách.

5.2 Úrovně leadershipu AČR

Přímý leadership se vyznačuje větší jistotou a menší složitostí v porovnání s organizačním a strategickým leadershipem. Pro přímý leadership je charakteristická větší míra jistoty a určitosti a menší míra složitosti, přímé uplatňování kompetencí, osobní kontakt leadera s podřízenými, řešení lineárních problémů a přístupy orientované na konkrétní úkoly. Základními úkoly přímého leadershipu jsou: budování agilních, adaptivních a vysoce výkonných týmů s bojovým étosem, efektivní komunikace, vedení příkladem, vzájemná důvěra a respekt, trvalý rozvoj podřízených a utváření pozitivního klimatu jednotky. Přímý leaderi jsou morálním a etickým kompasem, vyvažují rizika a zároveň zachovávají iniciativu a umí složité situace a problémy zjednodušovat tak, aby byly pochopitelné a proveditelné pro všechny příslušníky týmu (jednotky). Přímí leaderi stanovují jasný a stručný záměr plnění úkolů a jasné očekávání výsledku.

Pro organizační leadership je charakteristická větší složitost problémů, vyšší počty podřízených a větší míra nejistoty. Organizační leadership je zejména uplatňován orgány velení řízení na operačním stupni. Jeho podstatou je řešení složitých organizačních otázek v krátkodobém až střednědobém časovém horizontu, vytváření úkolových uskupení, plánování a vedení společných operací, trvalý rozvoj organizačních součástí a profesní růst podřízených. Organizační leadership je uplatňován nepřímo prostřednictvím podřízených leaderů, efektivní komunikací, nastavováním zásad a hodnot a ovlivňováním organizačního klimatu. Organizační rozměr leadershipu souvisí také se schopností motivovat podřízené k realizaci strategických cílů v podmínkách organizačních součástí AČR.

Stanovení priorit nebo vytvoření vize, která motivuje ostatní ke splnění úkolu je na organizační úrovni stejně důležitá jako alokace a přidělování zdrojů v souladu s operačními požadavky.

Strategický leadership je realizován na úrovni velení AČR a jednotlivých sekcí MO. Probíhá v podmínkách značného rizika a nejistoty, které generují velmi složité problémy ovlivňující události v dlouhém časovém horizontu a organizace nacházející se mimo armádu. Strategický leadership je procesem vedení ke změnám na základě identifikovaných schopností nutných k obraně státu. Prioritizace a sladění aliančních zájmů s národními požadavky je v procesu změn rozhodující stejně jako schopnost působit napříč všemi operačními doménami, identifikovat a rozumět rizikům, umět využít možnosti a příležitosti a rozhodnout se. Leadeři na strategické úrovni musí být schopni uplatnit všechny klíčové kompetence, které získali na nižších úrovních, a dále je rozvíjet na základě probíhajících změn ve vnějším prostředí. Musí být schopni brát do úvahy i takové záležitosti jako jsou vývoj bezpečnostního prostředí, rozhodnutí bezpečnostní rady státu, parlamentu, vlády, rozpočtová omezení, výsledky bezpečnostního výzkumu a vývoje, rozvoj technologií, zkušenosti zahraničních partnerů apod.

ZÁVĚR

Z analýzy současného stavu řešené problematiky je zřejmé, že leadership je složitým problémem, který vyvolává požadavek zabývat se podrobněji touto problematikou, a to jak z hlediska vlastní realizace, tak i z hlediska možností dalšího rozvoje.

Z perspektivního hlediska by se mělo jednat o trvalý a komplexní proces opírající se o jednotný přístup k rozvoji leadershipu v podmínkách AČR, nikoliv o proces realizovaný formou dílčích opatření.

Ve vyspělých zahraničních armádách je leadership procesem záměrného ovlivňování lidí ke splnění úkolů a poslání vojenských organizací. Základem leadershipu uplatňovaného v aliančních armádách je jejich hodnotový rámec (armádní hodnoty). Od něho se odvíjí požadavky na charakterové vlastnosti leaderů, které jsou platné pro všechny úrovně velení a řízení. Rozsah požadovaných kompetencí leaderů musí odpovídat stanoveným cílům a úkolům, míře odpovědnosti a úrovni, ve které je leadership uplatňován. Vybrané armády aplikují uváděná teoretická východiska leadershipu rozdílně. Podstatou amerického a britského armádního leadershipu je transakčně-transformační přístup. Teoretickým základem leadershipu nizozemských ozbrojených sil je především situační a motivační leadership. Fundamentem leadershipu norských ozbrojených sil je budování charakteru leadera a rozvoj jeho intelektu.

Klíčovým problémem leadershipu v podmínkách AČR je nekonceptní přístup k rozvoji leadershipu v AČR. Příčinou tohoto stavu je absence normativního dokumentu doktrinního charakteru, který definuje leadership AČR, vymezuje základní pojmový aparát, stanovuje jeho principy a požadavky na leadery, včetně kompetenčního modelu leadershipu AČR.

Dosažení úrovně leadershipu odpovídající standardům aliančních armád vyžaduje, aby leadership v podmínkách AČR byl řešen konceptně a komplexně. K dosažení tohoto

stavu je nezbytné institucionalizovat leadership AČR jako proces a stanovit způsob jeho trvalého rozvoje na všech úrovních velení a řízení AČR.

Rozvoj leadershipu musí vycházet ze současně platných doktrinálních dokumentů v oblasti velení a řízení, z vojenských platných předpisů vymezujících hodnotový rámec AČR a z výsledků nejlepší praxe a terminologie používané v rámci aliančních států. Je žádoucí, aby se nejednalo o ukvapené kopírování jednoho přístupu od druhého, ale mělo by jít o promyšlený proces, realizovaný na základě srovnávací analýzy a vyhodnocování důsledků již realizovaných činností.

Autoři:

Ing. Milan Marek, Ph.D., nar. 1960. Je absolventem Vysoké vojenské technické školy v Liptovském Mikuláši (Slovensko) a v současné době vykonává funkci vedoucího Oddělení strategického řízení obrany u Centra bezpečnostních a vojensko-strategických studií Univerzity obrany. Profesní znalosti si rozšířil studiem na Vysoké letecké válečné škole v Montgomery (2004–2005). Několik let sloužil ve štábních funkcích na Generálním štábu Armády České republiky a také působil ve vojenských strukturách NATO. Ve své práci se systematicky zabývá problematikou organizačního a strategického leadershipu.

Plk. gšt. Mgr. Aleš Tesař, nar. 1976. Je absolventem Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v oboru právo a právní věda (2003). Působil ve vedoucích funkcích v Právní službě Armády České republiky. Od června 2019 pracuje na Oddělení strategického řízení obrany Centra bezpečnostních a vojenskostrategických studií Univerzity obrany. Zabývá se především právními aspekty obrany státu, práva ozbrojeného konfliktu a problematikou leadershipu.

Jak citovat: MAREK, Milan a Aleš TESAŘ. Rozvoj leadershipu v podmínkách Armády České republiky. *Vojenské rozhledy*. 2022, 31 (4), 050-070. ISSN 1210-3292 (print), 2336-2995 (on-line). Available at: www.vojenskerozhledy.cz.

Peer-reviewed

NATO Force Integration Units: Are NFIUs a Valuable Element of NATO Deterrence and Defense Posture?

NATO Force Integration Units: Jsou NFIU přínosem při odstrašení a obraně NATO?

Martin Botík, Jan Mazal

Abstract: Russian aggressions against Georgia (2008) and Ukraine (2014) led NATO into unprecedented changes in the NATO deterrence and defense posture at its eastern flank. The establishment of NATO Force Integration Units with their mission to facilitate high readiness forces deployment was one of the measures taken. The role and tasks of NATO Force Integration Units are very complex. They include a variety of different tasks across all levels: strategic, operational and tactical from peacetime up to activation of Article 4 or 5 of the Washington Treaty. Besides the main mission, these tasks consist of: assurance, deterrence, planning, information sharing, situational awareness, and liaison to Host Nation including contribution to strategic communication.

Abstrakt: Ruské agrese proti Gruzii (2008) a Ukrajině (2014) vedly NATO k bezprecedentním změnám v koncepci odstrašení a rozmístění NATO na východním křídle. Jedním z přijatých opatření v reakci na změněné bezpečnostní prostředí bylo zřízení NATO Force Integration Units s hlavním úkolem usnadnit rozmístění jednotek rychlé reakce na východním křídle. NATO Force Integration Units plní komplexní úkoly na všech úrovních: strategické, operační a taktické, a to v době míru i v průběhu aktivace článku 4 nebo 5 Washingtonské smlouvy. Mimo hlavní úkol dále plní tyto úkoly: odstrašení, plánování, sdílení informací, situační přehled, styk a komunikaci s hostitelskou zemí, včetně účasti na strategické komunikaci.

Key words: NATO Eastern Flank; Deterrence and Defense Posture; NFIUs; Host Nation; RSOM&I.

Klíčová slova: Východní křídlo NATO; odstrašení a obrané postavení; NFIU; hostitelská země; RSOM&I.

INTRODUCTION

The Russian aggression against Georgia and Ukraine in 2008 and 2014, respectively, followed by the subsequent Russian annexation of Crimea present the most challenging threat against European security in the modern history. The speed and military execution of annexation of Crimea caught NATO surprised. The Russian aggression fundamentally changed the security situation on NATO's eastern flank and the perception of the Russian threat intensified mainly among NATO countries that directly border with Russia and Belarus.¹ NATO dealt with new situation at the Wales Summit on 4-5 September 2015 and the Warsaw Summit on 8-9 July 2016. One of the conclusions of the Wales Summit was the approval of the Readiness Action Plan (RAP), which provides a coherent and comprehensive package of necessary measures to respond to the changes in the security environment on NATO's borders.²

RAP set framework and conditions for the NATO deterrence and defense posture. RAP covers the military activity on the eastern flank of NATO, the "Assurance Measures", and longer-term changes to NATO's force posture, the "Adaptation Measures", which changes the Alliance's long-term military posture and capabilities to enable it to respond more quickly to crisis whenever and wherever on the eastern flank they emerge.³ The Adaptation Measures consist of two major pillars: the transformation of NATO Response Force (NRF) into a more responsive and capable force including the creation of a "spearhead force" - Very High Readiness Joint Task Force (VJTF) within the NRF, and the establishment of NATO Force Integration Units (NFIUs) in Estonia, Latvia, Lithuania, Poland, Bulgaria, Romania (activated in 2015), Slovakia and Hungary (activated in 2016).⁴ The article is focused on the second main pillar of the Adaptation Measures – the establishment of NFIUs and their contribution to the NATO deterrence and defense posture.

1 ARTICLE OBJECTIVE

The objective of the article is to evaluate and determine the role of NFIUs in the NATO deterrence and defense posture and to assess the NFIUs' contribution. The following research questions were defined, in order to achieve desirable objective: What are NFIUs: NFIUs' organization, manning, position in command and control structure (C2), NFIUs'

1 Warsaw Summit Communiqué. *www.nato.int* [online]. Warsaw: North Atlantic Council, 2016 [cit. 2022-06-21]. Available at: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm

2 Wales Summit Declaration. *www.nato.int* [online]. Wales: North Atlantic Council, 2014 [cit. 2022-06-21]. Available at: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm

3 NATO's Readiness Action Plan. *www.nato.int* [online]. Brussels: Public Diplomacy Division (PDD), 2016 [cit. 2022-06-21]. Available at: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160627_1607-factsheet-rap-en.pdf

4 Ibid.

location, NFIUs mission? What are the NFIUs' role and tasks at the strategic, operational and tactical levels in relation to assurance, deterrence, planning, and information sharing, strategic communication, liaison with different entities, situational awareness and Reception, Staging, Onward Movement & Integration (RSOM&I)?

2 METHODOLOGY

The article analyzes the complexity of the NFIUs' role, tasks and activities in the NATO deterrence and defense posture across all levels: strategic, operational and tactical, and determines the NFIUs' value within this concept. It can be reasonably stated that NFIUs are a valuable element of the NATO deterrence and defense posture. The article uses the outputs and some quotes from the open sources available mainly on official NATO websites and researcher papers available in journals. The functional analysis was used to analyze documents in order to link the NFIUs' role and tasks with the different levels (strategic, operational, tactical) and operational phases (shape, deter). Furthermore, in order to verify the open source analysis results, the interview with an expert, a former NFIU commander Col Jozef ZEKUCIA (ret.) was conducted. The conducted interview was performed in the form of semi-structured interview, and especially its analysis (the method of grounded theory) served to identify the key discrepancies and subsequently the starting point for the conclusion.

3 NFIU - WHAT IS IT?

NFIU is a small unit organized as a headquarter and predominantly acting as a liaison element, established upon the Host Nation (HN) invitation and military assessment followed by the North Atlantic Council (NAC) approval.⁵ NFIUs are located in capital cities (with two exceptions in Poland and Hungary) and near main national military headquarters.

The NFIUs' mission is to facilitate the rapid deployment of the VJTF and other elements of the NRF at a high readiness level to enhance the alliance's responsiveness.⁶ In other words, NFIUs facilitate cooperation between national forces and the NATO High Readiness Forces in times of crises. Specifically, NFIUs contribute to collective defense planning to ensure synergy between national and NATO plans in order to facilitate the

⁵ NATO Force Integration Units (NFIU). www.lc.nato.int [online]. Izmir: NATO Land Command, 2016 [cit. 2022-06-21]. Available at: <https://lc.nato.int/operations/current-operations>

⁶ Two years since NATO command element in Tallinn established. www.news.err.ee [online]. Tallinn: ERR, 2017 [cit. 2022-06-21]. Available at: <https://news.err.ee/602763/two-years-since-nato-command-element-in-tallinn-established>

rapid deployment of allied forces to the NATO's eastern flank.⁷ Additionally, NFIUs identify infrastructure, logistic support, road network and other means necessary and available for smooth deployment of forces into respective NATO countries at the eastern flank. Furthermore, NFIUs maintain situational awareness and contribute to NATO's common operational picture (COP) with information relevant to the deployment of VJTF and assist in coordinating training and exercises.⁸

NFIUs are manned with 40 military personnel both from the HN and from contributing nations and "joint by nature" when every service member brings unique expertise necessary to make the NFIU a smart and agile unit organized in six branches: command group, personnel, intelligence, operations and planning, logistic, computer information system (CIS). The respective Joint Force Commands (JFCs) exercise the operational control (OPCON) over the NFIUs.⁹

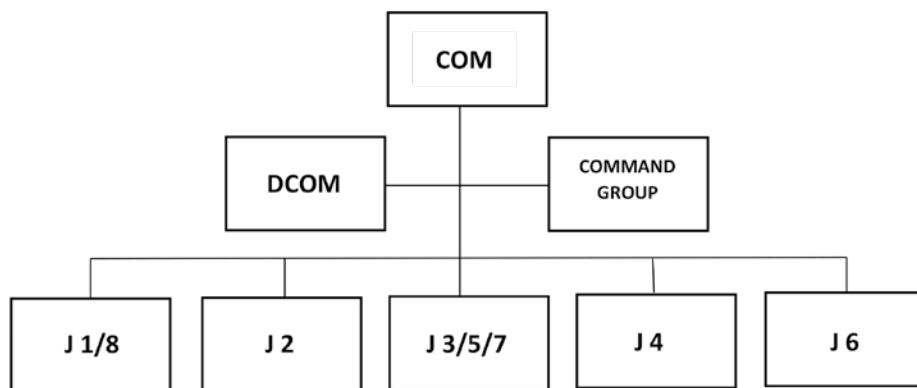

Figure 1: NFIUs' Generic Structure

Source: [9]

In summary, then, the OPCON over NFIUs, an organization structure, the personnel composition comprising half HN and half international staff as well as other aspects, for example, manning or staff experience, and the duration of personnel assignment¹⁰ to NFIUs fully correspond with the wide range of the NFIUs' tasks in connection with the deployment of the VJTF. Moreover, NFIUs' activation based on requests from nations, followed by the NAC endorsement, NFIUs' location in capital cities and in many cases

⁷ NATO FORCE INTEGRATION UNITS (NFIU). *www.shape.nato.int* [online]. Mons: SHAPE, 2016 [cit. 2022-06-21]. Available at: <https://shape.nato.int/operations/nato-force-integration-units>

⁸ NFIU ESTONIA. *www.jfcs.nato.int* [online]. Brunssum: JFC Brunssum, 2016 [cit. 2022-06-21]. Available at: <https://jfcs.nato.int/page5725819/nato-force-integration-units/nfiu-estonia>

⁹ WEIDENHAMMER, Hanspeter. *Seminár: Quo vadis, Democracy?* [online]. Bratislava: INEKO, 2017 [cit. 2022-06-21]. Available at: <https://www.ineko.sk/projekty/quo-vadis-democracy>

¹⁰ The duration of assignment to NATO Force structure is usually 3 years.

collocation with the main HN military headquarters underlines the NFIUs' importance for the deployment of the VJTF and provides NFIUs with a robust mandate to represent NATO on the HN territory.

3.1 The role of NFIUs on the strategic level

Russia's aggression against Ukraine and the subsequent annexation of Crimea as the flagrant violation of international law by Russia have raised concerns, especially in the Baltic States, which demanded an immediate and visible response from NATO. NATO's response came at the Wales Summit where it was decided to establish in-place enablers (NFIUs) on the territories of eastern allies at all times,¹¹ among other things. The political decision taken was of strategic importance reaffirming NATO's collective defense commitments and reassuring the allies on the eastern flank of NATO.¹² The installation of NFIUs immediately became NATO's Strategic Communication (STRATCOM) subject, supported by achievement of Full Operational Capabilities (FOC) two years after the Wales Summit. NFIUs have become the largest reinforcement of NATO's collective defense since the end of the Cold War and represent persistent visible NATO presence on the eastern flank.¹³

In short, it can be stated that NFIUs have their role at the strategic level, especially in demonstrating NATO's cohesion, when NATO, through its political decision and its subsequent military implementation, set up its physical presence on the eastern flank in record time. Such swift action assured the nations on the eastern flank and sent a clear deterrence message to Russia that NATO is ready to take an appropriate action to defend the allies. Furthermore, NFIUs play an important role in the implementation of STRATCOM through their outreach to local population. Based on the NFIUs' social media activity, it is evident that NFIUs have become an indisputable part of STRATCOM and are active through various seminars, conferences and briefings among the public, to suppress anti-NATO-oriented disinformation campaigns.¹⁴

¹¹ Wales Summit Declaration. *www.nato.int* [online]. Wales: North Atlantic Council, 2014 [cit. 2022-06-21]. Available at: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm

¹² NATO Force Integration Units. *www.nato.int* [online]. Brussels: Public Diplomacy Division (PDD), 2015 [cit. 2022-06-21]. Available at: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2015_09/20150901_150901-factsheet-nfiu_en.pdf

¹³ NATO Force Integration Units (NFIU). *www.lc.nato.int* [online]. Izmir: NATO Land Command, 2016 [cit. 2022-06-21]. Available at: <https://lc.nato.int/operations/current-operations>

¹⁴ For more details see NFIUs' Facebook profiles.

3.2 The role of NFIUs on the operational level

The operational level represented by JFCs is distinguished by planning and execution of operational plans for the purpose of maintaining peace and territorial integrity of the alliance's member states throughout the Supreme Allied Commander Europe's (SA-CEUR) Area of Responsibility (AOR) and beyond. Thus, the implied task of JFCs is to prepare and execute operational plans focused on deterrence and defense.¹⁵ An absence of such a plan would mean that the units could not train specific tasks related to deterrence and defense. It would result in dissolving the deterrence effect. Therefore, NATO developed several Graduated Response Plans (GRPs) focused on deterrence and defense in accordance with the eastern flank's geographical disposition. There are more specific and detailed plans for the VJTF deployment and broader and less detailed ones for NRF and Follow-on Forces (FoF).¹⁶ Besides, states' own protection of their territorial integrity and security is the primary responsibility of all NATO member states.¹⁷ Therefore, accordingly, each NATO member has its own National Defense Plan (NDP). It implies that two types of plans exist for deterrence and defense: NATO GRPs and NDPs. This requires ensuring synergy among GRPs and NDPs. NFIUs, due to their mission and organization structure, emerge as an element of natural information fusion and sharing place between NATO and HNs. Hence, NFIUs are involved in the GRP planning process.

3.3 The role of NFIUs on the tactical level

The NFIUs' mission is to facilitate the rapid deployment of the VJTF and other elements of the NRF, as already mentioned above. Actually, it means to facilitate RSOM&I of 6000 troops, which concerns VJTF in the respective Area of Operation (AOO).

The reception phase is characterized by receiving, unloading, marshalling and withdrawal of VJTF force elements and material from strategic or tactical lift through sea, air, or land transportation Points of Disembarkation (POD). The phase commences with the arrival of the VJTF elements, equipment and material into designated PODs and it is completed with the relocation of forces into Staging Areas (SA) or their Final Destinations (FD), depending on plan.¹⁸ This phase has two sub-phases: preparation for and execution of reception operations. NFIUs are participating in both sub-phases. NFIUs

¹⁵ MISSION. *www.jfcnaples.nato.int* [online]. Naples: JFC Naples, 2012 [cit. 2022-06-21]. Available at: <https://jfcnaples.nato.int/page631257>

¹⁶ RYNNING, Sten. The future of NATO's conventional deterrence. *Atlantisch Perspectief* [online]. 2017, 3(41), 19–22. [cit. 2022-06-21]. Available at: <https://www.jstor.org/stable/48581341>.

¹⁷ *The North Atlantic Treaty*. Washington: NATO, 1949. Available at: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm

¹⁸ *EEAS 00787/12. EU CONCEPT FOR RECEPTION, STAGING, ONWARD MOVEMENT & INTEGRATION (RSOI) FOR EU-LED MILITARY OPERATIONS*. Brussels: European External Action Service, 2012.

are predominantly involved in the preparation for reception operations, especially in planning and sharing information. The NFIUs' participation in the execution of reception operations consists in the presence of NFIUs' elements in PODs and monitoring and reporting of activities connected with the disembarkation of VJTF.

The staging phase is dedicated to assembling, temporary holding and organizing of the arriving VJTF troops and equipment material into the formed units, as they get ready for onward movement and further activities. VJTF units might have limited fighting and mission capabilities and may not be self-sustainable during this phase. The phase consists of: VJTF force elements, equipment and material arrival into location where the unit is further consolidated, maintenance and equipment functionality check to be prepared for onward movement, and unit training and force preparation. The phase starts with the arrival of VJTF force elements, equipment and material into the SA, where the effort is focused on achieving Initial Operational Capability (IOC). The phase ends with onward movement.¹⁹ NFIUs play mainly coordination role during this phase. The NFIUs' main effort is concentrated on gathering information about the arriving VJTF force elements, monitoring the situation in the SA and reporting through respective chains of command in order to facilitate the Host Nation Support (HNS) and to use scarce resources, such as warehouses for storage of material, effectively.

The onward movement phase is a complex process of moving VJTF units and material from the SA to the respective FD. The onward movement may be multimodal and may require unit reassembly in the FD. The phase demands a balanced integrated system of terminal transfer operations, cargo transfer operations, movement control, and clear C2 delegated authority in order to ensure seamless flow of units including real-time visibility in transit information. This phase encompasses HNS with large logistic support. The following elements are necessary to ensure success of this phase: movement control, transportation network planning, communication/information, logistic support, medical support, and force protection. This phase starts when the VJTF units leave the SA and ends when they reach the FD.²⁰ NFIUs play key liaison role and participate in information sharing during in this phase. This phase is the most demanding phase on the NFIUs' manpower. NFIUs have professional members of the staff who also become experts on the host nation country with necessary knowledge, as mentioned before. Therefore, the NFIUs' staff are assigned to the different coordination and fusion cells to provide real-time information on movement control, transportation network planning, logistic support, medical support, and force protection to the designated C2.

The integration phase concerns synchronized transfer of operationally ready VJTF units into the combined joint forces. The objective of this phase is to ensure that the VJTF unit is operationally ready and integrated into a higher echelon. This phase starts with the VJTF unit arrival into its FD and ends when the designated commander has established C2 over the arriving VJTF unit and the unit has achieved FOC.²¹ NFIUs play marginal role in this phase because C2 has been already established. NFIUs mainly provide

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid.

liaison between the VJTF unit and higher echelon if deemed to be necessary. Furthermore, NFIUs continue reporting to the respective C2 and monitoring the situation in connection with the integration of the VJTF unit into C2.

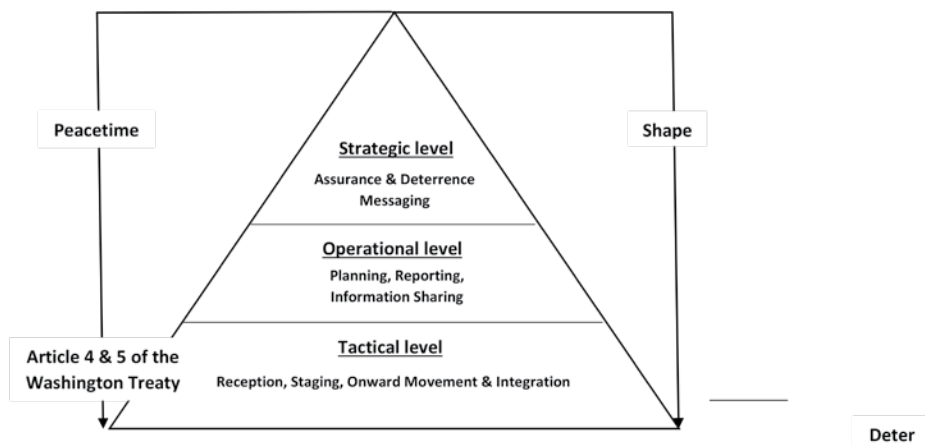

Figure 2: NFIUs' role and tasks

CONCLUSION

The Russian aggressive behavior and subsequent actions against Georgia (2008) and Ukraine (2014) diametrically changed NATO's views on its eastern flank defense. NATO facing the new threat coming from Russia realized the necessity to change its deterrence and defense posture. Therefore, NATO approved RAP and adopted comprehensive package of necessary measures to respond to the new threats on its eastern flank. As the next step in consistency with the Wales Summit declaration, NATO and its eastern flank countries established NFIUs with their primarily mission to facilitate VJTF RSOM&I on the eastern flank. NFIUs are small units manned by 40 personnel, "joint by nature" and predominantly acting as liaison elements and information source for both NATO and HNs. The NFIUs' role and tasks in the NATO deterrence and defense posture are very complex and encompass task execution at all levels, strategic, operational and tactical from peacetime up to activation of Articles 4 or 5 of the Washington Treaty. The NFIUs' role and tasks at the strategic and operational level are largely associated with the shaping phase when the planning and preparation for a possible conflict take place - in peacetime. The tasks consist of: assurance, deterrence, planning, information sharing, situational awareness and liaison to HN including contribution to strategic communication through dissemination of key messages. The NFIUs' role and tasks at the tactical level are concentrated on the deterrence phase when the VJTF RSOM&I to defense posture takes place - Articles 4 or 5 of the Washington Treaty. The complexity of the tasks executed by NFIUs at different levels from strategic to tactical throughout the shape and

deter phases and the NFIUs' location in the capital cities make NFIUs an effective and valuable element in the NATO deterrence and defense posture.

LIST OF ABBREVIATIONS

AOO	Area of Operation
AOR	Area of Responsibility
C2	Command and Control Structure
CIS	Computer Information System
COP	Common Operational Picture
FD	Final Destinations
FOC	Full Operational Capabilities
FoF	Follow-on Forces
GRPs	Graduated Response Plans
HN	Host Nation
HNS	Host Nation Support
IOC	Initial Operational Capability
JFCs	Joint Force Commands
NAC	North Atlantic Council
NDPs	National Defense Plans
NFIUs	NATO Force Integration Units
NRF	NATO Response Force
OPCON	Operational Control
POD	Points of Disembarkation
RAP	Readiness Action Plan
RSOM&I	Reception, Staging, Onward Movement & Integration
SA	Staging Areas
SACEUR	Supreme Allied Commander Europe
STRATCOM	Strategic Communication
VJTF	Very High Readiness Joint Task Force

Authors: ***Colonel (OF 5) Martin Botík, MSS**, born 1968, graduated from the Military Pedagogical University in Bratislava (1990) and US Army War College in Carlisle (2015). He worked in numerous command and staff positions within the Czech Army. Currently works at the Centre for Security and Military Strategic Studies. His fields of expertise are joint operational planning process and oversees deployments.*

***Colonel (OF 5) Assoc prof. Ing. Jan Mazal, PhD**, born 1976, graduated from the Military College of Ground Forces in Vyškov (2001) and became a, Ph.D. in the field of the Theory of Defense Management (2005) and an associate professor in the area of Military Management (2013). He worked in numerous pedagogical and research positions within the Czech Army. Currently, he is the Head of the Department of Military Robotics at the University of Defence in Brno. His fields of expertise are Military Robotics, C4ISR Systems, and Modelling and Simulation.*

How to cite: BOTÍK, Martin and Jan MAZAL. NATO Force Integration Units: Are NFIUs a Valuable Element of NATO Deterrence and Defense Posture? *Vojenské rozhledy*. 2022, 31 (4), 071-080. ISSN 1210-3292 (print), 2336-2995 (on-line). Available at: www.vojenskerozhledy.cz.

Recenzovaný článek

Cesta k Buče: Organizační praktiky ruské armády a násilí na civilistech

The Path to Bucha: Organisational Practices of the Russian Army and Violence against Noncombatants

Tomáš Kučera

Abstrakt: Masakr v Buče vyvolává otázku, zda ruská armáda předurčuje své vojáky k protiprávnímu násilí na civilistech? Tento článek vychází z předpokladu, že bez ohledu na vyšší rozkazy, pachatelé násilí musí překonat psychologické zábrany, jež si v průběhu socializace vytvořili, tzv. „morální odpoutání“. Psychologický mechanismus „morálního odpoutání“ na jednu stranu umožňuje vojákům legálně zabíjet v boji, na druhou stranu ale také odbourává zábrany vůči násilnému jednání na civilistech. Povinnosti ozbrojených sil tak je nejen připravit vojáka k boji a zabíjení, ale také již během výcviku předcházet protiprávnímu násilí. Příklad ruské armády ukazuje, jak formální úsilí předcházet morálnímu odpoutání a porušování mezinárodního humanitárního práva (MHP) nedokázalo efektivně překonat překážky v podobě institucionální kultury a nedostatečného lidského kapitálu.

Abstract: The Bucha massacre raises the question of whether the Russian army predisposes its soldiers to unlawful violence against civilians. This article assumes that regardless of superior orders, perpetrators of violence must overcome the psychological barriers developed during socialisation. The psychological mechanism of „moral disengagement“ allows soldiers to kill in combat and act violently on civilians. The duty of the armed forces is not only to prepare soldiers to fight and kill but also to prevent illegal violence. The case of the Russian army demonstrates how formal activities to prevent moral disengagement and violations of the International Humanitarian Law (IHL) face insurmountable obstacles in the form of institutional culture and insufficient human capital.

Klíčová slova: Mezinárodní humanitární právo; válečné zločiny; Rusko; organizační kultura; sociální psychologie.

Key words: International Humanitarian Law; War Crimes; Russia; Organisational Culture; Social Psychology.

ÚVOD

Když svět obletěly fotografie mrtvých těl na ulicích ukrajinského města Buča, válka, kterou Rusko na Ukrajině rozpoutalo, dostala novou, ještě hrozivější tvář. Vraždění v Buče sice nepředstavuje první významné porušení mezinárodního humanitárního práva (MHP) spáchané Ruskou armádou na Ukrajině. Operační postupy ruské armády se tradičně vyznačují nízkou citlivostí vůči kolaterálním škodám, např. používáním kazetové munice, či respektem k objektům pod ochranou MHP, jako jsou nemocnice či kryty civilní ochrany.¹ Buča přesto znamenala významný přelom. Jednak dodala silné argumenty k obvinění Ruska z pokusu o genocidu ukrajinského národa,² jednak proměnila veřejný obraz ukazující ruské vojáky jako podvedené oběti svého nejvyššího velení. S Bučou jednoznačně převládl obraz vojáků-řezníků nezdráhajících se nejhorších zvěrstev vůči civilnímu obyvatelstvu.

Tento článek se pokusí odpovědět na otázku, do jaké míry ruská armáda predisponuje své vojáky k nezákonnému zabíjení civilního obyvatelstva ve válce. Předmětem zájmu tak zde jsou válečné zločiny ve formě násilí vůči civilním obyvatelům v moci okupačních sil.³ Tímto způsobem se masakr v Buče a dalších okupovaných místech odlišuje od zločinů způsobených nedostatečným rozlišováním oprávněných a neoprávněných cílů útoku či používáním nedostatečně diskriminativních zbraní. Zatímco bombardování vzdálených civilních cílů představuje odosobněný akt nezákonného násilí, vraždy civilistů na okupovaném území vyžadují přímé zapojení jednotlivce, který násilí vykonává. Bez ohledu na to, zda vraždění civilistů bylo nařízeno či spácháno bez oficiální autorizace, pachatelé vražd musí nejprve překonat psychologické zábrany, jež si většina lidí v průběhu socializace vytvořila.

Cílem tohoto článku není prošetřit konkrétní zločiny podle mezinárodního práva a určit viníky. Vraždění civilistů v Buče zde představuje rámec pro prozkoumání náchylnosti vojáků k páchání násilí vůči civilistům a role, jakou v tomto procesu sehrává vojenská organizace, v tomto případě ruská armáda. Ruská armáda si s sebou nese historii útoků na civilisty, a proto ani masakr v Buče nemohl být zcela překvapující. Útoky na civilní obyvatelstvo, jak ilustruje následující sekce, však rozhodně nejsou unikátní charakteristikou

¹ V období před ústupem ruských vojáků z Buče bombardovaly ruské síly mj. dětskou nemocnici v Žytomyru, porodnici v Mariupolu či mariupolské divadlo ukrývající civilisty. Seznam ruských válečných zločinů v prvních týdnech války uvádí např. MARTZ, Christopher. *Russian War Crimes Against Ukraine: The Breach of International Humanitarian Law By The Russian Federation*. Rochester, NY, 2022. DOI: 10.2139/ssrn.4106901

² Chování ruské armády v Buči nemá daleko ke genocidě, řekl Johnson. [online] [cit. 10.08.2022]. Dostupné z: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/chovani-ruske-armady-v-buci-nema-daleko-ke-genocide-rekl-johnson/2188879>; Putin páchá genocidu, řekl Biden. Poslední slovo ale budou mít právníci. *iDNES.cz* [online]. 2022 [cit. 10.08.2022]. Dostupné z: <https://1url.cz/4rjmm>

³ Z pohledu mezinárodního práva se tento článek zabývá případy vážného porušení Ženevské úmluvy IV dle čl. 147. ICRC. *Geneva Convention IV Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of 12 August 1949* [online]. International Committee of the Red Cross, 1949, art. 147. Dostupné z: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/380>; HENCKAERTS, Jean-Marie a Louise DOSWALD-BECK. *Customary international humanitarian law: Volume 1. Rules*. Cambridge: University Press, 2005, r. 89.

ruské armády. Smyslem tohoto článku je poukázat na to, jak krátká cesta může být mezi psychickou přípravou vojáka na legální zabíjení v boji a „morálním odpoutáním“, jež jedinci umožní páchat násilí na nevinných obětech. Povinností ozbrojených sil tak je nejen připravit vojáka k boji a zabíjení, ale také již během výcviku a přípravy aktivně a intenzivně předcházet tomu, aby se připravenost k násilí nezvrhla v nezákonné jednání během operačního nasazení.

Vraždění v Buče a dalších místech okupovaných ruskými vojáky je v Evropě mimořádnou událostí přirovnávanou k nejhorším masakrům válek v bývalé Jugoslávii. Aniž by závažnost tohoto zločinu byla jakkoli relativizována, první část tohoto článku stručně připomene, že incidenty, při nichž vojáci ve válce nezákonně zabíjí neozbrojené civilisty, se nevyhýbají ani jiným armádám. Emblematický je případ masakru spáchaného americkými vojáky ve vietnamské vesnici My Lai. Ze závažných zločinů jsou obviňováni i vojáci v nedávných konfliktech jako byla válka v Iráku či Afghánistánu. Představený argument vychází ze sociální psychologie, jejíž poznatky o agresivitě a potlačení morálních zábran k přímému násilí jsou představeny v následující sekci.⁴ Popsané sociálně-psychologické procesy mají mimořádnou relevanci pro vojenské organizační praktiky. Vojenské organizace mají povinnost vytvořit mechanismy, jež budou zločinnému jednání u svých vojáků předcházet. Čtvrtá část proto představí základní mechanismy, jimiž armády mohou posilovat sílu MHP mezi svými vojáky. Poslední sekce před závěrem analyzuje relevantní organizační praktiky ruské armády a nabízí tak odpověď na základní výzkumnou otázku tohoto článku.

1 V BUČE I JINDE

Město Buča obsadily již 27. února 2022 ruské předsunuté jednotky, údajně komponent 64. motostřelecké brigády pod velením podplukovníka Azatbeka Omurbekova a tyto síly ve městě zůstaly až do ruského ústupu 31. března. Následujícího dne vstoupily do města ukrajinské síly. Po odchodu ruských vojáků bylo nalezeno na ulicích, ve sklepích či hromadných hrobech nejméně 419 zavražděných osob, mnohdy vykazující známky poranění ranou do týlu a se stopami mučení či znásilnění. Téměř všechna těla patřila civilistům. Při příchodu ruských vojáků v Buče zůstaly přibližně čtyři tisíce lidí. Během měsíce dlouhé okupace tak byl zavražděn každý desátý zůstavší obyvatel a téměř všichni muži vojenského věku.⁵

Vraždění v Buče neslo známky jak systematických poprav mužů podezřelých z příslušnosti k ukrajinským ozbrojeným silám či podpory protiruských aktivit, tak i spontánního

⁴ V českém mediálním prostředí poznatky sociální psychologie o agresivitě prezentoval např. psychiatr Jan Vevera. ROZSYPAL, Michael. Vevera: Mučení a kastrace zajatců nejsou jen dílem lidských zrůd, ale produktem války - DTV na Aktuálně.cz. *Aktuálně.cz* [online]. 2022 [cit. 11.08.2022]. Dostupné z: <https://1url.cz/nrjmy>

⁵ Zastřelení, umučení, umlácení. V Buče už našli přes čtyři sta obětí ruských okupantů. ČT24 [online]. 2022 [cit. 10.08.2022]. Dostupné z: <https://1url.cz/Drjm7>; War Crimes Watch Ukraine - FRONTLINE / AP collaboration. In: [cit. 11.08.2022]. Dostupné z: <https://1url.cz/Jrjyt>

násilí páchaného rabujícími a znásilňujícími vojáky mimo jakoukoli kontrolu. Velké množství obětí pak přišlo o život v posledních dnech okupace, kdy stahující se vojáci stříleli po každém, kdo se objevil na ulici. Na základě odposlechů radiové komunikace německá zpravodajská služba tvrdí, že žoldnéři Wágnerovy skupiny sehrávali vůdčí úlohu v těchto násilnostech. Podle odposlechů se jeví, že vraždění civilistů nebylo zcela náhodnými činy vojáků, kteří se vymkli kontrole, ale schválenou součástí ruských vojenských aktivit s cílem zlomit odpor civilního obyvatelstva.⁶

Páchání závažného násilí na neozbrojených civilistech rozhodně není unikátním rysem ruských ozbrojených sil. Pro reflexi masakru bezbranných civilistů vojáky moderní vyspělé armády se stal případ My Lai z roku 1968.⁷ Podle různých odhadů mezi 347 a 504 neozbrojených obyvatel vietnamské vesnice My Lai bylo zavražděno četou amerických vojáků pod vedením poručíka Williama Calleyho 16 března 1968. Mezi oběťmi byli muži, ženy, starci i děti. Některé ženy byly nejprve znásilněny. Popudem k masakru měl být nejednoznačný rozkaz velitele roty k vyčištění vesnice, který poručík Calley interpretoval jako rozkaz k eliminaci všech obyvatel vesnice. Část vesničanů byla zachráněna díky intervenci pilota amerického vojenského vrtulníku. Poté, co se informace o masakru dostaly na veřejnost, bylo obviněno 26 vojáků, ale pouze poručík Calley byl odsouzen za vraždu 22 vesničanů k doživotnímu trestu, který byl milostí prezidenta Nixona zkrácen na tři a půl roku.

Masakru bezbranných civilistů se americké ozbrojené síly nevyhnuly ani v tomto století. Při incidentu v irácké Hadithě v listopadu 2005 skupina příslušníků americké námořní pěchoty zabila 24 neozbrojených Iráčanů, včetně žen a dětí. K masakru došlo po útoku nástražným výbušným systémem na konvoj, při němž byl zabit jeden mariňák. K oficiálnímu vyšetřování případu došlo až poté, co týdeník *Time* přinesl o masakru svědectví. Osm příslušníků námořní pěchoty bylo následně obviněno, ale pouze dvě obvinění se dostala až k soudu. Jednoho mariňáka soud shledal nevinným a druhý byl potrestán jen za zanedbání povinností ke snížení hodnosti a platu.⁸

V listopadu 2020 vyšla zpráva generálního inspektora Australských obranných sil, tzv. *Brereton Report*, která předkládá důkazy o 39 vraždách na civilistech a zajatcích.

⁶ AMANN, Melanie, Matthias GEBAUER a Fidelius SCHMID. Possible Evidence of Russian Atrocities: German Intelligence Intercepts Radio Traffic Discussing the Murder of Civilians in Bucha. *Der Spiegel* [online]. 2022 [cit. 01.08.2022]. Dostupné z: <https://1url.cz/6rjyM>

⁷ WALZER, Michael. *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*. New York: Basic Books, 2000, s. 309–316.; ROCKWOOD, Lawrence P. W. The Lesson Avoided: The Official Legacy of the My Lai Massacre. In: BAARDA, Ted van a Désirée VERWEIJ, eds. *The moral dimension of asymmetrical warfare counter-terrorism, democratic values and military ethics*. Leiden; Boston: Martinus Nijhoff, 2009.; BANDURA, Albert. Moral Disengagement in the Perpetration of Inhumanities. *Personality & Social Psychology Review* (Lawrence Erlbaum Associates). 1999, roč. 3, č. 3, acts 202–203.; OLIVER, Kendrick. *The My Lai massacre in American history and memory*. Manchester University Press, 2006.; BELKNAP, Michal R. *The Vietnam War on trial: The My Lai massacre and the court-martial of Lieutenant Calley*. Landmark Law Cases & American, 2002.

⁸ KNICKMEYER, Ellen. In Haditha, Memories of a Massacre. [online]. 2006 [cit. 11.08.2022]. Dostupné z: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/05/26/AR2006052602069.html>; Marine pleads guilty, ending final Haditha trial. *Reuters* [online]. 2012 [cit. 11.08.2022]. Dostupné z: <https://www.reuters.com/article/us-marine-haditha-idUSTRE80M1U620120123>

Tyto vraždy spáchali nebo iniciovali příslušníci australských speciálních sil v Afghánistánu. Australští vojáci tyto vraždy páchali promyšleně v průběhu celého svého nasazení a zakrývali je podstrčenými zbraněmi, které měly vytvořit zdání legitimního zabití v boji. Mezi motivy k těmto vraždám byl i tzv. *blooding*, praxe, při níž nováčci získávají svou první zkušenost se zabitím člověka. V reakci na *Brereton Report* byla rozpuštěna inkriminovaná jednotka speciálních sil.

Toto není ani zdaleka vyčerpávající seznam válečných zločinů, které spáchaly vojáci moderních vyspělých armád. Smyslem této sekce rozhodně není relativizovat závažnost ruského vraždění v Buče a dalších ukrajinských městech. Ať už jsou důvody k vraždám jakékoli, neoficiální strategie, nedostatečná disciplína, touha po odplatě, či toxická subkultura uzavřené komunity, případy vraždění civilistů mají jedno společné: voják musí nejprve překonat morální zábranu zabíjet.

2 PŘEKONÁNÍ MORÁLNÍCH ZÁBRAN ZABÍJET – POHLED SOCIÁLNÍ PSYCHOLOGIE

„Nezabiješ bližního svého“ a podobné morální imperativy tvoří základní stavební kameny každé společnosti.⁹ Toto pravidlo samozřejmě neplatí absolutně. Formulace spravedlivé války svatým Augustinem ukazuje, že i náboženství založené na nenásilí a „nastavování druhé tváře“ musí ospravedlnit užití násilí pro zachování společnosti. Nicméně z pohledu plně socializovaného jednotlivce je zabití jiného člověka obtížně představitelné, a ještě obtížněji proveditelné, a to i ve válečných podmínkách. Např. výzkumy z 2. světové války uvádí, že méně než 25 procent amerických pěšáků při kontaktu s nepřítelem použilo svou osobní zbraň.¹⁰ Kvůli psychickým a morálním zábranám vybudovaným během socializace, většina vojáků nebyla schopna zamířit a vystřelit na jiného člověka. Nanejvýš dvě procenta vojáků netrpěla žádnou psychickou resistencí vůči zabíjení kvůli své predispozici k „agresivní psychopatické osobnosti“, jak to autoři této studie označovali.¹¹ Tomuto zlomku „agresivních psychopatů“ dávají válečné podmínky příležitost vyniknout na bitevním poli, stejnou příležitost však nabízí i k páchání zločinů vůči civilnímu obyvatelstvu.

⁹ V kontextu tohoto článku je významná studie ICRC uskutečněná ve válkou postižených zemích, z níž jednoznačně vyplývá, že základní principy mezinárodního humanitárního práva jsou univerzálně uznávány bez ohledu na náboženství či kulturu. GREENBERG RESEARCH. *The People on War Report* [online]. Geneva: ICRC, 1999. Dostupné z: <https://www.icrc.org/en/publication/people-war-report-icrc-worldwide-consultation-rules-war>; ICRC. *People on War* 2016 [online]. Geneva: ICRC, 2016 [cit. 04.07.2022]. Dostupné z: <https://www.icrc.org/en/document/people-on-war>

¹⁰ MARSHALL, S. L. A. *Men against fire: the problem of battle command in future war*. Washington: Infantry Journal, 1947.

¹¹ SWANK, Roy L. a Walter E. MARCHAND. *Combat Neuroses: Development of Combat Exhaustion*. Archives of Neurology & Psychiatry. 1946, roč. 55, č. 3. DOI: 10.1001/archneurpsyc.1946.02300140067004; citováno v GROSSMAN, Dave a Loren W CHRISTENSEN. *On combat: the psychology and physiology of deadly conflict in war and in peace*. Illinois: Warrior Science Publications, 2008, s. 181.

Válečné zločiny však nejsou výlučným dílem těchto „agresivních psychopatů“. Případy masakrů civilního obyvatelstva ve válečných konfliktech nejsou akty jednotlivců, ale výsledkem činnosti celé jednotky či alespoň její významné části. Ilustrativní může být případ *Reserve-Polizei-Bataillon 101*, popsáný v knize *Ordinary Men* od Christophera Browninga. Německý Prapor 101 zálohy Pořádkové policie je zodpovědný za masakr 1500 židovských žen, dětí a starců v polském Jozefowě v červenci 1942, pouhé tři týdny po svém nasazení do Polska. Celkově pak členové tohoto praporu mají na svědomí 83 tisíc životů, ať už přímo zastřelených či odvedených do vyhlazovacích táborů. Svým složením se však tento prapor nijak nepodobal fanatickým jednotkám SS. Jak název knihy napovídá, jeho příslušníci byli po většinou „obyčejní muži“ od rodin, příliš staří pro službu u bojových jednotek, povolání ke službě jen krátce před svým nasazením v Polsku.¹²

Vysvětlení, jak se normální mírumilovní lidé, kteří by se za normálních okolností zdráhali udeřit dítě stávající schopnými zabít, a to nejen nepřítel v boji, ale i civilisty pod ochranou MHP, nabízí literatura z oboru sociální psychologie. Za vyzdvížení stojí práce Alberta Bandury a Dava Grossmana. Bandurův koncept morálního odpoutání (*moral disengagement*) popisuje procesy, za nichž seberegulující mechanismy, které člověka vedou k jednání podle svých internalizovaných morálních standardů, mohou být potlačeny či zcela vypnuty.¹³ Grossmanova *killologie* se pak specificky zaměřuje na psychologické procesy, které vojákům umožňují efektivně použít svou zbraň.¹⁴ Tato sekce představí základní mechanismy umožňující vojákům zabíjet, ať už legálně v boji či při páchání válečných zločinů. Následující část pak rozebere, jak organizace ozbrojených sil pracují s těmito mechanismy.

2.1 Poslušnost autoritám

Odkaz na pouhé plnění rozkazů při obhajobě nacistických válečných zločinců před norimberským tribunálem nabylo váhy v experimentu, který Stanley Milgram uskutečnil v roce 1961. Pod záminkou fiktivního experimentu o vlivu trestu na efektivitu učení Milgramův experiment ve skutečnosti měřil ochotu účastníků studie (v roli učitele) uposlechnout pokyn autority (vědce v bílém plášti) a potrestat elektrickým šokem člověka představujícího žáka (ve skutečnosti herec předstírající bolest). Oproti očekáváním Milgramův experiment ukázal, že značné množství účastníků bylo ochotno podvolit se pokynům autority a potrestat chybujiícího žáka silným a nebezpečným elektrickým šokem.

¹² BROWNING, Christopher R. *Ordinary men: Reserve Police Battalion 101 and the final solution in Poland*. New York: Harper Perennial, 2017.

¹³ BANDURA, Albert. *Moral Disengagement in the Perpetration of Inhumanities.*; BANDURA, Albert. Selective Moral Disengagement in the Exercise of Moral Agency. *Journal of Moral Education*. 2002, roč. 31, č. 2. DOI: 10.1080/0305724022014322; BANDURA, Albert et al. Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1996, roč. 71, č. 2. DOI: 10.1037/0022-3514.71.2.364

¹⁴ GROSSMAN, Dave. *On killing: the psychological cost of learning to kill in war and society*. Boston: Little, Brown, 1996.; GROSSMAN, Dave a Loren W CHRISTENSEN. *On combat*.

Tento experiment neodhaluje sadistické tendence účastníků, ale naopak to, že zjevné morální zábrany působit druhému člověku bolest lze utlumit přesunutím odpovědnosti za následky svých činů na autoritu vydávající příkazy.¹⁵

V již zmiňované studii z 2. světové války upozorňuje její autor S.L.E. Marshall na řadu případů, při nichž téměř každý voják střílel na nepřítele, když ho jeho velitel pozoroval a pobízel. Jakmile se velitel vzdálil, intenzita palby okamžitě klesla na 15 až 20 procent.¹⁶ Na význam rozdělení a sdílení morální odpovědnosti mezi velitele a vykonavatele příkazu pro efektivní střelbu poukazuje i Grossman. Akt zabít se stává snazším, když se rozhodnutí k činu a jeho vykonání rozdělí mezi dvě a více osob. Milgramův experiment však také ukazuje, že poslušnost autoritě je neefektivnější, je-li příkaz jednoznačný a explicitní a autorita legitimní a přítomná. Podobně Grossman uvádí, že uposlechnutí příkazu k zabíjení se stává pravděpodobnějším, je-li velitel/autorita respektován svými podřízenými, je přítomna a své požadavky předává jasně a jednoznačně. Velitel a jeho příkazy by zároveň měli být vnímány jako legitimní, v souladu s požadavky společnosti.¹⁷

Tyto podmínky efektivní autority jsou však zřídka kdy dosaženy v reálném životě. Bandura uvádí dvě základní odlišnosti. Autority obvykle nejsou ochotny přijmout plnou a jednoznačnou odpovědnost za škodlivé činy a vykonavatelé příkazů se zpravidla nezříkají veškeré odpovědnosti za své jednání.¹⁸ Přítomnost velitelů a jednoznačné rozkazy k vraždění sice mohou alespoň částečně vysvětlit jednání výše zmiňovaných příslušníků *Reserve-Polizei-Bataillon 101*. Nicméně obvyklý kontext válečných zločinů páchaných přímo vojáky v poli, na rozdíl např. od nediskriminativního bombardování, bývá odlišný. Jak uvádí experti Mezinárodního výboru červeného kříže (MVČK) Muñoz-Rojas a Frésard, porušení MHP se sice občas může dít na přímý pokyn z vyšších míst, mnohem častěji však bývá spojen s absencí jednoznačných pokynů neporušovat právo anebo pouze s implicitní autorizací k protiprávnímu jednání.¹⁹ Příklad My Lai může ilustrovat, že slabé vedení, rozložená disciplína a nejednoznačné rozkazy z vyšších míst významnou měrou přispívají ke zločinnému jednání ve válce.²⁰ To neznamená, že poslušnost autoritám by v případech jako My Lai nehrála žádnou roli. Velení americké armády dávalo najevo, že násilí proti vietnamským vesničanům je dovoleno. Počet zabitých byl prezentován jako měřítko úspěchu, přičemž kterýkoli zabítý Vietnamec byl automaticky označen za

¹⁵ MILGRAM, Stanley. Behavioral Study of obedience. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*. US: American Psychological Association, 1963, roč. 67, č. 4. DOI: 10.1037/h0040525; MILGRAM, Stanley. Some conditions of obedience and disobedience to authority. *Human relations*. 1965, roč. 18, č. 1.; MILGRAM, Stanley. *Obedience to authority: an experimental view*. New York: Harper Torchbooks, 1969.

¹⁶ MARSHALL, S. L. A. *Men against fire*.; citovaná v GROSSMAN, Dave. *On killing*, s. 178.

¹⁷ GROSSMAN, Dave. *On killing*, s. 178–179.

¹⁸ BANDURA, Albert. *Moral Disengagement in the Perpetration of Inhumanities*, s. 197.

¹⁹ MUÑOZ-ROJAS, Daniel a Jean-Jacques FRÉSARD. The roots of behaviour in war: Understanding and preventing IHL violations. *Revue Internationale de la Croix-Rouge/International Review of the Red Cross*. 2004, roč. 86, č. 853, s. 194. DOI: 10.1017/S1560775500180150

²⁰ BELKNAP, Michal R. *The Vietnam War on trial*.; OLIVER, Kendrick. *The My Lai massacre in American history and memory*.

Vietcong.²¹ Tento přístup americké armády nelze srovnávat s pokynem autority v Milgramově experimentu, v kombinaci s dalšími faktory však přispívá k odsunutí individuální odpovědnosti, a tak i k morálnímu odpoutání.²²

2.2 Síla kolektivu

K dalším klíčovým pozorováním S.L.A. Marshalla ohledně amerických vojáků v 2. světové válce patří, „že to co umožňuje pěšákovi pokračovat v boji je přítomnost nebo předpokládaná přítomnost kamaráda.“²³ Podobně Shils a Janowitz identifikovali soudržnost primární skupiny jako hlavní faktor, díky němuž vojáci Wehrmachtu dokázali pokračovat v efektivním boji po nečekaně dlouhou dobu.²⁴ Od 2. světové války je tak všeobecně akceptováno, že soudržnost malých skupin patří k základním stavebním kamenům bojové efektivity. Identifikace se svou jednotkou umožňuje vojákovi čelit nesnesitelným podmínkám bojiště i poté, co prvotní motivace vymizela, ať už idealistická či pragmatická. Identifikace jednotlivce se skupinou umožňuje překonat psychické zábrany vlastní život riskovat a cizí vzít.

Bojový efekt kolektivu a skupinové soudržnosti tkví na jednu stranu v odpovědnosti vůči ostatním členům skupiny a na druhou stranu v pocitu anonymity a rozptýlené odpovědnosti. „Ačkoli by se na první pohled mohlo zdát, že vliv těchto dvou faktorů je paradoxní,“ poznamenává Grossman, ve skutečnosti se navzájem posilují do takové míry, aby umožnily páchat násilí.²⁵ Odpovědnost vůči kolektivu potlačuje individuální skrupule a podrobuje jednotlivce pravidlům a zájmům skupiny. Marshallovo pozorování o většině nestřílejících pěšáků se tak nevztahuje na skupinové zbraně, jako jsou kulometry, minomety či děla, kde se jednotliví členové obsluhy navzájem pozorují a zajišťují tak konformitu jednotlivce vůči skupinovým zájmům. Skupina zároveň dodává pocit anonymity a rozptýlené odpovědnosti za své činy. Bandura dokládá, že skupinové rozhodování a jednání vede jinak ohleduplné lidi k nehumánnímu chování. Jeho experimenty prokazují, že lidé mají tendenci jednat krutěji, když je odpovědnost skupinová, než když každý jednatel vnímá plnou odpovědnost za své činy.²⁶

Morální odpoutání skrze odpovědnost rozptýlenou ve skupině může významným způsobem vysvětlit účast normálně socializovaných jednotlivců na násilí vůči civilnímu

21 KELMAN, Herbert C a V. Lee HAMILTON. *Crimes of obedience: toward a social psychology of authority and responsibility*. New Haven: Yale University Press, 1989.

22 BANDURA, Albert. *Moral Disengagement in the Perpetration of Inhumanities*.

23 MARSHALL, S. L. A. *Men against fire*, s. 42.

24 SHILS, Edward A. a Morris JANOWITZ. Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht in World War II. *Public Opinion Quarterly*. 1948, roč. 12, č. 2.

25 GROSSMAN, Dave. *On killing*, s. 186.

26 BANDURA, Albert. *Moral Disengagement in the Perpetration of Inhumanities*, act 198.; BANDURA, Albert, Bill UNDERWOOD a Michael E FROMSON. Disinhibition of aggression through diffusion of responsibility and dehumanization of victims. *Journal of Research in Personality*. 1975, roč. 9, č. 4. DOI: 10.1016/0092-6566(75)90001-X

obyvatelstvu. Kolektivní soudržnost však jde ještě dál. Excesivní soudržnost, již ve vojenských jednotkách a zvláště pak v bojovém nasazení lze snadno dosáhnout, vytváří silnou bariéru mezi členy a nečleny, a to do takové míry, že členové skupiny jsou ochotni respektovat příkazy pouze od svých velitelů či neformálních lídrů. Donna Winslow takovou přehnanou soudržnost pozorovala u kanadských výsadkářů, kteří se dopustili zločinů během peacekeepingového nasazení v Somálsku a Bosně. „To, co je zjevně účinný a nezbytný postoj pro bojiště,“ píše Winslow, „se pak může stát přehnanou silou, která podkopává pořádek a disciplínu.“²⁷ Pokusy o vyšetřování zločinů pak naráží na hradbu mlčení, o níž hovoří i zpráva vyšetřovací komise k zločinům spáchaným britskými vojáky v Iráku jako o přímém důsledku armádního úsilí o posilování skupinové soudržnosti.²⁸ V krajním případě může skupinová soudržnost působit i proti vlastnímu velení, tzv. *fraggng* (násilné útoky na nadřízené často se smrtelnými následky). „Je svým způsobem ironií,“ konstatuje Charles Moskos, „že procesy primárních skupin, které se zdály podporovat bojové vojáky ve druhé světové válce, jsou blízkými příbuznými společenských procesů, které jsou základem obrovského množství *fraggngů* ve Vietnamu.“²⁹

2.3 Oběť

Sociopsychologická vysvětlení schopnosti zabít se samozřejmě neobejdou bez faktoru oběti a její pozice ve vnímání toho, kdo má zabít. Je snazší spáchat násilí na někom, koho nevidíme, nežli zabít zblízka. Fyzická vzdálenost hraje zvláště ve válce mimořádnou roli. Zbraně působící na dálku, jako je dělostřelectvo či letectvo, umožňují „ničit“ protivníka psychologicky snáze než pěšák, který svou oběť přímo vidí a musí na ni zamířit svou osobní zbraň. V záležitosti masakrů na civilním obyvatelstvu však spíše než fyzická vzdálenost od oběti se relevantní stává vzdálenost psychologická. Empatie nad utrpením jiného člověka představuje efektivní psychologickou zábranu. Radost a utrpení někoho, s nímž jsme schopni se identifikovat, budeme prožívat výrazně silněji než v případě někoho, s nímž nesdílíme žádné společné rysy. Tuto morální seberegulaci však lze odbourat tím, že potenciální oběť bude zbavena lidských kvalit – dehumanizována. „Jakmile jsou dehumanizovány, již nejsou vnímány jako osoby s pocity, nadějemi a obavami, ale jen jako podlidské objekty.“³⁰

Dehumanizace či dokonce démonizace protivníka patří k základním prerekvizitám efektivního nasazení vojáků do boje. Slova v tomto procesu mají mimořádnou váhu.

²⁷ WINSLOW, Donna. Misplaced loyalties: The role of military culture in the breakdown of discipline in peace operations. *The Canadian Review of Sociology and Anthropology*. 1998, roč. 35, č. 3, s. 359.

²⁸ MOD. *The Aitken Report: An Investigation into Cases of Deliberate Abuse and Unlawful Killing in Iraq in 2003 and 2004* [online]. London: Ministry of Defence, 2008, odst. 42 [cit. 28.01.2014]. Dostupné z: http://image.guardian.co.uk/sys-files/Guardian/documents/2008/01/25/aitken_rep.pdf

²⁹ MOSKOS, Charles C. The American Combat Soldier in Vietnam. *Journal of Social Issues*. 1975, roč. 31, č. 4, s. 35.

³⁰ BANDURA, Albert. *Moral Disengagement in the Perpetration of Inhumanities*, s. 200.

Označení protivníka může být sanitizováno tak, aby nemohlo vzbuzovat žádné emoce (např. „cíl WJ 7054“), nebo naopak emocionálně vyloučit z lidského společenství (např. „šváb“, „ork“ či „nacista“). Soustavné používání takových označení, jež může být podpořené rasovými či náboženskými rozdíly, zvyšuje psychologickou vzdálenost mezi pachatelem a obětí. „Tento proces distancování je zásadní v tom, že usnadňuje zabíjení a zároveň pomáhá zbavit pachatele pocitu viny.“³¹ Naopak, zabíjení demonizované oběti se může pachateli jevit i jako veskrze morální a účtyhodné jednání.

2.4 Válečné podmínky a spirála násilí

Samotné podmínky války lze vnímat jako faktor morálního odpoutání. „Nic takového jako „čistá“ válka neexistuje“, upozorňuje Frésard. Dokonce i válka, která je vedena zcela v souladu s MHP se nemůže vyhnout násilí proti civilním osobám a jejich majetku. „Je zřejmé, že za takových okolností může být obtížné stanovit hranici mezi tím, co je zákonné a co není, jednáním, které je legitimní a které není, a jednáním, které je morálně přijatelné které není.“³² Za těchto podmínek si lze těžko představit, že morální hodnoty nabyté v průběhu socializace v mírové společnosti nebudou potlačeny či alespoň přizpůsobeny válečným podmínkám.

Protiprávní násilí ve válce, jako masakry na civilním obyvatelstvu či znásilňování, lze přičíst na vrub prožitému ponížení a traumatu v boji. Muñoz-Rojas a Frésard hovoří o dvou procesech, které se vzájemně ovlivňují a vytvářejí tzv. spirálu násilí. Prvním je „cyklus pomsty“, který vede poníženého a traumatizovaného vojáka k odplatě na nevinných obětech. Druhým procesem je eskalace porušování MHP vyvolaná prvotním porušením.³³ Oba procesy pracují s tzv- „victimizací“ pachatele, to znamená se sebepojetím pachatele jakožto oběti, která si zjednáva spravedlnost. Kontext boje proti partyzánům či povstalcům, kdy se stírá jednoznačná linie mezi kombatanem a nekombatanem, se stává mimořádně úrodnou půdou pro to, aby procesy morálního odpoutání představené v této sekci došli až k páchání zločinů na civilním obyvatelstvu.

3 CO NA TO ARMÁDA? ORGANIZAČNÍ PRAKTIKY OZBROJENÝCH SIL

Válka ve své podstatě vede ke zločinu. Zhroucení základních struktur mírové společnosti, normalizované násilí a ne zcela jasné hranice legálního a nelegálního násilí vytváří podmínky pro zločinné jednání. Je povinností ozbrojených sil vytvořit mechanismy, jež

³¹ MUÑOZ-ROJAS, Daniel a Jean-Jacques FRÉSARD. *The roots of behaviour in war*, s. 60.

³² FRÉSARD, Jean-Jacques. *The roots of behaviour in war - A Survey of the Literature* [online]. Geneva: International Committee of the Red Cross, 2004, s. 26. Dostupné z: <https://www.icrc.org/en/publication/0854-roots-behaviour-war-survey-literature>

³³ MUÑOZ-ROJAS, Daniel a Jean-Jacques FRÉSARD. *The roots of behaviour in war*, s. 195.

zločinnému jednání u svých vojáků předchází. Tato zodpovědnost je o to výraznější, že jsou to právě praktiky, jimiž armády připravují své vojáky na boj, co zásadní měrou způsobuje morální odpoutání a zvyšuje tak pravděpodobnost zločinného jednání.

Příprava na bojovou činnost, má-li být efektivní, se nemůže vyhnout procesu odbourávání morálních zábran zabíjet. Mezi praktiky odbourávající tyto zábrany mimo jiné patří internalizace poslušnosti autoritám, podpora soudržnosti jednotek a ideologická legitimizace násilí vůči protivníkovi.

Mnohoúrovňová hierarchická byrokratická struktura ozbrojených sil je nezbytnou charakteristikou rozsáhlé organizace, jež musí fungovat na základě rozdělení práce, specializace a úzké kooperace. Ve srovnání s jinými organizacemi, vojenské organizace patří k tzv. „koercivním“ či také „strojovým“ byrokraciím. Takové organizace mají strmou hierarchii a propracované soubory pravidel a předpisů formulované specialisty a uvalené na zbytek organizace řídící elitou.³⁴ Poslušnost autoritám a rozkazům je v samém jádru vojenské kultury a ústředním bodem socializace do vojenského prostředí. Ačkoli moderní přístupy k vojenskému velení zdůrazňují iniciativu a zodpovědnost lídrů na nejnižší úrovni (tzv. „strategic corporal“), to nijak nezmírňuje povinnost uposlechnutí rozkazu. Vojenské řády a zákony předepisují uposlechnutí všech rozkazů, pokud nejsou *zjevně* nezákonné. Mark Osiel upozorňuje, že takto definovaná pravidla dávají malý prostor, aby si vojáci udrželi či dokonce budovali schopnost morální kritické reflexe.³⁵

Budování skupinové soudržnosti je nedílnou součástí mírové přípravy vojenských jednotek. Jednou ze základních funkcí výcviku je budovat skupinového ducha a skupinovou loajalitu, jež jsou klíčové pro efektivní fungování na bojišti.³⁶ U elitních jednotek, jejichž členové jsou vystaveni mimořádně náročnému výcviku, se intenzita skupinové soudržnosti výrazně zvyšuje. Nicméně výcvik není zdaleka jediným mechanismem budování skupinové soudržnosti. Tzv. *esprit de corps* postavený na systému vojenských rituálů, zvyků a tradic má za cíl posilovat identifikaci vojáka se svou jednotkou. Význam skupinové soudržnosti je však natolik silný, že vojenské autority jsou často ochotny tolerovat, ne-li přímo podporovat, její posilování skrze neformální iniciační rituály, často spojené s šikanou a ponižováním nováčků.³⁷ V těchto rituálech vojáci prokazují svou připravenost stát se členem skupiny za jakoukoli cenu. Členství zaplacené šikanou a ponižováním se pak stává příliš drahým na to, aby mohlo být zničeno útlocitností vůči civilistům či nahlášením zločinného jednání jiného člena skupiny.³⁸ Navíc, jak upozorňuje MVČK, bojovníci,

³⁴ SOETERS, Joseph L., Donna J. WINSLOW a Alise WEIBULL. Military Culture. In: CAFORIO, Giuseppe, ed. *Handbook of the Sociology of the Military* [online]. Springer US, 2006, s. 242 [cit. 29.01.2014]. Dostupné z: http://link.springer.com/chapter/10.1007/0-387-34576-0_14

³⁵ OSIEL, Mark J. Obeying Orders: Atrocity, Military Discipline, and the Law of War. *California Law Review*. 1998, roč. 86, č. 5, s. 944–1129. DOI: 10.2307/3481100

³⁶ FRÉSARD, Jean-Jacques. *The roots of behaviour in war - A Survey of the Literature*, s. 48.

³⁷ ICRC. *The Roots of Restraint in War* [online]. Geneva: ICRC, 2018, s. 30 [cit. 04.07.2022]. Dostupné z: <https://www.icrc.org/en/publication/4352-roots-restraint-war>

³⁸ WINSLOW, Donna. *Misplaced loyalties*.

kterí jsou vystaveni šikanování, ponižování a brutalitě ze strany svých vlastních nadřízených, budou sotva projevovat respekt k základním principům MHP.³⁹

Sociální a psychologické mechanismy, s nimiž příprava vojáků na boj pracuje, neusnadňují pouze bojovou činnost proti legitimním cílům válečného násilí, ale nevyhnutelně potlačují morální a psychologické zábrany zabít vůbec. Je proto nejen morální povinností, ale i povinností podle MHP aplikovat do přípravy vojáků mechanismy, které budou zločinnému jednání předcházet. Zprv je třeba zajistit, aby se příprava na boj a zabíjení nevymkla kontrole. Dalším mechanismem je efektivní zařazení MHP do vojenského vzdělávání a výcviku. V neposlední řadě pak důležitou roli hraje vymáhání dodržování práva a trestání jeho porušení.

3.1 Kontrolovaná příprava na boj

Soudržnost primárních skupin je považována za jeden z nejvýznamnějších motivačních faktorů k boji a zároveň žádoucí mechanismus morálního odpoutání. Skupinová soudržnost u vojenských jednotek je však dvousečnou zbraní. Vysoce soudržné primární skupiny představují neformální síť, jež mohou ve výsledku podkopávat úsilí armády jako celku. Armáda tak musí předcházet tomu, aby neformální pravidla, na nichž jsou primární skupiny založeny, se nerozcházel s oficiálními pravidly a zákony. Plukovní systémy ve Velké Británii či Kanadě byly postaveny a udržovány s cílem nasměrovat skupinovou identifikaci do oficiálně ustavených struktur, tj. pluků se svou historií, tradicemi a zvyky. Na případu kanadské armády však Winslow upozorňuje, že sám plukovní systém produkuje přehnanou loajalitu, jež se pak dostává do střetu s autoritou armády jako celku. Dle Winslow je proto imperativem, aby pěstování plukovní identity bylo vyváжено loajalitou k armádě jako celku a respektem k vojenským autoritám a právnímu státu.⁴⁰

Disciplína a leadership patří k základním faktorům, jež mohou skupinovou soudržnost upřít správným směrem. Ostatně téměř bezpodmínečná poslušnost nadřízeným autoritám náleží k definičním znakům vojenské profese. Dle vojenských řádů a zákonů musí voják uposlechnout jakýkoli rozkaz, pokud není zjevně nezákonný. Osiel však považuje klauzuli zjevné nezákonnosti za příliš slabý nástroj předcházení autorizovaných válečných zločinů. Místo toho navrhuje, aby vojáci byli trestně zodpovědní nejen za zjevně nezákonné činy, ale i za jakékoli zločiny vyplývající z nepřiměřeně mylného přesvědčení, že příkazy nadřízených byly zákonné.⁴¹ Tento návrh však vyžaduje větší citlivost vůči právním a etickým normám, než lze u řadových vojáků v podmínkách válečného konfliktu očekávat. Nicméně velící důstojník by měl být schopen legalitu vyšších rozkazů rozpoznat a vlastními rozkazy předcházet nezákonnému jednání. Ostatně právě to od něj požaduje princip velitelské odpovědnosti vůči MHP. Velitelská odpovědnost nevyžaduje trvalý dohled nebo dokonce mikromanagement všech operačních činností jednotky. Místo

³⁹ FRÉSARD, Jean-Jacques. *The roots of behaviour in war - A Survey of the Literature*, s. 51.

⁴⁰ WINSLOW, Donna. *Misplaced loyalties*, s. 364.

⁴¹ OSIEL, Mark J. *Obeying orders: atrocity, military discipline and the law of war*. Routledge, 2017, s. 945.

toho musí velitel uplatňovat svůj morální vliv nepřímo a předem. Velitelé by měli ve svých jednotkách záměrně a promyšleně vytvářet a udržovat pozitivní a etické klima.⁴² Jak rozebereme níže, normy MHP by měly být integrální a integrovanou součástí výcviku. Nicméně klíčovými momenty pro posílení vlivu těchto norem v jednotce jsou instruktáže před nasazením a hlavně bezprostředně po incidentu, při kterém byl zabit nebo zraněn člen jednotky. Autoritativní role velitele je v tomto nezastupitelná.⁴³

S ohledem na sílu slov, politické vedení by mělo být zdrženlivé, co se týče dehumanizace či demonizace nepřítele. Politický a společenský diskurz je však něco, čemu se vojenská organizace může jen těžko přímo bránit. Na případu Abu Ghraib ukazuje Rockwood, jak americká popkultura společně s politickým vedením legitimizovaly nehumánní zacházení se zajatci. Nicméně ani zde nebyla vojenská organizace bezmocná. Podle Rockwooda lze americké armádě například vyčítat to, že se vlivu dehumanizujícímu společenskému diskurzu nebrání „větším důrazem na druhotné bojové funkce, jako je správné zacházení se zadrženými, a že nezajišťuje, aby tyto citlivé a kritické funkce vykonávali ti nejkompetentnější vycvičení vojáci, kteří jsou k dispozici.“⁴⁴ Hlavní povinností každé vojenské organizace však je předat vojákům jednoznačné, zřetelné a nedezinterpretovatelné instrukce o normách MHP.

3.2 Mezinárodní humanitární právo ve výcviku

Povinnost států šířit MHP ve svých ozbrojených silách byla poprvé stanovena v Ženevské úmluvě z roku 1906 a poté obnovena ve všech příslušných smlouvách, včetně Ženevských úmluv z roku 1949 a dodatkových protokolů z roku 1977. Autoři prvních dokumentů MHP předpokládali, že šíření humanitární normy a rozšířené povědomí o mezinárodním humanitárním právu mezi občany by zaručily zákonné vedení války. Ženevské úmluvy z roku 1949 stanovily státům povinnost „zahrnout studium [mezinárodního humanitárního práva] do svých programů vojenské a pokud možno civilní výuky“ (článek 144). Úmluva však neposkytla žádné vodítko k tomu, jak by mělo být MHP vyučováno. Dodatkový protokol I v čl. 87 dále definuje odpovědnost vojenského velení za zajištění informovanosti o pravidlech mezi podřízenými vojáky.⁴⁵

Praxe výuky pravidel MHP v ozbrojených silách má většinou „formu písemných pokynů nebo výuky ve třídě“.⁴⁶ Tuto metodu však lze sotva považovat za dostatečnou pro zajištění souladu s pravidly mezinárodního humanitárního práva. Empirický výzkum MVČK

⁴² DOTY, Joe a Chuck DOTY. Command Responsibility and Accountability. *Military Review*. 2012, roč. 92, č. 1, s. 38.

⁴³ ICRC. *The Roots of Restraint in War*, s. 29.

⁴⁴ ROCKWOOD, Lawrence P. W. *The Lesson Avoided: The Official Legacy of the My Lai Massacre*, s. 209.

⁴⁵ ICRC. *Geneva Convention IV Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of 12 August 1949*; BATES, Elizabeth Stubbins. Towards effective military training in international humanitarian law. *International Review of the Red Cross*. 2014, roč. 96, č. 895–896. DOI: 10.1017/S1816383115000557

⁴⁶ HENCKAERTS, Jean-Marie a Louise DOSWALD-BECK. *Customary international humanitarian law*, s. 503.

dokládá, že pouhé povědomí o mezinárodním humanitárním právu nebo příznivé postoje k němu nestačí k přímému dopadu na chování.⁴⁷ Efektivní šíření MHP tak vyžaduje něco víc než prosté předání informací, a to integraci MHP do běžného výcviku a přípravy vojáků

Zejména pro výcvik řadových vojáků platí, že by se normy MHP neměli učit ve třídě, ale praxí. „Nelepší školení na této úrovni“, doporučuje Roberts, „bude poskytnuto jako součást běžné výuky v terénu nebo na cvičeních. Cvičení přepadů ze zálohy, útoky družstev, cvičení bojů v zastavených oblastech a tak dále mohou zahrnovat malý prvek cvičení MHP. Pokud vojáci zažijí MHP a taktiku jako nedílnou součást stejného předmětu; stávají se rutinou, záležitostí normálního chování v akci“.⁴⁸ V bojových podmínkách vojáci často nemají čas zvažovat aplikovatelnost právních norem. Nestačí proto, aby vojáci tyto normy znali, ale hlavně musí být vycvičeni, „aby správná reakce na konkrétní situace byla druhou přirozeností“.⁴⁹ Pravidelným cvičením by se tak dodržování MHP mělo stát součástí „bojových instinktů vojáka“.⁵⁰

Účinné osvojení MHP vyžaduje nejen zahrnutí norem do běžného taktického výcviku, ale také aby se příslušné normy staly nedílnou součástí operačních doktrín, taktických manuálů či přístupu k vyzbrojování. MHP by mělo být vnímáno jako „nepřetržitě relevantní pro rozhodování a komunikaci v rámci vojenské velitelské struktury“. Integrační přístup vyžaduje pochopení operačních důsledků mezinárodního humanitárního práva a přijetí „konkrétních opatření, prostředků nebo mechanismů v doktríně, vzdělávání, výcviku, vybavení a sankcích, která umožňují dodržování práva i ve stresu boje“.⁵¹

Pod vlivem poznatků ze sociální psychologie o morálním odpoutání se Muñoz-Rojas a Frésard staví kriticky k snahám, aby vojáci porozuměli základním principům MHP. Vzhledem k tomu, že voják v boji ztrácí morální autonomii, spoléhání se na schopnost morální reflexe je podle těchto autorů scestné. Takto skeptický přístup je v literatuře spíše ojedinělý a kontroverzní, nicméně vede k velmi relevantnímu závěru. Muñoz-Rojas a Frésard zdůrazňují, že pro efektivní šíření MHP jsou mimořádně důležitá jasná a známá pravidla a sankce. Striktní příkazy a účinné sankce jsou považovány za nejúčinnější opatření k tomu, aby vojáci získali a udrželi si respekt k mezinárodnímu humanitárnímu právu.⁵² Vymáhání dodržování mezinárodních pravidel je jednoznačnou a trestně postihnutelnou odpovědností velitele.

⁴⁷ MUÑOZ-ROJAS, Daniel a Jean-Jacques FRÉSARD. *The roots of behaviour in war*, s. 200.

⁴⁸ ROBERTS, David Lloyd. Training the armed forces to respect international humanitarian law: The perspective of the ICRC Delegate to the Armed and Security Forces of South Asia. *International Review of the Red Cross*. 1997, č. 319, s. 442.

⁴⁹ HENCKAERTS, Jean-Marie a Louise DOSWALD-BECK. *Customary international humanitarian law*, s. 3219.

⁵⁰ CORN, Geoffrey S. Contemplating the true nature of the notion of “responsibility” in responsible command. *International Review of the Red Cross*. 2014, roč. 96, č. 895–896. DOI: 10.1017/S181638311500020X

⁵¹ BATES, Elizabeth Stubbins. *Towards effective military training in international humanitarian law*, s. 809.; ICRC. *Violence and the use of force* [online]. Geneva: International Committee of the Red Cross, 2011, act 56. Dostupné z: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0943.pdf

⁵² MUÑOZ-ROJAS, Daniel a Jean-Jacques FRÉSARD. *The roots of behaviour in war*, s. 202–203.; strovně s ICRC. *The Roots of Restraint in War*, s. 34.

3.3 Velitelská odpovědnost za vymáhání MHP

Státy mají za povinnost, dle čl. 146 Ženevské konvence z roku 1949, zanést do svého trestního zákoníku účinné trestní sankce pro pachatele válečných zločinů.⁵³ Empirický výzkum uskutečněný experty MVČK vyzdvihuje význam adopce mezinárodních norem do domácího trestního práva. Hrozba trestu podle domácího a vojenského práva má na vojáky mnohem větší vliv než hrozba sankcí podle mezinárodního práva.⁵⁴ Trestní sankce a jejich účinné vymáhání tak patří ke klíčovým nástrojům uplatňování MHP.

Zásadní úlohu ve vymáhání dodržování MHP sehrávají vojenští velitelé na všech úrovních. Velitelé nesou trestní odpovědnost za činy v rozporu s MHP spáchané jejich podřízenými, a to i v případě, že k takovým činům nedali pokyn či souhlas. Při spáchání válečného zločinu tak mají velitelé povinnost potrestat, respektive předat pachatele k trestnímu stíhání.⁵⁵ Velitelská odpovědnost byla v mezinárodním právu prvně kodifikována v Haagské konvenci IV z roku 1907 a dále reinterpretovaná a posílená válečnými tribunály po 2. světové válce a po válkách v bývalé Jugoslávii.

Je pochopitelné, že velitel není všudypřítomný a nemůže vědět o všem, co jeho podřízení dělají. Válečné tribunály po 2. světové válce však daly jasně najevo, že delegace velitelské autority na nižší stupně nezbujuje velitele odpovědnosti. Velitelská odpovědnost přitom není omezena jen na situace, o nichž daný velitel věděl. Velitel nese odpovědnost i tehdy pokud o zločinu spáchaném jeho podřízenými mohl vědět, kdyby nezanedbával své povinnosti. Mezi základní povinnosti velitele tak patří vytvoření a udržování systému, který mu bude umožňovat efektivní kontrolu nad svými podřízenými jednotkami. Podobným způsobem by velitel měl disponovat i nástroji pro zajištění důkazů a vyšetřování případných zločinů. K selhání velitelské odpovědnosti dochází i tehdy, pokud pachatelé nejsou adekvátně potrestáni v důsledku nevyšetření možných zločinů či pokud podezřelé činy nejsou včasné oznámeny orgánům disponujícím schopnostmi pro jejich vyšetření.⁵⁶ Zajištění dostatečných schopností vojenské policie a dobré spolupráce s veliteli na všech úrovních je tak důležitou povinností vojenského a politického vedení ozbrojených sil.

⁵³ V českém trestním zákoníku jde o hlavu XIII, díl 2 „Trestné činy proti míru a válečné trestné činy“.

⁵⁴ ICRC. *The Roots of Restraint in War*, s. 29.

⁵⁵ *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)*, of 8 June 1977 [online]. 1977, art. 87 [cit. 29.07.2022]. Dostupné z: <https://1url.cz/srjy1>; HENCKAERTS, Jean-Marie a Louise DOSWALD-BECK. *Customary international humanitarian law*, r. 153.

⁵⁶ HENCKAERTS, Jean-Marie a Louise DOSWALD-BECK. *Customary international humanitarian law*, s. 622–623.

4 PROČ RUSOVÉ V BUČE?

Nemalé množství komentářů přisuzuje jednoznačnou vinu za ruské válečné zločiny přímo prezidentu Putinovi. Například americký prezident Biden v reakci na odhalení masakru v Buče zopakoval, že Putin je válečný zločinec a měl by se za své činy zodpovídat před soudem.⁵⁷ Je nezpochybnitelné, že ruské nejvyšší politické a vojenské vedení nese přímou zodpovědnost jakožto iniciátoři celé řady zločinů, které byly ruskými silami na Ukrajině spáchány. Prezident jakožto vrchní velitel ozbrojených sil nese také velitelskou odpovědnost za neschopnost či neochotu předcházet a potlačovat porušování MHP. Není však cílem tohoto článku přisoudit vinu za spáchané zločiny. Otázkou zde je, do jaké míry je ruská armáda predisponovaná k páchání protiprávního násilí vůči civilnímu obyvatelstvu. Sama autorizace nejvyšším velením není postačujícím vysvětlením pro brutální zločiny páchané vojáky na neozbrojených civilistech. V této části se proto podíváme na tři institucionální faktory, jež mohou objasnit dispoziční ruských vojáků k závažnému porušování MHP: 1) ruský přístup k vzdělávání a výcviku v oblasti MHP, 2) fenomén *dědovščiny*, jímž se brutálním způsobem rekruti socializují do kultury násilí, a 3) velitelská odpovědnost za disciplínu.

4.1 Výcvik v MHP a kultura beztrestnosti

Rusko je signatářem všech čtyř Ženevských konvencí z roku 1949 i Dodatkových protokolů z roku 1977, přičemž nelze říci, že by vztah ruska k MHP končil u formální ratifikace. Vnitřní vojenské řády věnují poměrně velký prostor mezinárodnímu právu a jeho implementaci ve vzdělávání, výcviku a kariérní přípravě. Nařízení Ministerstva obrany č. 878 (2013) považuje vzdělávání v MHP za „Nedílnou součást bojového výcviku a základní prostředek k posílení práva a pořádku v ozbrojených silách Ruské federace.“ Zkouška ze znalostí MHP je předpokladem pro povýšení do poddůstojnické či důstojnické hodnosti. Pro potřeby vzdělávání vydalo Ministerstvo obrany v roce 2001 obsáhlý manuál inspirovaný německým vzorem.⁵⁸

Riepl navíc zmiňuje, že Rusko bylo vždy velmi pokrokové, pokud jde o vzdělávání v MHP. Po pádu SSSR Rusko navázalo úzkou spolupráci s MVČK ve vojenském i civilním vzdělávání. Moskva hostila od roku 2007 SWIRMO (*Senior Workshop on International Rules governing Military Operations*), jeden z největších workshopů MVČK k MHP, kterého se účastnili vyšší důstojníci nejen z Ruska, ale i z dalších států především z post-sovětského

⁵⁷ Biden calls for „brutal“ Putin to face war crimes trial over Bucha deaths – video. *the Guardian* [online]. 2022 [cit. 04.08.2022]. Dostupné z: <https://1url.cz/ZrjyJ>

⁵⁸ RIEPL, Michael. *Russian Contributions to International Humanitarian Law: A contrastive analysis of Russia's historical role and its current practice*. Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, 2022, s. 191. DOI: 10.5771/9783748913214; TUZMUKHAMEDOV, Bakhtiyar. The implementation of international humanitarian law in the Russian Federation. *Revue Internationale de la Croix-Rouge/International Review of the Red Cross*. 2003, roč. 85, č. 850, act 394. DOI: 10.1017/S1560775500115214

regionu.⁵⁹ V civilním sektoru pak MVČK zavedl do škol předmět zvaný „humanitární hodnoty“, jehož součástí byly i prvky MHP.⁶⁰ V této souvislosti není bez zajímavosti, že podle komparativního průzkumu MVČK, hodnoty MHP jsou ruskou veřejností sdíleny výrazněji než např. ve Francii, Velké Británii či USA.⁶¹

Ruská otevřenost ke vzdělávání v oblasti MHP neznámá, že příprava ruských vojáků v této oblasti by byla příkladnou. Zprv, vzdělávání není integrováno do výcviku. Dle hodnocení regionálního delegáta MVČK pro Rusko a SNS ruská armáda sice systematicky integrovala MHP do svých vzdělávacích programů, toto vzdělávání však zůstává na teoretické rovině, zatímco praktický výcvik, který je klíčový pro osvojení a efektivní aplikaci pravidel MHP, v ruské armádě chybí.⁶² Operační a taktická doktrína založená na masivním a nediskriminativním využití palebné síly je pak ultimátní překážkou praktickému přijetí základních principů MHP.

Zadruhé, nedostatečná implementace MHP v trestním právu oslabuje vliv mezinárodních pravidel na chování vojáků. Trestní zákoník Ruské federace obsahuje pouze jeden článek vztahující se k válečným zločinům (článek 356). Tento článek je tak příliš stručný, jak upozorňuje Tuzmukhamedov. Celý obsah MHP byl stlačen do jedné věty, což mj. znamená, že článek 356 nepostihuje všechny činy, které MHP explicitně kriminalizuje, např. zneužití symbolu červeného kříže a červeného půlměsíce. Navíc, tento článek zcela ignoruje existenci obyčejového mezinárodního humanitárního práva a odkazuje pouze na mezinárodní smlouvy.⁶³ Riepl upozorňuje, že takovéto omezení je vysoce problematické, protože žádná smluvní pravidla nezakotvují principy rozlišování, proporcionality a preventivních opatření ve vnitrostátních ozbrojených konfliktech. Platnost těchto pravidel v konfliktech s nestátními aktéry potvrzuje právě obyčejové mezinárodní právo.⁶⁴

Zatřetí, válečné zločiny nejsou ruskými soudy trestány. Od svého schválení, článek 356 trestního zákoníku nebyl dosud nikdy použit k odsouzení pachatele. Již samo vyšetřování válečných zločinů provází neochota a laxnost, na což opakovaně upozorňoval i Evropský soud pro lidská práva: „Nepřiměřenost vyšetřování úmrtí a zranění desítek civilistů... nebyla důsledkem objektivních obtíží, které lze přičíst plynutí času nebo ztrátě důkazů, ale spíše důsledkem naprosté neochoty vyšetřujících orgánů zjistit pravdu a potrestat odpovědné osoby.“⁶⁵ Pokud se již někdo dostal před soud za násilí vůči civilistům, k jeho

⁵⁹ ICRC. Moscow: 100 commanders attend biggest seminar in the world on rules of war. In: *International Committee of the Red Cross* [online]. 24. 12. 2019 [cit. 02.08.2022]. Dostupné z: <https://www.icrc.org/en/document/moscow-100-commanders-attend-biggest-seminar-world-rules-war>

⁶⁰ RIEPL, Michael. *Russian Contributions to International Humanitarian Law*, s. 191.

⁶¹ GREENBERG RESEARCH. *Country report Russian Federation* [online]. Geneva: ICRC, 1999 [cit. 04.07.2022]. Dostupné z: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/russia.pdf>

⁶² ICRC. Russia: training in humanitarian law, and applying it - ICRC. In: . 15:40:40.0 [cit. 02.08.2022]. Dostupné z: <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/interview/fas-russia-090708.htm>

⁶³ TUZMUKHAMEDOV, Bakhtiyar. *The implementation of international humanitarian law in the Russian Federation*, s. 390.; RIEPL, Michael. *Russian Contributions to International Humanitarian Law*, act 190.

⁶⁴ RIEPL, Michael. *Russian Contributions to International Humanitarian Law*, s. 190.

⁶⁵ Citováno v *ibid.*, s. 206.

odsouzení nebyl použit článek 356, nýbrž paragrafy pro běžné zločiny.⁶⁶ Trestní právo a jeho aplikace tak nemohou sloužit jako silná motivace k dodržování MHP.

Konečně, postoj ruských politických a vojenských autorit k dodržování MHP a trestání válečných zločinů podkopává jakýkoli možný efekt vojenského vzdělávání. Dle Riepla, od rozpadu Sovětské svazu se Rusko stalo „věčným skeptikem“ vůči rozšiřování a prohlubování MHP.⁶⁷ Navíc v konfliktech, kterých se ruští vojáci účastnili, se Rusko buďto zcela vyhýbalo aplikaci MHP či popíralo, že by jakýkoli válečný zločin byl spáchán. V čečenských válkách tak Rusko nikdy neuznalo, že by se MHP mohlo týkat „boje proti banditům“. V rusko-gruzínském konfliktu pak ruská vláda prohlásila, že „během nepřátelství nebyly žádným vojenským personálem spáchány žádné zločiny proti civilistům.“⁶⁸ Postoj politických a vojenských autorit tak vytváří něco, co by šlo nazvat kulturou beztrestnosti za válečné zločiny.

4.2 Dědovščina a kultura násilí

Dědovščina, neboli systém brutální šikany čerstvých rekrutů, patří k neoficiálním, byť tradičním, nástrojům prosazování poslušnosti v ruské armádě údajně již od dob Petra Velikého, kdy byla povinná vojenská služba v Rusku poprvé zavedena.⁶⁹ To však neznamená, že politické a vojenské autority by byly s tímto fenoménem smířeny. Reformy zahájené v roce 2008, mezi něž patří zkrácení povinné vojenské služby na jeden rok, zavedení profesionálního poddůstojnického sboru či vytvoření vojenské policie měly právě tuto problematiku řešit. Extrémní podoby šikany se těmito reformami zredukovaly, nebyly však vymýceny a sama *dědovščina* v mírnější formě přežila a je veliteli tolerována jako systém vojenské socializace. Závažnost šikanování v ruské armádě sice byla snížena ve srovnání se situací před dvaceti lety. V té době měla šikana údajně za následek kolem 3000 úmrtí ročně (vraždy a sebevraždy) a okolo 40000 vojáků ročně dezertovalo.⁷⁰ Pořádek v mnoha jednotkách je však i nadále udržován prostřednictvím neformálního hierarchického systému, v němž jsou nováčci vystaveni útlaku a zneužívání.⁷¹

I v současnosti tak *dědovščina* nese mimořádně tragické následky. V listopadu 2019 zastřelil mladý branec osm svých kolegů v důsledku šikany a pohružky znásilnění. V otevřeném dopise, který zveřejnil jeho právní zástupce, pachatel píše: „Lituji, že jsem se nedokázal ovládnout a že jsem se uchýlil k tomuto extrémnímu kroku, ale neměl jsem jiné východisko. Už jsem nemohl snést žádné další týrání... Nečekal jsem, že skončím

⁶⁶ Ibid., s. 202.

⁶⁷ Ibid., s. 140.

⁶⁸ Citováno v *ibid.*, s. 207.

⁶⁹ ZHABIN, Alexey. More Than a Decade After Military Reform, Hazing Still Plagues the Russian Army. *The Moscow Times* [online]. 2020 [cit. 01.08.2022]. Dostupné z: <https://1url.cz/crjye>

⁷⁰ FRÉSARD, Jean-Jacques. *The roots of behaviour in war - A Survey of the Literature*, s. 51.

⁷¹ TROIANOVSKI, Anton. Atrocities in Ukraine War Have Deep Roots in Russian Military. *International New York Times* [online]. 2022 [cit. 01.08.2022]. Dostupné z: <https://1url.cz/Grijyw>

v takovém pekle. Nebylo kam utéct a stěžovat si.“⁷² Ministerstvo obrany na jednu stranu vyvíjí dlouhodobé úsilí, aby se služba v armádě stala pro vojáky humánnější, toto úsilí však naráží na hluboce zakořeněnou kulturu násilí, s níž nižší velitelé nejsou ochotni či schopni cokoli dělat. Socializace, při níž je voják půl roku systematicky ponižován a týrán, aby následující půl rok dělal to samé novým rekrutům, přirozeně vede k desensitivizaci vůči násilí a morálnímu odpoutání v případě násilí vůči civilistům.

4.3 Velitelská odpovědnost

Zodpovědnost velitelů na všech úrovních za udržení disciplíny svých podřízených je ultimátním mechanismem pro předcházení a potlačování zločinů proti MHP. Zprávy z počáteční fáze války na Ukrajině však ukazují, že ruští velitelé nebyli schopni udržet mezi svými jednotkami disciplínu, ať už jejími projevy byla dezerce, neplnění rozkazů či útoky na samotné velitele.⁷³ Za selhání disciplíny nemohou pouze situační faktory, jako např. nedostatečná motivace, utrpené ztráty či nedostatek jídla, ale i strukturální nedostatky systému velení v ruské armádě. Navzdory reformám v tomto směru, ruská armáda se stále potýká s nedostatkem kvalifikovaných a zkušených poddůstojníků a pra-porčíků, kteří by byli schopni postarat se o základní fungování svých jednotek. Ruská kultura velení tak stojí na přetížených velících důstojnících a direktivním způsobu velení, při němž podřízení dostávají přesné instrukce bez vysvětlení záměru či smyslu rozkazu.⁷⁴ Tento systém tak v míru nedokáže prosadit formální disciplínu proti neformálnímu řádu *dědovščiny* a sotva si lze představit, že by mohl zajistit efektivní disciplínu ve vypjatých podmínkách ozbrojeného konfliktu.

K posílení disciplíny v posádkách byla v roce 2011 zřízena vojenská policie, jakožto organizace přímo podřízená Ministerstvu obrany. Vojenská policie tak patří k nejmladším institucím v rámci ruských ozbrojených sil a jako taková si stále musí budovat svou roli. Vymáhání práva a pořádku uvnitř ruské armády je jen jednou z misí vojenské policie a i v této roli je její pozice omezena pravomocí Federální bezpečnostní služby (FSB) vyšetřovat těžké zločiny. Dominantní úlohou sboru o síle 20 tisíc důstojníků a vojáků se tak stalo udržování pořádku mezi civilisty v zóně konfliktu. Silný kontingent vojenské policie tak

⁷² Russian Consript Blames Fatal Shooting Spree on Military Hazing „Hell“. *The Moscow Times* [online]. 2020 [cit. 02.08.2022]. Dostupné z: <https://1url.cz/orjyW>

⁷³ SABBAGH, Dan, Dan Sabbagh DEFENCE a security EDITOR. Mutinous Russian troops ran over their own commander, say western officials. *The Guardian* [online]. 2022 [cit. 03.08.2022]. Dostupné z: <https://1url.cz/8rjyo>; VOCK, Ido. Russia's military culture brutalises its conscripts. *New Statesman* [online]. 2022 [cit. 03.08.2022]. Dostupné z: <https://1url.cz/orjyN>

⁷⁴ STEIN, Lucia. A morale problem among Russian forces could pose a risk to Vladimir Putin's future military campaigns. *ABC News* [online]. 2022 [cit. 03.08.2022]. Dostupné z: <https://www.abc.net.au/news/2022-03-18/inside-russias-military-morale-problem/100907188>; VOCK, Ido. *Russia's military culture brutalises its conscripts*.

byl nasazen v Sýrii či Náhorním Karabachu.⁷⁵ Podobně i ve zprávách z války na Ukrajině je o příslušnících vojenské policie slyšet při potlačování demonstrací, zajišťování kontroly nad okupovanými oblastmi či, v případě ruských tiskových agentur, distribuci humanitární pomoci.⁷⁶

Nejvyšší velení pak nese zjevnou odpovědnost za nevytvoření MHP a netrestání pachatelů. Jak již bylo zmíněno výše, ruské autority nesou dlouhodobou odpovědnost za vytvoření kultury beztrestnosti tím, že válečné zločiny nestíhaly či jejich spáchání explicitně popíraly. Válka na Ukrajině v tomto není výjimkou.⁷⁷ Výmluvný je fakt, že 64. motostřelecká brigáda, jejíž příslušníci včetně velitele jsou obviňováni z vraždění v Buči, byla prezidentem Putinem následně odměněna čestným titulem gardové brigády.⁷⁸

ZÁVĚR: MŮŽE SE TO STÁT I NÁM(?)

S ohledem na způsob, jakým ruská armáda působila ve všech svých novodobých konfliktech, by bylo překvapující, kdyby v současné válce dokázala předejít masivnímu porušování MHP. To však neznamená, že bychom měli ruskou armádu považovat za jednoznačně zločineckou organizaci a manifestaci zla. Ruští vojáci jsou zcela v souladu s mezinárodními úmluvami a ve spolupráci s MVČK vzdělávání v MHP. Vojenské reformy v posledních dvou dekadách usilovaly kromě materiálního přezbrojení také o humanizaci

⁷⁵ DREYFUS, Emmanuel. *Military Police: A Crucial Tool in Russia's Syria Policy* [online]. 2021 [cit. 03.08.2022]. Dostupné z: <https://www.ispionline.it/en/publicazione/military-police-crucial-tool-russias-syria-policy-32097>

⁷⁶ SMYTH, Oonagh. „Militia out!“ - Life in Russian-occupied Ukraine. *RTE.ie* [online]. 2022 [cit. 17.10.2022]. Dostupné z: [https://tass.com/politics/1434491](https://tass.com/society/1447955; Russian troops deliver more than 60 tonnes of humanitarian aid to Izyum in Kharkov region. TASS [online]. 2022 [cit. 03.08.2022]. Dostupné z: <a href=)

⁷⁷ GARNER, Jade McGlynn, Ian. Russia's War Crime Denials Are Fuel for More Atrocities. *Foreign Policy* [online]. 2022 [cit. 04.08.2022]. Dostupné z: <https://foreignpolicy.com/2022/04/23/propaganda-russia-atrocity-bucha/>; Russia denies and deflects in reaction to Bucha atrocities. *Washington Post* [online] [cit. 04.08.2022]. Dostupné z: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/04/04/russia-bucha-atrocities-war-crimes/>

⁷⁸ GALL, Carlotta a Daniel BEREHULAK. 'Such Bad Guys Will Come': How One Russian Brigade Terrorized Bucha. *The New York Times* [online]. 2022 [cit. 04.08.2022]. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2022/05/22/world/europe/ukraine-bucha-war-crimes-russia.html>; RITCHIE, Hannah, Masha ANGELOVA a Rob PICHETA. Putin gives honorary title to brigade accused of Bucha war crimes. *CNN* [online]. 2022 [cit. 04.08.2022]. Dostupné z: <https://www.cnn.com/2022/04/19/europe/russia-bucha-brigade-honorary-title-putin-intl/index.html>

povinné vojenské služby a prosazení vlády práva a zákonů uvnitř armády. Tyto snahy však narazily na těžko překonatelné překážky v podobě hluboce zakořeněné vojenské kultury a nedostatečného lidského kapitálu mezi profesionálními vojáky. Vzdělávání v MHP tak nemůže vést k skutečnému osvojení humanitárních norem a povinná vojenská služba socializuje vojáky v neformální kultuře násilí.

Popsané nedostatky ruské armády neznamenají, že by její vojáci byli unikátním způsobem predisponováni k páchání válečných zločinů. Jak bylo popsáno v sekci Válečné podmínky a spirála násilí, frustrace, ponížení a trauma, které vojáci zažívají v boji a zvláště ve válkách se silným asymetrickým elementem, vytváří spirálu násilí, jež v subjektivním vnímání ospravedlňuje násilí vůči civilistům. V kombinaci s tím, jak armády musí mezi svými vojáky stimulovat procesy morálního odloučení a desensitivizace vůči násilí, jsou válečné zločiny předvídatelným důsledkem jakéhokoli intenzivního ozbrojeného konfliktu. Relevantní otázkou pro jakoukoli armádu, včetně Armády České republiky (AČR), tak není, co činí armádu náchylnou k porušování MHP, ale jak porušování MHP efektivně předházet. Prevence porušování MHP musí představovat integrální součást přípravy vojáků k boji. Armády musí vyvinout značné úsilí, aby udržely v mezích procesy, jimiž jsou vojáci připravováni k boji, integrovat MHP do výcviku i operačních doktrín a zajistit, aby velitelé byli schopni a ochotni plnit svou velitelskou odpovědnost za dodržování MHP.

Chování vojáka je ovlivňováno mnoha faktory, které jsou mimo kontrolu armádních autorit. O to důležitější je, aby armádní velení posilovalo význam MHP tam, kde to lze. Pro velení AČR a velitele na všech stupních by se Buča měla stát připomínkou toho, že prevence nežádoucího chování v bojové situaci vyžaduje neustálé a intenzivní úsilí během výcviku a přípravy na nasazení stejně jako během vlastního nasazení. AČR se v této oblasti jistě má kam rozvíjet. Potenciálně škodlivé naopak může být podkopávání autority Vojenské policie, když je její vyšetřování smrti Wahedullah Khana, vraha českého příslušníka speciálních sil, veřejně zpochybňováno významnými armádními představiteli.⁷⁹

Tento článek vznikl za podpory programu Univerzity Karlovy UNCE/HUM/009: Charles University Centre of Excellence VITRI.

Autor: ***Mgr. Tomáš Kučera, Ph.D.,*** narozen 1985, je akademickým pracovníkem na Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. Doktorát získal v roce 2014 na Aberystwyth University ve Velké Británii za disertační práci věnující se liberálním charakteristikám vojenských politik ve Velké Británii a Německu. Nakladatelství Routledge publikovalo upravenou verzi této dizertace pod názvem *The Military and Liberal Society* (2018). Ve své pedagogické činnosti se věnuje civilně-vojenským vztahům, vojenské sociologii a etice ozbrojených konfliktů.

⁷⁹ Vrchní praporčík Armády České republiky – Příspěvky | Facebook. In: . 5. 4. 2022 [cit. 09.08.2022]. Dostupné z: https://www.facebook.com/113580930220349/posts/534688388109599/?comment_id=1649138479000

Jak citovat: KUČERA, Tomáš. Cesta k Buče: Organizační praktiky ruské armády a násilí na civilistech. *Vojenské rozhledy*. 2022, 31 (4), 081-102. ISSN 1210-3292 (print), 2336-2995 (on-line). Available at: www.vojenskerozhledy.cz.

Recenzovaný článek

Vojenské aspekty války na Ukrajině

Military Aspects of the War in Ukraine

Ján Spišák

Abstrakt:

Válka na Ukrajině se stala celosvětovou záležitostí, jež je podrobně sledována a hodnocena vojenskými experty i médií již od svého počátku. Cílem tohoto článku je poukázat na některé specifické aspekty průběhu konfliktu na Ukrajině v jeho úvodních fázích. V úvodu článku se autor zabývá překvapivým vývojem tzv. „speciální vojenské operace“ vedoucím ke změně původních plánů Ruska. V dalších částech diskutuje způsob použití sil válčících stran v jednotlivých doménách, věnuje se aplikaci principů válčení a pojednává o možných příčinách operačních neúspěchů ruských vojenských sil. V článku jsou použita data především z otevřených zdrojů. Při jeho sestavování byla využita analýza, komparace, dedukce a syntéza. Celkovým záměrem autora je nabídnout čtenářům jeden z možných pohledů na probíhající konflikt a motivovat je k přemýšlení o podstatě a charakteru války.

Abstract:

The war in Ukraine has become a global issue that has been closely monitored and evaluated by military experts and the media since its beginning. The aim of this article is to point out some specific aspects of the development of the conflict in Ukraine in its initial stages. In the beginning of the article, the author deals with the surprising development of the so-called “special military operation”, leading to a change in Russia’s original plans. In the following parts, he discusses the way the forces of the warring parties are used in individual domains, applies the principles of warfare and discusses the possible causes of the operational failure of the Russian military forces. The article mainly uses data from open sources. Analysis, comparison, deduction and synthesis were used in its compilation. The overall intention of the author is to offer readers one possible view of the ongoing conflict and to motivate them to think about the nature and character of war.

Klíčová slova: válka; invaze; Rusko; Ukrajina; operace.

Key words: War; Invasion; Russia; Ukraine; Operation.

ÚVOD

Válka na Ukrajině představuje nejrozsáhlejší mezinárodní ozbrojený konflikt na evropském kontinentu od konce 2. světové války. Od anexe Krymu v roce 2014 ji lze považovat za vyvrcholení rusko-ukrajinské krize, projevující se hybridním použitím všech nástrojů státní moci a ve všech doménách současně, a to nejen oběma hlavními aktéry, ale i zapojením mnoha dalších organizací, států a hráčů světové politiky.

Válka je pozorně sledována a komentována nejen politiky a světovými médii, ale zejména vojenskými odborníky v různé míře již od svého počátku. V jejich očích se tato válka jeví jako reálná aplikace doktrinních představ o způsobu použití vojsk, dříve jen teoreticky popsanych ve vojenských publikacích. V reálném čase je možno sledovat a vyhodnocovat operační činnost vojsk na obou stranách, způsob jejich použití, dodržení či porušení obecných zásad či principů válčení a vzájemně je konfrontovat.

I když platí zásada, že žádná historická operace či válka jako taková se nikdy nebude do důsledků opakovat, protože se změnil nepřítel, technologie, prostředí a další faktory, je zřejmé, že i v budoucích konfliktech se bude nutno vypořádat s obdobnými situacemi, plánovacími procesy, environmentálními faktory a zabývat se efektivním využitím dostupných schopností v oblastech ochrany, manévru, paleb, zpravodajství, logistiky atd. Důležité je studovat teorii války, porovnávat a konfrontovat ji s praxí a vzít si z toho patřičné poučení. Zkušenosti, jež vzejdou z konfliktu, zůstanou nejen součástí jeho dalšího studia, ale mohou být využity při přijímání důležitých rozhodnutí nejen ve vojenství, ale i v dalších sférách života společnosti.

Fakta a události, které jsou v článku popisovány, jsou poplatné k danému časovému rámci vývoje konfliktu. V době vydání článku jsou tedy pouze retrospektivou, ze které ovšem lze brát poučení pro další studium konfliktů. Informace zveřejněné v článku pochází výhradně z dostupných otevřených domácích a zahraničních informačních zdrojů. Rovněž použité zdroje jsou poplatné době zaslání článku do redakce časopisu. Všechny tyto skutečnosti jsou tak významným omezujícím faktorem článku.

1 NENAPLNĚNÉ PŘEDPOKLADY RYCHLÉ VÁLKY

Přestože je příliš brzo hodnotit, čeho přesně Putin doufal, že ofenzívou dosáhne, v každém případě věřil v rozhodující vojenské vítězství, které by přivedlo ukrajinskou vládu ke kolapsu a následně by ji nahradila nová, pro Rusko přijatelnější vláda. Putin potřeboval rychlé a úplné vítězství, aby demonstroval rozsah ruské moci – nejen Ukrajině, ale celému světu. Rusko by tím s největší pravděpodobností brzy dosáhlo svých strategických cílů.

Přípravy na válku začaly měsíce dopředu. Postupně až 120 000 vojáků 41. ruské vševojskové armády bylo přesunuto ze Sibiře a soustředěno podél ukrajinské hranice již od listopadu roku 2021. Dalších 30 000 vojáků bylo zapojeno do „cvičení“ v Bělorusku – ruském spojenci – odkud mohli rychle vstoupit na Ukrajinu ze severu. Ruskem podporovaní separatisté v Donbasu na východní Ukrajině zintenzivnili své útoky na ukrajinské pozice a proti ukrajinskému vedení a vládě byla zahájena zlovolná informační kampaň.

Kybernetické útoky na vládní a vojenské objekty narušily finanční, dopravní a komunikační služby a vyřadily internet několik hodin před samotným útokem.¹

Než byla agrese Ruska do Ukrajiny zahájena, 22. února tohoto roku byl svět konfrontován s projevem ruského prezidenta o důvodech, kterými obhajoval vstup ruských vojsk na území Ukrajiny. Putin otevřel první fázi svého invazního plánu tím, že uznal odtržené provincie Luhansk a Doněck jako nezávislé státy. V projevu zmínil své rozhodnutí provést tzv. speciální vojenskou operaci, jejímž cílem byla „ochrana lidí, kteří v průběhu uplynulých osmi let museli snášet šikanu i genocidu ze strany kyjevského režimu“² a taky „demilitarizovat Ukrajinu a osvobodit ji od neonacistických vůdců a zločinců“.³ Poté 24. února byla tato speciální vojenská operace zahájena, kdy v 5 hodin ráno ruské jednotky vyrazily ze svých prostorů shromáždění podél rusko-ukrajinské hranice a vstoupily na území Ukrajiny. Rusko zaútočilo prakticky po celé ukrajinské hranici v největší ofenzívě v Evropě od 2. světové války.⁴ Invaze, o které všichni věděli, že se blíží, ale stále doufali, že k ní nikdy nedojde, začala.

Mnozí, ne-li většina vojenských analytiků pravděpodobně předpokládala, že válka na Ukrajině je hotová věc, že skončí rychlou ruskou dominancí. Ruská vojenská doktrína staví na myšlence dosažení tzv. „strategického šoku“ vůči nepříteli již na samotném počátku války, který by zásadně oslabil jak efektivitu působení ukrajinských sil, tak i jejich morálku. O jeho uskutečnění se ruská armáda snažila během prvních 48 hodin operace. Tento předpoklad se nenaplnil, protože Ukrajinci úvodní šok ustáli a nevzdali se.⁴ Další z hodnocení o rychlém konci války byla založena na válečných hrách zahrnujících pobaltské země – zranitelné východní křídlo NATO. Tyto ukázaly, že Rusové budou v Tallinnu v Estonsku a v Rize v Lotyšsku do 60 hodin. To je místo, kde se věřilo, že Rusové představují nejvýznamnější bezpečnostní výzvu.⁵ Navíc síly NATO v těchto zemích, na úrovních používaných ve válečných hrách, by byly výrazně přečísleny ruskou invazí. Těsně před válkou americká rozvědka očekávala, že invaze začne prudkým útokem ruských vzdušných sil na ukrajinské letectvo a že Rusko rychle dosáhne vzdušné převahy.⁶

1 SINGH, Ajay. The War In Ukraine Military Aspects. [online]. March 31, 2022. Dostupné z: https://www.defstrat.com/magazine_articles/the-war-in-ukraine-military-aspects/

2 Seznamzprávy. Dokument: Slova, jimiž Putin rozpoutal bezprecedentní válku. [online]. 24. 2. 2022. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/zahranicni-dokument-slova-jimiz-putin-rozpoutal-bezprecedentni-valku-190232>

3 BOWEN, S. Andrew. Russia's War in Ukraine: Military and Intelligence Aspects. [online]. April 27, 2022. Dostupné z: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R47068>

4 SVÁROVSKÝ, Martin. Putinovo Rusko je na Ukrajině v pasti: Pokusí se probít ven? *Forum 24*. [online]. 30. 4. 2022. Dostupné z: <https://www.forum24.cz/putinovo-rusko-je-na-ukrajine-v-pasti-pokusi-se-probit-ven/>

5 The Guardian. Nato's 'achilles heel': alliance conducts war games in nervous Lithuania [online]. April 11, 2022. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/11/nato-achilles-heel-alliance-conducts-war-games-nervous-lithuania>

6 Air Superiority Over Kiev: Can Russian Strike Fighters Eliminate Ukraine's Air Defences Within 24 Hours? [online]. December 26, 2021. Dostupné z: <https://militarywatchmagazine.com/article/air-superiority-kyiv-russian-strike-fighters>

Rusové evidentně vsázeli na krátkou, rychlou válku – trvající možná 8–10 dní, což je plně v souladu s jejich vojenskou doktrínou a strategií.⁷ Tři hroty ofenzívy směřovaly z jihu, východu a severu, aby pokryly prakticky celou zemi. Na jihu se ruské jednotky přesunuly z Krymského poloostrova směrem k přístavním městům Cherson, Mariupol, Melitopol a dalším, aby se zmocnily pobřeží podél Azovského a Černého moře a vytvořily pozemní most, spojující Rusko s Krymem. Na východě ofenzíva zasáhla města Sula a Charkov. Ve spojení s postupem separatistů vpřed z odtržených oblastí Donbasu na jihovýchodě byl útok pravděpodobně navržen tak, aby dosáhl linie řeky Dněpr. To by odřízlo bohatý východní region od zbytku země. Hlavním cílem se zdál být Kyjev, na který byla zahájena invaze z Běloruska, směrem ke Kyjevu ze severu a severovýchodu. Hlavní město se jevilo jako ohnisko ofenzívy ruských sil, která by byla symbolem jejich úplného vítězství. Úsilí pozemních jednotek mělo být podporováno údery letectva, které mělo dosáhnout rychlé dominance ve vzduchu. Kdyby vše probíhalo podle plánů, postup ruských vojsk na hlavních operačních směrech měl končit zmocněním se hlavního města, pobřeží a úrodných zemí východně od řeky Dněpr. Tím by Ukrajina byla rozdělena na tři části.⁸

Přestože na počátku války byl poměr sil jednoznačně na straně Ruska, nic z uvedených předpokladů o jejím rychlém ukončení se nenaplnilo. Zkušenosti z válčiště ukazovaly na zásadní nedostatky v systému velení a řízení ruských jednotek na všech úrovních, fatální chyby v jejich logistickém zabezpečení, nedostatečnou bezpečnost a ochranu přesouvajících se či útočících sil, které byly ve velkém měřítku ničeny působením bezpilotních prostředků, jednotkami pozemních sil či rychle organizovanou a koordinovanou palbou dělostřelectva. Informace z bojiště ukazovaly na mnohé případy, kdy ruské jednotky byly identifikovány a ničeny ještě dříve, než mohly zasáhnout do bojové činnosti. Jejich špatné výsledky na bojišti byly konfrontovány s obdobně špatnou morálkou.

Příčiny neúspěchu ruských sil mohou být různorodé, řada z nich však není zřejmá, protože zprávy z bojiště jsou neúplné a nelze je objektivně ověřit. Informace, které se dostávají na veřejnost, pocházejí téměř výhradně z otevřených zdrojů, což může vyvolávat různé dohady, nepřesnou interpretaci či prostor k možným spekulacím o skutečném obrazu války. Existuje nicméně i řada faktů poskytujících určitý obraz reálnosti probíhající války, z nichž lze analyzovat a hodnotit její průběh a případně možný vývoj.

2 POUŽITÍ SIL VE VZDUŠNÉ A POZEMNÍ DOMÉNĚ

Počty vojenských sil a jejich předpokládané schopnosti u obou válčících stran před zahájením konfliktu zjevně upřednostňovaly agresora. Před invazí měla Ukrajina sedmé

⁷ ČTK. Stratégové: Válka přešla do další fáze. Převahu může získat ten, kdo zmobilizuje větší síly [online]. 23. 5. 2022 Dostupné z: <https://www.newstream.cz/politika/strategove-valka-presla-do-dalsi-faze-prevahu-muze-ziskat-ten-kdo-zmobilizuje-vetsi-sily>, SINGH, Ajay. The War In Ukraine Military Aspects. [online]. March 31, 2022. Dostupné z: https://www.defstrat.com/magazine_articles/the-war-in-ukraine-military-aspects/

⁸ Center for Strategic and International Studies. Russia's Possible Invasion of Ukraine [online]. January 13, 2022. Dostupné z: <https://www.csis.org/analysis/russias-possible-invasion-ukraine>

největší evropské letectvo. I když to zní přesvědčivě, a v relativním vyjádření to tak bylo, jednalo se o asi 200 letadel všech typů (stíhačky, blízká letecká podpora, vrtulníky, dopravní letadla atd.). Páteří ukrajinského letectva byly starší sovětské stíhačky, jmenovitě 50 kusů typu MiG-29 a 32 kusy typu Su-27.⁹

Ukrajina již dříve doplnila své letectvo o drony, které velmi efektivně využívala při sledování a úderech. K pozorování ruského pohybu byly navíc použity i lokálně vyrobené drony Specter a dokonce i jednoduché kvadrokoptéry vybavené kamerami.¹⁰ Ukrajinské jednotky k ničení cílů využívaly své drony Punisher a turecké drony Bayraktar TB2, vyzbrojené střelami a raketami.¹¹ Do výzbroje bylo zavedeno asi 1000 Switchbladů – sebevražedných dronů s výbušninami – které se hodiny „potulují“ po bojišti a pak jsou vedeny k tomu, aby explodovaly na svém cíli. Mluvčí Pentagonu John Kirby prohlásil, že někteří z ukrajinských vojáků budou vycvičeni k používání těchto prostředků. Oznámil také, že Pentagon pošle nejméně 120 taktických dronů „Phoenix Ghost“, speciálně přepracovaných pro Ukrajinu. I když detaily ohledně těchto dronů nebyly veřejnosti zpřístupněny, předpokládá se, že stejně jako Switchblady budou „sebevražedné“.¹² Využití všech těchto prostředků významně eliminovalo účinek působení ruských sil, zejména jejich pozemních jednotek.

Pro srovnání, Rusko vlastnilo asi 1 500 bojových letadel; mezi nimi využívalo moderní verze typu Su-30, Su-33 a Su-35 (aktualizované varianty Su-27, které používala Ukrajina). Rusko má také moderní útočné letouny, jako je Su-34 (dvojmístná stíhací bombardovací aktualizace Su-27 koncepčně nahrazující zastaralé Su-24, optimalizovaná pro útočné operace), stejně jako strategické bombardéry s dlouhým doletem, jako jsou Tu-22, Tu-95 a Tu-160.¹³

Rusové, přes zjevnou početní dominanci, používali své letectvo překvapivě omezeně. Po počáteční demonstraci síly v první den války bylo jejich úsilí ze vzduchu utlumené. Nešlo k žádnému odhodlanému pokusu zničit ukrajinské letectvo a základny protivzdušné obrany; nebyly ani vedeny soustředěné letecké údery na důležité cíle. Ani po třech týdnech Rusko nezískalo plnou vzdušnou nadvládu (ukrajinská letadla a drony stále létaly a protivzdušná obrana byla schopna stále aktivně působit proti ruským letadlům) a nemá ji doposud. To vyvolávalo otázky, proč Rusko plně nevyužilo své letectvo.¹⁴ Ponechalo

⁹ GHIRDA, Vadim. 3 ways Russia has shown military ‘incompetence’ during its invasion of Ukraine [online]. March 13, 2022. Dostupné z: <https://theconversation.com/3-ways-russia-has-shown-military-incompetence-during-its-invasion-of-ukraine-178895>

¹⁰ CRUMLEX, Bruce. Ukraine’s mid-size Punisher drone is living up to its name against Russian forces [online]. March 8, 2022. Dostupné z: <https://dronedj.com/2022/03/08/ukraines-mid-size-punisher-drone-is-living-up-to-its-name-against-russian-forces/>

¹¹ Česká televize. Punisher útočí daleko za nepřátelskou linií. Ukrajinci využívají i drony vlastní výroby [online]. 9. 3. 2022. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/veda/3452098-nejen-bayraktar-ukrajinci-vyuzivaji-proti-ruskym-cilum-i-vlastni-drony>

¹² Myfeds. Zatímco NATO pumpuje do Kyjeva špičkovou vojenskou techniku, kdo sleduje zásoby zbraní? [online]. May 30, 2022. Dostupné z: <https://myfeds.com/zatimco-nato-pumpuje-do-kyjeva-spickovou-vojenskou-techniku-kdo-sleduje-zasoby-zbrani/>

¹³ Ref. 9

¹⁴ Ref. 1

část vzdušných sil v záloze pro případ, že bude konflikt eskalovat? Bez ohledu na důvod mohl být nedostatek ruské vzdušné převahy na počátku konfliktu jednou z jeho nejvýznamnějších strategických chyb ve prospěch ukrajinských obránců.

Počáteční fáze invaze zahrnovala i strategické bombardování ukrajinských cílů pomocí střel s plochou dráhou letu a balistických střel krátkého doletu Iskander. Iskandery byly použity k útokům na ukrajinské letecké základny, ke zničení přistávacích drah a zabránění efektivnímu fungování ukrajinského letectva. Již během prvního týdne války ruské síly vystřelily až 320 raket (většinou se jednalo o rakety Iskander), což představuje nejrozsáhlejší a nejintenzivnější bombardování balistickými střelami krátkého doletu mezi dvěma státy v soudobé historii.¹⁵ Před invází se očekávalo, že Iskander bude účinným a zničujícím zbraňovým systémem. Faktem je, že dříve deklarovaná přesnost Iskanderu se zdá být menší, než se očekávalo.¹⁶ Jak se konflikt průběžně odvíjel, Rusko častěji používalo zbraňové systémy s méně vyspělými technologiemi, jako jsou např. neřízené „dumb“ (hloupé) bomby a kazetová munice. To by mohlo naznačovat, že Rusko buď vynaložilo svůj omezený počet high-tech zbraní, nebo zadržuje rezervy pro případ, že by konflikt eskaloval.¹⁷

Způsob vedení boje ruskými vojenskými silami v pozemní doméně jen potvrzoval jejich neschopnost vedení účinných operací. Největší nedostatky se ukázaly v koordinaci a ochraně sil během přesunu, udržování potřebného operačního tempa, logistickém zabezpečení nasazených sil a rovněž v jejich předpokládané iniciativě. Jejich počáteční pozemní útoky se zdály slabé a nesouvislé – spíše to byly nájezdy než útoky. Většina kolon se pohybovala pouze po silnicích, nezajištěna bojovými záštitami ze stran, kde by mohly být očekávány útoky ukrajinských jednotek. S příchodem jara tající sníh znepřehodnil terén v okolí pozemních komunikací a utápěl v něm vozidla, pokud sjela z pevného podloží. Síly a prostředky logistiky nestačily tempu pohybu obrněných jednotek. Postup ruských sil ze severu byl téměř zastaven, a protože žádné z velkých měst nebylo ovládnuto, další komunikační tepny byly blokovány. To zásadně ovlivnilo dopředný přísun paliva, munice a dalších zásob zejména směrem na Kyjev. I když ruské síly byly v určitém kontaktu s většinou ze svých cílů, nebyly schopny dosáhnout žádného z nich. Vojáci nebyli informováni o svých cílech a rolích (z bezpečnostních důvodů) a možná se očekávalo, že budou přijati jako osvoboditelé. Rozsah odporu je zpočátku překvapil. Teprve kolem třetího týdne ofenzíva opět nabrala na síle a vstoupila do své nejdůležitější fáze – bitvy o města.

Velká města byla cílem ofenzívy podél všech tří hlavních operačních směrů. Z historie je známo, že přílišné zaměření se na město vtahuje útočníka do náročného a vysilujícího boje v zastavěném prostoru, což Rusové nechtěli podstoupit. Zpočátku ani jejich palebné úsilí nebylo intenzivní, zřejmě aby snížili nežádoucí ztráty.¹⁸ Prvotní údery byly vedeny přesnou municí, Rusové dokonce tvrdili, že v prvních týdnech války zlikvidovali více než

¹⁵ Ref. 9

¹⁶ Česká televize. Ruské balistické střely Iskander nesou jméno po dobyvateli světa. Na Ukrajině ale příliš neuspěly [online]. 31. 3. 2022. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/veda/3462683-ruske-balisticke-strely-iskander-nesou-jmeno-po-dobyvateli-sveta-na-ukrajine-ale-prilis>

¹⁷ Ref. 9

¹⁸ Ref. 1

dva tisíce „specifických vojenských cílů“.¹⁹ Ale jak se odpor obránců zvyšoval, stále více a více bylo využíváno hromadné palebné síly. To nejen přispívalo k všeobecné destrukci obydlených oblastí, ale také vytvářelo ruiny a trosky, které značně ztěžují manévry sil ve městě a jeho následné obsazení.

Rusové doufali, že obsadí Kyjev rychlým úderem ze severu a severovýchodu za použití jednotek „cvičících“ v Bělorusku. Jednou z jejich prvních akcí na počátku války byl útok ruských výsadkových sil a speciálních sil Spetsnaz na letiště Hostomel, 25 kilometrů severně od Kyjeva. To by jim umožnilo dostat se na samý okraj Kyjeva, ze kterého by mohli vést útok na město.²⁰ Hostomel byl během dvou dnů tvrdých bojů střídavě ovládnán bojujícími stranami, než konečnou kontrolu nad letištěm získaly ukrajinské síly.²¹

Předpokládaný rychlý postup ruských pozemních jednotek na Kyjev se nezdařil. Známým příkladem selhání byla nečinnost přes 60 kilometrů dlouhé kolony tanků a nákladních automobilů, postupující ze severu směrem ke Kyjevu, která se zastavila na dva nebo tři dny v nejdůležitější fázi operace. Činit jednoznačné hodnocení tohoto selhání není jednoduché, nicméně některé indicie naznačovaly, že zastavení kolony bylo důvodem chybné logistiky. Zdánlivě jim došlo palivo, mimo jiné. O ruských jednotkách a postupujících formacích je známo, že jejich nákladní automobily nevezou příliš mnoho zásob a jsou schopny postupovat do hloubky pouhých přibližně 90 kilometrů, než budou doplněny následnými zásobovacími jednotkami. Se vši pravděpodobností se však kolona zastavila, zatímco čekala, až bude zahájen úder invazních sil na směru ze severovýchodu, pro společný koordinovaný útok na město. Ať už byl důvod jakýkoliv, klíčové zpoždění umožnilo obráncům zřídit zátarasy a obranné linie, povolal své teritoriální obranné síly, zálohy a dobrovolníky a připravit se na útok.

Dělostřelectvo dlouhodobě představuje jeden z hlavních rozdílů v přístupu západních a ruských strategií. V západním pojetí jsou děla prostředkem, který oslabí protivníka a umožní manévrujícím jednotkám provést hlavní útok. Ruská doktrína vnímá děla jako zbraň, která má protivníku způsobit maximální ztráty, a postupující manévrové jednotky „dočistí“ jeho zbylé síly po palbě dělostřelectva. Jedním z válečných aspektů použití těchto zbraní Ruskem je neohlížení se na ztráty nekombatantů. Ruské salvové raketomety, ať již Grad, Uragan či Směrš, jsou schopny působit až na sto kilometrů daleko. Jelikož jejich střely nejsou řízené, nasazení proti obydleným oblastem způsobuje extrémní ztráty na civilních životech. Rusové s největší pravděpodobností budou na účinky dělostřelectva spoléhat po celou dobu vedení války, stejně jako tomu bylo v nedávné minulosti – válka

¹⁹ YouTube. Russian Defence Ministry confirms destruction of more than 2,000 Ukrainian military targets [online]. March 9, 2022. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=1yv9UGA-kr8>

²⁰ CLARK, Mason, BARROS, George, and STEPANENKO, Kateryna. Russian Offensive Campaign Assessment. Institute for the Study of War [online]. February 25, 2022. Dostupné z: <https://www.criticalthreats.org/analysis/russian-offensive-campaign-assessment-february-25-2022>

²¹ YAVUZ, Talha. Ukraine reports recapture of Hostomel airport in Kyiv region from Russian forces [online]. February 25, 2022. Dostupné z: <https://www.aa.com.tr/en/europe/ukraine-reports-recapture-of-hostomel-airport-in-kyiv-region-from-russian-forces/2513915>

na Donbasu před sedmi lety byla důkazem dominance ruského dělostřelectva, které způsobilo 80 procent ukrajinských ztrát.²²

Bitva o Kyjev přes veškerá očekávání nedosáhla dramatických rozměrů. Rusům se podařilo přiblížit na několik kilometrů k městu, jejich dělostřelecké jednotky byly nasazeny ke sporadickým útokům, ale k masivním palbám nedošlo. Pozemní síly nebyly schopny město obsadit. Mimo pravidelné ruské síly byli nasazeni i Čečenci a syrští bojovníci, známí svou brutalitou, aby vyděsili obránce a tito se podrobili.^{23,24} Nakonec se ruské síly do velkých bojů nezapojily a stáhly se. Bitva o Kyjev skončila 31. března a město zůstalo nedobyto. Válka se posunula do své pomyslné druhé fáze a těžiště bojů se přesunulo na východ Ukrajiny.

Na jihu Ukrajiny byl Cherson prvním velkým ukrajinským městem, které padlo. Následně se vedly boje o Mariupol, životně důležité přístavní město, které Rusové potřebovali, aby získali kontrolu nad Azovským mořem a Krymem. Jiná pobřežní města se udržela delší dobu i přes intenzivní útoky ruských sil. Mariupol byl dlouho hrdinně bráněn brigádou Azov, a než koncem května padl, zažil jedny z nejtěžších bojů v soudobé historii. Také Mykolajiv, navzdory těžkým bojům, se udržel delší dobu.²⁵

Ruští vojáci vstoupili vesměs do všech větších měst. Zpočátku ale nebyli schopni udržet se ve zmatečných pouličních bojích, kde byli často konfrontováni s civilisty. V současnosti jsou ze všech původně stasisových měst pouze ruiny, obraz Drážďan z doby 2. světové války. Oděsa, životně důležitý námořní přístav, byl cílem střel s plochou dráhou letu z válečných lodí v Černém moři, ale obojživelná operace k jeho obsazení se prozatím neuskutečnila. Rusové přesto kontrolují velký pás země podél jižního pobřeží, které je nyní spojuje s Krymem, čímž odepírají Ukrajině přístup k moři. V řadě některých velkých měst – Doněcku, Severodoněcku a dalších, byli jejich obránci již na pokraji svých sil, případně se přiblížil jejich trpký osud. Aby tato města mohli Rusové zcela ovládnout, budou muset zintenzivnit rozsah svých operací, přisunout ještě větší palebnou sílu, způsobit ještě větší destrukci a obětovat ještě více svých zdrojů, zejména pokud jde o životy a materiál.

3 DISKUSE

Válka na Ukrajině představuje fenomén, jehož obsah a rozsah je v novodobé historii jedinečný. Pro odbornou veřejnost nabízí mnoho aspektů, které je nutné trvale sledovat, vyhodnocovat a případně je využít. Znat odpovědi na všechny otázky ohledně války není

²² WIRNITZER, Jan. *Zákony války. Proč se Rusům nedaří dobýt Ukrajinu a co chybí obráncům* [online]. 9. 3. 2022. Dostupné z: <https://denikn.cz/830285/zakony-valky-proc-se-rusum-nedari-dobyt-ukrajinu-a-co-chybi-obrancum/>

²³ Echo24.cz. *Tisícovka Čečenců míří bojovat za Rusko na Ukrajinu, tvrdí Kadyrov* [online]. 17. 3. 2022. Dostupné z: <https://echo24.cz/a/Sspua/tisicovka-cecencu-miri-bojovat-za-rusko-na-ukrajinu-tvrdi-kadyrov>

²⁴ Idnes.cz. *Kremľ láká do války syrské žoldnéře, umí bojovat ve městech* [online]. 7. 3. 2022. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/ukrajina-rusko-invaze-valka-syrane-zoldneri.A220301_102850_zahranicni_kha

²⁵ Ref. 3

možné. Slovy pruského krále Fridricha II. Velikého - válka je složitá věc; aby byla provedena správně, je potřeba nezbytný velký díl znalostí, studia a přemýšlení.

3.1 Neúspěch ruských sil

První otázky k diskusi ohledně probíhající války se mohou týkat úvahy – jak bylo a proč je možné, že Rusko, přes zjevnou početní převahu v těžkých zbraních, zkolabovalo v první zjevné fázi konfliktu na Ukrajině? Proč se mu nepovedlo dosáhnout zřejmého strategického cíle – obsazení Kyjeva a nastolení proruské vlády? Velmi pomalý a chaotický postup ruských vojsk, bez potřebné synchronizace a koordinace, pravděpodobně nebyl tím pravým obrazem, který ve smyslu reálného uplatnění vojenské doktríny a způsobu válčení v praxi deklarují ruské vrcholové strategické vojenské dokumenty. Po dlouhá léta byl světu předestírán obraz Ruské armády jako druhé nejsilnější na světě.²⁶ Lze říci, že i většina populace Západu se to domnívala a možná o tom byla i přesvědčena. Ruská armáda ovšem má vážné nedostatky, které se navenek neprojevovaly.

Názory západních vojenských analytiků ohledně rychlého ovládnutí Ukrajiny se v průběhu posledních měsíců postupně měnily směrem, že jsou ohromeni nepřesvědčivým výkonem ruských sil v konfliktu.²⁷ Komentovali možné příčiny, proč byla invaze v intencích, které Rusko předpokládalo, zmařena, a snažili se nacházet důvody, proč Rusové takto vedou válku. Od jejího počátku jsme informováni, jak Rusové na Ukrajině neprofesionálně a neefektivně působí v podmínkách soudobého moderního válčení.

Jedním z evidentních důkazů neefektivnosti ruských sil je zničení jednotky, která se pokoušela překročit řeku Severní Doněc v oblasti Donbasu na východní Ukrajině. Podle prohlášení ukrajinského ministerstva vnitra měly prvky ruské brigády, detekované leteckým průzkumem, utrpět těžké ztráty: v důsledku dělostřeleckých útoků ukrajinských ozbrojených sil bylo zničeno až 70 ruských obrněných vozidel a z celkem 550 vojáků ruské brigády bylo 485 zabito.²⁸ Vojenští experti rozebrali tyto ruské nedostatky a selhání připisovali především nedostatečné přípravě a špatnému leadershipu. Zejména upozorňovali na problémy na vyšších úrovních velení a naznačili, že ruské vedení tlačí na zisky, které vojáci nejsou připraveni dosáhnout, a že „Rusko nabízí světu lekce, jak to nedělat.“ Z pohledu západních komentátorů bylo nezdařené překonávání vodní překážky dalším důkazem neschopnosti ruské armády, která bojuje v tvář odhodlanému odporu dobře vycvičených a motivovaných ukrajinských sil.

²⁶ ČTK. Stratégové: Válka přešla do další fáze. Převahu může získat ten, kdo zmobilizuje větší síly. [online]. 23. 5. 2022 Dostupné z: <https://www.newstream.cz/politika/strategove-valka-presla-do-dalsi-faze-prevahu-muze-ziskat-ten-kdo-zmobilizuje-vetsi-sily>

²⁷ STANDISH, Reid. Interview: Can Ukraine's Military Continue To Outperform Russian Forces? [online]. May 19, 2022. Dostupné z: <https://www.rferl.org/a/russia-ukraine-military-performance-analysis/31858554.html>

²⁸ STEPANENKO, Kateryna and KAGAN, W. Frederick. Russian Offensive Campaign Assessment. Institute for the Study of War [online]. May 14, 2022. Dostupné z: <https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-may-14>

Pohledem na tuto tzv. neschopnost ruských sil lze vidět alespoň dva aspekty, nad kterými je při studiu válečných konfliktů možné uvažovat. První zahrnuje otázku doktrínální, druhý otázku schopnosti či neschopnosti ruských velitelů. Co se týče doktrín či předpisů, tak s největší pravděpodobností lze konstatovat, že alianční, americké nebo naše národní jsou vesměs podobné s těmi ruskými ohledně popisu vedení operace k překonávání vodního toku nebo i dalších typů taktických či operačních manévřů. Předpisy a z nich vycházející zásady překonávání vodních toků jsou z velké části založeny na těžce získaných ponaučeních z 2. světové války v Evropě, kdy snad všechny armády čelily této výzvě. Jednalo se o jednu z nejobtížnějších operací vůbec. Pravdou je, že 2. světová válka byla tou poslední, kdy vyspělé armády skutečně překonávaly řeku proti kompetentnímu, dobře vyzbrojenému protivníkovi v masovějším měřítku.

Soudobé doktríny či předpisy jdou do podrobností, jak tuto operaci provádět: propravený průzkum, zajištění odvrácené strany řeky jako první, použití prvků ochrany, využití klamání několika falešnými přechody, použití dýmu k zakrytí operace a řada dalších opatření. To vše jsou ověřené doktrínální zásady pro přechod vodní překážky. Obtížnost takové operace je v bojových podmínkách extrémní. Jedná se o jeden z nejkomplikovanějších manévřů, kdy všechny aktivity by měly být komplexem vysoce organizovaného kinetického působení jednotek v několika doménách současně. Vše musí být řízeno a koordinováno, aby byl zaručen požadovaný výsledek.

Ironií je, že výše uvedené zásady uvádí rovněž ruská doktrína. Přestože nejsou známa veškerá fakta o provedené operaci, lze předpokládat, že ruští vojáci ignorovali zásady svých bojových předpisů a zahájili spěšný pokus o manévř, jenž rozhodně vyžaduje pečlivé plánování, rozsáhlé zdroje, dostatečnou bezpečnost a ochranu, přísné řízení a dodržení dalších obecných zásad či principů vedení války. Realitou neúspěchu však může být i neodborný tlak z vyšších úrovní velení na splnění nespílitelného úkolu.

Existují i další signály o neschopnosti ruských sil. Nedávné hodnocení Institutu moderní války ve West Pointu je symbolem široce souhlasného názoru, že značnými problémy ruské armády jsou logistická selhání, neschopnost společného působení sil, nedostatek výcviku i bojových zkušeností. Je poukazováno na to, že jejich vojáci jsou špatně vedeni, nemají poddůstojnický sbor a neuplatňují tzv. mission command, jež tvoří základ organizovaného velení v západních armádách. A to může být druhý aspekt schopnosti či neschopnosti ruských velitelů řádně plánovat, vést a řídit vojenské operace, který lze posuzovat. Jak ale konstatuje zdroj, v tomto ohledu je velmi složité činit objektivní hodnocení a přijímat ukvapené závěry.²⁹

Ruští generálové se proto snaží rychle poučit z prvotních nezdarů. Jejich bojové síly jsou nyní organizovány převážně do tzv. praporek taktických uskupení. Tento způsob organizace poskytuje velitelům nižších úrovní podporu silných zbraní – děl či tanků – a schopnost účinného soustředěného útoku. Na druhé straně jsou tato uskupení omezena počtem pěších bojovníků, obtížným nahrazováním ztrát a nedostatečným krytím boků svých formací. To se jeví jako problém zejména v boji zastavěném prostoru.

²⁹ BERKOWITZ, Bonnie and Artur GALOCHA. Why the Russian military is bogged down by logistics in Ukraine. *The Washington Post*. [online]. March 30, 2022. Dostupné z: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/03/30/russia-military-logistics-supply-chain/>

Ukrajinci z hlediska organizace velení a řízení mají v tomto výhodu, jelikož se pokouší formovat svou armádu a zejména důstojnický sbor podle standardů NATO či USA.³⁰ Mimo jiné jsou zapojeni do tzv. NATO's Defence Education Enhancement Programme, což jim poskytuje širokou škálu nabídek v rozvoji schopností jejich ozbrojených sil.

3.2 Netradiční způsob válčení

Válka na Ukrajině nabízí mnoho pohledů ke studiu, přemýšlení i poučení. Především ostře demonstruje vysoký počet lidských obětí, způsobený rozsáhlým a vysoce intenzivním válčením. Přesné a objektivní údaje o nasazených silách, jakož i obětech a ztrátách na materiálu, je obtížné získat. Tyto údaje nelze verifikovat a obvykle bývají považovány za státní tajemství každé z bojujících stran. Průběžné odhady nicméně naznačují, že obě strany trpí významnou mírou ztrát, především personálu.

Příklad ruských ztrát na řece Severní Doněc, ale i v dalších bitvách, ukazuje, že se jedná o válku, ve které rota, prapor či ještě větší formace mohou být rychle zničeny. Následkem je velké množství ztrát na živé síle a materiálu, jež nemohou být dále efektivně použity. Pokud válka bude pokračovat delší dobu, Ukrajina se do budoucna může potenciálně ocitnout ve vážných potížích. Rovněž je otázkou, zda Rusko dokáže nasadit a trvale udržet v poli větší použitelné síly déle než Ukrajina, která nutně mobilizuje své zálohy a dobrovolníky. Již od napoleonských válek se ukazuje, že masová mobilizace je základním požadavkem pro vleklé válčení. Objevují se informace, že Rusové se spoléhají na narychlo mobilizované rezervy, aby nahradili ztráty.

Žatímco mnoho obrazů ukrajinské války odráží velké války minulosti, přibýlo několik nových aspektů. Jedním z nich je všudypřítomné pozorování a povědomí o bojišti. Potenciálními zdroji informací z bojiště jsou letecký průzkum, široká škála dronů, komerčně dostupné satelitní snímky, zpravodajské informace ze západních zdrojů a další prvky. Důležité informace jsou dokonce často poskytovány běžnými občany, nekomatanty. Tato nová realita v podstatě znamená, že relativně velká formace se nemá možnost ukrýt. Překvapení, kdy a kde bude probíhat vojenská operace, jako v případě překonávání vodního toku, je prakticky nemožné dosáhnout. Vzhledem k sofistikovanosti různých prostředků a senzorů bude i používání kouřových clon, jako obvyklé součásti manévru taktických uskupení, mnohem méně efektivní než v minulosti.

Netradiční je i dosavadní manévrový způsob vedení operací na obou stranách, kdy se jednotky vyhýbají přímému kontaktnímu střetu a dochází spíše ke sporadickým sražením malých jednotek. Do současné doby nejsme svědky rozsáhlejších operací větších uskupení ukrajinských či ruských sil, která by měla vojska protivníka zahnat na západ či východ krajiny. O jejich případném organizování či průběhu rovněž nejsou dostatečné informace. Pro zasvěceného odborníka zcela chybí komplexnější a rozsáhlejší taktický či

³⁰ ADETUNJI, Jo. Why Ukraine's undersized military is resisting supposedly superior Russian forces. [online]. May 11, 2022. Dostupné z: <https://theconversation.com/why-ukraines-undersized-military-is-resisting-supposedly-superior-russian-forces-182318>

operační rámec použití sil, na základě kterého by bylo možné probíhající konflikt hodnotit.³¹ Rusko-ukrajinská válka trvá pouze několik měsíců, což je na poměry jakékoliv velké války krátké období.

Výzva pro Ukrajince je jiná než ta, které čelí Rusové. Ukrajinci se brání, a i když jim nejde zcela o přežití, konec války nemusí být záležitostí měsíců.³¹ Mají získané bohaté zkušenosti z operací v oblasti Donbasu od invaze v roce 2014, avšak přechod do rozhodného protiútoky, podle nejvyššího ukrajinského představitele, zatím není možný. Slovy Zelenského, „jsme slabší z hlediska vybavení, a tím pádem nejsme schopni postupovat“.³² Brzká protiofenziva by jednoznačně znamenala velké ztráty v řadách ukrajinských vojáků.

3.3 Akademická diskuse ke studiu vojenských konfliktů

Válka na Ukrajině nabízí mnoho prostoru k teoretickým úvahám a diskuzím v akademickém prostředí. Pomineme-li atributy odhodlanosti, inspirace, vůle, odvahy a další, jež jsou ve válce důležité, při studiu vojenských konfliktů se lze setkat se širokou škálou různých doktrinárních prvků, nástrojů, funkcí či principů, které ovlivňují průběh vojenských operací. Ve spojitosti s válkou na Ukrajině se v médiích objevila snaha polemizovat nad těmito prvky; mimo jiné byla vedena diskuse např. nad otázkou kulminace. Jejím teoretickým rámcem i praktickou stránkou se podrobněji zabýval již Clausewitz. Která strana již kulminuje, je na pokraji svých sil a nemůže dále plnit stanovené úkoly? Ve vojenské terminologii je kulminace definována jako okamžik operace, kdy síly již nemohou úspěšně pokračovat v jejím vedení, kdy stanovené cíle nemohou být splněny a pokračování úsilí k jejich naplnění by významně zvyšovalo riziko neúspěchu anebo porážky. Tato otázka často zaznívala zejména v době, kdy se ruské síly po neúspěších na severu Ukrajiny začaly přesouvat zpět na ruské území. Válka však pokračuje dále, kulminace jedné či druhé strany prozatím není v dohledu, avšak zůstává předmětem diskusí odborníků.

Pohled na ukrajinské bojiště inspiruje k diskusi nad uplatněním dalších základních pravidel, axiomů či principů války a válčení, jimiž do určité míry lze hodnotit efektivitu vedení operací a možná i predikovat jejich budoucnost. Teorie vojenského umění vztahuje tyto principy k souboru hlavních zásad a pravidel, které řídí studium, přípravu a vedení válek, tažení a vojenských operací. Ne však dogmaticky. Principy jsou pouze návodem, nikoli předpisem, vzorcem nebo obecným receptem pro dosažení úspěchu. Rovněž jejich použitelnost a relativní význam jsou omezeny na podmínky konkrétního času, prostoru a situace. Principy neovlivňuje typ, rozsah ani charakter konfliktu a pro válčení jsou univerzálně aplikovatelné ve všech doménách a na všech úrovních války. O principech se mluví, že jsou tak staré a významné, jako válčení samotné. Lze jen dodat, že totéž platí

³¹ BAEV, Pavel. Russia's Quick Victory Vanishes, as Protracted War Looks Inevitable [online]. April 12, 2022. Dostupné z: <https://blogs.prio.org/2022/04/russias-quick-victory-vanishes-as-protracted-war-looks-inevitable/>

³² Irozhlas. Jsme slabší z hlediska vybavení, vysvětloval Zelenskyj, proč Ukrajina nemůže přejít do protiútoky [online]. 7. 6. 2022. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/ukrajina-volodymyr-zelenskyj-velka-britanie-boris-johnson_2206071957_hav

i z pohledu teorie vojenství, pokud jsou tyto principy a jejich aplikace v odborných kruzích diskutovány.

Zjevně nedostatečně organizovaný způsob použití ruských sil nabádá k diskusi například nad principem ekonomie úsilí. Jedná se o zásadu využití veškeré dostupné bojové síly co nejefektivnějším způsobem ve snaze přidělit minimum základní bojové síly jakémukoli druhotnému úsilí. Je to způsob uvážlivého použití a rozložení sil směrem k hlavnímu cíli války či konfliktu. Zásadou je, že žádná část bojových sil by nikdy neměla zůstat bez účelu. Jejich alokace na takové úkoly, jako jsou omezené útoky, obrana, manévr a další, musí být plně v souladu s tím, aby se dosáhlo jejich efektivního využití, případně aby byla dosažena potřebná koncentrace sil na rozhodujících místech jinde na bojišti. V praktické rovině první fáze války (pokud bychom ji omezili ukončením snahy o dobytí Kyjeva a stažením ruských vojsk na Donbas) na Ukrajině prokázala, že tento princip Rusové mnohdy podcenili. Své síly často nasadili velmi neefektivně, tak, že si místy vzájemně překážely. To je příklad notoricky známého, již pojednávaného konvoje severně od Kyjeva. Slovy klasika – pravděpodobně špatně četli dílo svého prominentního vojenského teoretika a odborníka na principy, Savkina.

Další ze základních principů válčení mluví o významu a využití koncentrace sil, kdy útočník potřebuje být aspoň třikrát silnější, aby uspěl. A to z různých důvodů – obránce má proti útočnickovi výhodu – zná terén, má kratší zásobovací linie, podporu obyvatel, zbraně má „zastřílené“ na pozice či směry, kudy může útočník procházet atd. V ruském podání to však v současnosti není dogma; Rusové určitě nehodlají válčit na otevřeném prostranství stylem Jomkipurské války. Charakter válčení na Ukrajině odpovídá spíše a možná výhradně aktivitám v podobě sražení malých taktických jednotek s dominancí paleb dělostřelectva a úderů letectva do velké hloubky prostoru obránce, než vedením rozsáhlých pozemních operací brigádních či divizních uskupení. Požadavek uplatnění principu koncentrace síly (případně účinku) na ukrajinském válčišti platí lokálně a pro místa konkrétních útoků, proto je tak důležité umět nacházet slabší body obrany a vrhnout proti nim dostatek vlastních sil dříve, než obránce dostane posily. V rusko-ukrajinském konfliktu je to však nereálné; ruské síly nasazené na Ukrajině zdaleka nemají potřebnou početní převahu vojáků. Navíc i dosaženou převahu v soustředění sil se Ukrajincům dařilo efektivně zmírnit prostřednictvím ze Západu dodaných pancéřovek – britských střel NLAW nebo ještě výkonnějších amerických systémů Javelin.

Kromě výše uvedených existují i další principy, o kterých lze diskutovat a hodnotit je ve spojitosti s probíhající válkou – manévr, jednota velení, překvapení apod. V praxi obvykle tyto bývají přímo promítnuty do plánů, rozkazů a nařízení. Na druhé straně je nutno vnímat, že ani jejich co nejvýstižnější doktrinální vyjádření nemůže zaručit úspěch operace, pokud k tomu nenastanou vhodné podmínky. Z pohledu praxe je téměř vše závislé na podmínkách prostředí, které velitel ovlivnit nemůže, existují však aspekty, které využít může – rychlost úsudku, stupeň poznání, schopnost využít svůj intelekt a duševní potenciál atd. To platí i v podmínkách války na Ukrajině, kdy je prozatím brzo na její detailní analýzu, ovšem některé aspekty válčení, tak jak byly v článku popsány, mohou být vhodným vodítkem pro studium a přemýšlení o povaze a charakteru války.

3.4 Válku nelze posuzovat tendenčně

Tendenční vykreslování obrazu neschopnosti protivníka stejně jako vyzvedávání a přeceňování vlastních schopností je přirozenou součástí každé války, zejména vedené v informačním prostředí. Tyhle praktiky používají obě bojující strany, stejně jako řada dalších aktérů. Legenda o neohroženém stíhači, jenž hlídkuje nad Kyjevem a likviduje jedno nepřátelské letadlo za druhým, byla rovněž jednou z prvních historek informační války o srdnatém odporu Ukrajinců, které se začaly šířit médii a sociálními sítěmi. Tento duch Kyjeva nikdy neexistoval, ale vhodně posloužil pro účely hrdinného odporu Ukrajinců.³³

Příběh o neúspěchu při překračování řek může být rovněž jedním z příkladů, na kterých se tendenčně vykresluje obraz té či oné bojující strany; perfektní výkon versus maximální neschopnost. Ve svém podání může být skutečnou výzvou a poučením jednak pro Rusy, stejně jako zamyšlením pro nás, jejich západní pozorovatele. V zásadě představuje chronickou nezkušenost v ofenzivním boji proti zkušenému protivníkovi, který v současnosti je schopen bojovat ve vleklé válce, generující vysoký počet obětí. Ani Rusko, ani Západ nemají operační či bojové zkušenosti relevantní pro válku na Ukrajině již několik generací, ne-li přímo od 2. světové války.

V tomto kontextu je nutno zmínit i jiný tendenční aspekt. V mnoha západních médiích se objevují zprávy o ruské armádě jako anonymní a bezduché, špatně fungující hordě s přirozenými sklony k násilí na bezbranných civilistech, kde důstojníci svým přístupem jako by pořád pokračovali v duchu tradic Sovětského svazu. Tohle může být pouze jedna strana mince; na té druhé může existovat i jiný obraz ruského vojáka, který nemusíme zcela znát. Často proklamovaný mediální úsudek o neschopnosti ruských vojáků nemusí být tou správnou variantou.

ZÁVĚR

Válka na Ukrajině je faktickým výsledkem ruské agresivní politiky vůči svým sousedům, jejíž příznaky byly zjevné již koncem minulého rohu. Pokud se očekávalo, že vypukne, ruská armáda měla projít Ukrajinou bez výraznějšího odporu a za týden dorazit až do Kyjeva. Pravdou je, že invaze na Ukrajině zjevně neprobíhá tak, jak očekávala jednak západní analytická komunita, natož Rusové. Ukrajinská armáda, zocelená osmi lety boje proti separatismu na Donbasu, odhodlaně klade tuhý odpor, který zadržuje každý úder. Rusové již od počátku učinili řadu matoucích strategických a taktických rozhodnutí, která jim zabránila v rychlém dosažení jejich cílů. Rapírový úder, kterým Rusové doufali, že zvítězí, se stal úderem tupého kladiva. A i kdyby Rusové svých cílů nakonec dosáhli, mohlo by to být Pyrrhovo vítězství, které by nakonec mohlo být pro Putina a Rusko katastrofální.

³³ Teller Report. War in Ukraine: the "ghost of kyiv", false pilot but real propaganda asset [online]. May 2, 2022. Dostupné z: <https://www.tellerreport.com/tech/2022-05-02-war-in-ukraine--the-%22ghost-of-kyiv%22--false-pilot-but-real-propaganda-asset.HyIIMNFpHq.html>

Tento článek diskutuje některé vojenské aspekty války na Ukrajině. Chyby, omyly, úspěch, porážka či vítězství vojenských sil v operacích jsou obvyklou součástí pravděpodobně všech válečných konfliktů. Jejich zpětné hodnocení je pro studium válek a vojenského umění nutné a významné. Z každé války vznikají zkušenosti, které se stávají nositeli změn v přípravě a použití vojsk pro další období. Jaká poučení mohou plynout z průběhu této války? Především je zřejmé, že mezi teorií a praxí může být obrovský rozdíl, což válka jednoznačně potvrzuje. Dominance Ruska, dlouhodobě deklarovaná jeho strategickými politickými a vojenskými dokumenty a doktrínami, se prozatím vůbec neprojevila. Doktrína je návod, ne však všelék. Doktrínu nelze vnímat jako dogma zaručující úspěch ve skutečném boji, přesto je nutné ji znát a využívat. Tento předpoklad musí být naplněn studiem a výcvikem. Přes znalost teoretických zásad si velitelé na všech úrovních musí být vědomi, že způsob, jakým budou připravovat, organizovat, řídit a vést svá vojska v boji, může být určujícím a rozhodujícím faktorem úspěšnosti.

Nedodržení či porušení zásad a pravidel boje – principů ve válce se ukazuje jako kritický moment. Pokud je vojáci nerespektují, vystavují se nebezpečí a riziku. Je nutno si uvědomit, že principy válčení nelze studovat a chápat čistě akademickým způsobem. Vzhledem k tomu, že se vztahují přímo k válce a válčení, je nejlepší učit se a vnímat je v kontextu dané situace. Důležité je vědět, že principy válčení mohou být použity kdykoli – přímo před bojem, v jeho průběhu nebo i po jeho ukončení jako zobecněná zkušenost. Jejich poznání je kritériem, jež lze využít již na počátku procesu plánování operace při přemýšlení, uvažování a vytváření myšlenky o možném způsobu vedení operace.

V závěru je nutno zmínit ještě jeden obecný aspekt války týkající se informací. Informací, kterými jsme v souvislosti s jejím průběhem zahlcováni, je tolik, že nelze všechny sledovat, natož porovnávat či ověřovat. Veřejnost nezná a ani nemůže znát skutečnou realitu probíhající války na Ukrajině; pouze zprostředkovaně vnímá projevy a důsledky dobrých či špatných rozhodnutí odpovědných politiků či vojáků. Každá z bojujících stran vede velmi intenzivní informační kampaň, ve které jsou vyzvedávány vlastní úspěchy a neúspěchy jsou zakrývány, deformovány, případně nejsou zveřejněny vůbec. Je nutné, aby tuto skutečnost vnímal každý, kdo současný konflikt sleduje a chce hodnotit.

Autor: *Ing. Ján Spišák, Ph.D. (plk. gšt. v. v.), narozen 1958. Je absolventem vysoké vojenské školy pozemního vojska ve Vyškově (1983), brigádního velitelského kurzu (2001) a kurzu generálního štábu v Brně (2007). V letech 1995 – 2016 působil na velitelských, štábních a pedagogických funkcích u útvarů pozemních sil do stupně divize, Ředitelství výcviku a doktrín a Univerzity obrany. V současné době pracuje jako vedoucí oddělení vojensko-strategických studií na Centru bezpečnostních a vojensko-strategických studií. Zabývá se problematikou vojenského umění, scénářů použití sil a tvorbou vojenských koncepcí. Je autorem a spoluautorem několika monografií a řady odborných článků v domácích i zahraničních časopisech.*

Jak citovat: SPIŠÁK, Ján. Vojenské aspekty války na Ukrajině. *Vojenské rozhledy*. 2022, 31 (4), 103-118. ISSN 1210-3292 (print), 2336-2995 (on-line). Available at: www.vojenskerozhledy.cz.

Peer-reviewed

Impact of the New Technologies on CBRN Terrorist Threats: General Perspective and Perspective of Republic of Croatia

Vliv nových technologií na teroristické hrozby v oblasti CBRN: obecná perspektiva a pohled Chorvatské republiky

Ivana Cetina, Jugoslav Jozić

Abstract: Although the level of the overall CBRN threat in the world is currently considered to be low, there is a trend of a growing concern about CBRN terrorism. Various terrorist groups have shown interest in using CBRN materials to disrupt the global order and economy. The motivation and factors that influence the potential use of CBRN agents in terrorist attacks arise from the fact that CBRN agents have potentially high mortality and can cause serious consequences. A large number of potential dual-use (military and civilian) items as well as the introduction of new technologies in use can be utilized for the CBRN attacks and create a wide range of new possible terrorist (and military) threats.

Abstrakt: Ačkoli je v současné době úroveň celkové chemické biologické, radiologické a jaderné hrozby (CBRN) ve světě považována za nízkou, je patrný trend rostoucích obav z CBRN terorismu. Různé teroristické skupiny projevují zájem o použití materiálů CBRN k narušení globálního řádu a ekonomiky. Motivace a faktory, které ovlivňují potenciální využití prostředků CBRN při teroristických útocích, vyplývají ze skutečnosti, že prostředky CBRN potenciálně způsobují vysokou úmrtnost a mohou mít vážné následky. Velké množství potenciálních materiálů dvojího užití (vojenského a civilního) společně se zaváděním nových technologií do užívání umožňuje jejich využití pro útoky s využitím prostředků CBRN a vytváří širokou škálu nových potenciálních teroristických (a vojenských) hrozeb..

Key words: Terrorism; CBRN; Weapons of Mass Destruction; New Technologies.

Klíčová slova: terorismus; CBRN; zbraně hromadného ničení; nové technologie.

INTRODUCTION

The shaping of the present and future security environment is significantly affected by factors as political, ecological, demographic, geographic, globalized economy, a permanent rise of the needs for resources, as well as development and availability of the new technologies. Constant technological progress accelerates changes and makes security environment even more complex through increased availability of the new technologies, facilitating development and possible proliferation of the weapons of mass destruction.¹ CBRN weapons are the most inhuman of all existing weapons, created to intimidate and to destroy. In hands of the states or non-state actors like terrorist organizations it can cause far greater destructions as compared to conventional weapons, with long-term consequences.²

Constant technological progress also brings about an increased number and complexity of the human networks that represent a gathering of persons who communicate among them, exchange knowledge and experiences generate ideas and solutions and act together.³ These networks comprise people, processes, places, and resources and are connected through interests like personal, social, political, religious, or monetary. Extremist and radicalist groups, movements and organizations use advantages of the new technologies for advancement of the destructive ideologies, to win new members and to encourage violence. An increasingly important role of such non-state actors of power and mighty individuals is a security challenge both on domestic and international plan.

Important instruments in combat against CBRN threats at international level are various international treaties, conventions or initiatives that restrain or completely ban their use. However, accelerated technological advancement still surpasses capability of the international community to develop in due time appropriate strategies, legal and political frameworks for their control. At the same time, weak states slip away from the existing international treaties, as well as state and non-state actors of power, states that have not signed and ratified treaties and states with secret programs. Therefore, some state and non-state actors of power as extremist and radicalist groups may have facilitated access to knowledge and technologies for manufacture of the CBRN weapons, particularly those of dual-use. International treaties, as well as the existence and operation of the global institutions like UN, IAEA and OPCW are consequently of great importance for control of the CBRN weapons.

Cooperation of the state actors of power has an important role in prevention of the weapons of mass destruction (WMD) proliferation and terrorism. Changes in the area of global structure of power leads to the process of establishing new balance of military

¹ Strategic Foresight Analysis, NATO HQ SACT, 2017, pp. 21, URL: https://www.act.nato.int/images/stories/media/doclibrary/171004_sfa_2017_report_hr.pdf, (14.4.2022.).

² Blix, Hans, Weapons of Mass Destruction Commission (WMDC) – Weapons of Terror, Freeing the World of Nuclear, Biological, and Chemical Arms, United Nations, 2006, pp. 21-152.

³ M. O. Jackson, The Human Network, How Your Social Position Determines Your Power, Beliefs and Behaviors, Pantheon Books, New York, 2019, pp. 275.

power at world's level and with that leads to greater potential for outbreak of conflicts in various regions of the world.⁴ Example for that are global geopolitical ambitions of the Russian Federation and its military aggression on Ukraine that has a potential to endanger world's peace. Such security situation does not favor cooperation of the global actors of power as the USA, Russian Federation and China and this cooperation is of key importance for control of the weapons of mass destruction. At the same time diffusion of power from the state towards non-state actors of power, as one of the basic changes in international security environment after the end of the Cold War has resulted in instability of the world's order.⁵

In this paper we will show how quick development and introduction of new technologies affect the area of CBRN regards to previous assessments of the CBRN risk and probability for terrorist and military attacks. For each CBRN segment we will show challenges regarding new technologies and their application as potential weapon for terrorist attack. We will also demonstrate how introduction of new (publicly available) technologies affect occurrence of the possible CBRN terrorist (and military) threats and efficiency of the existing protective measures.

1 METHODS AND DATA

This paper provides an overview of the potential CBRN threats from terrorist attacks through the analysis of some current new technologies that can be utilized for CBRN terrorist attacks. Regarding impact of the new technologies on CBRN terrorist threats these are some of the main questions that are discussed:

Question No. 1: Why a potential use of the CBRN agents in terrorist attacks presents great threat?

Question No. 2: What are the most probable new technologies that can be used for terrorist attacks with CBRN agents or with dual-use items?

Question No. 3: What are the limitations of new technologies and what are the limitations in availability of CBRN agents to the terrorist groups?

Limitations of the research:

This article focuses only on new technologies that are commercially available and are possibly accessible to the terrorist groups.

Methods used in this article include: description, classification, comparison, analysis, and deduction. Data was used from: scientific articles, professional articles, books, and open sources.

⁴ Z. Fareed, *Svijet nakon Amerike, Fraktura*, Zapešić, 2009, pp. 60-61.

⁵ Ref. 1

2 TERRORISM AND IMPACT OF THE NEW TECHNOLOGIES ON CBRN THREATS

Given that it can be perceived from various viewpoints, definition of terrorism is very complex and there is no universal definition.⁶ In the European Union as well as in the rest of the world, there is a problem regarding consensus and betterment of the existing legal definition of terrorism that would conform to all its aspects.⁷ Although it has not been accepted, the most general definition was established in 1995 by the *UN General Assembly Resolution 49/60* according to which terrorism is “criminal offenses intended to provoke a state of terror in public, among certain persons or groups of persons, with justification that is of political, philosophical, ideological, racial, ethnical, religious or of any other nature”.⁸ The extended definition was established in the year 2004 by the *UN Security Council Resolution 1566* according to which terrorism is “criminal offenses, including against civilian population, committed with intention to cause death, serious bodily harm or to take hostages, with aim to create a state of terror in public, among individual persons or groups of persons, to intimidate population or to force a government or an international organization to do or refrain from undertaking any action”.⁹ The latest trends have shown that terrorist attacks are primarily directed towards random civilians.¹⁰

In general, terrorist threat is posed by extremist operation of an individual or groups, and chemical-biological-radiological and nuclear (CBRN) terrorism is only one of the possible forms. CBRN terrorist attacks do not necessarily have to be carried out by confirmed terrorist groups but would most probably be carried out by some small group of individuals or even by an individual, the so-called “lone wolf” and by using simple materials. A rising concern regarding CBRN terrorism occurred in the 1990s when the so-called “new terrorism” characterized by extremist ideologies significantly manifested itself.¹¹ This threat is not posed only by religious terrorist groups and organizations (most often Islamist, but there are also examples of the Christian, Buddhist and of other cults), but also by various groups with extremist ideologies and some radical ultra-right wing, ultra-left wing and anarchist groups.¹² In the past, some of these groups came into possession of the CBRN materials or they manufactured them by themselves with

⁶ T. Shanahan, *The Definition of Terrorism*, in R. Jackson (ed.), *Routledge Handbook of Critical terrorism studies*, Routledge, London, 2016, pp. 103-113.

⁷ E. Dumitriu, *The E.U.'s Definition of Terrorism: The Council Framework Decision on Combating Terrorism*, *German Law Journal* 5 (2004) 585-602.

⁸ UN General Assembly, *Resolution 49/60*, New York, 1995, pp. 4.

⁹ UN Security Council, *Resolution 1566*, New York, 2004, pp. 2.

¹⁰ Ref. 7

¹¹ Mauro Lubrano, *Emerging technologies: Implications for CBRN terrorism*, URL: <https://globalriskinsights.com/2018/02/emerging-technologies-cbrn-terrorism/>, (10.1.2022.)

¹² Europol, *European Union Terrorism Situation and Trend Report 2021*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2021, pp. 1-109.

intention to use them. Motivation and factors that have impact on potential use of the CBRN agents in terrorist attacks are:¹³

1. CBRN agents have potentially high mortality rate and are silent killers,
1. It is harder to discover CBRN agents and to prevent their dissemination,
2. CBRN materials can cause serious consequences (contamination of the environment and impact on health of the people and animals) and collateral economic damage,
3. CBRN attacks cause fear and panic among population,
4. Attack with CBRN agents would capture great attention of the public and media,
5. CBRN materials represent a potential means for blackmail or exerting pressure on a government,
6. Possession and use of the CBRN weapons would temporarily place perpetrators in the position of power with regard to national authorities.

Despite several cases of successful terrorist CBRN attacks, of relatively bigger proportions and attacks on individual persons (mostly from intelligence sector or political life) that occurred in recent decades, it is currently considered that level of the total CBRN threat (especially a threat of greater proportion), both in the world and in Europe, is still low.¹⁴ SWOT (Strength, Weakness, Opportunity, and Threat) analysis of the threat from CBRN terrorism in the Republic of Croatia has also confirmed a low level of the threat.¹⁵ According to assessments, probability for a large-scale conventional conflict that would include CBRN operations is low because of the potentially disastrous consequences.¹⁶ The biggest CBRN threat is in fact posed by terrorist and not by military actions, although from example of the civil war in Syria it is visible that such military actions were carried out in recent past. However, probability for CBRN terrorist attacks continues to be low because of the obstacles in obtaining or procurement of the CBRN agents and of arming them. Factors of risk consist of the CBRN materials that are out of control of the government in the zones of conflict, abuse of the poor inventory systems in problem areas and possibility of unauthorized access to sensitive facilities that is enabled by blackmail or corruption of individuals.¹⁷ There is also the fact of the existence of a great number of potential materials that can be used for CBRN attack and have a dual-use (military and civilian) and are legitimately used, e.g. in medicine, industry and agriculture. Even if it would be of smaller proportions and would cause only a restricted number of victims, CBRN terrorist attack could have an important psychological (creating fear and panic in target and surrounding population), political and economic influence. Psychological

¹³ E. Dinu, Reassessing CBRN terrorism threats, in F. Su and I. Anthony (ed.), Reassessing CBRN Threats in a Changing Global Environment, SIPRI, Stockholm, 2019, pp. 8-13.

¹⁴ A. Rimpler-Schmid, R. Trapp, S. Leonard, C. Kaunert, Y. Dubucq, C. Lefebvre, H. Mohnen, EU preparedness and responses to Chemical, Biological, Radiological and Nuclear (CBRN) threats, European Union, Brussels, 2021, pp. 1-108.

¹⁵ D. Tušek, SWOT analiza opasnosti od KBRN terorizma u Republici Hrvatskoj, *Polemos*, **23** (2020) 37-60.

¹⁶ Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske, URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_07_73_1772.html, (13.1.2022.).

¹⁷ Ref. 13

segment is very important given that no other conventional weapon would have such big impact. Crisis management and suppression of the consequences of the CBRN attack in case of the CBRN attack in densely settled places would be very complex because of many factors, especially regards to dissemination of contamination, establishing the area of contamination and its removal. Implementation of the protection and decontamination countermeasures would include many state elements (emergency services – first responders, army, agencies). This would require forming large multidisciplinary teams what would raise questions regarding leadership and coordination. As an integral part, expert and scientific resources are required for the process of proper collection and analysis of the evidence (CBRN materials) gathered at the scene of the event. For all stated actions and measures a question is brought up about availability of the resources that include great human resources, material and financial assets.¹⁸ Potential CBRN attacks can additionally be maliciously used in order to spread misinformation that can additionally complicate a response on attack because part of the population might not trust information provided by the authorities and will refuse to follow instructions.¹⁹ Historically, the number of planned terrorist attacks to include use of the CBRN agents was relatively small, whereas the number of successfully executed CBRN attacks was even smaller. However, it was noticed that in closed forums (of probable or potential terrorist circles) on Internet still exist ongoing numerous discussions about CBRN agents and use of the CBRN weapons. Technological information is also exchanged online but without adequate scientific background, whereas extremist propaganda provides incentive for execution of the attack by using CBRN agents (especially chemical and biological warfare agents). *Dark Web* is the main tool that provides a possibility for anonymous and safe communication, exchange of information regarding manufacture and procurement of the CBRN agents and weapons or procurement of the items of dual-use, or rather in general it provides possibilities for planning CBRN terrorist attacks.²⁰ Various free of charge communication platforms, given that they use encryption, also provide safe communication and anonymity. Besides the exchange of information and procurement of the resources Internet has also become the main means of the terrorist and extremist groups for propaganda, dissemination of their ideologies and recruitment. Terrorists and extremists approach young persons on various platforms (mostly gaming online platforms) where they gradually radicalize them through communication (and play).²¹

Terrorists also utilized COVID-19 pandemics by using a method of dissemination of misinformation and theories of conspiracy on Internet and in media. Discussions were noticed on forums among members of Jihad, about possibilities of arming SARS-CoV-2 virus and proposals for execution of indirect attacks by distribution of infected masks on streets. Beside members of Jihad, discussions were also noticed in circles of the ultra-right-wing extremists about methods of using SARS-CoV-2 virus as a weapon. They considered spreading the virus in circles of the specific minorities, politicians, policemen

¹⁸ Ref. 13

¹⁹ Ref. 14

²⁰ Ref. 13

²¹ Ref. 13

and medical staff, by transmission of the virus through air and contaminated objects, by delivery of contaminated packages and through close contacts. Apart from using biological warfare agents, on forums of the ultra-right-wing extremists recently was also noticed a proposal for attacks on critical infrastructure and governmental facilities by using cyanide for contamination of the drinking products.²²

New technologies entail technologies and means that have new elements, that are (often) still being developed, have a significant potential that has not been completely developed yet and have significant impact on social and economic effects.²³ Most of the terrorist attacks that took place in Europe in the recent years were not carried out by using new technologies but by using low-technology means (bombs, (personal) fire arms, cold weapons, motor vehicles) where most of the Jihad terrorist organizations as Al-Qaeda and ISIS adhere to the principle “make it as simple as possible”.²⁴ In general, it is more probable that terrorist groups will use already tested traditional and conservative methods. However, in the future, terrorists could use advantages of the new technologies, and this could increase the risk from CBRN threats. Therefore, all possibilities should be taken into consideration and perceive what are motivations of the terrorist groups for using unconventional weapons. Some of the recently developed existing and new technologies that can have the greatest influence on a potential CBRN threat include chemical microreactors, bioengineering, 3D printing, cyber-attacks, *Dark web*, and UAVs.²⁵ In order to be a step-ahead of the potential terrorist threats, state actors also benefit from new technologies. State actors need to keep up with new technologies and introduce them in operational use as soon as possible to develop the capabilities for effective response to current CBRN threats.

Although terrorism poses a constant threat to international and national security, as it was already stated, currently, a probability for successful terrorist attack that would include CBRN agents is still relatively small.²⁶ After disintegration or civil wars in some states that possessed CBRN weapons it cannot be confirmed with certainty that part of those weapons were not stolen and made available on the “black market” and to terrorist groups as well. Likewise, terrorist groups often have at their disposal sufficient funds and experts who monitor scientific research and development of the existing and new technologies from all fields. That opens possibilities of their malicious use for the purpose of a CBRN attack that could potentially provoke massive casualties and a large-scale destruction. Abuse of the individuals from scientific community and industry who possess specific knowledge that is necessary for manufacture of the CBRN agents and weapons is also possible. One segment of the terrorist threats is also represented by use of the cyber-space in order to cause casualties and damage in material world through, e.g. intentional causing of disasters in risky industrial plants that use or manufacture

²² Ref. 12

²³ D. Rotolo, D. Hicks, B. Martin, What Is an Emerging Technology?, *Research Policy* 44 (2015) 1827-1843.

²⁴ R. Veer, Terrorism in the age of technology, URL: <https://www.clingendael.org/pub/2019/strategic-monitor-2019-2020/terrorism-in-the-age-of-technology/>, (27.1.2022.).

²⁵ Ref. 11

²⁶ Ref. 16

hazardous substances. Release of such hazardous substances can cause very serious health, material, ecological and security consequences.^{27, 28} From that perspective, terrorist organizations do not have to possess CBRN agents or weapons in order to carry out a successful CBRN attack. Cyber-attacks on network computers can be directed towards facilities like chemical and pharmaceutical industry and nuclear power plants. Cyber sabotage of the control mechanism as flow regulation, temperature, equipment and similar, with aim to disrupt their normal operation can cause unstable operation of the plant at unsafe levels. If, in the worst-case scenario, contamination is released, the facility can become a “weapon of mass destruction”.²⁹

Although according to an assessment, probability for terrorist attack in the Republic of Croatia is low, all states and the European Union as well have recognized proliferation of the WMD and terrorism within their security and defense policy, as one of the greatest security threats given they can potentially cause mass and long-term consequences.³⁰ The Republic of Croatia adopted: *National Security Strategy of the Republic of Croatia (Official Gazette 73/2017)*³¹, *National Strategy for Prevention and Combating Terrorism (Official Gazette 108/2015)*³² and *National Strategy of Cyber-Security and Action Plan for Implementation of the National Strategy of Cyber-Security (Official Gazette 108/2015)*³³. Within all modern security strategies, including those of the Republic of Croatia, CBRN threats are listed as one segment. On basis of the stated documents and international agreements and conventions *National Strategy and Action Plan for Combatting WMD Proliferation* was adopted and it has defined: “Protection, from a threat of the WMDs and their proliferation, is obligation of the state in its basic function of ensuring conditions for a peaceful and safe life of its citizens, free from violence and fear, democratic, tolerant, creative, prosperous, in which order and law are respected.”³⁴ In conformity with this national strategy, the main activities of the combat against weapons of mass destruction are primarily represented by prevention and detection, followed by response to threats.

²⁷ Ref. 16

²⁸ Nacionalna strategija kibernetičke sigurnosti i akcijski plan za provedbu nacionalne strategije kibernetičke sigurnosti, URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_10_108_2106.html, (13.1.2022.).

²⁹ Ref. 11

³⁰ Ref. 16

³¹ Ref. 16

³² Nacionalna strategija za prevenciju i suzbijanje terorizma, URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_10_108_2105.html, (13.1.2022.).

³³ Ref. 28

³⁴ Nacionalna strategija i akcijski plan za suzbijanje širenja oružja za masovno uništenje, URL: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//2016/Sjednice/Arhiva//71.%20-%206.pdf>, (13.1.2022.).

2.1 Chemical hazards

Chemical segment consists of the chemical warfare agents and toxic industrial chemicals. Of all weapons of mass destruction, it is precisely this segment that provides a means that is sufficiently effective and can be obtained in the easiest manner. It is directly available, or it can be relatively easily manufactured in an improvised laboratory, and it represents the most probable terrorist weapon. Manufacture, hiding and transportation of smaller quantities of the chemical warfare agents are relatively easily achievable. It is known that in improvised laboratories certain terrorist groups managed to synthesize certain quantities of chemical warfare agents (most often nerve and blister agents), but they were of low quality and had a lot of impurities that significantly reduced effectiveness of their toxicity. The most famous example is of the Japanese cult *Aum Shinrikyo* that in the 1990s synthesized and carried out ten attacks in which they once used a choking agent fosgen, once the blood agent hydrogen cyanide, four times nerve agent sarin and four times VX.³⁵ Although it had certain deficiencies, as sarin was not sufficiently pure and the manner of its dissemination was not very efficient, the attack with sarin carried out in 1995 in the subway of Tokyo is considered to be the most successful terrorist attack that included use of the chemical warfare agents. Although there were only 13 fatalities, the number of people who suffered consequences of poisoning was over 1000.³⁶ In recent history, except confirmed use of the chemical warfare weapons on Iranian and Kurdish targets by Saddam Hussein and use in Syrian civil war, after terrorist attack with sarin that was carried out by a sect *Aum Shinrikyo*, there were no other large-scale attacks that included chemical weapons.³⁷ Most of the recent small-scale attacks were carried out in public places, in states without active conflicts, on targeted individuals with use of sophisticated new nerve agents of the fourth generation as *novichok*. The means that was mostly used in CBRN attacks on individuals were nerve agents (sarin, VX and novichok), but there were also examples of using radioactive isotopes (e.g., alpha emitter ²¹⁰Po), toxins (e.g., ricin) and other toxic chemicals (e.g., dioxin). However, simple chemical warfare agents of the first generation are still used, as chlorine which is a widely available toxic industrial chemical. In addition to chlorine, a relatively complex nerve agent of the third generation, sarin, was used in civil war in Syria.³⁸ Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons, OPCW also confirmed that in 2017 ISIL, the *Islamic*

³⁵ C. W. Hughes, Japan's Aum Shinrikyo, the Changing Nature of Terrorism, and the Post-Cold War Security Agenda, *Global Change, Peace & Security* **10** (1998) 39-60.

³⁶ Chronology of Aum Shinrikyo's CBW Activities, Center for Nonproliferation Studies, Monterey Institute of International Studies, 2001, URL: https://www.nonproliferation.org/wp-content/uploads/2016/06/aum_chrn.pdf, (20.1.2022.).

³⁷ J. Ballard, Reassessing chemical weapon threats, in F. Su and I. Anthony (ed.), *Reassessing CBRN Threats in a Changing Global Environment*, SIPRI, Stockholm, 2019, pp. 14-19.

³⁸ S. Toprak, Trends in recent CBRN incidents, in F. Su and I. Anthony (ed.), *Reassessing CBRN Threats in a Changing Global Environment*, SIPRI, Stockholm, 2019, pp. 3-7.

State of Iraq and the Levant carried out attacks in Syria and also used sulfur mustard, a warfare agent of the second generation.³⁹

A significant step forward in technology of the synthesis of the chemical warfare agents was made by development of microreactors that enable conduction of the chemical reactions that were very demanding or even impossible. Microreactors provide greater control of the pressure, temperature, and flow, thus reducing possible unwanted consequence like exothermal or explosive reactions. If terrorist groups come in possession of such microreactor, it would allow them an easy and undiscovered manufacture of the various toxic chemicals, precursors, and chemical warfare agents.⁴⁰ Table 1 contains a list of the most probable chemical warfare agents that could be used for a terrorist attack.

Table 1: List of some chemical warfare agents that are most suitable for terrorist use.^{41, 42, 43}

Chemical warfare agent	Military designation
nerve	
sarin	GB
VX	VX
novichok	A
carbamates	EA
blister	
sulfur and nitrogen mustard	H, HD, HN
blood	
hydrogen cyanide	AC
carbon monoxide	-
choking	
chlorine	CL
ammonia	-
hydrogen chloride	-
phosgene	CG
incapacitating	
fentanyl	-
BZ	BZ
other potential warfare agents	
dioxins	-

³⁹ Ref. 13

⁴⁰ Ref. 11

⁴¹ J. Clancy, A. McVicar, Handbook of Chemical and Biological Warfare Warfare agents, 2nd ed., CRC Press, Boca Raton, pp. 3-492.

⁴² R. C. Gupta, Handbook of Toxicology of Chemical Warfare Warfare agents, 3rd ed., Academic Press, 2020, pp. 97-478.

⁴³ T. C. C. Franca, D. A. S. Kitagawa, S. F. A. Cavalcante, J. A. V. da Silva, E. Nepovimova, K. Kuca, Novichoks: The Dangerous Fourth Generation of Chemical Weapons, Int. J. Mol. Sci. **20** (2019) 1222.

The main international document relating to the chemical segment of CBRN is *Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction, Chemical Weapons Convention (CWC)*. On 13 January 1993, under CWC Convention, agreement was reached about destruction of the chemical weapons and the Convention came into effect on 29 April 1997. Its implementation has been controlled by OPCW with seat in The Hague in the Netherlands. Over 96 % of the reported chemical weapons have been destroyed so far, and destruction of the remaining weapons is underway.⁴⁴ Most of the precursors from which chemical warfare agents are obtained have dual-use where they are used commercially in industry or for research. That provides their availability and conduction of the hidden synthesis of the chemical warfare agents. Therefore, CWC Convention contains three lists of chemicals that, beside chemical warfare agents and toxins, also contain precursors with aim to control their quantities. Example of the widely available chemical that is controlled because of the possible misuse is the fertilizer ammonium nitrate (NH_4NO_3) from which a very efficient bomb can be made. However, in practice, given that a large number of toxic industrial chemicals are freely available on the market and are in everyday use, it is not possible to completely control all the chemicals and precursors that could potentially be used for terrorist attacks.⁴⁵ CWC Convention was accepted by 193 states and the exceptions are Israel that signed the Convention but it has not ratified it and Northern Korea, Egypt and Southern Sudan that neither signed nor ratified the Convention.^{46, 47} It is precisely because of these states that did not sign and/or ratify CWC Convention and consequently did not adjoin destruction of the chemical weapons that there is a possibility they possess the chemical weapons which can then be also available to terrorist groups. Moreover, it is questionable whether all the signatory states of the CWC Convention abide by this Convention and do not have secret programs in which they are improving the existing or developing new generations of chemical agents and weapons. Likewise, after World War I and World War II and during Cold War, large quantities of the chemical weapons (that mostly contain nerve agent sarin, GB or blister agent sulfur mustard, H and HD) have been left behind throughout the world, buried or thrown in lakes, sea, and ocean. Given that most often, these are easily accessible public places, these discarded chemical weapons, in addition to representing a real hazard for ecological system and people, also represent a potential threat if terrorist groups come in their possession.

⁴⁴ Ref. 37

⁴⁵ Ref. 13

⁴⁶ Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction, Technical Secretariat of the Organisation for Prohibition of Chemical Weapons, Hag, 1997.

⁴⁷ Arms Control Association, Chemical Weapons Convention Signatories and States-Parties, URL: <https://www.armscontrol.org/factsheets/cwcsig>, (12.1.2022.).

2.2 Biological hazards

The main international document relating to biological segment of CBRN is the *Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction* (BTWC) that took effect on 26 March 1975. It was accepted by 183 states but BTWC Convention was neither signed nor ratified by the following ten states: Chad, Komori, Djibouti, Eritrea, Israel, Kiribati, Micronesia, Namibia, Southern Sudan and Tuvalu.^{48, 49} As with CWC Convention, here it is also questionable whether all signatory states of the BTWC Convention abide by it and do not have secret programs in which existing pathogens are modified or capabilities of the new pathogens are explored. An example is SARS-CoV-2 virus for which it has not been yet clarified in what manner it has spread and caused a pandemic, whether it is a consequence of the natural vector transmission from animals to men or it is a result of the research (and modification) of this family of Corona virus and its accidental (or intentional) release. However, an investigation conducted by the World Health Organization (WHO) indicates that the potential source of the spread of the virus was the Wuhan Institute of Virology.

Biological segment of the CBRN represents a big challenge for its use so the number of cases where individuals or terrorist groups successfully used biological warfare agents is relatively small. For example, Japanese cult *Aum Shinrikyo* carried out seven unsuccessful attacks with biological agents (four with anthrax and three with botulin toxin). Fortunately, this was because of the reason that the biological agents were not virulent. It is known that members of this cult were also in Africa, in DR Congo (ex Republic Zaire) with objective to establish contacts with ill people and to come in possession of the Ebola virus. Again, fortunately, they did not succeed.⁵⁰ There is another example of the cult Rajneesh that in 1984 carried out attack with political intentions in the USA, in the city of Dalles, Oregon. They contaminated food and water supply system with *Salmonella*. Moreover, primarily in the USA, there were registered cases of letters that contained anthrax spores or powdery ricin and were sent mostly to politicians and government officials.

As in the case of the chemical agents, it is relatively simple to come into possession of the biological pathogens. Table 2 contains a list of biological warfare agents that would be the most suitable for terrorist attack. The simplicity of the manufacture and handling of the biological warfare agents is also enabled by commercial availability of the equipment and dual-use items. However, with potential use of the biological weapons, the main challenge is arming a biological warfare agent which is very complex.⁵¹ The greatest

⁴⁸ United Nations, Biological Weapons Convention, URL: <https://www.un.org/disarmament/biological-weapons/>, (12.1.2022.).

⁴⁹ Arms Control Association, Biological Weapons Convention Signatories and States-Parties, URL: <https://www.armscontrol.org/factsheets/bwcsig>, (12.1.2022.).

⁵⁰ Ref. 36

⁵¹ Ref. 14

challenge with explosive devices and various methods of dispersion is protection of the biological warfare agents so that they are not destroyed immediately or quickly during explosion or because of the environmental conditions.

Table 2: List of some of the high-mortality biological warfare agents that are most suitable for terrorist use.⁵²

Bacteria	Toxins
Plague	Botulinum toxin – bacteria
Anthrax	Tetanus toxin – bacteria
Tularemia	Staphylococcus enterotoxin B - bacteria
Diphtheria	Trychotecen - fungi
Q-fever (proteobacteria)	Aflatoxin - fungi
Brucellosis	Anatoxin - algae
Salmonella	Microcystin - algae
Dysentery	Brevetoxin - algae
Cholera	Saxitoxin - algae
Viruses	Ricin - plants
Hemorrhagic fevers	Abrin - plants
Corona viruses	Batrachotoxin - animals
Rabies	Palytoxin - animals
Adenoviruses	Sneak venom - animals

Of all categories of the biological warfare agents, the most probable means of terrorist use is currently represented by toxins. Toxins are widely available in nature and can be easily obtained by simple extraction from various plants and animals. It is known that terrorist groups possess various “cookbooks” and video instructions and have knowledge on how to obtain and use toxins. The most famous is the case of the toxin ricin that is obtained from seeds of the plant *Ricinus* (Lat. *Ricinus communis*).⁵³ The most famous cases are the one from USA where letters containing ricin arrived to Pentagon, and the case from Federal Republic of Germany where construction of the explosive device with ricin was stopped in the last minute.

However, to come in possession of one of the “worst” pathogens is not easy and simple, as it is not simple to handle and use genetic engineering over certain pathogens because they require special equipment and laboratories, with special conditions of work or rather conditions of the biosafety level 3 and 4 (BSL-3 and BSL-4) and require highly professional scientists. Of the recent biotechnologies, the greatest potential concern is presented by CRISPR technology. Its full name is CRISPR-Cas9 (*Clustered Regularly Interspaced Short Palindromic Repeats*) technology, and this is a method of manipulation genetic material that changes parts of the DNA. This method was developed during the 1980s and 1990s and was introduced in wider (commercial) use as late as in 2012. Nowadays, CRISPR is a very efficient, affordable, and relatively cheap biotechnology for

⁵² S. Bokan, A. Čižmek, B. Ilijaš, I. Jukić, Z. Orehovec, Ž. Radalj, Oružja za masovno uništavanje: nuklearno-kemijsko-biološko i toksinsko oružje, Pučko otvoreno učilište Zagreb, Zagreb, 2004, pp. 695-966.

⁵³ Ref. 12

implementation of the genetic engineering with all organisms (microorganisms, plants, animals, human beings) and consequently with bacteria and viruses. This allows terrorists to create modified versions of bacteria and viruses that can lead to a potentially very destructive epidemics or pandemics. The virus of Smallpox (Lat. *Variola major*) is an example and although it was eradicated in late 1970s and nowadays it is only stored in some laboratories, it is possible to carry out genetic engineering over similar animal versions of the virus and, in this process, it is possible to create new pathogens similar to Smallpox.⁵⁴ However, CRISPR technology also has its restrictions in the form of unwanted mutations that could lead to unpredictable consequences, particularly when dealing with modifications of the viruses and bacteria.⁵⁵ In addition to the stated, expansion of the unknown and new biological pathogens, as it is visible from the current COVID-19 pandemics, is still not predictive and it is not possible to control it, thus putting potential attackers at risk and questioning their final goals. However, current capabilities of the terrorist groups (at least for the time being) do not allow this option. Regardless that this type of the CBRN threat is presently (still) not actual, it must be taken into account that an ever-increasing availability of knowledge and technologies from the field of biotechnology will become a serious security problem very soon.⁵⁶

2.3 Radiological and nuclear hazards

Prevalence and use of the nuclear and radioactive material for peacetime purposes has been growing throughout the world. It is anticipated that the biggest rise of the use of nuclear energy will be in the states that do not have a long, even no history of the use of nuclear energy. Those states also have a limited or no knowledge and experience in storing and safekeeping of the nuclear material. Additional problem is also posed by the fact that some of those states are placed in politically and security-unstable regions. The stated raises a question of potential loss or theft, because without implementation of the adequate security measures such material can become a relatively easy target to terrorists.⁵⁷ Besides radiological and nuclear material, nuclear reactors represent potential targets or rather means to obtain benefit or to accomplish an objective through cyber-attacks, sabotage or other forms of attack that include terrorist and military attacks. Examples are attacks and seizing of the nuclear plants, warehouses that contain nuclear waste and nuclear research institutions in Ukraine. These attacks and seizing didn't have negative consequences in the form of dissemination of radiological contamination but were used to realize strategic goals. Such attacks are not a novelty. Since the 1960s attacks have been made on facilities with nuclear reactors (research and commercial),

⁵⁴ Ref. 52

⁵⁵ X. Chen, M. A. F. V. Gonçalves, DNA, RNA, and Protein Tools for Editing the Genetic Information in Human Cells, *iScience* 6 (2018) 247-263.

⁵⁶ Ref. 11

⁵⁷ Ref. 14

with objective to cause damage or to destroy them. These attacks were carried out by state and non-state actors, and they included sabotage by internal elements, cyber and kinetic attacks.⁵⁸ Despite many multilateral efforts during the past several decades, there are still no formal legal frameworks that would ban attacks on operational and non-operational nuclear plants. However, *International Atomic Energy Agency* (IAEA) through implementation of the meetings, conferences, and summits on the topic of nuclear and radiological security and terrorism, foster efforts of capability development and raising the level of security.

Various terrorist groups showed interest in using radioactive and nuclear material to cause mass casualties and to disrupt global order and economy. Successful terrorist attack that would include nuclear or radioactive material could potentially destabilize not only a city in which such attack would be made, but an entire state and could affect the global economic system. With aim to cause damage, the most destructive terrorist attack would be most certainly caused using nuclear weapons. However, the risk from such attacks is exceptionally low given that there are very good security mechanisms of protecting such weapons. The probability of a terrorist attack in which radiological materials would be used is far bigger as terrorists can come considerably easily into possession of such materials (hospitals, scientific and educational institutions, industry), and manufacture of such weapons ("dirty bombs") is relatively simple. As regards nuclear power plants and their security, after terrorist attacks on 11 September 2001 in the USA, a possibility of a terrorist attack on them using big airplanes was also considered. However, an assessment showed that with a big airplane it would be very difficult to precisely aim the most critical facility of a nuclear power plant where a reactor is placed which is low in height and small in size.⁵⁹ Greater probability for successful attack would be by using Unmanned Aerial Vehicle (UAV) and this will be explained in detail later. In addition to stated physical forms of possible attacks, a risk is also posed by previously mentioned potential cyber-attack on a nuclear power plant. Apart from nuclear power plants, a question is also raised about security of the warehouses with highly radioactive material (used reactor fuel). In this case, beside theft, great security risk is also posed by attack with explosive that could cause possible wide scale dissemination of radioactive contamination.

The main international documents relating to a nuclear segment are *Nuclear Non-proliferation Treaty* (NPT) and *Convention on the Physical Protection of Nuclear Material* (CPPNM). NPT Treaty came into effect on 5 March 1970, and it is the only multilateral treaty aimed to create the obligation to disarm states that possess nuclear weapons. This treaty attempts to foster peacetime use of the nuclear technology and to prevent proliferation of the nuclear weapons and of the technology of nuclear weapons manufacture. Its implementation is controlled by IAEA with seat in Vienna in the Republic of

⁵⁸ William Potter, The fallout from Russia's attack on Ukrainian nuclear facilities, URL: <https://warontherocks.com/2022/03/fallout-from-russias-attack-on-ukrainian-nuclear-facilities-military-environmental-legal-and-normative/>, (11.3.2022.).

⁵⁹ Ref. 14

Austria.⁶⁰ CPPNM Convention that came into force on 8 February 1987 and its Amendment came into force on 8 May 2016 have made the signatory states legally binding to protect nuclear facilities and materials for peacetime use, their storage and transportation. This Convention and its Amendment also ensure cooperation among signatory states with respect to implementation of the rapid measures for discovery, location, and recovery of the stolen or smuggled nuclear material, response, and mitigation of all radiological consequences of a sabotage and prevention and combatting crimes connected with them. CPPNM and its Amendment represent an important segment of the global efforts in combatting nuclear terrorism.⁶¹ Likewise, *Global Initiative to Combat Nuclear Terrorism* (GICNT) was launched in 2006 by the USA and Russia in order to develop capabilities and to prevent nuclear terrorism through improvement of the:⁶²

1. Control of nuclear materials,
2. Security of the civilian nuclear facilities,
3. Discovery of illegal trade with nuclear materials,
4. Strengthening of the legal frameworks for processing acts of the nuclear terrorism,
5. Upgrading the capability for reaction on acts of nuclear terrorism,
6. Mitigation of the consequences and implementation of the investigation (nuclear forensics).

In practice, in 1995, IAEA established a system *Incident and Trafficking Database* (ITDB) with a purpose of recording incidents that include illegal trade with nuclear materials and other radioactive sources (natural and artificially manufactured radioisotopes and radioactive contaminated material as waste metal). Since the year 1993 almost 4000 cases that included theft, loss of control, unauthorized possession or illegal trade with nuclear and other radioactive materials have been recorded so far.⁶³ Although not even one successfully carried out radiological or nuclear terrorist attack has been reported, as stated before, cases are known of disappearance (theft) of the radioactive or nuclear material. These materials will most certainly appear somewhere in foreseeable future, with great possibility and probability of terrorist use.⁶⁴ There are numerous radioactive isotopes that have relatively high values of half-life times (the time necessary for an isotope's activity to be reduced to one-half), and that are used for commercial, educational or research purposes. Also, many detectors and instruments that use new technologies contain a certain radioactive isotope that has a relatively high half-life time value. Table 3 contains radioactive isotopes of some of the elements that are, in most cases,

⁶⁰ Arms Control Association, Nuclear Nonproliferation Treaty (NPT), URL: <https://www.armscontrol.org/treaties/nuclear-nonproliferation-treaty>, (11.1.2022).

⁶¹ International Atomic Energy Agency, Convention on the Physical Protection of Nuclear Material (CPPNM) and its Amendment, URL: <https://www.iaea.org/publications/documents/conventions/convention-physical-protection-nuclear-material-and-its-amendment>, (11.1.2022.).

⁶² Arms Control Association, The Global Initiative to Combat Nuclear Terrorism, URL: <https://www.armscontrol.org/specialprojects/nnpm/GICNT>, (13.1.2022.).

⁶³ International Atomic Energy Agency, Incident and Trafficking Database, URL: <https://www.iaea.org/resources/databases/itdb>, (13.1.2022.).

⁶⁴ Ref. 14

relatively easily available and represent an ideal choice for manufacture of the radiological weapons (“dirty bombs”). These isotopes even after many years of being safe kept (after theft) still have high or almost the same activity. There are also other radioactive isotopes that are largely used in medicine, industry and for scientific research. However, their half-life times are very short (several hours to several days), and this does not make them suitable candidates for terrorist use because they would have to be used immediately and would have a very short time of effectiveness.

Table 3: List of some of radioactive isotopes that are the most suitable for terrorist use.^{65, 66, 67}

Element	Isotope	Type of radiation	Half-life (years)	Commercial application
Cobalt	⁶⁰ Co	β, γ	5,27	medicine, sterilization, industry, research
Strontium	⁹⁰ Sr	β	29,12	industrial instruments, medicine
Cesium	¹³⁷ Cs	β	30	medicine, detector calibration, industry
Nickel	⁶³ Ni	β	96	detectors
Americium	²⁴¹ Am	α	432	smoke detectors, instruments
Radium	²²⁶ Ra	α, γ	1600	measuring instruments, industry
Technetium	⁹⁹ Tc	β	213000	industry
Plutonium	²³⁹ Pu	α, γ	24110	fission material: nuclear reactors and nuclear weapons
Uranium	²³⁵ U		7,1·10 ⁸	
	²³⁸ U		4,5·10 ⁹	
Thorium	²³² Th	α	14,05·10 ⁹	aircraft and missile parts (Mg-THz alloys)

2.4. Other new technologies

3D printers can produce almost any product by using material as plastics, metals, ceramics, glass, carbon fibers and other. This technology also makes possible manufacture of the products that consist of several layers made of various materials. As the quality of 3D printing expands and technology is becoming increasingly available, the risk of efficient malicious use of this technology will probably be greater.⁶⁸ Since even very sophisticated and industrial 3D printers are commercially available, it is possible to manufacture target products quickly, cheaply, easily, and undetected. 3D printers can be used even by technological laymen since free manuals with detailed instructions can be found on Internet. Theoretically, with good knowledge of the 3D modeling this technology could be possibly used to manufacture detonators for explosives which could be used for making

⁶⁵ C. Grupe, Introduction to Radiation Protection: Practical Knowledge for Handling Radioactive Sources, Springer, 2010, pp. 323-325.

⁶⁶ J. M. Chesnutt, Defeating the United States with Radiological Weapons in Fourth Generation Warfare, Air Command and Staff College, 2003, pp. 1-51.

⁶⁷ Iowa Department of Public Health: Bureau of Radiological Health, Major Uses of Radioisotopes, URL: https://idph.iowa.gov/Portals/1/userfiles/124/MajorUsesofRadioisotopes_IDPH_Rad_Health.pdf, (19.1.2022.).

⁶⁸ Ref. 24

improvised explosive devices as “dirty bombs” (*Radiological Dispersal Device*, RDD), to manufacture small arms, parts of the rocket, various parts of the (micro)reactors for manufacture of toxic chemicals, precursors and chemical warfare agents, parts of the bioreactors for cultivation of microorganisms and similar products. Knowledge of the 3D modeling is not even a limiting factor since modeling can also be done by using artificial intelligence (AI) with generative design technique. This will become even easier with announced imminent introduction of the commercial quantum computers. Likewise, 3D printers will also enable terrorists to obtain nanotechnologies for manufacture of the various sensors and electronics. The example are Micro Electro-Mechanical Systems (MEMS) and Nano Electro-Mechanical Systems (NEMS) that contain mechanical, electrical and/or magnetic parts integrated on a microchip and serve for activation of particular systems and components respectively.⁶⁹

Unmanned Aerial Vehicles (UAVs) have also been commercially available for a long time. UAVs are a potential means that can be misused in order to carry out terrorist attacks, as well as those that include CBRN agents.⁷⁰ The best example is incident (of the accidental?) crash of a relatively big military reconnaissance drone in Zagreb on 10 March 2022. Its intended purpose has not been officially confirmed yet but from all appearances, this drone did not have malicious intentions towards the Republic of Croatia. This event showed that such aircraft was able to fly unnoticed over several NATO member states and reach its objective, and that constitutes a big security oversight and problem. Of the four main categories of the UAVs that are used for terrorist purposes, the most available and suitable are mini-UAV aircrafts of the dimension between 50 centimeters and 2 meters. Technical capabilities of mini-UAVs include flight altitude of up to 300 meters, flight duration of up to two hours and capability of remote control from a distance of up to 10 kilometers. In addition to their task of gathering information, the main aspect of the CBRN terrorist use of the UAVs is possible use as a means for dispersing CBRN agents, use for their delivery to the target, use as a “dirty bomb”, as well as for the purpose of delivery and activation of the explosive device on a target facility (chemical and nuclear plants, biological laboratories), where explosion could cause physical damage and release of the contamination.^{71, 72} Use of the “killer drones” was confirmed during Syrian civil war that began in 2011 in which ISIS used small commercial drones armed with bombshells.⁷³ It is well known that terrorist groups have already taken in consideration use of the UAVs for CBRN attacks as well, yet not a single successful attempt has been recorded so far. Some of the examples that point to problematic aspects of this technology, as to security threats, are also uncontrolled overflights of the UAVs (drones) with unknown intention above nuclear power plants in France and in the USA. Given

⁶⁹ Ref. 11

⁷⁰ Ref. 11

⁷¹ D. Sathyamoorthy, A review of security threats of unmanned aerial vehicles and mitigation steps, *The Journal of Defence and Security* 6 (2015) 81-97.

⁷² A. Solodov, A. Williams, S. Al Hanaei, B. Goddard, Analyzing the threat of unmanned aerial vehicles (UAV) to nuclear facilities, *Security Journal* 31 (2018) 305-324.

⁷³ Ref. 24

that UAVs can very easily bypass traditional security mechanisms, attention has recently been widely oriented towards establishing and introducing protection measures against them over critical facilities or areas.

There are many other new technologies that can cause security threats, but they are still in the phase of research and development. If and when they will be released in commercial use, a possibility of their misuse for CBRN terrorist purposes will also have to be taken in consideration.

CONCLUSION

The shaping of the present and future security environment is significantly affected by factors as political, ecological, demographic, geographic, globalized economy, permanent rise of the needs for resources, as well as development and availability of new technologies. Accelerated development and introducing new technologies that also significantly affect CBRN area surely question former assessments of the CBRN risk and probability of the CBRN terrorist and military attacks. New technologies have changed all aspects of life and besides becoming a means of the potential CBRN threat they are also of key importance for implementation of the prevention, detection, and response to the same CBRN threats. The existing equipment and capabilities of the CBRN defense (protection, detection and identification, decontamination) perhaps meet requirements of the current situation, however, introduction of the new (publicly available) technologies opens a whole series of new possible terrorist (and military) threats where the existing equipment will probably not be sufficiently efficient. However, development of the new or upgraded existing technologies of the CBRN defense equipment also has its challenges like providing funds for the research and development that may have uncertain result of the research and questionable possibility of practical use of the newly developed technology, as well as challenges during introduction of the new technologies in operational use. Notwithstanding the stated challenges regarding CBRN defense, it is necessary to be “a step ahead of the time” by keeping up with the most recent scientific research, by introduction of new equipment in use and by continuously adapting to the most recent (or improved existing) technologies to meet the demands of the most recent and anticipated CBRN threats.

LIST OF ABBREVIATIONS

AI	Artificial Intelligence
BSL	BioSafety Level
BTWC	Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction
CBRN	Chemical, Biological, Radiological and Nuclear
CPPNM	Convention on the Physical Protection of Nuclear Material
CRISPR	Clustered Regularly Interspaced Short Palindromic Repeats
CWC	Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction, Chemical Weapons Convention
EU	European Union
GICNT	Global Initiative to Combat Nuclear Terrorism
IAEA	International Atomic Energy Agency
ISIL	Islamic State of Iraq and the Levant
ITDB	Incident and Trafficking Database
MEMS	Micro Electro-Mechanical Systems
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NEMS	Nano Electro-Mechanical Systems
NPT	Nuclear Nonproliferation Treaty
WHO	World Health Organization
WMD	Weapons of Mass Destruction
OPCW	Organization for the Prohibition of Chemical Weapons
RDD	Radiological Dispersal Device
SWOT	Strength, Weakness, Opportunity, and Threat
TIC	Toxic Industrial Chemicals
UAV	Unmanned Aerial Vehicles
UN	United Nations

Authors: ***Ivana Cetina, PhD, chem.** Born 1982. She is an officer in the Croatian Armed Forces, with a rank of Major. She graduated from the University of Zagreb where she obtained a master's degree in chemical engineering at the Faculty of Science and a doctoral degree in the field of physical chemistry at the Faculty for Chemical Engineering and Technology. She worked in CBRN Battalion on commanding duties and now she works in "Janko Bobetko" Center for Defense and Strategic Studies at "Dr. Franjo Tuđman" Croatian Defense Academy as CBRN science and development officer. She teaches at the undergraduate and graduate Military Engineering study program at the University of Zagreb. Her field of interest and research work is radiation chemistry.*

***Jugoslav Jozić, PhD.** Born 1966. He is an officer in the Croatian Armed Forces, with rank of Colonel. He graduated from Naval Military Academy in Split in 1989. In 2002 he also graduated in Paris (postgraduate study of defense, geostrategy and industrial dynamics at University Paris II ASSASS. He holds a Dr. Sc degree in international security/international relations (Faculty of Political Science, Zagreb University). From 2021 he has been Vice*

Dean for international cooperation at “Dr. Franjo Tuđman” Croatian Defense Academy in Zagreb. His field of interest and research work is geopolitics and geostrategy.

How to cite: CETINA, Ivana and Jugoslav JOZIĆ. Impact of the new technologies on CBRN terrorist threats: General perspective and perspective of Republic of Croatia. *Vojenské rozhledy*. 2022, 31 (4), 119-139. ISSN 1210-3292 (print), 2336-2995 (on-line). Available at: www.vojenskerohledy.cz.

Recenzovaný článek

Využití modelování a simulace v procesu optimalizace výstavby Ozbrojených sil České republiky

The use of Modeling and Simulation in the Development Process Optimization of the Armed Forces of the Czech Republic

Jan Mazal, Jan Zezula, Josef Procházka, Dalibor Procházka

Abstrakt: Článek předkládá výsledky výzkumu, jehož smyslem je posílit účinnost strategického rozhodování. Předkládán je dvanáctibodový rámec efektivnějšího využití teoretické, technologické a aplikační základny pro řešení problému optimalizace výstavby schopností ozbrojených sil. Implementovány jsou pokročilé přístupy a nástroje z oblasti modelování, simulace a operačního výzkumu.

Abstract: The article contributes to a more efficient use of the theoretical, technological and application base, especially to the improvement of decision-making processes at the strategic level. It offers a methodological framework for solving the armed forces capability optimization problem by implementing modeling, simulation and operations research tools and theories.

Klíčová slova: modelování a simulace; operační výzkum; vojenské schopnosti; výstavba ozbrojených sil.

Key words: Modelling and Simulation; Operational Research; Military Capabilities; Armed Forces Development.

ÚVOD

Rychle se rozvíjející vědeckotechnické poznání otevírá nové dimenze možností a úrovně kvality procesů, které byly v minulosti nemyslitelné. S daným fenoménem souvisí i rostoucí nároky na řídicí personál a stále vzrůstající tlak na implementaci pokročilých metod a nástrojů na podporu rozhodování.¹ Bez využívání moderních přístupů v oblasti plánování a řízení si nelze udržet konkurenceschopnost. Tato výzva se dotýká jak podnikatelské sféry, tak i řízení ve veřejné správě a výzkumu. Řízení a plánování výstavby ozbrojených sil (OS) je zatíženo velkou mírou nejistoty vyplývající především z nejistoty spojené s prognózou budoucího vývoje a způsobu vedení ozbrojených konfliktů². I za těchto okolností je nezbytné přijímat strategická rozhodnutí o výstavbě OS. V rozhodování o budoucí podobě OS sehrává velkou roli intuice a zkušenosti velitelů, strategických plánovačů a samozřejmě i politiků.

Současné možnosti vědy, pokročilé nástroje modelování a simulace a výsledky operačního výzkumu však nabízejí zcela odlišné přístupy k rozhodování s cílem razantního navýšení efektivity rozhodovacího procesu prostřednictvím hlubokého průzkumu datového modelu řešeného problému a aplikace optimalizačních metod k hledání finálního řešení. Této skutečnosti si je vědomo i velení Armády České republiky (AČR)³, které se snaží v tomto ohledu dosáhnout výrazného pokroku.

Zavádění a rozvoj moderních technologií (např. simulačních technologií, expertních multi-doménových systémů a inteligentních informačních systémů) je dán nárůstem dynamiky současného bezpečnostního prostředí a tím i požadavku na efektivní rozhodování s kritériem minimalizace času. Tento vývoj klade nové požadavky na inovaci dosavadních přístupů v komplexních rozhodovacích procesech na všech stupních velení a vede k nutnosti nasazení výkonných výpočetních systémů řešících optimalizační procesy na objemných souborech dat a v krátkých časových intervalech. Ve strategickém rozhodování členských států NATO lze pozorovat trendy změn přístupů již několik let a začínají se vážně diskutovat algoritmicky orientovaná řešení). Příkladem jsou v současnosti řešené výzkumné projekty na úrovni NATO/STO (Science and Technology Organization).⁴

¹ Pokročilé nástroje podpory rozhodování – jedná se o analytické a simulační počítačové aplikace umožňující složité výpočty a optimalizace komplexních prvků a struktur s přesností blíží se reálným podmínkám.

² Rybář, M.A. kol. Modelovanie a simulácia vo vojenstve. MO SR: Bratislava, 2000. ISBN 80-88842-34-4.

³ Z projevu náčelníka Generálního štábu AČR na velitelském shromáždění 20. listopadu 2019: „Pracujeme na největším přezbrojení v historii Armády České republiky! Naše priority ve stručnosti: projekty okamžitého dopadu, modernizace, nové schopnosti, systém velení a řízení, personál. Intenzivní práce nás čekají při zavádění nového systému velení a řízení. Válka se dnes nevede jenom zbraněmi. Směřujeme k zavedení a využívání pokročilých technologií při vedení bojové činnosti, při podpoře rozhodovacích procesů, při průzkumu a zpravodajském zabezpečení operací a zabezpečení informatizace a digitalizace AČR. Budoucnost válčení ovlivní především rozvoj automatizace a umělé inteligence. Neustále poroste význam informací, rychlost změn a šíře situací, na které budeme muset reagovat.“

⁴ Příklad některých nově připravovaných projektů v rámci STO NATO (2022): Defence Investment Portfolio Decision-Making; Military Impact of Quantum Technology; C-UAS Mission-Level Modelling & Simulation; Satellite Artificial Intelligence & Machine Learning; Quantum Algorithms for Data Fusion and Resources Management

V oblasti optimalizace výstavby OS je možné implementovat procesy modelování a simulace mnoha způsoby a možnosti uchopení daného problému nabývají více dimenzionálního charakteru. Autoři zvolili přístup, ve kterém se nezabývají současnými procesy výstavby vojenských schopností a jejich provázaností se závazky (a plánovacími procesy) v rámci NATO, ale orientují se na modelování fundamentálních procesů popisujících podstatu plánování rozvoje OS. Podstata spočívá v nalezení optimální „konfiguračně-investiční“ strategie OS v jednotlivých letech, kde cílem je maximalizace operační efektivity OS v rámci flexibility finančního rámce a disponibilního časového horizontu.

Autoři předkládají dvanáctibodový rámec algoritmizace intuitivního procesu rozhodování, který je postaven na v praxi probíhajících procesech strategického rozhodování v podmínkách resortu MO. Základní výzkumná otázka vychází z předpokladu, že s využitím počítačové podpory (modelování, simulace a optimalizace) je možné dosáhnout kvalitativně vyšší úrovně výsledného řešení související s objemem zkoumaných variant a dílčích výpočtů nutných k nalezení optimálního řešení. Celkově je ve vysokém stupni aproximace představen možný přístup k řešení, zahrnující zavedení výchozího matematického aparátu, struktur a vztahů, kvantifikace klíčových faktorů a specifikace kritérií kladených na řešení prostřednictvím matematicko-algoritmického přístupu při modelování zmíněného problému.

Problematika plánování výstavby a rozvoje ozbrojených sil⁵ má rozhodující vliv na obranyschopnost státu a na formování celkové podoby regionálního, potažmo globálního bezpečnostního prostředí⁶. Proces plánování rozvoje OS se potýká s množstvím úskalí, které lze charakterizovat následovně:

- v procesu plánování na strategické úrovni jsou využívány „zaběhnuté“ přístupy, které nevyužívají plně technologického potenciálu současnosti, a tedy naráží na pomyslné hranice, kde již nelze ani při zvýšeném úsilí dosahovat výsledku blízkému „teoretickému optimu“, tento fakt je způsoben tzv. „mělkým“ průzkumem stavového prostoru možných konfigurací OS a jejich efektivity v časové dimenzi;
- další z komplikací související s často diskutovaným řešením tématu orientovaného na „rozvoj vojenských schopností“ oproti exaktnějšímu „rozvoji OS“ je úroveň abstraktnosti vnímání termínu „schopnost“ a rozdíly v identifikaci hlavních oblastí schopností v různých armádách NATO⁷ a tím i difference v soustředěnosti na jejich rozvoj, neboť, vyjdeme-li z vymezení pojmu „schopnost“ dle rozkazu ministra

⁵ Koncepce výstavby profesionální Armády České republiky a mobilizace ozbrojených sil České republiky. Praha: Ministerstvo obrany, 2002. Koncepce výstavby Armády České republiky 2030. Praha: Ministerstvo obrany, 2019. Metodika střednědobých koncepcí. Usnesení vlády ČR č. 10 ze dne 3. 1. 2001. Metodická pomůcka: Tvorba koncepčních dokumentů resortu MO. 2018.

⁶ Bezpečnostní strategie České republiky. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, 2015. ISBN 978-80-7441-005-5. Dlouhodobý výhled pro obranu 2035. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – VHÚ, 2019. Obranná strategie České republiky. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – VHÚ, 2017. ISBN 978-80-7278-702-9.

⁷ Například ČR-DOTMLPFI, Kanada-PRICIE, případně Austrálie, není sice členem NATO, ale má vlastní pojetí rozlišení oblastí vojenských schopností, viz: Procházka J., Strategické přístupy k adaptaci ozbrojených sil – tvorba rozvojových strategií. Brno: Centrum bezpečnostních a vojensko-strategických studií, Univerzita obrany, 2018 (str. 106, 112).

obraný č. 66/2012 Věstníku⁸, je daný výraz definován jako „soubor nezbytných vlastností jednotlivce, organizačního celku, úkolového uskupení nebo charakteristik systému (např. zbraňového) k vytvoření požadovaného účinku (např. splnění bojového úkolu, dosažení cíle)“. Schopnosti mohou nabývat kvantitativních a kvalitativních atributů a lze je tzv. „hierarchizovat“ (rozčlenit na řády či úrovně a progresivně volit míru agregace). Tedy, daný popis je velmi obecný a dává široký prostor pro jeho interpretaci. A také, transformační funkce konfigurace OS na úroveň schopností není „symetrická“ a její inverzní podoba nemá atribut jednoznačnosti (tedy může existovat více konfigurací OS, které nabývají stejných úrovní schopností).

Z výše zmíněného vyplývá zvýšená potřeba dalšího rozpracování (řešení) dané problematiky a případně implementace inovačních nebo standardizačních přístupů pokrývajících danou oblast. Z hlediska potřeby efektivní realizace plánování schopností nebo sil je sice obecně přijímán fakt, že je nutné hledat racionalizační přístupy ve všech oblastech rezortu MO, nicméně v praxi se „optimalizační“ snahy potýkají s obecně známými problémy, jako například:

- vysoká složitost problému a neurčitost prostředí, kterého se řešení dotýká;
- nedostatečné povědomí pracovníků rezortu MO o potenciálu a možnostech pokročilých vědeckých přístupů a metod modelování, simulace a operačního výzkumu;
- vysoké administrativní zátěž zodpovědných pracovníků bránící studiu a rozpracování alternativních řešení;
- inklinace k zaběhnutým a ověřeným postupům;
- proces plánování schopností tvoří součást složitého procesně legislativního rámce, jehož úprava je sama o sobě obtížná;
- nedostatek specializovaných SW řešení přizpůsobených konkrétnímu problému;
- a další.

Dané faktory přispívají k vysoké míře konzervatismu používaných postupů a limitují implementaci pokročilých technik v oblasti výstavby OS a celkového rozvoje AČR. Obdobný problém byl identifikován i v rámci NATO, které se zabývá komplexní výstavbou sil 21. století (21st Century Force Development, SAS -164, 2020-2022).

1 METODIKA A PŘÍSTUPY K ŘEŠENÍ PROBLÉMU

Řešená problematika se ve svém fundamentálním důsledku dotýká širokého spektra oblastí, jako např. lineární algebry, teorie pravděpodobnosti, statistiky, náhodných procesů, operačního umění, algoritmicke, modelování a simulace, operačního výzkumu, lineárního, nelineárního a dynamického programování, teorie grafů, automatizace, umělé inteligence, softwarového inženýrství aj., kdy byly autory použity vědecké metody a přístupy, které se často prolínají a vzájemně doplňují, zejména se jedná o:

- Metody indukce a dedukce;
- Metody analýzy a syntézy;

⁸ RMO 66 - Plánování činnosti a rozvoje v rezortu Ministerstva obrany. Praha, 2012, s. 3.

- Metoda matematického modelování.

Zaměříme-li se na definici problému a vyjdeme z intuitivně sestavené soustavy kroků vedoucí k řešení úlohy (kopírující pragmatisko-logickou skladbu vyústění mentálního rozhodovacího procesu), tak ji lze charakterizovat jako hledání optimální konfigurace AČR v jednotlivých letech v kontextu schopnosti odolat (úspěšně čelit) budoucím hrozbám v korelaci s „optimálním“ investičním plánem, ohraničeným předpokládaným obranným rozpočtem. Vzhledem k historickým zkušenostem, a také některým indikátorům ve vývoji bezpečnostního prostředí, se ukazuje, že nelze s naprostou jistotou spoléhat na jakéhokoliv „spojence“, zejména pokud by ho jeho angažmá v daném kontextu výrazně poškodilo. Je tedy racionální se přiklonit k výstavbě AČR vyvážené a se schopností bránit území ČR proti technologicky srovnatelnému nepříteli. Tento předpoklad je důležitý k volbě rozsahu specializací jednotlivých elementárních stavebních jednotek (ESJ) ozbrojených sil.

Řešení zmíněného problému je náročné a lze jej rozdělit na strom samostatných komplexních podproblémů s různou mírou akceptovatelné aproximace. Lze také předpokládat, že na základě dílčích jednotlivých iterací finálního řešení bude identifikována celá další soustava doprovodných problémů, které se řešením otevrou. Zde je nutné si uvědomit, že fundamentální podstata a důležitost zmíněného přístupu je orientována na zjištění tzv. „operační“ konfigurace OS v čase, tedy jakými silami a prostředky by měly ozbrojené síly disponovat v oblasti bojové, bojové podpory a bojového zabezpečení v jednotlivých letech, umožňující efektivní plnění úkolů v budoucím bezpečnostním prostředí.

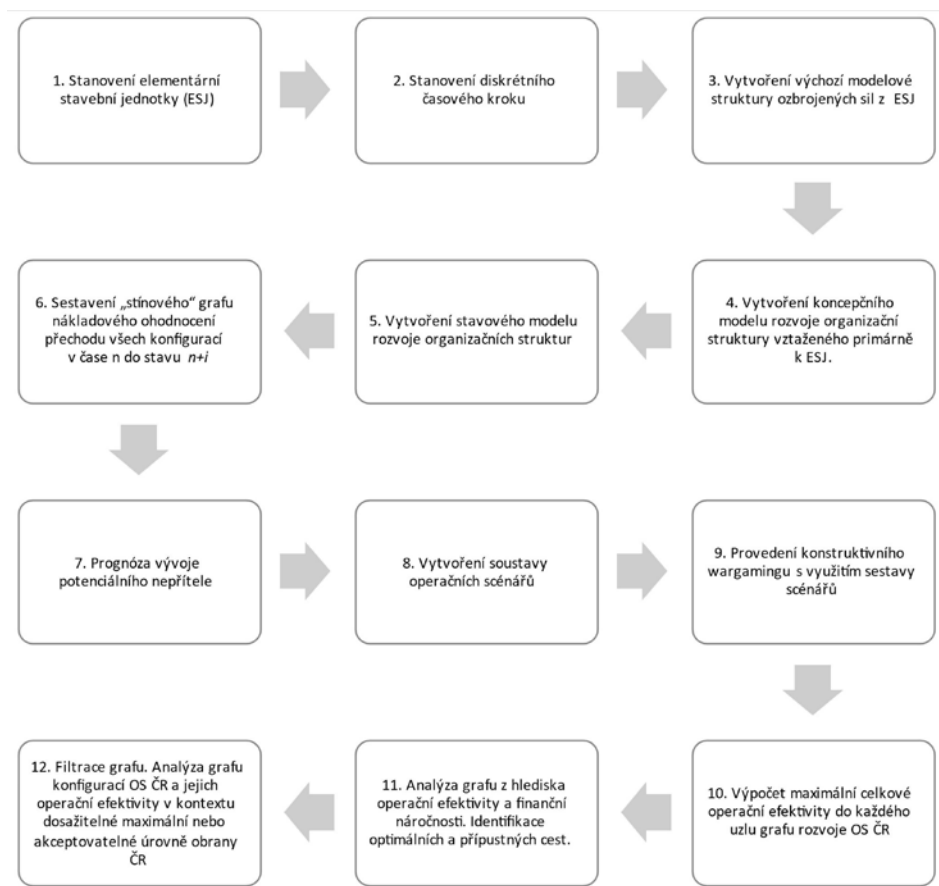
K řešení zmíněného problému lze přistoupit více způsoby. Jednou z pravděpodobně nejlepších možností je soustředěnost na rozvoj elementárních organizačních struktur OS (s využitím modelování a simulace), kde prostřednictvím konstrukce jejich stavového grafu (všech možných konfigurací) v čase (v jednotlivých letech) a s využitím „konstruktivního wargamingu“⁹ s potenciálním nepřítelem, bude výsledkem naplnění grafu rozvoje organizačních struktur koeficienty operační efektivity (OE)¹⁰, což umožní následně i výpočet nebo minimálně odhad finanční náročnosti jednotlivých variant.

V daném grafu lze následně hledat prostřednictvím metod operačního výzkumu (s využitím dynamického programování¹¹) optimální variantu rozvoje konfigurace organizačních struktur OS v souvislosti s předpokládanými hrozbami, a také výší plánovaného obranného rozpočtu. Základní architektura postupu řešení je znázorněna na následujícím schématu:

⁹ Konstruktivní wargaming je oblast problematiky počítačové simulace ozbrojeného konfliktu, která vychází z modelů bojujících stran, technické úrovně a početnosti jejich jednotek/entit, koncepčních nebo doktrinárních modelů boje, scénářů a operačním prostředí ve kterém se střet odehrává.

¹⁰ Operační efektivitou se rozumí úroveň schopnosti čelit zvolené hrozbě v daný čas na daném území, hrozbu v řešeném případě představují ozbrojené síly nepřítel v minimálně dvou variantách, a to optimistická a pesimistická.

¹¹ Rollo, Jan, Praktické příklady z operační analýzy. Praha: SNTL, 1973.

Obrázek č. 1: Základní blokové schéma navrhovaného řešení

Byly uvažovány i alternativní přístupy orientované na optimalizaci schopností jako takových, které, jak již bylo v úvodu zmíněno, se ale vyznačují vysokou mírou abstrakce a neurčitosti, což přináší nemalé problémy při definici a kvantifikaci problému. Pro podporu varianty orientované na modelování výstavby OS oproti přístupu k modelování rozvoje vojenských schopností hovoří zejména faktor komplikovanosti transformace úrovně vojenských schopností na konfiguraci struktur OS. Zatímco inverzní postup (transformace konfigurace OS na úroveň vojenských schopností) je mnohem jednodušší, zde lze analogicky vysledovat jistou podobnost z oblasti šifrování, kde je mnohem jednodušší zjistit, zdali zadané číslo je součinem dvou prvočísel, které jsou známy, nežli recipročně tato prvočísla nalézt.

Na problém modelování výstavby OS lze pohlížet jako na optimalizační úlohu s cílem maximalizovat „operační efektivitu ozbrojených sil“ v kontextu bezpečnostního prostředí a potenciálních hrozeb, respektující omezení vyplývající z plánovaného rozpočtu na obranu. V této souvislosti lze definovat následující: tzv. účelovou funkci operační

efektivity (OE) popisující vícekritériální kompromis priorit a omezení, kladených na řešení. Vzhledem ke snaze maximalizace celkové operační efektivity soustavy jednotlivých konfigurací AČR, je proto nutné účelovou funkci „maximalizovat“, s tím, že nákladovost v jednotlivých letech musí zůstat v rámci disponibilního zdrojového rámce pro daný rok:

$$\max \rightarrow \sum_{i=1}^n OE(DM_{KOSi}) \wedge FN(DM_{KOSi}) \leq ZDR_i \forall i \in \{1, n\}, \quad (1)$$

kde:

$OE()$ – funkce operační efektivity,

DM_{KOS} – Datový model jednotlivých konfigurací, neboli posloupnost konfigurací AČR v jednotlivých letech,

$FN()$ – Nákladová funkce konfigurace ozbrojených sil,

ZDR – disponibilní zdrojový rámec v odpovídajícím roce,

n – celkový počet let,

i – index.

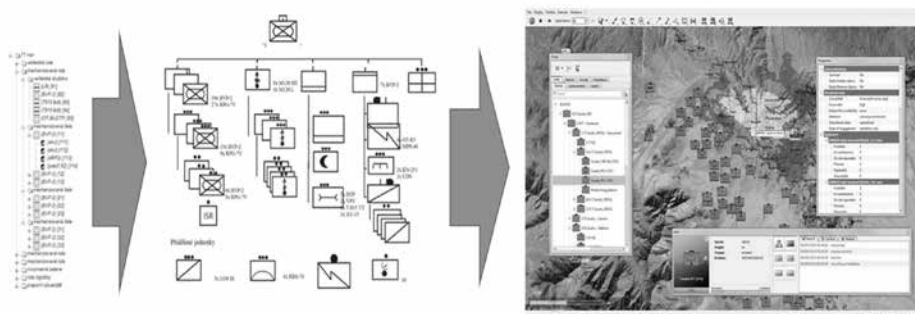
2 NÁVRH MOŽNÉHO ŘEŠENÍ

V kontextu deduktivních kroků kopírující intuitivní (mentální) přístup řešící zvolený problém, lze agregované kroky postupu optimalizace výstavby ozbrojených sil, prostřednictvím metod a přístupů z oblasti modelování a simulace, charakterizovat dvanácti na sebe navazujícími podproblémy (viz obrázek 1):

1. Stanovení elementární stavební jednotky (ESJ) modelové organizační struktury ozbrojených sil, kde iniciačně předpokládáme úroveň praporu/oddílu/letky, což vyjadřuje pragmaticko-logický kompromis úrovně rozlišení a objemu výpočetních operací při prohledávání a konstrukci stavového prostoru¹²).
2. Stanovení diskrétního časového kroku pro výstavbu nebo „upgrade“ elementární stavební jednotky, ve kterém je možné daný proces provést. Vzhledem k délce akvizičních procesů a celkově konzervativní míře rozvoje obranného sektoru, je pravděpodobné, že se v krátké době může změnit, lze iniciačně daný časový diskrétní krok stanovit například na jeden rok.
3. Vytvoření výchozí modelové struktury OS z ESJ a její „technicko-personální kalibrace“ vycházející z jejího aktuálního stavu. Jedná se o kvantifikaci koeficientů operační efektivity jednotlivých složek nebo systémů organizační struktury. Je nutné si uvědomit, že v daném případě je klíčový počet a technická vyspělost ESJ, nežli správné uspořádání v rámci hierarchické struktury velení a řízení, což může být například z pohledu operačních velitelů neobvyklé, nicméně je to nutné z důvodu zjednodušení procesu řešení. Modelový příklad přeměny organizační struktury na taktické entity v simulátoru ukazuje obrázek č. 2, kde je znázorněn proces transformace datového modelu entit, obsahující operačně-taktické parametry, na

¹² Při vyšším rozlišení může být zjištěno, že na plnění úkolu postačí 1.7 praporu namísto 2 praporů počítaných v nižším rozlišení, což nepředstavuje ve výsledku žádný zásadní problém.

organizační (hierarchickou) a komunikační infrastrukturu a následně jejich umístění do konkrétního simulačního prostředí (reprezentující datový model vybrané oblasti).

Obrázek č. 2: Příklad transformace datového modelu na organizační struktury a dále na základní taktické entity v simulátoru SWORD

4. Vytvoření koncepčního modelu rozvoje organizační struktury vztaženého primárně k ESJ. Tedy stanovení možných variant změny stavů organizační struktury (v kontextu jednotlivých ESJ), předpokládáme následující možnosti:

- stav ESJ nezměněn;
- stav ESJ navýšen (o inkrement - technologický nebo organizační);
- ESJ je zrušena;
- je vytvořena nová ESJ.

Následující tabulka č. 1. demonstruje výstavbu inkrementálně kvalitativní konfigurace ESJ pro každou časovou jednotku (DT). Vzhledem k tomu, že některé pokročilé technologie pro konstrukci některých ESJ budou vyvinuty v budoucnu, začínají některé ESJ v jiném čase než v DTO. Pro identifikaci konfigurací těchto vysoce technologických ESJ je možné s úspěchem využít procesy na bázi (v NATO dobře zavedených) DTAG/CDAG¹³.

Tabulka č. 1: Kvalitativní úrovně konfigurace ESJ v jednotlivých diskrétních časových krocích

Typ ESJ	Výchozí konfigurace DT0=0	Kvalitativní upgrade DT1=3	Kvalitativní upgrade DT2=6	.	.	.	.	Kvalitativní upgrade DT _n = DT _{n-1} +3
tpr	x	x	x	X	x	x	x	x
prbs		x	x	X	x	x	x	x
mpr	x	x	x	X	x	x	x	x
.	.	.	.	.	.	.	.	.
AUGVpr				X	x	x	x	x

¹³ DTAG – Disruptive Technology Assessment Game, Disruptive Technology Assessment Game (DTAG) Handbook v0.1, Allied Command Transformation, August 2016 CDAG – Concept Development Assessment Game, Concept Development Assessment Game (CDAG) Handbook v4.1, Allied Command Transformation, February 2014

5. Pro vytvoření stavového modelu rozvoje organizačních struktur dle koncepčního modelu, který obsahuje všechny možné konfigurace jednotlivých ESJ ve zvoleném čase, je proto zvolen přístup k diskretizaci jednotlivých kvalitativních úrovní vývoje variantních ESJ v rámci množiny přirozených čísel N . Omezen je také počet možných přechodů stavů organizační struktury mezi sousedními diskrétními stavy (časovými úseky). Jak se v praxi ukazuje, nelze výstavbu („upgrade“) ESJ nijak výrazně urychlit a jedná se o dlouhodobé procesy. Pro řešení problému konstrukce stavového grafu variant organizační struktury¹⁴ je zvolen následující postup, a to:

Model organizační struktury pracuje s elementárními jednotkami ESJ, které mohou v časových úsecích dosahovat následujících stavů:

- a) inkrementální - do navýšení kvalitativní úrovně ESJ jsou investovány prostředky a úsilí (kvalitativní úroveň je navýšena +1);
- b) stagnační – ESJ je udržována na stávající úrovni s provozním charakterem nákladů na její udržení (kvalitativní úroveň se nemění);
- c) destrukční – ESJ je zrušena;
- d) konstrukční – je vytvořena nová ESJ s korespondující kvalitativní úrovní v daném čase.

V rámci modelování daného problému se neuvažuje varianta skokové degradace ESJ. Tento přístup by pravděpodobně v praxi neměl valný smysl, neboť by se v podstatě jednalo o přezbrojení organizačního celku (ESJ) na kvalitativně nižší úroveň. V každém případě, jistě degradace ESJ je možné dosáhnout prostřednictvím její delší stagnace. V případě, že pokles prostředků na udržení dané ESJ je hlavním záměrem, tak je pro účely řešení vhodnější zrušení celé ESJ a ušetřené prostředky investovat do rozvoje ostatních ESJ nebo vytvoření zcela nové ESJ.

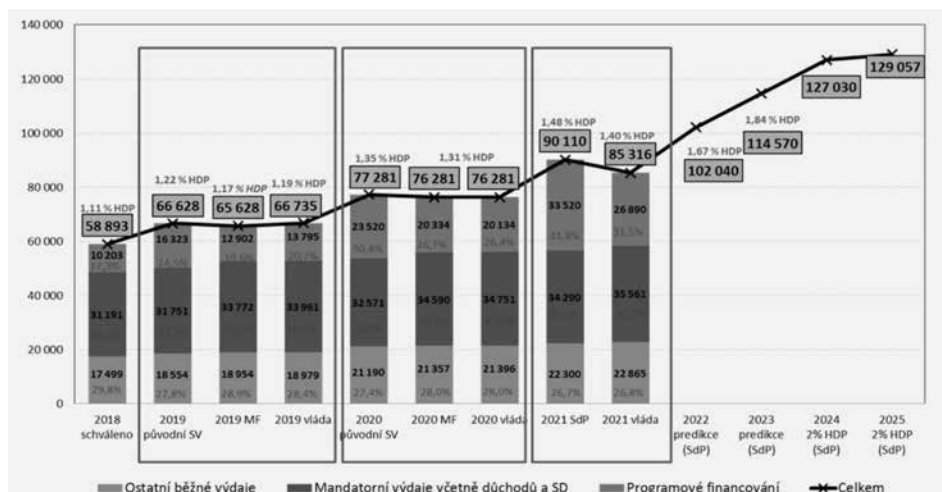
6. Sestavení „stínového“ grafu nákladového ohodnocení přechodu všech konfigurací v čase n do stavu $n+i$, kde i vyjadřuje diskrétní časový krok. Z důvodu možnosti výpočtu finanční náročnosti rozvojové strategie výstavby OS a zjištění, zdali ta či ona „strategie“¹⁵ je krytá v rámci plánovaného rozpočtu (nebo rozpočtového výhledu, viz obrázek č. 3), je nutné přechody mezi jednotlivými diskrétními časovými úseky (transformacemi ESJ) ohodnotit jejich finanční náročností. Zde je nutné podotknout, že je obtížné přesně kvantifikovat finanční investice reprezentující vztah mezi transformací jednotlivých ESJ na vyšší kvalitativní úrovně. Každá ESJ může nabývat specifik, které není možné paušalizovat. Případně nejsou v daný okamžik známy faktory nutné k přesnému výpočtu. V každém případě pro účely automatizace doplnění finanční náročnosti posunu v kvalitě každé ESJ do stavového grafu, lze danou částku minimálně kvalifikovaně odhadnout nebo statisticky vyhodnotit v závislosti na předchozích zkušenostech modernizace jednotlivých prvků, případně lze sestavit obecnější výpočetní algoritmus individuálně zohledňující i další okolnosti. Vzhledem k celkové složitosti reprezentativního výpočtu a jistě míře

¹⁴ Zde jen připomenutí, pro účely řešení se jedná primárně o plochu organizační strukturu s jednotlivými prapory bojových sil, sil bojové podpory a sil bojového zabezpečení

¹⁵ Strategii je v daném ohledu myšlena cesta ve stavovém grafu konfigurací ozbrojených sil

neurčitosti vývoje obranného rozpočtu, tak pro potřeby rychlého iniciačního řešení lze volit výchozí varianty a jejich aproximace, jako:

1. Investice pro zvýšení kvalitativní úrovně ESJ.
2. Investice pro udržení kvalitativní úrovně ESJ.
3. Investice vedoucí ke zrušení ESJ.
4. Investice pro vytvoření nové ESJ.

Obrázek č. 3: Rozpočtový výhled (zdroj: Ekonomický rámec obrany ČR, V. Holcner, přednáška KGŠ 9. 9. 2020, UO)

Pokročilejší algoritmus výpočtu potřebný ve fázi tzv. „odladění“ finálního řešení by měl počítat s mnoha variacemi podmínek a dynamikou vývoje, zejména s tím, že na investice jednotlivých kvalitativních transformací ESJ v různém čase, nemusí nutně být potřeba stejná částka, dále, navýšení kvalitativní úrovně ESJ velmi pravděpodobně povede k navýšení mandatorních výdajů k udržení dané úrovně v dalších letech a podobně.

Způsob komplexního odhadu nebo obecný výpočet nákladů na jednotlivé navýšení úrovní variantních ESJ v jednotlivých letech tvoří problém sám o sobě a jeho případné detailní rozpracování je možné posunout na poslední fázi analýzy perspektivních řešení výstavby ozbrojených sil.

Jako jeden z možných přístupů k výpočtu nákladů na transformace ESJ v jednotlivých letech může sloužit následující přístup, kde je nutné stanovit matici koeficientů v jednotlivých letech (*r-rok*, *i-index ESJ*):

- Finanční náklady na transformaci ESJ na vyšší úroveň kvality:
- Finanční náklady na udržení úrovně kvality dané ESJ:
- Finanční náklady na zrušení ESJ:
- Finanční náklady na vytvoření ESJ:

Sestavení 3D matice RV obsahující řádkové vektory definující transformační variantu konfigurace OS (dle koncepčního modelu, jednotlivé složky nabývají hodnot obvykle 1

nebo 0). Potom celkové náklady za daný rok tvoří sumu lineárních kombinací vektoru RV_{ri} a jednotlivých složek nákladů na transformace dle (2):

$$FN_r = \sum_{i=0}^n (RV_{ri0} * FTVKE_{ri} + RV_{ri1} * FUKKE_{ri} + RV_{ri2} * FZE_{ri} + RV_{ri3} * FVE_{ri}), \quad (2)$$

kde

FN_r – celkové náklady na investice za daný rok (za všechny ESJ),

RV_{ri} – vektory transformací pro každý rok a každou ESJ,

I – index jednotlivé ESJ,

R – index korespondující s jednotlivými lety.

Na základě výpočtu finanční náročnosti ohodnocení jednotlivých konfigurací organizačních struktur ve stavovém grafu je možné v dalších krocích vypočítat celkové náklady na všechny potenciálně perspektivní a další „investiční strategie“¹⁶, tedy ty, které jsou kryty předpokládaným rozpočtem, a těmi, které jím kryty nejsou. Zde je nutné si uvědomit fakt, že oblast perspektivních a dalších investičních strategií by měla být podrobena další analýze, neboť některé další strategie mohou vykazovat výrazně vyšší Cost/Benefit Ratio (CBR) oproti těm v perspektivní množině, a je proto vhodné jejich dopad důkladněji vyhodnotit. Neboť v některých případech prosazení mírně navýšeného obranného rozpočtu může mít expenciální vliv na operační efektivitu OS a tedy i na rovnováhu bezpečnostního prostředí.

7. Prognóza vývoje organizace (organizační struktury a prostředky) potenciálního nepřítele (pro zvýšení pravděpodobnosti odhadu skutečného vývoje) se obvykle zpracovává v několika variantách, mezi kterými mohou být stavy interpolovány. Tvorba modelu organizačních struktur předpokládaného nepřítele by měla vycházet z kvalifikované prognózy, případně extrapolace současného stavu sil a prostředků v jednotlivých letech (nebo periodách). Kde, s ohledem na vysokou úroveň neurčitosti jakýchkoli (zejména dlouhodobých) prognóz vývoje sociálně ekonomického a bezpečnostního prostředí, doporučuje se pracovat s minimálně optimistickou a pesimistickou variantou. Propracované modely obvykle pracují s pěti i více variantami vycházející z interpolace nebo variantní modifikace mezních odhadů (posílení variantních schopností, orientace na různé druhy vedení boje a podobně). Důvodem zpracování více variant konfigurace nepřítele je získání širšího souboru podkladů pro stanovení tzv. koeficientu stability řešení, což je číslo vyjadřující tzv. odolnost vůči „více spektrálním“ hrozbám. Komplexní popis tvorby modelu organizačních struktur potenciálního nepřítele přesahuje již rámec daného článku a nabývá spíše charakteru samostatného projektu, s tím, že této oblasti bude věnován širší prostor v rámci dalších publikačních výstupů jednotlivých autorů tohoto článku. Tvorba organizačních struktur nepřítele je jistou rozšířenou analogií procesu tvorby konfigurace vlastních struktur a tvorby možných ESJ v jednotlivých letech, tedy stejně jako na vlastní straně předpokládáme vývoj a integraci nových typů jednotek a schopností, tak i nepřítel se v tomto směru bude vyvíjet obdobně, a to v mnoha případech s vyšší dynamikou. Stejně jak pro výstavbu konfigurace vlastních sil, tak

¹⁶ Investiční strategií je myšlena posloupnost výdajů na rozvoj vybraných konfigurací ozbrojených sil v čase.

i pro nepřítel se generuje databáze jednotek, neboli ESJ nepřítel s kvalitativním vývojem v čase. Pesimistická varianta vývoje nepřítel (z jeho pohledu) je charakteristická tím že se kvalitativní vývoj jednotek (ESJ) nepřítel posouvá v čase (tedy technologický vývoj se zpožďuje), jak je znázorněno v tabulce č. 2.

Tabulka č. 2: Prognóza technologického vývoje jednotlivých entit nepřítel – optimistická (zeleně) a pesimistická (červeně) varianta

Typ ESJ	Výchozí konfigurace DT ₀ =0	Kvalitativní upgrade DT ₁ =3	Kvalitativní upgrade DT ₂ =6	Kvalitativní upgrade DT ₃ =9	.	.	Kvalitativní upgrade DT _n =DT _{n-1} +3
tpř.	O (tank současné generace G) X	O+1 (tank gen. G+1) X (tank současné gen.)	O+2 (tank generace G+2) X+1 (tank gen. G+1)	O+3 (tank gen. G+3) X+1 (tank generace G+1)	.	.	O+n ₁ X+m ₁
.	.	.	.	.	.	.	.
mpr.	O X	O+1 X	O+2 X	O+3 X+1	.	.	O+n ₁ X+m ₁
.	.	.	.	.	.	.	.
pr. RAS				O (pr. gen. RAS)	.	.	O+n _{op} X+m _{pes}

- Sestavení soustavy operačních scénářů (pro vlastní jednotky i nepřítel) a potenciálních prostorů jejich provedení (v případě OS ČR iniciačně předpokládáme hraniční pásma ČR se svými sousedy). Tvorba operačních scénářů a její automatizace je klíčová pro sestavení celkové architektury procesů konstruktivního „wargamingu“ a její následné realizace. Operační scénáře by měly reprezentovat předpokládané operační spektrum použití OS ČR a prostředků pro zabezpečení vojensko-strategických cílů obrany našeho teritoria. V dané souvislosti je nutné zmínit, že soustava operačních scénářů musí být konstruována účelově pro ověření operační efektivity variantní konfigurace OS ČR ve střetu s předpokládaným nepřítel. Tedy nejedná se primárně o hledání optimálních taktických variant, ale spíše o prověření úrovně schopnosti personálu a techniky působit proti jednotkám nepřítel. Operační scénář modeluje předpokládanou časoprostorovou strukturu předpokládaného konfliktu v intencích operačních dimenzí, pro účely dané aplikace postačí zjednodušení na LAND, AIR, CYBER, neboť doménu SEA nepředpokládáme využívat a využití domény SPACE je v začátcích. Počet operačních scénářů sice teoreticky není omezen, ale pro dosažení reálných výsledků v rozumném časovém horizontu je vhodné jejich počet omezit maximálně do deseti, ideálně na tři. Dalším krokem v rámci architektury procesů wargamingu je volba lokací pro jednotlivé scénáře, což může být teoreticky území celého státu nebo kontinentu, ale obvykle lze selektovat ty nejpravděpodobnější prostory¹⁷ (na základě vojensko-strategických cílů jednotlivých států)

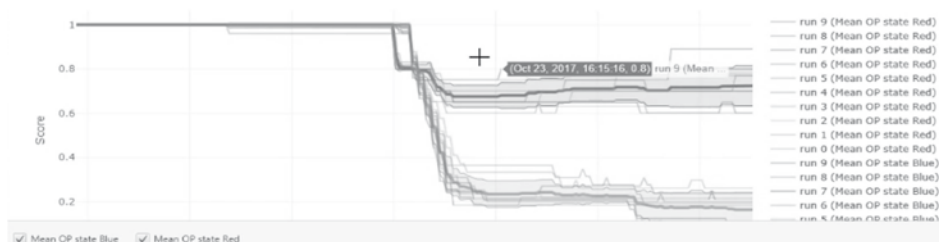
¹⁷ Při studii vojenské historie se velmi často můžeme setkat s případy upozorňující na některé úspěchy riskantních „operačních“ záměrů a překvapení protistrany nepřipravené na boj v nepravděpodobných lokalitách nebo způsobu boje nekopírující zavedenou konvenci. Tento moment překvapení obvykle vycházel ze „staticko-konzervativního“ chování protivníka a jeho podcenění oblasti ISR (Intelligence Surveillance and Reconnaissance), s tím, že na tento faktor se již v dnešní době globalizovaného zpravodajství (internet, satelity, radary s dalekým dosahem, a podobně), nelze příliš spolehnout, i když bezpochyby stále jisté možnosti klamání nepřítel existují a přesouvají se primárně do kybernetické operační domény.

a dosáhnout tak zásadní redukce objemu výpočtů a tím i zkrácení času řešení. Jako příklad lze uvést soustředěnost obranného úsilí členských států NATO na východní část Evropy, kde je předpoklad položení hlavního těžiště obrany na hranicích s potenciálním nepřítelem. V daném ohledu je nutné analyzovat zvláště prostory vhodné pro efektivní rozvinutí jeho vojensko-operačního potenciálu (prostory se budou lišit, disponuje-li nepřítel převahou tanků nebo naopak lehkých bojových jednotek apod.). Identifikace předpokládaných prostorů pro ozbrojený střet lze automatizovat na základě iniciačních kritérií použitelných v rámci scénáře pro typ a charakter dané operace prostřednictvím geografických analýz, případně lze soustavu prostorů doplnit empiricko-intuitivně. Obecnou (její automatizované zpracování vyžaduje další výzkum a vývoj), nicméně velmi propracovanou metodiku lze nalézt například v ATP 2-01.3/2019 (Intelligence Preparation of the Battlefield). Jako možný příklad přístupu k tomuto problému je možné nalézt v publikaci¹⁸.

9. Provedení konstruktivního wargamingu všech konfigurací OS ČR s předpokládaným nepřítelem (obě varianty – optimistická a i pesimistická) pro každý operační scénář a předpokládaný prostor ve statisticky reprezentativním počtu (ideálně stokrát nebo více pro každý operační scénář). Vyhodnocení a kvantifikace „operační efektivity“ (OE) každé konfigurace sil a dosazení daného koeficientu ($1/OE$) do matematického grafu rozvoje sil. Konstruktivní wargaming je prozatím jedinou možnou a pragmaticky akceptovatelnou hlavní komponentou procesu hodnocení velkého počtu „operačně-taktických“ variant činnosti (Course of Actions - COAs), a to jak vlastních jednotek, tak i jednotek nepřítele. Pro výpočet v rozsahu a hloubce, který je v rámci řešení zamýšlen není v lidských silách (a to na úrovni pracovní skupiny čítající stovky analytiků) daný objem informací a procesů zpracovat, je tedy nutné generování vstupů pro konstruktivní wargaming vysoce automatizovat. Jedná se zejména o výchozí organizační konfigurace a rozmístění vojsk (vlastních i nepřítele), včetně aproximace a modelování operačních záměrů obou stran (dle vybraných scénářů). Pro statisticky reprezentativní vzorek dat („virtuálních experimentů“) nutný k relevantnímu posouzení je nutné každou simulovanou variantu opakovat s mírně upravenými výchozími podmínkami (mírně posunuté hranice lokace, jiné rozmístění jednotek a podobně), pro navýšení tzv. „stability“ řešení je také důležitá volba správného operačně-taktického simulátoru, který musí implimentovat odpovídající míru stochastičnosti již v rámci simulace jako takové (dvě simulace s naprosto stejnými výchozími podmínkami v operační dimenzi/prostředí nemívají stejný průběh, jako tomu může být u fyzikálních simulací). Podle statistického zpracování měření jiných jevů, je doporučováno opakovat simulaci operačního scénáře minimálně 100krát (nejlépe 1000krát a více) a to u všech variant zvažovaných konfigurací. Na základě průběhu velkého počtu simulací je možné provést jejich

¹⁸ Jan Mazal, Petr Stodola, Miroslav Mašlej, Marian Rybanský, *Integration of The Geographical and Operational Analyses*. Brno: Univerzita obrany, 2012. Mazal, J. Algoritmy vlivu geografických faktorů na optimální pohyb vojenských vozidel po komunikacích i v terénu (popis řešení SW). Studie k projektu obranného výzkumu „Meteor“. Brno: Univerzita obrany, 2010.

celkové vyhodnocení a tzv. kvantifikaci „operační efektivity“¹⁹ (OE) každé konfigurace sil a dosazení daného koeficientu do matematického grafu rozvoje sil²⁰. Na obrázku č. 4 je demonstrován průběh ztrát (v čase) vlastních jednotek a jednotek nepřítele v rámci série simulací jednoho scénáře s využitím operačně-taktického simulátoru MASA-SWORD:

Obrázek č. 4: Graf průběhu procentuálních ztrát vlastních jednotek (rozsa 0.6-0.8) a jednotek nepřítele (rozsa 0.1-0.4)

Výsledná analýza a stanovení koeficientu operační efektivity může probíhat variantně, například prostým statistickým výpočtem střední hodnoty (ze všech simulací) původního a konečného poměru ztrát vlastních sil a sil nepřítele viz (3,4):

$$OE_{v1} = \frac{CP_v}{PP_v}, \quad (3)$$

$$OE_{n1} = \frac{CP_n}{PP_n}, \quad (4)$$

kde

OE_{v1} – operační efektivita vlastních jednotek, varianta č.1,

OE_{n1} – operační efektivita nepřítele, varianta č.1,

CP_v – cílový počet vlastních jednotek,

CP_n – cílový počet jednotek nepřítele,

PP_v – počáteční počet vlastních jednotek,

PP_n – počáteční počet jednotek nepřítele.

¹⁹ Dle dostupných informací ze společnosti MASA, tak časté využití SW SWORD je pro analytické účely připravovaných akvizic, což je svým způsobem podobný případ popisovaný v této části (zkoumání operační efektivity variantních typů pořízované techniky v celém operačním spektru definovaných scénářů). Stejnému tématu se věnuje i pracovní skupina NATO – MSG-179 zmíněná v analytické části.

²⁰ V grafu rozvoje ozbrojených sil je následně hledána minimální cesta, proto je nutné dosadit například převrácené hodnoty OEx, v daném případě můžeme iniciačně volit OE-1.

Pokud je doplňkovým kritériem čas, tedy udržení sil po co nejdelší časový interval, lze koeficient OE počítat následovně (5,6):

$$OE_{v2} = \frac{\int_0^t Z_{vs}(x) dx}{PP_v t}, \quad (5)$$

$$OE_{n2} = \frac{\int_0^t Z_{sn}(x) dx}{PP_n t}, \quad (6)$$

kde

OE_{v2} – operační efektivita vlastních jednotek, varianta č.2,

OE_{n2} – operační efektivita nepřítelů, varianta č.2,

$Z_{vs}()$ – funkce ztrát vlastních sil v čase,

$Z_{sn}()$ – funkce ztrát sil nepřítelů v čase,

x – proměnná $\in \langle 0 | t \rangle$,

t – celkový čas simulace.

Vzhledem k tomu, že dané funkce nejsou obvykle k sobě komplementární, tedy nedochází k dodržení následující podmínky (7):

$$\left| \int_0^t Z_{vs}(t) dt \right| + \left| \int_0^t Z_{sn}(t) dt \right| = 1, \quad (7)$$

je vhodné dále uvažovat integrál poměru obou operačních efektivit (vlastní/nepřítel), viz definice (8):

$$OE_p = \int_0^t \frac{Z_{vs}(x)}{PP_v t} \frac{PP_n t}{t Z_{sn}(x)} dx, \quad (8)$$

kde

OE_p – poměr operačních efektivit $\frac{\text{vlastních jednotek}}{\text{jednotek nepřítelů}}$

přičemž koeficient OE_p vykazuje úroveň vyrovnanosti operační efektivity vlastních sil a nepřítelů.

10. Výpočet maximální celkové operační efektivity do každého uzlu grafu rozvoje OS ČR (pro každou konfiguraci) prostřednictvím například algoritmu Critical Path Method (CPM), Dijkstra nebo A* pro hledání minimální cesty do každého uzlu neorientovaného matematického grafu. Postup při výpočtu první části řešení lze rozložit do dvou fází, fáze první hledá optimální řešení, tedy tzv. minimální cestu do každého uzlu grafu konfigurace organizačních struktur prostřednictvím minimálního součtu koeficientů operačních efektivit (prostřednictvím uložení hodnot $1/OE$ je v podstatě hledána maximální efektivita) a doprovodně se řeší také minimální finanční náročnost vývoje dané konfigurace. Fáze druhé předchází analýza výsledného grafu popsaná dále, kde samotná druhá fáze nalezne, prostřednictvím procesu „zpětného hledání“, konkrétní podobu optimální posloupnosti konfigurace OS ČR v čase. V principu se jedná o vícekritériální problém, jehož podstatou řešení je „fúze“ modifikované metody CPM s průnikem dalších řešení nebo omezení. Algoritmus CPM je relativně jednoduchý (založen na postupných minimálních/maximálních součtech v jednotlivých uzlech matematického grafu) a z něj vychází řada jeho modifikací,

jako například A*, který se velmi frekventovaně používá ve výpočtech optimálního manévru/cesty v mnoha technických a dalších disciplínách. Řešení, jak již bylo zmíněno, je realizováno metodou výpočtu kritické (v našem případě minimální²¹) cesty v orientovaném grafu, kde pro daný případ byl zvolen algoritmus pracující s výpočtem kritické cesty do všech uzlů grafu, tak aby bylo možné v jakémkoliv uzlu (korespondující s daným rokem) analyzovat i alternativní řešení blízka optimálnímu. Daný problém je charakteristický faktory operační efektivnosti, kterou je nutné v dlouhodobém horizontu maximalizovat a také finančními nároky na investice, které dle předpokládaného vývoje armádního rozpočtu nastavují omezující limity pro rozvoj OS ČR. V dané souvislosti lze předpokládat, že některé perspektivní cesty výstavby schopností mohou snadno narazit na finanční strop, nicméně jejich celková pragmatičnost (CBA = operační efektivita/finanční náklady) může být vyšší, nežli dílčí rozvojové strategie spadající do „ufinancovatelného“ intervalu. Dalším důležitým krokem je stanovení minimální finanční náročnosti cílové konfigurace OS ČR. Výpočet minimální finanční náročnosti každé, tedy i cílové konfigurace OS ČR je možné vypočítat, buď při „dopředné“ fázi výpočtu kritické cesty nebo v rámci druhé fáze „zpětného“ hledání minimální cesty pro každý uzel grafu nebo jen cílové uzly, které jsou předmětem analýzy. V případě výpočtu pro každý uzel grafu (možné realizovat v dopředné i zpětné fázi algoritmu, nevýhodou jsou jen mírně vyšší časové nároky na výpočet), může být následná analýza vedena do větší hloubky a výsledky lze podrobit dalším výpočtům například v oblasti poměru pragmatického výsledku a finanční náročnosti (Cost Benefit Analysis, CBA), což je vždy doporučováno, minimálně pro finální a tzv. odladěné²² modely rozvoje OS ČR.

11. Dle zpětného hledání minimální cesty pro každý uzel grafu neboli každou konfiguraci OS ČR, stanovení minimální (celkové) finanční náročnosti každé konfigurace. Konečná analýza grafu konfigurací OS ČR a jejich operační efektivity v kontextu dosažitelné maximální nebo akceptovatelné úrovně obrany ČR je jedním z klíčových kroků celého algoritmického rámce. Primárně se v rámci tohoto kroku jedná o zjištění, zdali akceptovatelná konfigurace v cílových letech je nebo není dosažitelná a jaký je trend efektivity optimálního vývoje OS ČR v jednotlivých letech (vyvážený, nevyvážený) a zdali tento trend nepředstavuje jiné riziko (například v prvopočátku soustředěnost na technologie, které svoji efektivitu prokáží až výrazně později a do té doby nebude obranný systém na odvrácení případné hrozby dostatečně připraven). Hledání optimálních strategií (může jich existovat více než jedna se stejnými součty operačních efektivit) rozvoje OS ČR je realizováno výběrem cílových konfigurací s nejvyššími hodnotami operační efektivity z těch variant, které stále spadají do oblasti kryté předpokládaným rozpočtem a algoritmem zpětného hledání jsou nalezeny možné posloupnosti konfigurací OS ČR v jednotlivých letech. V případě identifikace stavu, kdy se nepodaří prostřednictvím stanoveného finančního

²¹ Z tohoto důvodu hodnoty operační efektivity musí být převedeny na 1/OE.

²² Odladěným modelem je v daném případě myšlena konstrukce algoritmu (řešení) a jeho nastavení, která vykazuje vysokou pragmatickou úroveň a korespondenci s reálným prostředím.

limitu na rozvoj OS ČR dosáhnout stavu, kdy by OS ČR byly schopny efektivně čelit hrozbám, je možné postupovat inverzním způsobem, a to nalézt nejnižší úroveň potřebných výdajů na obranu, kde již úrovně operační efektivity konfigurací OS ČR dosahují akceptovatelných hodnot. Jako sekundární aspekt je analyzována tzv. „stabilita“ řešení, a to každé konfigurace OS ČR v rámci nalezené optimální posloupnosti. Analýza stability spočívá ve zpracování diferenciální charakteristiky okolí každé konfigurace v grafu rozvoje OS ČR a (jednotlivé konfigurace jsou sloupkově seřazeny dle koeficientů operační efektivity) a posouzení trendu vývoje koeficientu operační efektivity, kde je vhodné, aby okolí každé konfigurace neobsahovalo velký počet výrazných rozdílů těchto koeficientů. Pokud tomu tak je, značí to nestabilní konfiguraci a je nutné dané variantě věnovat zvýšenou pozornost při následném hodnocení a podrobit ji dalším analýzám, případně ji zamítnout.

12. Filtrace výsledného grafu na dvě části konfigurací, jednu, kterou je možné v rámci předpokládaného výhledu obranného rozpočtu financovat a druhou, kterou není možno nákladově kryt z předpokládaného rozpočtu. Následuje konečná analýza grafu konfigurací OS ČR a jejich operační efektivity v kontextu dosažitelné maximální nebo akceptovatelné úrovně obrany ČR. Jedná se o zjištění, zdali akceptovatelná konfigurace v cílových letech je nebo není dosažitelná a jaký je trend efektivity optimálního vývoje OS ČR v jednotlivých letech (vyvážený, nevyvážený) a zdali tento trend nepředstavuje jiné riziko (například v prvopočátku soustředěnost na technologie, které svoji efektivitu prokáží až výrazně později a do té doby nebude obranný systém na odvrácení případné hrozby dostatečně připraven).

Algoritmický rámec ukazuje variantní míru exaktnosti a komplexnosti jednotlivých částí, a i přes to že systémová koncepce řešení sleduje čistě logické kroky teoreticky směřující k nalezení hledaného řešení, tak jeho praktická realizace bude skýtat mnohá úskalí. Primárně odvozená od parametrů realističnosti konstruktivního wargamingu, dále z prognózy vývoje bezpečnostního prostředí a zejména prognózy vývoje potenciálního nepřítele. Pro zmírnění negativních dopadů nepřesných odhadů a kumulace chyb jsou procesy virtuálního experimentování mnohokrát opakovány a jsou také voleny intervaly odhadů vývoje operačního prostředí, ve kterých se experimentování odehrává, čím výsledné řešení nabývá spíše charakteru stavového prostoru nebo množiny řešení nežli výběr jedné konkrétní varianty. V každém případě daný proces rapidně redukuje spektrum všech možných variant na ty potenciálně perspektivní, s tím, že danou množinu řešení je nutné dále analyzovat, což by mělo být předmětem dalšího výzkumu a také součástí řešení vybraných projektů obranného výzkumu (POV).

ZÁVĚR

Problematika podpory rozhodovacích procesů na všech stupních velení je v současnosti vysoce aktuální a dotýká se výrazného tlaku za navýšení efektivity v širokém spektru lidské činnosti. S prudkým rozvojem moderních technologií dále stoupá její význam,

odrážející se v reálném aplikačnickém potenciálu využití teoretického aparátu, který nebylo možné dříve v praxi zužitkovat.

Hlavním cílem tohoto článku bylo v kontextu rozvoje poznání, aplikace inovativních přístupů a využití potenciálu počítačové podpory v procesech strategického rozhodování navrhnout výchozí algoritmický rámec (přístup) pro řešení problému optimalizace výstavby OS ČR (implementující pokročilé přístupy a nástroje z oblasti zejména modelování, simulace a operačního výzkumu), který vytváří podmínky pro jeho následné rozpracování v rámci pokračujících projektů. V dané souvislosti byl navržen koncepční (dvanáctibodový) rámec jednotlivých kroků, z nichž většina představuje samostatný komplexní problém. Možné způsoby řešení byly v odpovídající úrovni aproximace popsány, s tím, že některé kroky lze případně modifikovat dle aktuální potřeby nebo zjištění. Z celkového hlediska řešení jsou klíčové procesy stanovení operační efektivity, tedy konstruktivního wargamingu, na jehož kvalitě závisí validita finálního výsledku.

Vzhledem k rozsahu problému a nutnosti realizace softwarového vývoje samostatné aplikace vyžadující prostředky v řádech milionů korun, je vhodné k naplnění dané potřeby využít nástroje programů obranného výzkumu a vývoje, jejichž prostřednictvím je možné na řešení daného problému pokračovat i v praktické rovině.

Zde lze jen zopakovat skutečnost, že v podstatě všechny hlavní SW komponenty a teoretické postupy jsou pro iniciační řešení problému optimalizace výstavby OS ČR k dispozici a zbývá je jen správně integrovat. Nicméně, i přes tento fakt se v celkovém pojetí jedná o velmi náročný úkol a jeho realizaci lze odhadovat na několik let intenzivního výzkumně-vývojového úsilí, což se ale vzhledem k potenciálu a pragmatickým aspektům řešení zcela jistě vyplatí investovat.

Autoři:

Plk. gšt. Doc. Ing. Jan Mazal, Ph.D., narozen 1976. *Graduoval na Vysoké vojenské škole pozemního vojska ve Vyškově (2001) a získal titul, Ph.D.) v oboru Teorie řízení obrany (2005) a titul docent v oboru Vojenského managementu (2013). Vykonával různé pedagogické a vědecké funkce v Armádě České republiky. Současně době je vedoucím Katedry vojenské robotiky na Univerzitě obrany v Brně. Jeho oborem je vojenská robotika, systémy C4ISR, modelování a simulace.*

Plk. gšt. Ing. Jan Zezula, Ph.D., narozen 1973. *Je absolventem Vojenské vysoké školy pozemního vojska ve Vyškově (1994) a doktorandského studia v oboru Vojenský management na Univerzitě obrany v Brně (2007). O roku 1994 do 2019 působil ve velitelských a řídicích štábních funkcích v útvech a svazcích mechanizovaného vojska AČR. Účastnil se ve velitelských funkcích čtyř zahraničních operací AČR na území Kosova a Afghánistánu. Ve své pedagogické činnosti se zaměřuje na oblast přípravy a použití ozbrojených sil v ozbrojeném konfliktu a vojenského leadershipu. Ve své vědecké práci se zabývá využitím moderních technologií pro přípravu a použití ozbrojených sil do budoucích operací. Je autorem řady odborných článků v domácích*

i zahraničních časopisech. V současné době působí jako vedoucí katedry vše-vojskové taktiky Univerzity obrany.

Doc. Ing. Josef Procházka, Ph.D., narozen 1966. V roce 1990 absolvoval Vojenskou akademii Antonína Zápotockého v Brně. Zastával základní a štábní vojenské funkce v oblasti logistiky. V letech 1999 a 2004 působil v zahraničních misích SFOR a EUFOR. V letech 2000 – 2007 působil na Ústavu strategických studií Univerzity obrany. Po odchodu do zálohy v roce 2007 se podílel na formulování obranné politiky a strategie ČR a působil na velitelství NATO v oblasti řízení obranných zdrojů. V současné době je ředitelem Centra bezpečnostních a vojenskostrategických studií Univerzity obrany. Přednáší a publikuje v oblasti obranné politiky, řízení obrany a obranného plánování, logistiky a vyzbrojování.

RNDr. Dalibor Procházka, CSc., narozen 1962. Je absolventem Fakulty Numerické matematiky a kybernetiky Lomonosovy Moskevské státní univerzity (1986). Působil v pedagogických funkcích na Vojenské akademii v Brně, byl náčelníkem Centra simulačních a trenažérových technologií a působil na sekci Obranné politiky a strategie Ministerstva obrany. V současnosti pracuje jako akademický pracovník Centra bezpečnostních a vojenskostrategických studií Univerzity obrany, kde se věnuje se problematice modelování a simulace pro podporu rozhodování.

Jak citovat: MAZAL, Jan, Jan ZEŽULA, Josef PROCHÁZKA a Dalibor PROCHÁZKA. Využití modelování na simulace v procesu optimalizace výstavby Ozbrojených sil České republiky. *Vojenské rozhledy*. 2022, 31 (4), 140-158. ISSN 1210-3292 (print), 2336-2995 (online). Available at: www.vojenskerozhledy.cz

Recenzovaný článek

Analýza využívání implementační pomůcky rozvojových projektů v AČR

Analysis of the use of the Implementation Tool of Development Projects in the Czech Armed Forces

Petr Křížek, Vladimír Vyklický, Aleš Tesař, Zdeněk Mikula

Abstrakt:

Článek popisuje důvody, které vedly ke zpracování implementační pomůcky rozvojových projektů¹ využívané v rezortu MO pro zjednodušení plánovacích procesů a zkušenosti, které s implementační pomůckou mají její uživatelé. Modernizace armády patří mezi základní stavební kameny potřebné k dosažení cílů stanovených bezpečnostními strategiemi státu.² K jejímu zabezpečení je nezbytné přistupovat komplexně a plnit mnoho na sobě navazujících činností, např. projektové řízení, řízení rizik a další. K zefektivnění procesů potřebných k přípravě a plánování rozvojových projektů byla v roce 2021 v AČR vydána metodika na vytváření implementačního plánu při pořízování nové vojenské techniky. Článek si klade za cíl představit výsledky analýzy zkušeností s jejím používáním v praxi.

Abstract:

The article describes the reasons that led to the development of the implementation tool for development projects used by the Czech Ministry of Defence to simplify the planning processes and the experience of its users with the tool. Modernization of the army is one of the basic building blocks needed to achieve the goals set by the state's security strategies. A comprehensive approach is necessary to perform many consecutive activities, such as project management, risk management, and others. To streamline the processes needed for the preparation and planning of development projects, the Czech Armed Forces issued a methodology to create an implementation plan for the acquisition of new military equipment in 2021. The purpose of this article is to present the results of the analysis of experience with its annual use in practice.

Klíčová slova: implementace; projekt; rozvoj schopnosti; zavedení; životní cyklus.

Key words: Capability Development; Implementation; Life Cycle; Project.

¹ MO. Metodika implementace rozvojových projektů v AČR. Č. j. . MO 502/2021-7777. In: Praha: Ministerstvo obrany ČR, 2021.

² Bezpečnostní strategie České republiky 2015 a Obranná strategie České republiky.

ÚVOD

Modernizace armády je jedním ze základních kamenů potřebných k dosažení cílů stanovených bezpečnostními strategiemi státu. K jejímu zabezpečení je nezbytné přistupovat komplexně a plnit mnoho na sobě navazujících činností, např. projektové řízení, řízení rizik a další. Zkušenosti z posledních let ukazují, že pokud při některé z činností dojde k pochybení, může být celý akviziční proces významně zpomalen³, což může mít vliv na obranyschopnost země a plnění aliančních závazků.

Kromě negativního vlivu na obranyschopnost má zpoždění u modernizačních projektů také dopad na efektivitu celého procesu. To je možné sledovat v posledních letech např. při nákupu nových pasivních systémů, kdy původně plánovaná cena i z důvodu toho, že došlo ke zpoždění nákupu, byla zvýšena o několik desítek procent.

Z důvodu těchto negativních jevů, ať se jedná o prodlevy při modernizacích nebo neúměrné navyšování cen při implementaci, došlo Velení AČR k závěru, že je nutné vytvořit metodický postup pro implementaci rozvojových projektů. Tento metodický postup měl za úkol sjednotit přípravu akvizičního procesu v rezortu MO a zároveň pomoci vyhnout se některým chybám z minulosti, které byly zapříčiněny mimo jiné nezkušeností odpovědných pracovníků.

AČR navíc v posledním období řešila nepříznivou situaci v oblasti zabezpečení životního cyklu pozemní vojenské techniky, která byla v rámci modernizačních projektů implementována do používání. Metodika, proto, kromě rozpracování obecných teoretických poznatků metodologie systémového přístupu a východisek vyzbrojování, měla také za úkol zefektivnit plánování životního cyklu.

Expertní úkol zpracování metodického postupu implementace rozvojových projektů byl zadán Centru bezpečnostních a vojenskostrategických studií (dále také CBVSS), který ve spolupráci se Sekcí rozvoje sil Ministerstva obrany (dále také SRS MO) zpracoval *Metodiku implementace rozvojových projektů*⁴ (dále také Metodika). Podrobněji je tvorba Metodiky popsána v článku *Modernizační Projekty: Implementační pomůcka rozvojových projektů AČR*.⁵

Cílem článku je představit výsledky expertního úkolu ověření jejího využívání v praxi.

³ Např.: projekt „Pořízení mobilního radiolokátoru typu MADR“, projekt „Pořízení letištních radiolokátorů“ nebo nákup nových bojových vozidel pěchoty.

⁴ MO. *Metodika implementace rozvojových projektů v AČR*. Praha: MO, 2021 (č. j. . MO 502/2021-7777).

⁵ KŘÍŽEK, Petr, Vladimír VYKLICKÝ, Aleš TESAŘ a Zdeněk MIKULA. *Modernizační Projekty - Implementační pomůcka rozvojových projektů*. Vojenské rozhledy. 2021, 30 (4), 184-193. ISSN 1210-3292 (print), 2336-2995 (on-line). Dostupné z: www.vojenskerozhledy.cz.

1 POJMOVÝ APARÁT

Kapitola obsahuje základní pojmový aparát potřebný k ujasnění terminologie použité v tomto článku, vycházející z Metodiky.

Rozvojový projekt - akvizice směřující k modernizaci stávajícího vojenského materiálu spojeného s udržení schopností nebo jejich rozvoji. Rozvojovým projektem je též akvizice nového vojenského materiálu v rámci generační obměny pro udržení, rozvoj, případně budování zcela nové operační schopnosti.⁶

Technologie - soubor technik, dovedností, metod a procesů, vytvářených s využitím vědeckých poznatků a užívaných při výrobě produktů nebo služeb a při dosahování dalších vytyčených cílů. Vojenskými technologiemi jsou míněny aplikace technologií při výrobě a provozu vojenského materiálu, které jsou použity ve spojitosti s potřebami obranných schopností státu.⁷

Vojenský materiál – vojenská výstroj, vojenská výzbroj, vojenská technika a určená technická zařízení používaná k plnění úkolů ozbrojených sil ČR. Určená technická zařízení podléhají státnímu odbornému dozoru.⁸

Vyzbrojování – komplex zásad, procesů a činností, jimiž je dosahována požadovaná úroveň vybavení ozbrojených sil zbraněmi, zbraňovými systémy, vojenskou technikou, vojenským materiálem, infrastrukturou a zajištění potřebných služeb tak, aby byly schopny plnit cíle stanovené politicko-vojenskými ambicemi.⁹

Zakázka – veřejná zakázka nebo veřejná zakázka v oblasti obrany nebo bezpečnosti.¹⁰

Zavádění vojenského materiálu – proces posouzení a ověření shody vlastností vojenského materiálu s požadavky Ministerstva obrany stanovenými ve smlouvě s jeho dodavatelem, a to formou dokumentů prokazujících shodu nebo formou zkoušek, kterými se prokazuje, že požadavky byly splněny.¹¹

Implementace rozvojového projektu – ucelený seznam možných oblastí, činností a opatření, které je vhodné neopomenout při přípravě projektu.

Životní cyklus vojenského materiálu (výrobku) – časový rozvoj předmětného vojenského materiálu od plánování jeho pořízení až do vyřazení. Životní cyklus vojenského

⁶ Termín vychází z Metodiky. V Metodice je akvizice chápána jako jedna z etap životního cyklu rozvojového projektu.

⁷ MO ČR. *Strategie vyzbrojování a podpory rozvoje obranného průmyslu ČR do roku 2030*. Praha, 2021.

⁸ Zákon č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách České republiky. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-219>.

⁹ MO. *Národní strategie vyzbrojování*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – Agentura vojenských informací a služeb, 2004. ISBN 80-7278-246-0.

¹⁰ § 14 a § 187 zákona č. 134/2016 Sb., o zadávání veřejných zakázek. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2016-134>.

¹¹ MO. NVMO č. 100/2015, *Zavádění vojenského materiálu do užívání v rezortu Ministerstva obrany*. Praha, 2015.

materiálu ve smyslu standardu NATO¹² se člení na etapy koncepční, vývojovou, pořizovací (produkční), užívání, zabezpečení a vyřazení.

2 POUŽITÁ METODOLOGIE A STANOVENÍ VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Při zpracování článku byla především využita syntéza znalostí spoluautorů Metodiky v oblasti zavádění nových rozvojových projektů, jako např. přezbrojení středním nákladním terénním automobilem, pořízení kolových bojových vozidel nebo nákup mobilních radiolokátorů typu MADR.

K získání aktuálních teoretických znalostí v oblasti vyzbrojování byla použita obsahová analýza odborné literatury. Analýzy bylo využito při zhodnocení aktuální situace v oblasti plánování rozvojových projektů a poznatků ze zahraničí.

K získání potřebných dat k provedení analýzy využívání Metodiky v praxi bylo použito dotazníkové šetření, v rámci kterého bylo osloveno 23 respondentů z úrovně Generálního štábu AČR. Na dotazníkové šetření odpovědělo devět respondentů. Přestože procento odpovídajících nebylo vysoké, je možné výsledky šetření brát v úvahu při úpravě Metodiky v následném období. Důvodem je vysoká erudice a expertní znalost problematiky většiny odpovídajících.

Pro dosažení cíle práce byla stanovena základní výzkumná otázka:

1. *Jaké jsou zkušenosti ve využívání Metodiky při plánování nových rozvojových projektů?*

Na podporu výzkumné otázky byla definována podpurná otázka: *Jaké nedostatky vyplývají ze současného používání Metodiky?*

3 VÝCHODISKA

Bližší podmínky zavádění vojenského materiálu, povinnosti a odpovědnost v minulosti řešila směrnice *Činnost orgánů a součástí ČSLA při výzkumu, vývoji, zahájení výroby vojenské techniky a při zavádění do výzbroje ČSLA*¹³, která byla zrušena v roce 2004 s ukončením platnosti předpisu *Vševojsk-17-2*¹⁴ a zavedením vojenského předpisu k hospodaření s majetkem v rezortu Ministerstva obrany.¹⁵ Tento předpis kromě popi-

¹² NATO. AAP-48, *NATO System Life Cycle Processes*. In: Brusel, 2013, Edition B, Version 1. Dostupné z: <https://docplayer.net/193940865-Nato-standard-aap-48-nato-system-life-cycle-processes.html>.

¹³ MO. (Všeob-sm-22) *Směrnice 02 pro činnost orgánů a součástí ČSLA při výzkumu, vývoji, zahájení výroby vojenské techniky a při jejím zavádění do výzbroje ČSLA*. Praha. (Zrušena v roce 2004).

¹⁴ MO. *Předpis Vševojsk-17-2, Hospodaření s materiálem a materiální působnost v AČR*, (hlava 6, kap. 1). Praha, 1982. (Zrušen v roce 2004).

¹⁵ MO. *Předpis Všeob-P-4: Hospodaření s majetkem v rezortu Ministerstva obrany*. In: Praha: MO, (hlava druhá, kap. 3. zrušeno v roce 2013).

su zavádění majetku do užívání, dále stanovoval, jaký majetek byl do užívání zaváděn a velmi obecně vymezoval povinnosti a odpovědnost jednotlivých orgánů rezortu MO. K provedení vojenského předpisu bylo vydáno odborné nařízení (dále také ON) k zavedení vojenského materiálu do užívání u organizačních celků Ministerstva obrany.¹⁶ V ON bylo popsáno, jaký majetek se zavádí do užívání a dále ON obsahovalo podrobný popis provedení vojenských zkoušek a následné zavedení do užívání, včetně stanovení odpovědnosti jednotlivých funkcionářů. Předpis *Hospodaření s materiálem a materiální působnost v AČR*¹⁷ ukládal rezortu MO pořizovaný vojenský materiál zavádět do užívání. Vojenský materiál byl zaváděn příslušným schvalujícím orgánem na základě typových vojenských technických a ekonomických rozborů (VTER). Součástí dokumentace bylo vydání technickoorganizačních opatření ke zvládnutí nové techniky u vojsk.

Při novelizaci uvedeného ON byly zavedeny pojmy podnikové zkoušky, následné podnikové zkoušky a pojem komerční produkt. Podstata novelizace spočívala ve zjednodušeném výčtu zaváděného materiálu a podrobněji popisovala obsah vojenských zkoušek. Povinnosti a odpovědnost jednotlivých funkcionářů se nezměnily.¹⁸

V roce 2011 došlo k zásadním změnám v organizaci zavádění vojenského materiálu do užívání v rezortu MO¹⁹, zejména ke zjednodušení ve výčtu vojenského materiálu, který podléhal zavedení do užívání a doplnění o zkoušky vojenského materiálu pořizovaného v rámci bezpečnostních investic NATO. Normativní výnos přesunul podstatným způsobem odpovědnost za rozvojové projekty z vedoucího projektového manažera na uživatele, případně manažera projektu ze Sekce plánování schopností MO (dále také SPS MO) na Sekci rozvoje druhů sil – operační sekci MO (dále také SRDS-OS MO).

Z důvodu organizačních změn uskutečněných na úrovni Generálního štábu AČR byl v roce 2015 vydán novelizovaný výnos²⁰ k zavádění vojenského materiálu do užívání v rezortu obrany. Působnost za plánování vojenských zkoušek byla převedena na nově vzniklou Sekci rozvoje a plánování schopností MO vzniklou ze sloučení Sekce plánování schopností MO (dále také SPS MO) a SRDS-OS MO. Po jejím rozdělení na SPS MO a na SRS MO byla odpovědnost následně převedena na SRS MO. Při této novelizaci byla některá odpovědnost převedena z uživatele na majetkového hospodáře a manažera projektu (viz Příloha 1)²¹. Normativní výnos podrobně popisuje průběh vojenských zkoušek, tzn. jejich obsah, úkol, obsah nařízení a obsah závěrečné zprávy.

¹⁶ MO. *Zavedení vojenského materiálu do užívání u organizačních celků Ministerstva obrany*. ON č. j. . 80149-4/2004-5888. Praha, 2004.

¹⁷ Ibid. Ref. 14.

¹⁸ MO. *Zavádění vojenského materiálu a komerčních produktů do užívání u organizačních celků MO*. Praha, 2008. (zrušeno 2011).

¹⁹ MO. NVMO č. 47/2011, *Zavádění vojenského materiálu do užívání v rezortu MO*. Praha, 2011.

²⁰ MO. NVMO 100/2015, *Zavádění vojenského materiálu do užívání v rezortu Ministerstva obrany*. Praha, 2015.

²¹ Náhled přílohy 1 „Porovnání odpovědnosti za zavádění vojenského materiálu do užívání v AČR“ je k dispozici ve webové verzi časopisu Vojenské rozhledy u tohoto článku.

4 AKTUÁLNÍ STAV ZAVÁDĚNÍ ROZVOJOVÝCH PROJEKTŮ

Vyzbrojování se řídí zákonem č. 134/2016 Sb., *zákon o zadávání veřejných zakázek*²², jehož stěžejním účelem je zabezpečit vytvoření konkurenčního prostředí a zabránit diskriminaci při zadávání veřejných zakázek. Zákon mimo jiné upravuje pravidla pro zadávání veřejných zakázek, včetně zvláštních postupů předcházejících jejich zadání.

Koncepční zarámování systémového rozvoje oblasti vyzbrojování je obsaženo ve *Strategii vyzbrojování a podpory rozvoje obranného průmyslu České republiky do roku 2030*²³, která stanovuje hlavní trendy, cíle, zásady a opatření zajišťující podporu ozbrojeným silám ČR. Strategie také definuje přístupy rezortu MO k vyzbrojování.

Rezort MO se v současné době při zavádění vojenského materiálu řídí normativním výnosem²⁴, který v roce 2018 prošel rozsáhlou novelizací. Podstata novelizace spočívala v upřesnění definovaných pojmů, ve výčtu vyžadovaných dokumentů nebo ve vymezení odpovědnosti za jednotlivé činnosti na základě provedených organizačních změn. Proces zavádění vojenského materiálu je popsán v normativním výnosu velice podrobně, včetně stanovené odpovědnosti jednotlivých funkcionářů rezortu MO. V některých případech byly popisy odpovědných funkcí jednotlivých funkcionářů převzaty z jiných normativních aktů. To zapříčinilo nejednotnou terminologii pro některé tabulkové funkce (např. manažer projektu, zadavatel), což může vést k nejednoznačnosti ve stanovení odpovědnosti.

Hlavním nedostatkem aktuálního normativního výnosu je nejednoznačnost v určení harmonogramu zpracování jednotlivých dílčích kroků, jako např. zařazení úkolů k vojenským zkouškám do *Ročního plánu rezortu*.²⁵ Pouze ze zkušenosti zavádění vojenského materiálu do užívání z předchozích let lze dovodit, že zařazení požadavku na provedení vojenských zkoušek do *Ročního plánu rezortu* se realizuje v souladu s termínem dodávky prvního kusu dle smlouvy. Obecně se předpokládá dodávka prvního kusu po 18 měsících, ale není to pravidlem (viz obr. 1). Odpovědnost za uveřejnění *Plánu vojenských zkoušek* a zavedení do *Ročního plánu rezortu* nese SRS MO. Povinnosti k vojenským zkouškám a následnému zavádění zde má také uživatel, na základě jehož požadavku se vojenský materiál pořizuje.²⁶ V prostředí AČR jsou tímto uživatelem ředitelé organizačních celků v podřízenosti NGŠ AČR (též označováni jako „manažeri cílů“) a náčelník Vojenské policie, kteří jsou odpovědní za celkovou organizaci provedení vojenských zkoušek.

²² Zákon č. 134/2016 Sb., *o zadávání veřejných zakázek*. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2016-134>. Praha, 2016.

²³ MO. *Strategie vyzbrojování a podpory rozvoje obranného průmyslu České republiky do roku 2030*. Praha, 2030.

²⁴ Ibid. Ref. 20.

²⁵ Ibid. Ref. 20.

²⁶ Ibid. Ref. 20. Odst. 3, čl. 2 a čl. 12.

4.1 Analýza aktuálního stavu

Při analýze rozsáhlých rozvojových projektů, mezi které patřilo přezbrojení pásových bojových vozidel, pořízení osobních terénních vozidel nebo pořízení radiolokátorů typu MADR, bylo zjištěno, že proces pořízení je realizován po dobu deseti a více let od doby uvedení v koncepčních dokumentech až po dodání posledního kusu techniky (viz Příloha 2)²⁷. Na druhé straně u některých rozvojových projektů bylo zjištěno, že doba zavedení techniky do užívání může být výrazně zkrácena, jako např. u automobilu osobního terénního²⁸, u kterého došlo ke zkrácení o několik let.

Obrázek 1 popisuje jednotlivé fáze rozvojového projektu s předpokládanou dobou trvání. Údaje vychází z komparace doby trvání jednotlivých fází u vybraných rozvojových projektů a z právního rámce, týkajícího se pořízení nových vojenských technologií. Z obrázku 1 lze konstatovat, že nejkritičtější fází celého procesu je období tvorby specifikace na pořízení vojenského materiálu (dále také VM), kdy jakákoliv chyba při zadání se může projevit nejen v rámci samotné fáze, ale i v rámci následujících fází. Výsledek analýzy byl následně zpracovateli pomůcky využit při vytváření seznamu potřebných úkonů k optimalizaci činností v této fázi.

- Specifikace na pořízení VM (požadavek na zkoušky a zavedení)	N – 3 a více let
- Smlouva o dodávce - uvedeny podmínky zkoušek a zavedení	N – 1 až 2 roky
- Plán činnosti rezortu MO	N – více než 12 měsíců
- Čtvrtletní upřesňování součinnosti	N – 1 rok
- Nařízení k provedení kontrolních zkoušek	N – 11 měsíců
- Provedení kontrolních zkoušek + závěrečná zpráva	N – 8 měsíců
- Nařízení k provedení vojskových zkoušek	N – 7 měsíců
- Provedení vojskových zkoušek + závěrečná zpráva	N – 6 měsíců
- Návrh na zavedení a jeho schválení	N – 1 měsíců
- Dodávka prvního kusu	N

Obrázek č. 1: Zjednodušený životní cyklus procesu zavedení vojenského materiálu

²⁷ Náhled přílohy 2 „Grafikon realizace zavádění vojenského materiálu v procesu realizace pořízení vojenského materiálu“ je k dispozici ve webové verzi časopisu Vojenské rozhledy u tohoto článku.

²⁸ Původní projekt pořízení osobních terénních vozidel byl téměř po 8 letech zastaven (období 2001–2009) a následně otevřen v roce 2014 s návrhem na pořízení v letech 2018–2020. K pořízení však dochází až v roce 2021.

4.2 Analýza obsahu vojskových zkoušek

Při posouzení obsahu vojskových zkoušek definovaných normativním výnosem²⁹ a z pohledu hodnocení funkčních oblastí DOTMLPFI (Doctrine, Organisation, Training, Materiel, Leadership and Education, Personnel, Facilities and Interoperability)³⁰, výsledky výzkumu ukazují, že ačkoliv funkční oblasti nejsou normativním výnosem definovány, jsou vojskovými zkouškami pokryty (viz tabulka 1).

Tabulka č. 1: Posouzení obsahu vojskových zkoušek podle funkčních oblastí

Zdroj: NVMO 100/2015

Obsah vojskových zkoušek	Funkční oblasti DOTMLPFI
a) seznámení se se závěry a doporučeními z předcházejících zkoušek;	
b) hodnocení úplnosti a platnosti předložených certifikačních dokumentů, dokumentů schvalujících technickou způsobilost a dokumentů o posouzení vojenského materiálu podle přílohy 2, pokud se kontrolní zkoušky nekonaly nebo nebyly v rámci kontrolních zkoušek všechny předloženy;	D, M
c) ověření vlastností zkoušeného vojenského materiálu z hlediska jeho technického a taktického použití v předpokládaném organizačním začlenění a v podmínkách blízkých skutečnému bojovému nasazení;	M
d) hodnocení, jak obsluha s předpokládanou kvalifikační úrovní zvládla zkoušený vojenský materiál a je-li rozsah plánovaných školení dostatečný;	T, M, L, P
e) hodnocení správnosti a vhodnosti použitých metod a profesní zdatnosti pracovníků (obsluh), kteří vykonávají provozní činnosti a manipulují se zkoušeným vojenským materiálem;	T, L, P
f) posouzení průvodní, provozní a výcvikové dokumentace, popř. výcvikových prostředků a pomůcek, katalogu náhradních dílů a katalogizačních údajů předložených ve lhůtách sjednaných ve smlouvě s dodavatelem;	D, M,
g) posouzení všech změn v systému výcviku, materiálního, technického, metrologického a opravárenského zabezpečení a potřeb úprav nebo vydání nových předpisů, které by zavedení zkoušeného vojenského materiálu vyvolalo;	O, T, L, I, D, F
h) posouzení dokumentace vojenského materiálu (produktu) a dalších zpráv, dokladů, stanovisek a osvědčení;	D
i) návrh předsedovi komise úpravy (změny) metodiky dílčích zkoušek v odůvodněných případech.	D, L

Následně byla při přípravě práce na zpracování Metodiky u vybraných rozvojových projektů analyzována délka období, kdy vojskové zkoušky probíhaly. Výsledky komparace jsou popsány v tabulce 2, která ukazuje, že délka období se liší dle složitosti zaváděné techniky. U vybraných rozvojových projektů bylo nejdelší období zjištěno u projektu přezbrojení AČR obrněnými kolovými vozidly (KBVP), které trvalo 12 týdnů. Naopak nejkratší období bylo zjištěno u projektu pořízení osobních terénních vozidel (AOT), které trvalo šest týdnů.

²⁹ Ibid. Ref. 20.

³⁰ MO. RMO č. 66/2012 *Věstník, Plánování činnosti a rozvoje v rezortu Ministerstva obrany*. Praha, 2012.

Tabulka č. 2: Doba trvání vojenských zkoušek u vybraných projektů

Etapa vojenských zkoušek	KBVP	AOT
Přípravné období	3 týdny	2 týdny
Prováděcí období	5 týdnů	3 týdny
Vyhodnocovací období	4 týdny	1 týden
Celkem	12 týdnů	6 týdnů

Přesný rozsah a množství provedení zkoušek by mělo pokrýt kontrolu všech oblastí definovaných v takticko-technických požadavcích, které jsou součástí smluvního vztahu. Výsledkem vojenských zkoušek by mělo být tvrzení, že všechny stanovené parametry jsou ve shodě, a tudíž odpovídají potřebám AČR.

Dílčí závěr:

Z analýzy vyplynulo, že právní rámec je pro rezort MO nastaven dostatečně. Pro úspěšnou realizaci rozvojových projektů je vytvořena v rezortu MO organizační struktura, disponující odpovídajícími pravomocemi nezbytnými pro úspěšnou spolupráci uvnitř i vně systému a pro dosažení požadovaných cílů. V oblasti personální bylo zjištěno, že největším problémem je častá obměna odborníků na úrovni Generálního štábu AČR a jejich nesystémová příprava pro plnění úkolů spojených s vyzbrojováním. Proto bylo Velením AČR rozhodnuto vytvořit nástroj, který by zejména nově příchozím vojenským odborníkům zjednodušil a zefektivnil jejich práci při plánování a zavádění vojenských projektů.

5 ANALÝZA ZKUŠENOSTÍ Z POUŽÍVÁNÍ METODIKY

Po roční době platnosti Metodiky byli vybraní experti z GŠ AČR, zabývající se rozvojem schopností, požádáni o poskytnutí zkušeností z jejího používání při přípravě nových rozvojových projektů. Ke sběru požadovaných informací byla využita forma dotazníkového šetření. V rámci tohoto šetření respondenti odpovídali na pět základních otázek. Ke třem oblastem Metodiky se mohli vyjádřit volnou formou.

V rámci dotazníkového šetření z 23 dotázaných odpovědělo devět respondentů. Výsledky dotazníkového šetření jsou uvedeny v tabulce 4.

Tabulka č. 4: Výsledky dotazníkového šetření

1	Využíváte ve své práci Metodiku implementace rozvojových projektů v AČR (dále jen Metodika)?	ano	6
		ne	3
2	Seznámil jste se již s Metodikou?	ano	7
		ne	2
3	Je pro Vás obsah Metodiky srozumitelný?	rozhodně ano	1
		spíše ano	5
		spíše ne	1
		rozhodně ne	1

4	Využil jste obsah Metodiky při přípravě nového rozvojového projektu?	rozhodně ano	3
		spíše ano	2
		spíše ne	1
		rozhodně ne	3
5	Využil jste obsah Metodiky při přípravě/tvorbě koncepčního dokumentu ve Vaší působnosti?	rozhodně ano	1
		spíše ano	0
		spíše ne	6
		rozhodně ne	2

Výsledky dotazníkového šetření ukazují, že většina respondentů se s vydanou Metodikou seznámila a využívá ji při přípravě nových rozvojových projektů. Respondenti dále považují Metodiku za srozumitelnou a využitelnou při jejich přípravě. Pouze jeden respondent využil Metodiku i při zpracovávání koncepčního dokumentu.

Druhou část dotazníku, týkající se podnětů ke zlepšení funkcionality Metodiky, využilo sedm dotázaných. K podnětu, ***Mohl/a byste krátce popsát, čím Vám Metodika nejvíce přispěla ve Vaší práci?***, většina respondentů vyjádřila spokojenost, která může být zobecněna vyjádřením jednoho z respondentů, že Metodika představuje sjednocení přístupu k rozvojovým projektům ve vazbě na jejich zavádění, usnadňuje implementaci nového materiálu do používání a při řádné přípravě snižuje nutnost improvizace.

K druhému podnětu, ***Mohl/a byste krátce popsát, co byste v Metodice změnil/a?***, se někteří respondenti kriticky vyjádřili ke složitosti softwarové aplikace pro tvorbu Generického implementačního plánu (dále také GIP) a doporučili využívání MS Project. Dalším doporučením je požadavek na zpracování problematiky životního cyklu a odhadování nákladů na životní cyklus do Metodiky.

K třetímu podnětu, ***Mohl/a byste krátce popsát, co byste do Metodiky doplnil?***, respondenti doporučili doplnění principů stanovování milníků projektu z důvodů ujednocení v rezortu MO, řízení rizik projektů a vytvoření sdíleného prostředí pro společnou práci členů IPT na projektové dokumentaci a Komplexním implementačním plánu (dále také KIP).

Dílčí závěr:

Z dotazníkového šetření vyplynulo, že je Metodika na úrovni GŠ využívána částečně. Přestože se dotazníkového šetření zúčastnilo pouze 39 % respondentů, lze šetření považovat za dostatečně reprezentativní k tomu, aby bylo možné definovat doporučení pro úpravu Metodiky v dalším období.

Zpracovatelé stanovili následující doporučení:

- Zpracování problematiky životního cyklu. Zcela zásadním opatřením je popis detailnějšího postupu k odhadování nákladů na životní cyklus.
- Zjednodušení softwarové podpory. K tomu, aby byla Metodika více atraktivní pro uživatele, je třeba zjednodušit softwarovou aplikaci pro tvorbu GIP.
- Vytvoření sdíleného prostředí. Posledním důležitým krokem ke zvýšení využitelnosti tohoto nástroje je vytvoření sdíleného prostředí pro společnou práci členů IPT.

ZÁVĚR

Cílem článku bylo prezentovat výsledky analýzy zkušeností s používáním Metodiky v praxi.

Na základě požadavku Velení AČR zahájila v roce 2019 expertní skupina na CBVSS práci na nástroji, který měl za úkol zobecnit implementační kroky při plánování rozvojových projektů. Tato potřeba vzešla ze zkušeností z předešlých let, kdy u některých rozvojových projektů docházelo ke zpoždění při zavádění z důvodu chybných kroků manažerů projektů zapříčiněnou mimo jiné velkou fluktuací pracovníků v této oblasti. Metodika byla zpracována tak, aby mohla být využívána k získání obecného povědomí o systému přípravy nových rozvojových projektů a jejich zpracování do plánovacích procesů. Dosahováním výsledků pomocí Metodiky je zajištěn trvalý přehled o aktuálním stavu přípravy a řešení rozvojových projektů dle aktuální právní úpravy.

Společně s CBVSS bylo na SRS MO v průběhu roku 2020 zahájeno zkušební používání pomůcky pro již rozběhlé anebo právě připravované rozvojové projekty. Na základě zkušeností ze zkušebního používání a připomínek byla pomůcka v prostředí MS Excel upravena tak, aby uživatelům zpříjemnila práci a umožnila výstupy překlopit do dalších vytvářených dokumentů bez nutnosti jejich ručního přepisování.

Z dotazníkového šetření provedeného u odborníků GŠ AČR vyplynulo, že pomůcka je využívána a uživatelé jsou s ní převážně spokojeni. K této spokojenosti jistě přispělo i to, že byla Metodika v letech 2020 a 2021 na SRS MO testována. Přes tuto obecnou spokojenost s Metodikou, respondenti vyjádřili i návrhy pro její zlepšení. Zjištěným hlavním nedostatkem Metodiky je absence integrovaného logistického zabezpečení, Metodika především neobsahuje postup, jak odhadovat náklady na životní cyklus. Také otázka sdíleného prostředí v rámci IPT by byla velkým přínosem. Možnost používání vhodnějšího nástroje pro tvorbu GIP by zvýšila atraktivitu využívání Metodiky. Tyto požadavky na zlepšení nyní stojí jak před experty na GŠ AČR, tak i před expertní skupinou CBVSS. Výzkumem v rámci provedeného dotazníkového šetření, autoři současně získali odpovědi na stanovené výzkumné otázky.

Závěrem lze konstatovat, že Metodika obsahuje ucelený seznam možných oblastí, činností a opatření, které je vhodné při přípravě rozvojových projektů neopomenout, ale nenahrazuje tvorbu zpracování jiných dokumentů nebo plánů stanovených jinými předpisy rezortu MO.

SEZNAM ZKRATEK

Zkratka	Termín
AČR	Armáda České republiky
AOT	Automobil osobní terénní
ČR	Česká republika
ČSLA	Československá lidová armáda
DOTMLPFI	Doctrine, Organisation, Training, Materiel, Leadership and Education, Personnel, Facilities, and Interoperability
GIP	Generický implementační plán
GŠ	Generální štáb

IPT	Integrovaný projektový tým
KBVP	Kolové bojové vozidlo pěchoty
KIP	Komplexní implementační plán
MADR	Mobilní radiolokátor protivzdušné obrany (Mobile Air Defence Radar)
MO	Ministerstvo obrany
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NGŠ AČR	Náčelník Generálního štábu Armády České republiky
NVMO	Normativní výnos ministra obrany
ON	Odborné nařízení
SPS MO	Sekce plánování schopností Ministerstva obrany
SRDS-OS MO	Sekce rozvoje druhů sil – operační sekce Ministerstva obrany
SRS MO	Sekce rozvoje sil Ministerstva obrany
VM	Vojenský materiál
VTER	Vojenský technický a ekonomický rozbor

Autoři:

Ing. Petr Křížek, Ph.D., narozen 1968. Je absolventem VA Brno (1995) a Univerzity obrany (2013). Působil v odborných funkcích logistiky AČR až po funkci náčelníka služby provozu AČR (2007-2011) a sloužil jako státní zaměstnanec ministerstva obrany v oblasti střednědobého plánování. Nyní pracuje jako akademický pracovník Centra bezpečnostních a vojenskostrategických studií UO Brno. Publikuje ve sbornících z konferencí v ČR a Rumunsku.

Plk. gšt. Ing. Vladimír Vyklický, narozen 1965, absolvent Vojenské Akademie Antonína Zápotockého (dnes UO) v Brně. Působil ve štábních funkcích GŠ a AČR a strukturách NATO. Byl gestorem řízení letového provozu a radio-technického vojska a účastnil se zpracování několika koncepčních strategických dokumentů, jako např. Bílá kniha o obraně nebo KVAČR 2030. V současné době pracuje jako starší vědecký pracovník Centra bezpečnostních a vojensko-strategických studií UO.

Plk. gšt. Mgr. Aleš Tesař, narozen 1976. Je absolventem Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v oboru právo a právní věda (2003). Působil ve vedoucích funkcích v Právní službě Armády České republiky. Od června 2019 pracuje na Oddělení strategického řízení obrany Centra bezpečnostních a vojenskostrategických studií Univerzity obrany v Brně. Zabývá se především právními aspekty obrany státu, práva ozbrojeného konfliktu a problematikou leadershipu.

Plk. gšt. Ing. Zdeněk Mikula, MSS, narozen 1972. Vystudoval bakalářské (1995) a magisterské (2000) studium na Vysoké vojenské škole pozemního vojska ve Vyškově a Vysokou válečnou školu pozemních sil Spojených států amerických (2018) s titulem Magistr strategických studií. Vojenskou službu zahájil v roce 1995 a zastával velitelské a štábní pozice u 1. dělostřelecké brigády, 4. brigády rychlého nasazení, 7. mechanizované brigády a generálního štábu AČR. V současné době je velitelem 7. mechanizované brigády.

Jak citovat: KŘÍŽEK, Petr, Vladimír VYKLICKÝ, Aleš TESAŘ a Zdeněk MIKULA. Analýza využívání implementační pomůcky rozvojových projektů v AČR. *Vojenské rozhledy*. 2022, 31 (4), 159-171. ISSN 1210-3292 (print), 2336-2995 (on-line). Available at: www.vojenskerozhledy.cz.

Recenzovaný článek

Obrana státu a ochrana životního prostředí: O přístupu Armády České republiky k vývoji environmentální legislativy v národním, evropském a aliančním kontextu

National Defense and Environmental Protection: On the Czech Armed Forces' Approach to the Development of Environmental Legislation in the Czech, EU and NATO Context

Natálie Hanáková, Pavel Mañas, Ota Rolenic, Tibor Palasiewicz

Abstrakt: Článek předkládá přehled vývoje přístupu Armády České republiky (AČR) k ochraně životního prostředí v kontextu environmentální legislativy od roku 1989 do současnosti. S využitím metod analýzy, syntézy a komparace české, evropské a alianční environmentální legislativy vytváří dosud nepublikovaný přehled v oblasti ochrany životního prostředí a jejího zpracování do vnitřních předpisů a právních aktů Československé lidové armády, Československé armády a AČR. Článek přináší soubor výstupů graficky zobrazujících aktivitu v environmentální oblasti s vnitřními souvislostmi mezi civilní legislativou, požadavky EU a NATO v chronologickém sledu. Práce přichází k závěru, že rok 2000 představuje milník, od něhož je přístup k ochraně životního prostředí pozorován jako stagnační.

Abstract: The aim of this study was to create an overview of the Czech Armed Forces' development in approach to environmental protection from 1989 to 2022. Using the methods of analysis, synthesis and comparison of the Czech, EU's and NATO's environmental legislation, we created a comprehensive and previously unpublished overview of environmental protection within the Czech Armed Forces. Found outputs were set into illustrations depicting the activities in the environmental field with internal links between civil legislation, EU's requirements, and NATO's policy in chronological order. We conclude that the year 2000 represents a key milestone from which the approach to environmental protection have stagnated.

Klíčová slova: ochrana životního prostředí; legislativa; STANAG; trendy vývoje.

Key words: Environmental protection; Legislation; STANAG; Development Trend.

ÚVOD

Ochrana životního prostředí, koncept, který po více než padesáti letech nepřestává být v popředí společenského zájmu, v posledních letech nabývá na stále větším významu. Proměna společnosti spolu s používanými technologiemi mohou představovat příčiny aktuálnosti této problematiky. S pomocí současných metod jsou odhalovány dříve neviděné následky činností, nové technologie však zároveň mohou způsobovat poškození, jejichž důsledky objeví až následující generace. I přesto, že pokrok na poli vědy a techniky od poloviny 20. století postoupil o několik úrovní dopředu, současná věda neumožňuje vytvářet udržitelné životní prostředí mimo naši planetu a ochrana tohoto (prozatím) jediného prostředí pro život člověka se stává prioritou.

Důsledky činnosti průmyslových gigantů či havárií typu Seveso, Černobyl či Exxon Valdez nejsou jediné, které negativně ovlivnily životní prostředí. Historické příklady masivního použití defoliantů či munice s obsahem CBRN látek¹ zařazují do žebříčku znečišťovatelů také ozbrojené složky. Vystává však otázka, do jaké míry jsou environmentální důsledky ozbrojených konfliktů z hlediska času a postiženého území srovnatelné s důsledky činností jiných „civilních“ subjektů. Již v průběhu 70. let minulého století se pozornost veřejnosti zaměřila také na činnost armády, ačkoli po velkou část své existence byla jistým způsobem vyňata z povinnosti chránit životní prostředí. A právě toto zaměření je možné prakticky provést pouze díky správně nastavenému legislativnímu aparátu, který je zaveden do vojenských předpisů.

V červnu 2022 uplynulo přesně padesát let od podpisu Stockholmské deklarace, výsledku první světové konference o ochraně životního prostředí, která přiznala lidstvu právo na zdravé životní prostředí. Od roku 1972 se mnohé cíle řešení jednotlivých oblastí životního prostředí pozměnily. Ať už se jednalo o likvidaci starých ekologických zátěží, eliminaci emisí látek rozkládající ozonovou vrstvu či ochranu ohrožených druhů flóry a fauny, celkový koncept zůstává stejný. Právě legislativní vývoj v této oblasti představuje ústřední téma tohoto článku, jenž si klade za cíl popsat přístup Armády České republiky k problematice ochrany životního prostředí z legislativní perspektivy v kontextu politického vývoje od roku 1989 do současnosti. Ambicí článku je identifikovat současný stav plnění úkolů ochrany životního prostředí jako jednoho ze států Aliance na základě sondy do přístupu českého vojenského sektoru k environmentální problematice, která chronologicky postihuje formy zapracování klíčových oblastí environmentální legislativy z národního, evropského a aliančního rámce. Zhodnocení přístupu AČR k problematice životního prostředí je provedeno formou přehledového článku postihujícího historický vývoj. Použita byla metoda analýzy a syntézy civilní české a evropské legislativy a provedena byla komparace českých vojenských předpisů, normativních výnosů a rozkazů ministra obrany s mírou zapracování environmentální problematiky do jejich obsahu.

¹ Látky s obsahem chemických, biologických, radiologických a jaderných agens.

1 OCHRANA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ V OBEČNÉM POJETÍ

Není výjimkou, že v souvislosti s ochranou životního prostředí bývá často uváděn pojem ekologie či dokonce environmentalistika. I přesto, že směřování pozornosti na negativní důsledky antropogenní činnosti na životní prostředí je možné považovat za aktuální téma již od 70. let minulého století, používání patřičného pojmového aparátu obecně stále není jasně ukotveno. Nejenom, že v běžné mluvě koncept ochrany životního prostředí bývá zaměňován za pojem ekologie, určitá bazální neznalost se rovněž prakticky projevila také při pojmenování jedné z oficiálních složek Ministerstva obrany – ekologické služby.

Ekologie, na rozdíl od ochrany životního prostředí, představuje vědní obor, který se zabývá studiem vztahů mezi organismy navzájem a vztahů mezi organismy a jejich prostředím². Za ochranu životního prostředí je pak považována činnost, která směřuje k předcházení, omezování a nápravě znečištění či poškození všeho, co tvoří přirozené podmínky existence organismů včetně člověka³. Ekologie tak představuje vědní obor, jehož praktická aplikace se promítá do ochrany životního prostředí, jinými slovy je ekologie vědou o životním prostředí⁴. Třetí pojem, environmentalistika, na druhou stranu nepředstavuje ani vědní obor ani jeho praktickou aplikaci. Je vyvozena z tzv. environmentalismu – aktivistického hnutí, jehož stoupenci se snaží prosadit opatření, která podle jejich úsudku zabraňují devastaci životního prostředí⁵. Z daného hlediska tudíž není dogmatem, že by environmentalista měl disponovat vzděláním v oblasti přírodních věd.

V oblasti ochrany životního prostředí z historického pohledu jistou výjimku představovaly ozbrojené síly. Antropogenní hrozby druhu jiného, než ozbrojený konflikt však s postupem času začaly převracet priority a velení ozbrojených sil začalo řešit environmentální dopady vojenského výcviku a běžného chodu u útvarů. Po zkušenostech s poválečnými škodami není divu, že veřejné mínění 2. poloviny 20. století začalo obracet pozornost právě na činnost ozbrojených sil. Medializované masivní používání defoliantů během vietnamského konfliktu, které si vyžádalo nespočet lidských obětí, evokovalo, že právě vojenské aktivity patří mezi první příčky činností poškozujících životní prostředí. Navyšující se zájem veřejnosti začal v této souvislosti vyvíjet tlak na zavedení efektivního systému ochrany životního prostředí rovněž v českém prostředí v průběhu 80. let minulého století⁶. Porovnají-li se však důsledky vojenských aktivit s důsledky dopravního

2 ODUM, Eugene P. *Základy ekologie*. Praha: Academia, 1977.

3 ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí. *Sbírka zákonů*, 1992.

4 ODUM, Eugene P. *Základy ekologie*. Praha: Academia, 1977.

5 Difference between Ecology and Environmentalism. In: *DifferenceBetween.com* [online]. 2010, 2011 [cit. 2022-06-17]. Dostupné z: <https://www.differencebetween.com/difference-between-ecology-and-vs-environmentalism/>

6 KOMÁR, Aleš a Petr KOZEL. *Ekologická bezpečnost v ozbrojených silách: Skripta 1. díl*. Brno, Vojenská akademie v Brně, Fakulta velitelská a štábní, 1997.

průmyslu či energetiky v komplexním měřítku, aktivity ozbrojených sil představují pouze zlomek procenta celkových škod na životním prostředí⁷.

2 STRUČNÝ EXKURZ DO SITUACE PŘED ROKEM 1989

Potřeba chránit životní prostředí není záležitostí posledních několika desetiletí. Vliv člověka na přírodu a krajinu bylo zapotřebí regulovat již v průběhu 17. a 18. století, kdy byly vydávány lesní řády s platností pro jednotlivá panství⁸. První unifikující zákon o ochraně lesa – Rakouský lesní zákon č. 250/1852 byl vydán již v polovině 19. století a o několik let později byl vydán Rakouský vodoprávní zákon č. 93/1869 – první vodní zákon na českém území.

2.1 Intenzifikace zemědělství a represivní environmentální legislativa

V průběhu 20. století byl přístup k ochraně životního prostředí typický svou decentralizací v řízení a roztříštěností mezi různá právní odvětví. Státní správa ochrany přírody zřízená v roce 1918 nejprve spadala do působnosti Ministerstva školství a národní osvěty a později byla zařazena pod Ministerstvo kultury, kde zůstala až do roku 1989⁹. Postupně přijímaná legislativa nebyla unifikována, ale řazena do působnosti Ministerstva zemědělství, Ministerstva zdravotnictví či Ministerstva školství a Ministerstva kultury.

Předmětem kritiky často bývá československé hospodářství 2. poloviny 20. století¹⁰ ve smyslu neochoty řešit jeho ekologickou zátěž. Opomíná se ovšem, že rovněž vyspělé státy Západu se značnou měrou podílely na znečišťování životního prostředí. První projevy vážného znečištění a narušení ekologické rovnováhy začaly být v Československu pozorovatelné počátkem 60. let minulého století. Krušnohorské lesy začaly mizet a narůstalo znečištění vody¹¹ – a to i přes skutečnost, že v platnosti byl již zákon č. 11/1955 Sb., o vodním hospodářství, zákon č. 40/1956 Sb., o státní ochraně přírody a zákon č. 166/1960 Sb., o lesích a lesním hospodářství. Problémem těchto zákonů byl však jejich represivní přístup v podobě udělování sankcí místo uzákonění požadovaných limitů. Praktikování intenzivního zemědělství podporované masivním využíváním chemizace tak

⁷ tamtéž.

⁸ HORT, Libor a Tomáš VRŠKA. Historie vzniku lesních rezervací v ČR do roku 1945. *Ochrana přírody* [online]. 2008, (1) [cit. 2022-02-22]. Dostupné z: <https://www.casopis-ochranaprirody.cz/z-nasi-prirody/historie-vzniku-lesnich-rezervaci-v-cr-do-roku-1945/>.

⁹ STEJSKAL, V. Úvod do právní úpravy ochrany přírody a péče o biologickou rozmanitost. Praha: Linde, 2006. ISBN 80-7201-609-1.

¹⁰ MOLDAN, B. Životní prostředí České republiky. Vývoj a stav do konce roku 1989. Praha: Academia, 1990. ISBN 80-200-0292-8.

¹¹ tamtéž.

s sebou přineslo neblahé důsledky v podobě vyčerpávání půdních živin a zhoršování kvality zeminy včetně jejího zamoření pesticidy a hnojivy¹². Zhoršující se podmínky si vynutily další změnu v oblasti legislativy, která byla provedena v průběhu 70. let, a to novelizací prakticky všech dosavadních předpisů.

2.2 První „ekologické“ orgány

Potřeba zabývat se problematikou životního prostředí začala pronikat do vojenské sféry již v průběhu 70. let. Do nově vydávaných vojenských předpisů byla ochrana životního prostředí v relevantních pasážích zapracována. Z valné většiny se jednalo o předpisy z oblasti vojenské logistiky. První samostatné, tzv. ekologické orgány byly ustanoveny v roce 1987 a spadaly do působnosti vojenské ubytovací a stavební služby¹³. Téhož roku byla zavedena funkce hlavního ekologa resortu obrany¹⁴ a složky Československé lidové armády (dále jen ČSLA) začaly do své administrativy zapracovávat požadovaná opatření. Vzniklé ekologické orgány se zabývaly ochranou vod, půdy a ovzduší, údržbou pozemků a nakládáním s odpady¹⁵. Na vybraných správách resortu obrany a státních podnicích byli určeni pracovníci pro řešení otázek ochrany životního prostředí a rovněž byly zřízeny ekologické komise. Tito lidé však nedisponovali požadovaným technickým vzděláním, a jejich především administrativní činnost nebyla dostatečně koordinována¹⁶.

2.3 Výbor pro výzvy moderní společnosti a životní prostředí

Situace ve státech NATO byla do roku 1989 v jistém ohledu obdobná. Alianční standardy se zabývaly především ochranou techniky a výzbroje před nepříznivými okolními vlivy¹⁷ a problematiku životního prostředí explicitně dále nerozebíraly. Důležitým milníkem se na úrovni NATO stalo zřízení Výboru pro výzvy moderní společnosti (Committee in the Challenges of Modern Society, CCMS) v roce 1969, který se začal zabývat problematikou

12 PRŮCHA, V. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992: Období 1945–1992*. Brno: Doplněk, 2009. ISBN 978-80-7239-228-5.

13 KOMÁR, Aleš a Petr KOZEL. *Ekologická bezpečnost v ozbrojených silách: Skripta 1. díl*. Brno, Vojenská akademie v Brně, Fakulta velitelská a štábní, 1997.

14 ZEMANOVÁ, Zdena. *Ekologická služba resortu Ministerstva obrany* [online]. [cit. 2022-01-25]. Dostupné z: http://www.tkv.cz/pdf/brdy/B3c_45_48.pdf.

15 KOMÁR, Aleš a Petr KOZEL. *Ekologická bezpečnost v ozbrojených silách: Skripta 1. díl*. Brno, Vojenská akademie v Brně, Fakulta velitelská a štábní, 1997.

16 tamtéž.

17 KOZEL, Petr, Aleš KOMÁR a Miroslav CEMPÍREK. *Ochrana životního prostředí v armádách NATO: Skripta*. Vojenská akademie v Brně, Fakulta velitelská a štábní, Brno, 2002.

vzdušných emisí, nadměrným hlukem a nebezpečným odpadem¹⁸. Výbor následně v letech 1982 a 1984 uskutečnil semináře na téma odstraňování hluku vojenských letounů a ochrany flóry a fauny ve vojenských výcvikových prostorech. V návaznosti na výstupy těchto seminářů byly vytvořeny kurzy NATO SHAPE, byl vyvinut program environmentálních studií a konferencí spojených s obranou a při rumunském Ministerstvu obrany byl zřízen úřad ochrany životního prostředí¹⁹.

2.4 Shrnutí: Převaha administrativy nad reálnou činností

Období do roku 1989 bylo z hlediska přístupu k životnímu prostředí zajímavé zejména v české vojenské sféře. Ačkoli civilní environmentální legislativa nebyla zcela dobře zpracovaná, zájem ČSLA o zapracování „ekologie“ do vojenských předpisů a vytvoření ekologických orgánů v čele s hlavním ekologem byl nanejvýš pozoruhodný. Do jaké míry však tyto předpisy byly dodržovány a jakou reálnou roli vzniklé orgány zastávaly, je věcí druhou. Vývoj v tomto období graficky znázorňuje obrázek 1.

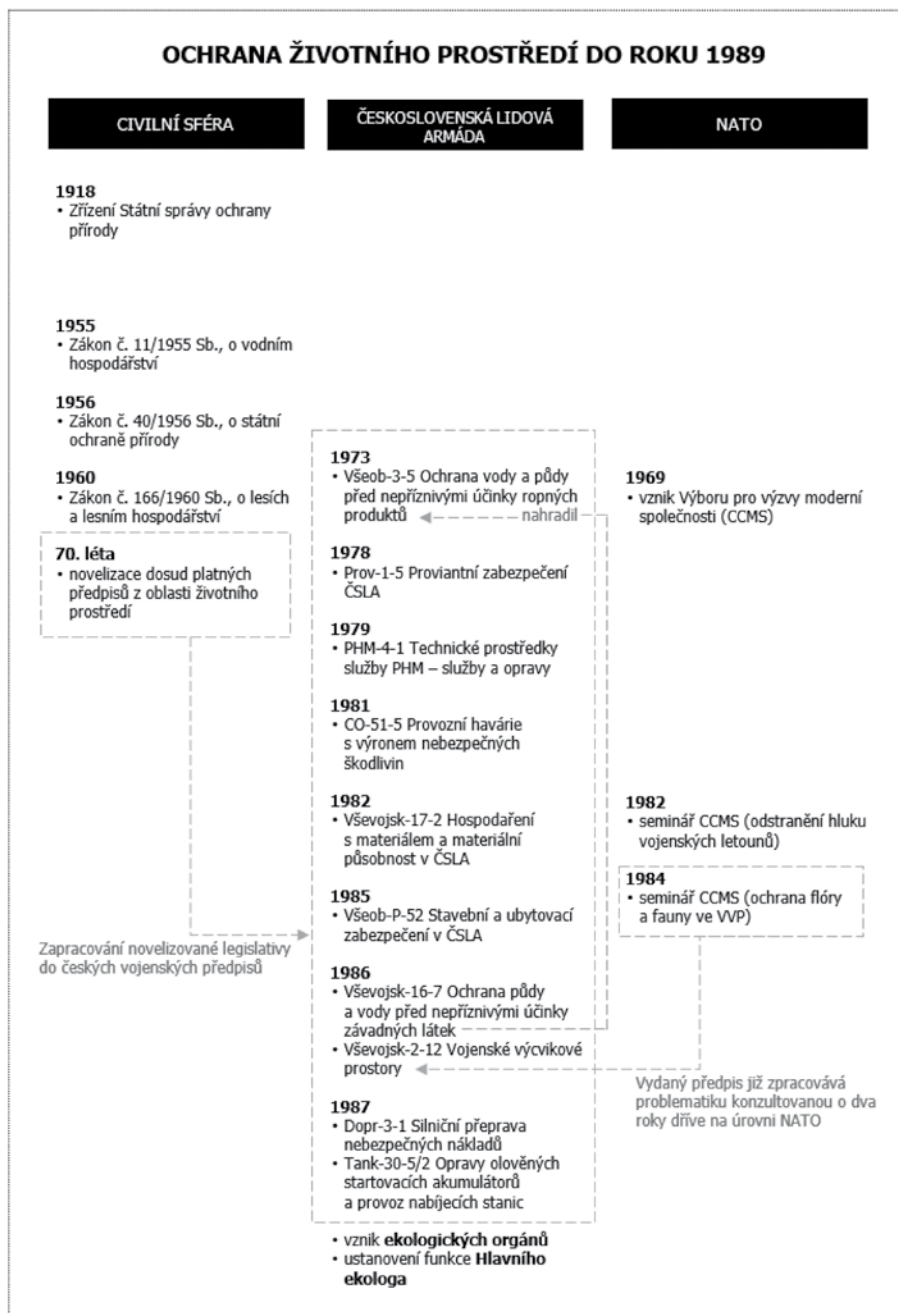
3 PRVNÍ VLNA LEGISLATIVY A VZNIK EKOLOGICKÉ SLUŽBY: 1989–1992

Zájem široké veřejnosti o problematiku životního prostředí přišel s koncem roku 1989. I přes diametrální politickou proměnu českého státu je zajímavé, že právě stav životního prostředí společnost považovala za nejnaléhavější problém, který bylo třeba řešit²⁰. Nové společenské uspořádání spolu s přidružením České republiky k NATO a Evropské unii (EU) s sebou přineslo nové výzvy a požadavky. Právě připojení k EU se stalo významným milníkem z hlediska nutnosti podpisu a ratifikace evropské environmentální legislativy.

¹⁸ Environment, climate change and security. In: *North Atlantic Treaty Organization* [online]. Brussels, Belgium: NATO, 2022, 2022 [cit. 2022-06-28]. Dostupné z: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_91048.htm.

¹⁹ KOZEL, Petr, Aleš KOMÁR a Miroslav CEMPÍREK. *Ochrana životního prostředí v armádách NATO: Skripta*. Vojenská akademie v Brně, Fakulta velitelská a štábní, Brno, 2002.

²⁰ MOLDAN, B. *Životní prostředí České republiky. Vývoj a stav do konce roku 1989*. Praha: Academia, 1990. ISBN 80-200-0292-8.

Obrázek č. 1: Vývoj legislativního přístupu k ochraně životního prostředí do roku 1989

3.1 Zřízení Ministerstva životního prostředí a unifikace environmentální legislativy

Schválení první environmentální politiky se stalo cílem do roku 1993. Dosaženo jej mělo být prostřednictvím tzv. „Duhového programu“, který se zaměřil na zastavení nepříznivého vývoje znečišťování a legislativní ošetření hlavních oblastí životního prostředí^{21,22}.

Již počátkem ledna roku 1990 došlo poprvé v historii ke sjednocení péče o životní prostředí zřízením samostatného Ministerstva životního prostředí (dále jen MŽP). Schválením nových ústavních zákonů^{23,24} došlo k zařazení ochrany životního prostředí do ústavního zákona č. 143/1968 Sb., o československé federaci. Československá federativní republika (dále jen ČSFR) rovněž přijala Ramsarskou úmluvu o mokřadech, jejíž nařízení se promítlo také do činnosti armády. Následujícího roku byl zřízen Státní fond životního prostředí České republiky²⁵ a ustanovena Česká inspekce životního prostředí²⁶ (dále jen ČIŽP). Téhož roku byly přijaty první zákony upravující nakládání s odpady^{27,28} a o rok později zákon o poplatcích za uložení odpadů²⁹. Cílem těchto zákonů bylo zejména zpřísnit činnost spojenou s pohybem odpadů a provozem nezabezpečených skládek³⁰. Rovněž byl přijat zákon o ochraně ovzduší před znečišťujícími látkami³¹ a zákon o státní správě ochrany ovzduší a poplatcích za jeho znečišťování³².

21 CENIA, česká informační agentura životního prostředí. Životní prostředí v České republice 1989–2004. Praha: DHV CR, 2005. ISBN 80-85087-56-1.

22 MOLDAN, Bedřich. *Duhový program: Program oživení životního prostředí České republiky*. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-85368-05-6.

23 ČESKÁ REPUBLIKA. Ústavní zákon č. 159/1990 Sb., kterým se mění ústavní zákon č. 143/1968 Sb. o československé federaci. *Sbírka zákonů*, 1990.

24 ČESKÁ REPUBLIKA. Ústavní zákon č. 556/1990 Sb., kterým se mění ústavní zákon č. 143/1968 Sb. o československé federaci. *Sbírka zákonů*, 1990.

25 ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon České národní rady č. 388/1991 Sb., o státním fondu životního prostředí České republiky. *Sbírka zákonů*, 1991.

26 ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 282/1991 Sb., o České inspekci životního prostředí. *Sbírka zákonů*, 1991.

27 ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 238/1991 Sb., o odpadech. *Sbírka zákonů*, 1991.

28 ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 311/1991 Sb., o státní správě v odpadovém hospodářství. *Sbírka zákonů*, 1991.

29 ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 62/1992 Sb., o poplatcích za uložení odpadů. *Sbírka zákonů*, 1992.

30 CENIA, česká informační agentura životního prostředí. Životní prostředí v České republice 1989–2004. Praha: DHV CR, 2005. ISBN 80-85087-56-1.

31 ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 309/1991 Sb., o ochraně ovzduší před znečišťujícími látkami. *Sbírka zákonů*, 1991.

32 ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 389/1991 Sb., o státní správě ochrany ovzduší a poplatcích za jeho znečišťování. *Sbírka zákonů*, 1991.

Rok 1992 se stal přelomovým díky přijetí zákona o životním prostředí³³. První zastřešující zákon se tak stal výsledkem dlouholetého vývoje na poli ochrany přírody³⁴ a proces unifikace problematiky životního prostředí byl vedle zřízení samostatného ministerstva tímto zákonem legislativně potvrzen. Téhož roku byl založen Český ekologický ústav, byl přijat zákon o posuzování vlivů na životní prostředí³⁵, zákon o ochraně zemědělského půdního fondu³⁶ a zákon o ochraně přírody a krajiny³⁷, do jehož znění byly transponovány evropské směrnice o stanovištích³⁸ a směrnice o ptácích³⁹, a to i přesto, že bývalé Československo v té době stále nebylo členem Evropské unie. Jmenované směrnice představovaly legislativu, na jejímž základě byla vytvořena soustava NATURA 2000.

3.2 Ochrana životního prostředí jako nedílná součást vojenských předpisů a plánů VVP

Ne zcela efektivní systém řízení „vojenské ekologie“ do roku 1989 bylo zapotřebí reorganizovat, čímž vznikly předpoklady pro vytvoření samostatného ekologického oddělení⁴⁰ a spolu s transformací Československé lidové armády byla v průběhu roku 1990 zřízena ekologická služba resortu Ministerstva národní obrany (dále jen MNO)⁴¹. S rozvojem této služby rovněž vznikly požadavky na vytvoření nové vojenské odbornosti ČVO 947, 948 a 949 – odborníka pro ochranu životního prostředí⁴².

Klíčové problémy zahrnovaly budování černých skládek, likvidaci komunálních odpadů, posuzování objektů z hlediska ekologických požadavků či hodnocení radonové zátěže a znečištění ropnými produkty⁴³. Mezi problematické oblasti patřily zejména nevhodně vyspádovaná a propustná stáčíště pohonných hmot a maziv, podzemní potrubní rozvody bez možnosti vnější vizuální kontroly či skladovací nádrže bez spolehlivé signalizace proti přeplnění či netěsnostem, používání zastíracích dýmů obsahujících organochlorové

33 ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí. *Sbírka zákonů*, 1992.

34 HORT, Libor a Tomáš VRŠKA. Historie vzniku lesních rezervací v ČR do roku 1945. *Ochrana přírody* [online]. 2008, **2008**(1) [cit. 2022-02-22]. Dostupné z: <https://www.casopis.ochranaprirody.cz/z-nasi-prirody/historie-vzniku-lesnich-rezervaci-v-cr-do-roku-1945/>

35 ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 244/1992 Sb., o posuzování vlivů na životní prostředí. *Sbírka zákonů*, 1992.

36 ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 334/1992 Sb., o ochraně zemědělského půdního fondu. *Sbírka zákonů*, 1992.

37 ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny. *Sbírka zákonů*, 1992.

38 EVROPSKÁ UNIE. Směrnice Rady č. 92/43/EHS, o ochraně přírodních stanovišť, volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin, 1992.

39 EVROPSKÁ UNIE. Směrnice Rady č. 79/409/EHS, o ochraně volně žijících ptáků, 1979.

40 KOMÁR, Aleš a Petr KOZEL. *Ekologická bezpečnost v ozbrojených silách: Skripta 1. díl*. Brno, Vojenská akademie v Brně, Fakulta velitelská a štábní, 1997.

41 HLÚBIK, Pavol. Životní prostředí v podmínkách Armády ČR. *Vojenské zdravotnické listy* [online]. 1998, **67**(5), 183–185 [cit. 2022-01-22]. Dostupné z: doi:355.1(437.1/.2):613.16.

42 ZEMANOVÁ, Zdena. *Ekologická služba resortu Ministerstva obrany* [online]. [cit. 2022-01-25]. Dostupné z: http://www.tkv.cz/pdf/brdy/B3c_45_48.pdf.

43 CEMPÍREK, Miroslav a kol. *Ekologie v armádě: Skripta*. Brno, 1992.

sloučeniny a nedostatečná vyškolenost obsluh, neboť až 33 % evidovaných havárií bylo způsobeno jejich nedbalostí a nepozorností⁴⁴.

V návaznosti na přijatý Vševojsk-2-12⁴⁵ z roku 1986 byly o čtyři roky později vydány „Zásady ochrany životního prostředí v zemědělství a lesní výrobě vojenských lesů a statků a pomocných zemědělských hospodářství vojenských útvarů“ a „Zásady ochrany životního prostředí ve vojenských újezdech“, čímž se ochrana životního prostředí stala pevnou součástí územních plánů VVP, ve kterých byl explicitně uveden způsob jejich využívání, úroveň zátěže životního prostředí a úroveň ekologické stability⁴⁶.

Roku 1992 byla vydána „Odborná směrnice náčelníka hlavního týlu k hospodaření s odpady materiálu týlových služeb“ a do předpisu Zákl-1⁴⁷ a Všeob-Ř-10⁴⁸ byla zapracována problematika životního prostředí, čímž bylo novelizováno znění již zastarávajícího předpisu Vševojsk-16-7 z roku 1986. Podle Zákl-1 jsou tak velitelé povinni zajistit ochranu životního prostředí, znát stav úseku ochrany životního prostředí u útvaru, dodržovat stanovená regulační opatření, spolupracovat s orgány ochrany přírody, odstraňovat zjištěné nedostatky a hodnotit rizika vojenských aktivit. Podle Všeob-Ř-10 pak za ochranu životního prostředí v resortu obrany odpovídá ubytovací a stavební správa⁴⁹.

3.3 První pilotní studie

Období 90. let na úrovni NATO bylo typické pro vedení četných seminářů a studií environmentální problematiky. Studie „Národní environmentální očekávání a požadavky v zemích NATO“⁵⁰ zahájila tzv. první fáze studií k ochraně životního prostředí, jíž se zúčastnili také představitelé z bývalého Československa.

Do roku 1991 byly vypracovány studie zabývající se vlivem vojenské činnosti na životní prostředí a využitím bývalých VVP⁵¹. Ve Williamsburgu roku 1992 proběhla konference řešící implementaci Montrealského protokolu v NATO⁵² a téhož roku proběhla konference CCMS, spolufinancovaná českým ministerstvem obrany (dále jen MO), o environmentálně šetrném plánování životního cyklu vojenských zařízení a výcvikových prostor v norském Dombåsu. Jednalo se o první konferenci, na které se státy „dvou bloků“ shodly na

⁴⁴ tamtéž.

⁴⁵ VŠEVOJSK-2-12. *Vojenské výcvikové prostory*. Praha: Ministerstvo národní obrany, 1986.

⁴⁶ KOMÁR, Aleš a Petr KOZEL. *Ekologická bezpečnost v ozbrojených silách: Skripta 1. díl*. Brno, Vojenská akademie v Brně, Fakulta velitelská a štábní, 1997.

⁴⁷ ZÁKL-1. *Základní řád České a Slovenské federativní republiky*. Praha: Ministerstvo národní obrany, 1992.

⁴⁸ VŠEOB-Ř-10. *Organizační řád federálního ministerstva národní obrany v míru*. Praha: Ministerstvo národní obrany, 1992.

⁴⁹ CEMPÍREK, Miroslav a kol. *Ekologie v armádě: Skripta*. Brno, 1992.

⁵⁰ National Environmental Expectations and Requirements in NATO Countries

⁵¹ KOMÁR, Aleš a Petr KOZEL. *Ekologická bezpečnost v ozbrojených silách: Skripta 1. díl*. Brno, Vojenská akademie v Brně, Fakulta velitelská a štábní, 1997.

⁵² tamtéž.

tématu jednání. K zajištění environmentálního výcviku byla ustanovena skupina ETWG (Environmental Training Working Group). Seminářem CCMS v Bruselu roku 1992 byla ukončena první fáze studií a započala tzv. druhá fáze řešení problematiky vztahu armády k životnímu prostředí, která se překrývala se založením a rozvojem programu Partnerství pro mír (Partnership for Peace, PfP) řešící mimo jiné spolupráci aliance s nečlenskými státy v oblasti životního prostředí. Na semináři byly schváleny dvě nové studie, které se zabývaly přeshraničními environmentálními problémy způsobenými vojenskými zařízeními a aktivitami a ochranou civilního obyvatelstva před únikem toxických látek v průběhu přesunu vojenského materiálu⁵³.

3.4 Shrnutí: Unifikovaná legislativa a ekologický boom

Předpokladem pro úspěšné řešení prohrášek 2. poloviny 20. století se stala unifikace environmentální politiky, kdy se tato projevila jako „první vlna“ přijímané legislativy spolu se založením MŽP. Charakter legislativy přijaté do konce roku 1992 naznačuje, že nové zákony se zaměřily na nejpálčivější oblasti, které bylo zapotřebí řešit. Mezi takovou oblast patřila zejména problematika odpadů, jež se dotkla také českého vojenského sektoru. Shrnutí vývoje v tomto období uvádí obrázek 2.

4 DRUHÁ VLNA LEGISLATIVY A VZNIK ÚZEMNÍCH EKOLOGICKÝCH ORGÁNŮ: 1993–1998

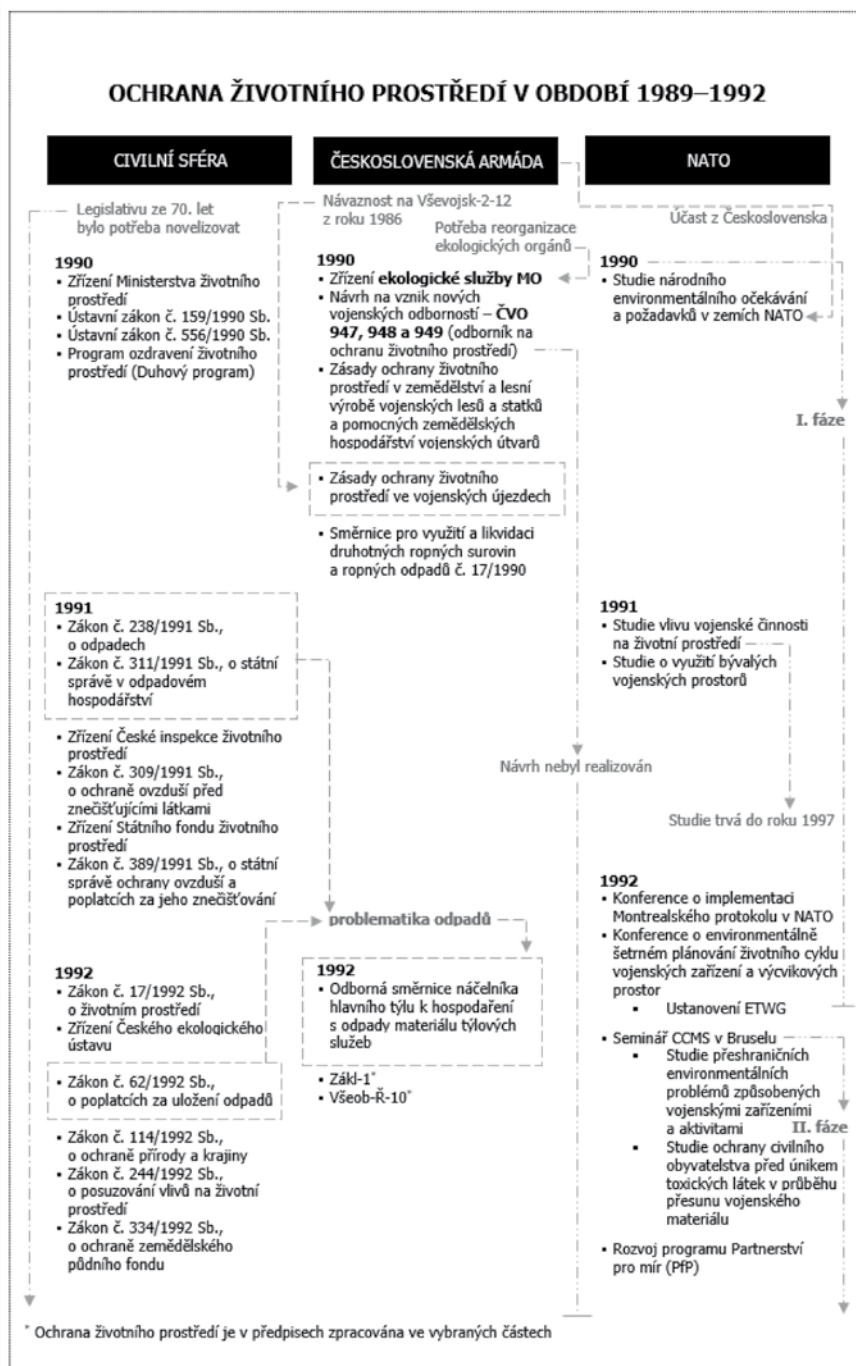
Příprava nových zákonů mezi léty 1993 a 1998 se ve srovnání s předchozím obdobím viditelně zpomalila. Výjimku tvořilo nakládání s odpady, a to zejména díky vstupu České republiky do Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (dále jen OECD). Důvodem zpomalení byla skutečnost, že právo životního prostředí bylo z velké míry již zpracované a zapotřebí jej bylo uvádět do praxe.

4.1 Praktická zkouška prvních zákonů

Se vznikem samostatné České republiky byla 1. ledna 1993 přijata Ústava České republiky. Článek 7 ústavy uzákonil povinnost státu dbát na „šetrné využívání přírodních zdrojů a ochranu přírodního bohatství“⁵⁴. V souvisejícím legislativním dokumentu,

⁵³ tamtéž.

⁵⁴ ČESKÁ REPUBLIKA. Ústavní zákon č. 1/1993: Ústava České republiky. *Sbírka zákonů*, 1993.

Obrázek č. 2: Vývoj legislativního přístupu k ochraně životního prostředí v období 1989–1992

Listině základních lidských práv a svobod⁵⁵, je problematika životního prostředí uvedena v čl. 6, odst. 1–4; čl. 11, odst. 3 a čl. 35, odst. 1–3. Roku 1994 byl schválen zákon, který měnil a doplnil zákon o ochraně ovzduší z roku 1991⁵⁶. O rok později byl schválen první zákon o ochraně ozonové vrstvy⁵⁷ a lesní zákon⁵⁸, který zrušil dosavadní předpisy v lesním hospodářství a přenechal správu státních lesů s výjimkou lesů v národních parcích Ministerstvu zemědělství.

Rok 1996 byl zajímavý zejména díky provedení několika studií zabývajících se komparací české a zahraniční environmentální legislativy v oblasti ochrany vod. Byl navržen požadavek na řešení problematiky čističek odpadních vod a vybudování doposud chybějící legislativy upravující odpadní vody⁵⁹. Zpracována byla rovněž studie novelizace vodního zákona z roku 1973 prostřednictvím srovnání české a americké legislativy^{60,61}. V letech 1997 a 1998 byl přijat další „balík“ environmentálních zákonů. Mezi tyto patřily: zákon zabezpečující mezinárodní úmluvu o obchodu s ohroženými druhy volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin (tzv. CITES)⁶², zákon o právu na informace o životním prostředí⁶³, nový zákon o odpadech⁶⁴ a zákon o chemických látkách a chemických přípravcích⁶⁵.

55 ČESKÁ REPUBLIKA. Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních lidských práv a svobod. *Sbírka zákonů*, 1993.

56 ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 158/1994 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 309/1991 Sb., o ochraně ovzduší před znečišťujícími látkami. *Sbírka zákonů*, 1994.

57 ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 86/1995 Sb., o ochraně ozonové vrstvy. *Sbírka zákonů*, 1995.

58 ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 289/1995 Sb., lesní zákon. *Sbírka zákonů*, 1995.

59 WANNER, J., J. S. CECH a M. KOS. Municipal effluent standards in the Czech Republic. In: *Water Science and Technology* [online]. 1996, s. 1-10 [cit. 2022-02-21]. ISSN 02731223. Dostupné z: doi:10.1016/0273-1223(96)00451-9.

60 CHOUR, V. Basic comparison of structure and functioning of legislative, governmental and non-governmental bodies for water quality management in the USA and CR: A Czech view. In: *Water Science and Technology* [online]. 1996, s. 31-38 [cit. 2022-02-21]. ISSN 02731223. Dostupné z: doi:10.1016/0273-1223(96)00211-9.

61 HOLAS, J. a M. KONVICKOVÁ. Legislative tools in the Czech watershed management policy. In: *Water Science and Technology* [online]. 1996, s. 39-44 [cit. 2022-02-21]. ISSN 02731223. Dostupné z: doi:10.1016/0273-1223(96)00212-0.

62 ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 16/1997 Sb., o podmínkách dovozu a vývozu ohrožených druhů volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin a dalších opatřeních k ochraně těchto druhů a o změně a doplnění zákona České národní rady č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, ve znění pozdějších předpisů. *Sbírka zákonů*, 1997.

63 ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí. *Sbírka zákonů*, 1998.

64 ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 125/1997 Sb., o odpadech. *Sbírka zákonů*, 1997.

65 ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 157/1998 Sb., o chemických látkách a chemických přípravcích a o změně některých dalších zákonů. *Sbírka zákonů*, 1998.

4.2 Zřízení územních ekologických orgánů a zapojení do kurzů NATO

I přesto, že Česká republika v roce 1995 ještě nebyla členem NATO, AČR se již zapojila do ekologických kurzů, které pořádal CCMS. Velení armády se zároveň zabývalo návrhy na zavedení systémů environmentálního managementu (dále jen EMS) dle norem ISO 9000 a ISO 14000 a byly vytvořeny související interní normativní akty, zejména pak Rozkaz ministra obrany (dále jen RMO) č. 1/1995⁶⁶, Normativní výnos Ministerstva obrany (dále jen NVMO) č. 20/1995^{67,68} upravující působnost územních ekologů a činnost komisí a NVMO č. 30/1995⁶⁹, který upravoval obsah ekologického vzdělávání v resortu MO a vycházel z usnesení vlády č. 232/1992 Sb., ke strategii státní podpory ekologické výchovy^{70,71}.

AČR se aktivně zapojila do pořádání odborných shromáždění, seminářů a mezinárodních konferencí. V roce 1995 proběhla 3. celoarmádní ekologická konference (EROP '95), a to pod záštitou prezidenta republiky, přičemž konferenční příspěvky byly zpracovány jako naučné texty. Následujícího roku byla vydána „Směrnice ředitele odboru ŽP MO k zabezpečení realizace Státní politiky ŽP v podmínkách resortu MO“ a příručka velitele „Ochrana životního prostředí v armádě“, která obsahovala základy managementu životního prostředí v armádě, zásady politiky a vedení útvarové dokumentace⁷².

Na základě RMO č. 1/1995 byly vytvořeny územní ekologické orgány MO jako samostatné organizační složky ekologické služby resortu, byla vymezena jejich struktura, vzájemné vztahy a působnosti. Celkem osm detašovaných pracovišť vymezil NVMO č. 20/1995. Úkolem územních ekologických orgánů podle výnosu bylo „zabezpečovat vojenskou činnost a poskytovat odbornou pomoc ve všech oblastech ochrany životního prostředí a při ekologických haváriích; napomáhat výkonu civilní státní správy a úzce s nimi spolupracovat; plnit úkoly v ekologickém manažerském systému; rozhodovat o zařazení odpadů, které produkují součásti resortu MO a zpracovávat interní ekologické audity ve smyslu zákona č. 244/1992 Sb., o posuzování vlivů na životní prostředí“⁷³. V témže roce byla uzavřena dohoda o spolupráci s ČIŽP, která upravila činnost inspektorů na území

⁶⁶ ČESKÁ REPUBLIKA. Rozkaz ministra obrany č. 1/1995 Věstníku. In: Věstník, ŠIS. Praha: Česká republika – Ministerstvo obrany, 1995.

⁶⁷ ČESKÁ REPUBLIKA. Normativní výnos Ministerstva obrany č. 20/1995 Věstníku. In: Věstník, ŠIS. Praha: Česká republika – Ministerstvo obrany, 1995.

⁶⁸ ZEMANOVÁ, Zdena. *Ekologická služba resortu Ministerstva obrany* [online]. [cit. 2022-01-25]. Dostupné z: http://www.tkv.cz/pdf/brdy/B3c_45_48.pdf.

⁶⁹ ČESKÁ REPUBLIKA. Normativní výnos Ministerstva obrany č. 30/1995 Věstníku. In: Věstník, ŠIS. Praha: Česká republika – Ministerstvo obrany, 1995.

⁷⁰ ZEMANOVÁ, Zdena. *Ekologická služba resortu Ministerstva obrany* [online]. [cit. 2022-01-25]. Dostupné z: http://www.tkv.cz/pdf/brdy/B3c_45_48.pdf.

⁷¹ HLÚBIK, Pavol. Životní prostředí v podmínkách Armády ČR. *Vojské zdravotnické listy* [online]. 1998, 67(5), 183–185 [cit. 2022-01-22]. Dostupné z: doi:355.1(437.1/.2):613.16.

⁷² KOMÁR, Aleš. *Ochrana životního prostředí v armádě*. Praha, 1996.

⁷³ ZEMANOVÁ, Zdena. *Ekologická služba resortu Ministerstva obrany* [online]. [cit. 2022-01-25]. Dostupné z: http://www.tkv.cz/pdf/brdy/B3c_45_48.pdf.

vojenských újezdů a spolupráci s územními ekology MO⁷⁴. Ačkoli RMO č. 1/1995 rozšířil tehdejší ekologickou strukturu o územní ekologické orgány, stále existoval nedostatek personálu zabezpečujícího ochranu životního prostředí – k roku 1997 se jednalo pouze o 50 osob⁷⁵.

Priority resortní politiky se zaměřovaly především na likvidaci starých ekologických zátěží, výstavbu nových zařízení s nižším dopadem na životní prostředí, sledování emisí, krajinně-ekologickou inventarizaci VVP, vybudování informačního systému GIS a sítě ekologické služby z kvalifikovaných odborníků⁷⁶.

4.3 Ekologické kurzy, studie a směrnice NATO

V říjnu 1993 Rada NATO přijala dva dokumenty – „Prohlášení politiky životního prostředí“ a „Zásady ekologické výchovy“. Aby armády států NATO dokázaly, že jsou důvěryhodné v ochraně životního prostředí, bylo zapotřebí, aby prováděly realistický výcvik se začleněním požadovaných opatření⁷⁷. V téže souvislosti byla přijata Environmentální politika ozbrojených sil NATO jako „Směrnice pro vyšší důstojníky“.

O tři roky později, v roce 1996, jako výsledek spolupráce mezi USA a Švédskem CCMS vydal Environmentální směrnici pro vojenský sektor⁷⁸, která vedle požadované legislativy v sobě zpracovávala praktické zkušenosti autorů⁷⁹. Roku 1997 bylo ukončeno řešení studie na využití bývalých vojenských prostorů a její výstupy se začaly zapracovávat do politiky NATO⁸⁰. O rok později byla ve Varšavě projednána Modelová studie pro pomoc při rozvoji environmentálních programů v resortu obrany⁸¹, která krok za krokem popsala metodiku pro vytvoření environmentálního programu, jejímž cílem bylo vytvořit armádu, která nebude ničit přírodu země, kterou brání.

⁷⁴ AMORT, Václav. *Sdělení ředitele odboru legislativy a právní služby Ministerstva obrany*. Praha, Ministerstvo obrany, 1995.

⁷⁵ KOMÁR, Aleš a Petr KOZEL. *Ekologická bezpečnost v ozbrojených silách: Skripta 1. díl*. Brno, Vojenská akademie v Brně, Fakulta velitelská a štábní, 1997.

⁷⁶ tamtéž.

⁷⁷ KOZEL, Petr, Aleš KOMÁR a Miroslav CEMPÍREK. *Ochrana životního prostředí v armádách NATO: Skripta*. Vojenská akademie v Brně, Fakulta velitelská a štábní, Brno, 2002.

⁷⁸ CCMS. *Environmental Guidelines for the Military Sector*. CCMS, NATO, 1996.

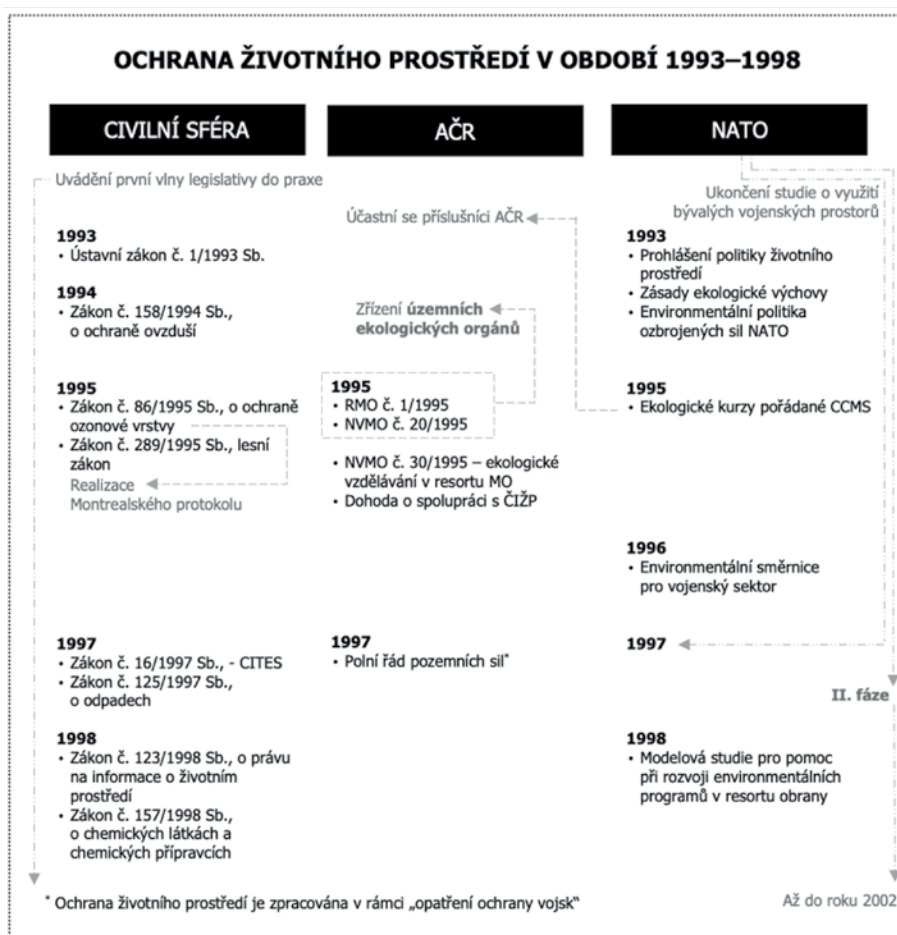
⁷⁹ KOZEL, Petr, Aleš KOMÁR a Miroslav CEMPÍREK. *Ochrana životního prostředí v armádách NATO: Skripta*. Vojenská akademie v Brně, Fakulta velitelská a štábní, Brno, 2002.

⁸⁰ KOMÁR, Aleš a Petr KOZEL. *Ekologická bezpečnost v ozbrojených silách: Skripta 1. díl*. Brno, Vojenská akademie v Brně, Fakulta velitelská a štábní, 1997.

⁸¹ KOZEL, Petr, Aleš KOMÁR a Miroslav CEMPÍREK. *Ochrana životního prostředí v armádách NATO: Skripta*. Vojenská akademie v Brně, Fakulta velitelská a štábní, Brno, 2002.

4.4 Shrnutí: Obavy z ekologie?

Armády států NATO v období po roce 1993 začaly intenzivně pracovat na environmentálně zaměřených studiích, jejichž výsledky periodicky prezentovali na konferencích. Nelze popřít, že česká armáda byla v tomto období průkopníkem v začleňování ochrany životního prostředí do národních předpisů. Na druhou stranu začíná být pozorovatelná jistá obava z toho, že by „ekologie“ mohla zvítězit nad prováděním výcviku, což se prakticky projevilo po roce 1995, kdy již nebyl vydán další NVMO či vojenský předpis, který by zastřešoval environmentální oblast. Vývoj mezi léty 1993 až 1998 uvádí obrázek 3.

Obrázek č. 3: Vývoj legislativního přístupu k ochraně životního prostředí v období 1993–1998

5 TŘETÍ VLNA LEGISLATIVY A VSTUP DO NATO: 1999–2003

Finální zpracování evropských zákonů do českých právních předpisů bylo hlavním cílem do roku 2003 a přijetí více než deseti nových zákonů z oblasti životního prostředí tento cíl pomohlo naplnit. Tím měla být Česká republika po legislativní stránce připravena na vstup do Evropské unie.

5.1 Evropská legislativa a podpora úsporám

V počátku předvstupního období byla schválena nová státní politika životního prostředí, která byla slučitelná s politikou Evropských společenství. Byl přijat zákon o prevenci havárií způsobených nebezpečnými chemickými látkami⁸², který do českého práva převedl směrnici ES Seveso II⁸³. Nově schválený zákon o zajišťování obrany⁸⁴ v § 37 odst. 2 písm. e) a f) stanovil, že za opatření k ochraně přírody a krajiny ve vojenském újezdu je zodpovědný újezdní úřad.

Období od roku 2000 do roku 2004 bylo ve znamení podpory úsporám a využívání obnovitelných zdrojů energie. V prvních dvou letech byla přijata další vlna environmentální legislativy. V roce 2000 byl schválen zákon o hospodaření s energií⁸⁵ a energetický zákon⁸⁶. O rok později bylo přijato celkem pět environmentálních zákonů – zákon o posuzování vlivů na životní prostředí⁸⁷, zákon o odpadech⁸⁸, vodní zákon⁸⁹, zákon o vodovodech a kanalizacích⁹⁰ a zákon o obalech⁹¹. Téhož roku byla rovněž aktualizována státní politika životního prostředí z roku 1999 usnesením vlády číslo 38/2001. Roku 2002 byl přijat zákon o integrované prevenci⁹² a zákon o ochraně ovzduší⁹³. O rok později byl schválen

⁸² ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 353/1999 Sb., o prevenci havárií způsobených nebezpečnými chemickými látkami. *Sbírka zákonů*, 1999.

⁸³ EVROPSKÁ UNIE. Směrnice rady 96/82/ES, o kontrole nebezpečí závažných havárií s přítomností nebezpečných látek, 1996.

⁸⁴ ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky (původní znění z 12. 10. 1999). *Sbírka zákonů*, 1999.

⁸⁵ ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 406/2000 Sb., o hospodaření s energií. *Sbírka zákonů*, 2000.

⁸⁶ ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 458/2000 Sb., energetický zákon. *Sbírka zákonů*, 2000.

⁸⁷ ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 100/2001 Sb., o posuzování vlivů na životní prostředí. *Sbírka zákonů*, 2001.

⁸⁸ ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 185/2001 Sb., o odpadech a o změně některých dalších zákonů. *Sbírka zákonů*, 2001.

⁸⁹ ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 254/2001 Sb., zákon o vodách a o změně některých dalších zákonů (vodní zákon). *Sbírka zákonů*, 2001.

⁹⁰ ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 274/2001 Sb., zákon o vodovodech a kanalizacích. *Sbírka zákonů*, 2001.

⁹¹ ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 477/2001 Sb., o obalech. *Sbírka zákonů*, 2001.

⁹² ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 76/2002 Sb., o integrované prevenci. *Sbírka zákonů*, 2002.

⁹³ ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 86/2002 Sb., o ochraně ovzduší. *Sbírka zákonů*, 2002.

zákon o chemických látkách a chemických přípravcích⁹⁴. V návaznosti na usnesení vlády České republiky č. 1095 z 5. listopadu 2003 byl schválen Státní program na podporu úspor energie a využití obnovitelných zdrojů energie pro rok 2004.

5.2 Stagnace oboru a řešení starých ekologických zátěží

Vstup České republiky do NATO 12. března 1999 se stal významným milníkem tohoto období. Téhož měsíce MO vydalo „Metodické pokyny k zabezpečení ochrany životního prostředí při smluvních cvičeních na území ČR“ a v květnu téhož roku proběhlo v Praze sedmé ekonomické fórum OBSE, které se zabývalo právě ochranou životního prostředí. S rokem 2001 byl přijat nový Polní řád, který ochranu životního prostředí explicitně definoval jako jednu ze základních povinností vojáka. Podle ustanovení řádu může velitel zřídit komisi životního prostředí jako poradní orgán při plnění úkolů v ochraně životního prostředí⁹⁵. Dalším příkladem detailního zapracování této problematiky životního prostředí se projevilo ve vojenském předpisu Všeob-P-5⁹⁶. Nařízení a doporučení k ochraně životního prostředí jsou prostoupena prakticky celým předpisem, přičemž životnímu prostředí je navíc věnována samostatná kapitola. V roce 2002 v návaznosti na rozsáhlé povodně z předchozího roku vydal hlavní ekolog MO „Metodické pokyny k ochraně životního prostředí v útvech a zařízeních Armády České republiky postižených záplavami“.

Problematika „zeleného výcviku“ stále není předmětem řešení a pozornost se zaměřuje (často neodborně) pouze na staré technické otázky, které lze jednoduše vyřešit „ekologičtějšími“ akvizicemi. Problematickými se také jeví některé tendence administrativně správního řízení⁹⁷, které způsobují stagnaci oboru.

5.3 První publikace a zavádění EMS

V roce 1999 byly na úrovni NATO uspořádány semináře o environmentální bezpečnosti ropovodů v Gruzii a ekologických problémech vojenských aktivit v Černém a Azovském moři. K roku 2002 byla ukončena druhá fáze pilotních studií, v jejímž rámci bylo dokončeno 70 studií a tři krátkodobé projekty NATO CCMS⁹⁸.

⁹⁴ ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 356/2003 Sb., o chemických látkách a chemických přípravcích. *Sbírka zákonů*, 2002.

⁹⁵ Polní řád pozemních sil Armády České republiky. Praha, Ministerstvo obrany, 2001.

⁹⁶ VŠEOB-P-5. *Parky vojenské techniky v působnosti Ministerstva obrany a provoz v nich*. Praha, Ministerstvo obrany, 2003.

⁹⁷ KOZEL, Petr, Aleš KOMÁR a Miroslav CEMPÍREK. *Ochrana životního prostředí v armádách NATO: Skripta*. Vojenská akademie v Brně, Fakulta velitelská a štábní, Brno, 2002.

⁹⁸ KOZEL, Petr, Aleš KOMÁR a Miroslav CEMPÍREK. *Ochrana životního prostředí v armádách NATO: Skripta*. Vojenská akademie v Brně, Fakulta velitelská a štábní, Brno, 2002.

Problematika životního prostředí byla řešena na úrovni CCMS, Vědeckého výboru, Výboru pro standardizaci v NATO nebo formou Euroatlantické rady partnerství, spolupráce se členskými státy, PfP (jednání mezi NATO a Ruskem) či mezinárodními organizacemi. Problematickou se dále na zasedáních zabývala Severoatlantická rada (NAC), Výbor pro obranné plánování (DPC), skupina pro jaderné plánování, vojenský výbor se svojí ekologickou agenturou, výbor pro standardizaci a mezinárodní vojenský štáb v rámci environmentální bezpečnosti⁹⁹.

Při vojenské agentuře NATO byla zřízena pracovní skupina pro ochranu životního prostředí (dále jen EPWG), která spolupracovala s ETWG. Obě pracovní skupiny byly součástí Vojenského výboru a podílely se na vzdělávání v kurzech NATO SHAPE. Cílem skupiny bylo pracovat na normě, která by tuto problematiku ukotvila. Výsledkem se stalo vydání publikace STANAG 7141 „Ochrana životního prostředí při činnosti vojsk“¹⁰⁰. Předpis se zabývá zlepšením interoperability, zefektivněním výcviku a dosahováním větších úspor. Pro rozvoj této činnosti byl zřízen Výbor pro společnou vědeckou a technickou spolupráci¹⁰¹.

Trendem období do roku 2003 se stalo zavádění EMS ve vojenském sektoru. NATO vydalo závěrečnou zprávu vycházející z normy ISO 14001 „Systémy environmentálního managementu“, která je součástí publikací tzv. „Blue Book“. To, jakým způsobem jednotlivé státy metodiku implementovaly, bylo hodnoceno na konferencích ve švýcarském Thunu v roce 2001 a v roce 2002 ve Vyškově. Přestože byl na konci jednání přijat názor odborníků z USA, že vlastní systém ochrany životního prostředí je dostatečný, některé členské státy systém EMS přesto zavedly. Česká republika systém nezavedla a využívala vlastní systémy řízení. Hlavním problémem se jevil nedostatek firem poskytujících požadované služby, které by se zároveň dobře orientovaly ve vojenské oblasti s ohledem na potřebu některé informace utajovat, dále snižování počtů osob v resortu a ukončení environmentálního vzdělávání důstojníků na vojenských školách. Jevilo se tedy vhodnějším zavádět EMS vlastní cestou¹⁰². Koncem tohoto období, v roce 2003, Vojenský výbor NATO schválil dokument „Vojenské zásady a politika NATO pro ochranu životního prostředí“^{103,104}.

⁹⁹ tamtéž.

¹⁰⁰ STANAG 7141. *Joint NATO Doctrine for Environmental Protection during NATO Led Operations and Exercises*. Brussels: NATO, 2002.

¹⁰¹ KOZEL, Petr, Aleš KOMÁR a Miroslav CEMPÍREK. *Ochrana životního prostředí v armádách NATO: Skripta*. Vojenská akademie v Brně, Fakulta velitelská a štábní, Brno, 2002.

¹⁰² tamtéž.

¹⁰³ Environment, climate change and security. In: *North Atlantic Treaty Organization* [online]. Brussels, Belgium: NATO, 2022, 2022 [cit. 2022-06-28]. Dostupné z: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_91048.htm.

¹⁰⁴ MC 0469. *NATO Military Principles and Policies for Environmental Protection*. Brussels: NATO, 2003.

5.4 Shrnutí: Vstup do EU připraven a obměna techniky

Zákony třetí generace postupně začaly naplňovat požadavky evropské legislativy, čímž po této stránce začal být splňován předpoklad pro vstup do EU. V lednu 2003 byl proces ukončen a stav životního prostředí byl ohodnocen jako „horší průměr Evropské unie“¹⁰⁵. Z pohledu přístupu armády k ochraně životního prostředí je s koncem předvstupního období možné hovořit již o automatickém zapracování této problematiky do obsahu vojenských předpisů. Přetrvávajícím problémem v tomto období jsou zastaralá zařízení, která AČR používá. Ochrana životního prostředí se v rámci AČR stále zaměřuje pouze na obměnu ekologičtějšího vybavení, zatímco státy NATO řeší tzv. „zelený výcvik“¹⁰⁶. Vzhledem k pečlivému a rychlému zapracování problematiky životního prostředí do vojenských předpisů se na druhou stranu AČR stala průkopníkem v oboru vojenské ekologie. Stala se rovněž autorem požadavku na zařazení problematiky ekologické bezpečnosti do dokumentace PFP a návrhu formátu vzdělávání v oblasti ochrany životního prostředí¹⁰⁷. Vývoj v tomto období znázorňuje obrázek 4.

6 EVROPSKÁ LEGISLATIVA A ALIANČNÍ STANDARDY: 2003 AŽ SOUČASNOST

Požadavky kladené na environmentální politiku byly pro vstup České republiky do EU naplněny. Nová legislativa po roce 2004 tak představuje především novelizaci té původní spolu s přijímáním další legislativy vycházející ze členství v EU, NATO a dalších mezinárodních organizacích.

6.1 Novelizace předchozí legislativy

V roce 2004 byl novelizován zákon o posuzování vlivů na životní prostředí¹⁰⁸ a zavedena byla evropská směrnice SEA¹⁰⁹ a zákon měnící zákon o ochraně přírody a krajiny

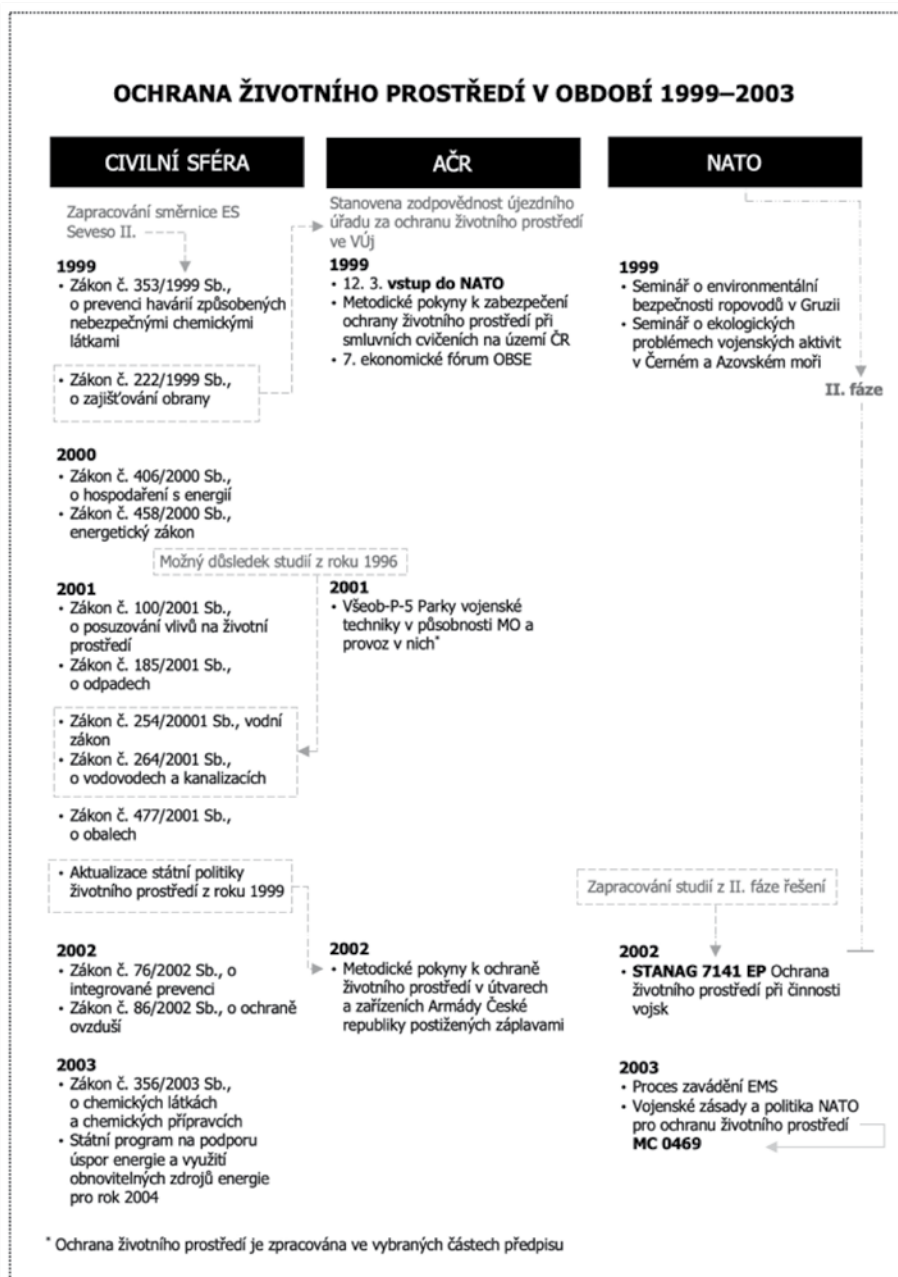
¹⁰⁵ CENIA, česká informační agentura životního prostředí. Životní prostředí v České republice 1989–2004. Praha: DHV CR, 2005. ISBN 80-85087-56-1.

¹⁰⁶ KOMÁR, Aleš a Petr KOZEL. *Ekologická bezpečnost v ozbrojených silách: Skripta 1. díl*. Brno, Vojenská akademie v Brně, Fakulta velitelská a štábní, 1997.

¹⁰⁷ KOZEL, Petr, Aleš KOMÁR a Miroslav CEMPÍREK. *Ochrana životního prostředí v armádách NATO: Skripta*. Vojenská akademie v Brně, Fakulta velitelská a štábní, Brno, 2002.

¹⁰⁸ ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 93/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 100/2001 Sb., o posuzování vlivů na životní prostředí a o změně některých souvisejících zákonů. *Sbírka zákonů*, 2004.

¹⁰⁹ EVROPSKÁ UNIE. Směrnice 2001/42/ES, o strategickém posuzování vlivů na životní prostředí (SEA), 2001.

Obrázek č. 4: Vývoj legislativního přístupu k ochraně životního prostředí v období 1999–2003

z roku 1992¹¹⁰. Zavedena byla evropská síť chráněných území NATURA 2000 – ptačí oblasti. Právě území vojenských újezdů Libavá a Boletice se staly součástí ptačích oblastí a ekologickou službou MO bylo zapotřebí přijmout příslušná opatření.

V roce 2011 byla provedena studie, jejíž autoři přišli k závěru, že současná legislativa v oblasti ochrany půdy není dostatečná k tomu, aby zabránila její erozi a degradaci¹¹¹. Na druhou stranu studie, která se zaměřovala na legislativní ukotvení ochrany ovzduší ČR, přišla k závěru, že tato je dostačující a její plnění přináší pozitivní výsledky na snižování míry znečištění¹¹². Přesto v roce 2012 byla problematika ochrany ovzduší novelizována – byl přijat zákon o ochraně ovzduší¹¹³ a zákon o podmínkách obchodování s povolenkami na emise skleníkových plynů¹¹⁴. Přijat byl rovněž zákon o podporovaných zdrojích energie¹¹⁵. V roce 2020 byla problematika odpadů opět novelizována¹¹⁶.

6.2 Alianční standardy a podpora úsporám

Pozitivním důsledkem předchozích období je skutečnost, že všechny nové či novelizované vojenské předpisy obsahují ochranu životního prostředí jako pevnou součást. Příkladem mohou být předpisy Vševojsk-2-4¹¹⁷, Žen-2-10¹¹⁸, Žen-2-4¹¹⁹, Vševojsk-2-14¹²⁰, Prov-1-5¹²¹ či PHM-1-4¹²².

Na usnesení vlády č. 1083 z roku 2003 armáda reagovala o rok později. Formou sdělení náčelníka Generálního štábu AČR bylo vydáno schválení Státního programu na podporu úspor energie a využití obnovitelných zdrojů energie pro rok 2004. Cílem programu pro MO bylo „snížit celkový objem emisí z tepelných zdrojů, změnit kvalitativní složení

¹¹⁰ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 218/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny. *Sbírka zákonů*, 2004.

¹¹¹PRAZAN, J. a M. DUMBROVSKÝ. Soil conservation policies: Conditions for their effectiveness in the Czech Republic. *Land Degradation and Development* [online]. 2011, 22(1), 124-133 [cit. 2022-02-16]. ISSN 1099145X. Dostupné z: doi:10.1002/ldr.1066.

¹¹²MALÍKOVÁ, O. a M. ČERNÍKOVÁ. Environmental tools of atmospheric protection in the Czech Republic. *WIT Transactions on Ecology and the Environment* [online]. 2011, (147), 423-431 [cit. 2022-02-17]. ISSN 17433541. Dostupné z: doi:10.2495/AIR110391.

¹¹³ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 201/2012 Sb., o ochraně ovzduší. *Sbírka zákonů*, 2012.

¹¹⁴ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 383/2012 Sb., o podmínkách obchodování s povolenkami na emise skleníkových plynů. *Sbírka zákonů*, 2012.

¹¹⁵ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 165/2012 Sb., o podporovaných zdrojích energie. *Sbírka zákonů*, 2012.

¹¹⁶ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 541/2020 Sb., o odpadech. *Sbírka zákonů*, 2020.

¹¹⁷VŠEVOJSK-2-4. *Biologická ochrana letišť*. Praha, Ministerstvo obrany, 2006.

¹¹⁸ŽEN-2-10. *Výcvik v minování ostrovu ženijní municí*. Praha: Ministerstvo obrany, 2008.

¹¹⁹ŽEN-2-4. *Výcvik na vodě*. Praha: Ministerstvo obrany, 2010.

¹²⁰VŠEVOJSK-2-14. *Bojové použití chemického vojska*. Praha: Ministerstvo obrany, 2012.

¹²¹PROV-1-5. *Zabezpečení stravování v AČR*. Praha: Ministerstvo obrany, 2013.

¹²²PHM-1-4. *Požadavky na ochranu životního prostředí pro zařízení a vybavení k manipulaci s ropnými produkty*. Praha: Ministerstvo obrany, 2018.

emisí v důsledku přechodu na ušlechtilá paliva a přestat produkovat emise při využívání čistých energetických zdrojů a tepelných čerpadel“¹²³.

Ministerstvo obrany v roce 2007 vydalo Program podpory úspor energie pro rok 2007 v resortu obrany, čímž reagovalo na usnesení vlády č. 1429 z roku 2005. Cílem programu bylo snížit energetickou náročnost resortu, spotřebu energetických surovin a zátěž životního prostředí znečišťujícími látkami¹²⁴. V návaznosti na Státní politiku životního prostředí České republiky na období 2004 až 2010 a potřeby AČR byla zpracována Politika životního prostředí resortu MO. V průběhu její platnosti, do roku 2007, se objevily určité problémy a byl vytvořen návrh na její novelizaci. Jednalo se např. o doposud nezavedené EMS či ISO 14001 a nedobudovanou potřebnou resortní ekologickou síť¹²⁵. Cílem resortní politiky životního prostředí tohoto období se stává zejména respektování legislativy, neustálá inovace a důkladný systém řízení ekologické služby – zejména v součinnosti s metodami hodnocení vlivu vojenských aktivit na životní prostředí¹²⁶, zaměření na environmentální chování, prevenci a minimalizaci negativních vlivů vojenských aktivit a participaci na výzkumných a vývojových projektech¹²⁷. V témže roce byla přijata také doktrína o požadavcích na nakládání s odpady během vojenských aktivit pod vedením NATO¹²⁸.

V roce 2008 byl AČR přijat dokument Vojenského výboru NATO zabývající se ženíjní podporou v oblasti ochrany životního prostředí¹²⁹. Přijetím tohoto dokumentu se AČR zavázala, že obdobně, jako u ostatních států Aliance, bude ochrana životního prostředí spadat do gesce ženíjního vojska, ačkoli dříve tato problematika spadala do působnosti vojenské ubytovací služby, resp. vojenské logistiky.

V roce 2010 byl vydán NVMO č. 15/2010¹³⁰ v němž byly stanoveny povinnosti a pravomoci přednosty újezdního úřadu ve vztahu k ochraně životního prostředí. V letech

¹²³ ŠTEFKA, Pavel. *Sdělení náčelníka Generálního štábu Armády České republiky o schválení Státního programu na podporu úspor energie a využití obnovitelných zdrojů energie a o vyhlášení Státního programu Ministerstva obrany pro rok 2004*. Praha, SLog, Generální štáb, 2004.

¹²⁴ BARTÁK, Martin a Tomáš PEROUTKA. *Sdělení prvního náměstka ministra obrany o vyhlášení Státního programu na podporu úspor energie a využití obnovitelných zdrojů energie pro rok 2007*. Praha, Ministerstvo obrany, 2007.

¹²⁵ Návrh novelizace politiky životního prostředí resortu Ministerstva obrany České republiky na období 2007-2010. ŘEHÁK, David a Aleš KOMÁR. *Vojenské rozhledy* [online]. 2007, (3), 167-172 [cit. 2022-05-05]. Dostupné z: <https://vojenskerozhledy.cz/kategorie-clanku/strategicke-rizeni/navrh-novelizace-politiky-zivotniho-prostredi-resortu-ministerstva-obrany-ceske-republiky-na-obdobi-2007-2010>.

¹²⁶ KOMÁR, Aleš, David ŘEHÁK a Jiří DVOŘÁK. *Hazard & Impact Index: Effect of Training on the Environment*. Brno: University of Defence, Faculty of Economics and Management, 2006. ISBN 80-7231-133-6.

¹²⁷ Návrh novelizace politiky životního prostředí resortu Ministerstva obrany České republiky na období 2007-2010. ŘEHÁK, David a Aleš KOMÁR. *Vojenské rozhledy* [online]. 2007, (3), 167-172 [cit. 2022-05-05]. Dostupné z: <https://vojenskerozhledy.cz/kategorie-clanku/strategicke-rizeni/navrh-novelizace-politiky-zivotniho-prostredi-resortu-ministerstva-obrany-ceske-republiky-na-obdobi-2007-2010>.

¹²⁸ STANAG 2510. *Joint NATO Waste Management Requirements During NATO-led Military Activities*. Brussels: NATO, 2007.

¹²⁹ MC 0560. *Policy on MILENG Support to Environmental Protection*. Brussels: NATO, 2008.

¹³⁰ ČESKÁ REPUBLIKA. Normativní výnos Ministerstva obrany č. 15/2010 *Věstníku*. In: *Věstník, ŠIS*. Praha: Česká republika – Ministerstvo obrany, 2010.

2011 a 2014 byly přijaty celkem čtyři spojenecké doktríny týkající se životního prostředí. Doktríny přijaté v roce 2011 se zabývaly osvědčenými postupy a standardy ochrany životního prostředí pro vojenské tábory v operacích¹³¹ a systémem environmentálního řízení v operacích NATO¹³². Další doktríny z roku 2014 řešily problematiku environmentálních složek tábora během operací pod vedením NATO¹³³ a osvědčených postupů ochrany životního prostředí pro udržitelnost výcvikových prostorů^{134,135}.

V roce 2014 byl vydán NVMO č. 87/2014¹³⁶ k zabezpečení realizace ustanovení zákona o odpadech z roku 2001. Podle výnosu tak funkci odpadového hospodáře vykonává příslušný zaměstnanec sekce logistiky MO a mezi dohlížecí orgány byly stanoveny Agentura logistiky, sekce logistiky MO a ČiŽP. O rok později NVMO č. 100/2015¹³⁷ stanovil, že při vojenských zkouškách vojenského materiálu je zapotřebí vydání „Odborného stanoviska za ochranu životního prostředí“ hlavním ekologem MO.

V roce 2016 armáda reagovala na § 96 odst. 8 energetického zákona z roku 2000 a na základě RMO č. 46/2016¹³⁸ stanovila Energetickou inspekci v resortu MO. Inspekce podle rozkazu vykonává dozor v objektech důležitých pro obranu státu a dbá na dodržování energetického zákona¹³⁹, zákona o hospodaření energií¹⁴⁰ a zákona o podporovaných zdrojích energie¹⁴¹. Nutno podotknout, že k roku 2022 stále není zavedena norma ISO 14001 – „Systém řízení dopadů na životní prostředí“, jejíž zavedení bylo na úrovni NATO diskutováno již v roce 2003 (v rámci zavádění EMS).

¹³¹ STANAG 2582. *Environmental Protection Best Practices and Standards for Military Camps in NATO Operations*. Brussels: NATO, 2011.

¹³² STANAG 2583. *Environmental Management System in NATO Operations*. Brussels: NATO, 2011.

¹³³ STANAG 6500. *NATO Camp Environmental File During NATO-led Operations*. Brussels: NATO, 2014.

¹³⁴ STANAG 2594. *Best Environmental Protection Practices for Sustainability of Military Training Areas*. Brussels: NATO, 2014.

¹³⁵ VINCENEC, Vladislav, Aleš KOMÁR a Miroslav CEMPÍREK. Doktrína ochrany životního prostředí ve vojenských operacích. *Systemy Logistyczne Wojsk* [online]. 2013, (39), 279–290 [cit. 2022-05-15].

¹³⁶ ČESKÁ REPUBLIKA. Normativní výnos Ministerstva obrany č. 87/2014 Věstníku, Odpadové hospodářství v resortu Ministerstva obrany (1. novela). In: *Věstník, ŠIS*. Praha: Česká republika – Ministerstvo obrany, 2014.

¹³⁷ ČESKÁ REPUBLIKA. Normativní výnos Ministerstva obrany č. 100/2015 Věstníku, Zavádění vojenského materiálu do užívání v resortu Ministerstva obrany. In: *Věstník, ŠIS*. Praha: Česká republika – Ministerstvo obrany, 2015.

¹³⁸ ČESKÁ REPUBLIKA. Rozkaz ministra obrany č. 46/2016 Věstníku, Energetická inspekce v resortu Ministerstva obrany. In: *Věstník, ŠIS*. Praha: Česká republika – Ministerstvo obrany, 2016.

¹³⁹ ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 458/2000 Sb., energetický zákon. *Sbírka zákonů*, 2000.

¹⁴⁰ ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 406/2000 Sb., o hospodaření s energií. *Sbírka zákonů*, 2000.

¹⁴¹ ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 165/2012 Sb., o podporovaných zdrojích energie. *Sbírka zákonů*, 2012.

6.3 Environmentální bezpečnost a změna klimatu

V roce 2006 se Výbor pro vědu spojil s CCMS a vytvořil program „Věda pro mír a bezpečnost“ (Science for Peace and Security, SPS), jehož cílem je rozvíjet nové projekty týkající se environmentální bezpečnosti, např. hospodaření s vodou, předcházení přírodním katastrofám a energetickou bezpečnost¹⁴². Od roku 2007 byl vydán jeden dokument vojenského výboru NATO a pět aliančních doktrín zpracovávajících problematiku ochrany životního prostředí během vojenských aktivit NATO, jejichž výčet uvádí obrázek 5. Ve strategické koncepci z roku 2010 NATO poprvé uznalo změnu klimatu za bezpečnostní hrozbu. V roce 2011 alianční dokument „Military Principles and Policies for Environmental Protection“ byl novelizován a o rok později byla vytvořena „Organizace pro vědu a technologie“ (NATO's Science and Technology Organization), jejímž cílem bylo mimo jiné podporovat výzkum v oblasti ochrany životního prostředí. V roce 2014 byl na Summitu ve Walesu přijat „Zelený obranný rámec“ (Green Defense Framework).

Výsledkem setkání vedoucích představitelů v Londýně v roce 2019 byla iniciativa NATO 2030 zdůrazňující dopad klimatu na bezpečnost uznána jako jeden z hlavních bodů zájmu Aliance. V březnu 2021 ministři zahraničí členských států schválili „Agendu pro změnu klimatu a bezpečnost“ (Climate Change and Security Agenda) za účelem zvýšení povědomí o dopadech změny klimatu na bezpečnost¹⁴³. V červnu téhož roku byl na Summitu v Bruselu přijat ambiciózní „Akční plán pro změnu klimatu a bezpečnost“, jehož cílem je začlenit problematiku změny klimatu do politické a vojenské agendy NATO a vytvořit vedoucí mezinárodní organizaci v rámci dopadu klimatu na bezpečnost¹⁴⁴.

V posledních letech se na úrovni NATO řeší zejména problematika klimatických změn. Tento problém v souvislosti s poskytováním obrany vychází mimo jiné ze studií „Mezivládního panelu pro změnu klimatu“ (United Nations Intergovernmental Panel on Climate Change, UN IPCC), který od roku 1990 vydává hodnotící zprávy v této oblasti¹⁴⁵. Právě šestá hodnotící zpráva IPCC byla podkladem pro jeden z bodů řešení na Summitu NATO 2022 v Madridu. Řešena byla klimatická změna s ohledem na činnost vojenských jednotek za extrémního počasí v rámci environmentální bezpečnosti.

¹⁴² Environment, climate change and security. In: *North Atlantic Treaty Organization* [online]. Brussels, Belgium: NATO, 2022, 2022 [cit. 2022-06-28]. Dostupné z: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_91048.htm.

¹⁴³ Environment, climate change and security. In: *North Atlantic Treaty Organization* [online]. Brussels, Belgium: NATO, 2022, 2022 [cit. 2022-06-28]. Dostupné z: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_91048.htm.

¹⁴⁴ tamtéž.

¹⁴⁵ Climate Change: The IPCC 1990 and 1992 Assessments. In: *Intergovernmental Panel on Climate Change* [online]. Geneva, Switzerland: World Meteorological Organization, United Nations Environmental Program, 1992 [cit. 2022-07-08]. Dostupné z: <https://www.ipcc.ch/report/climate-change-the-ipcc-1990-and-1992-assessments/>.

6.4 Shrnutí: Od regionální ke globální perspektivě

Období po vstupu do EU je charakteristické úbytkem množství nově přijímané environmentální legislativy ve srovnání s předchozími „předevropskými“ obdobími. Z logiky problému však vyplývá, že většinu zákonů bylo zapotřebí přijmout ještě před rokem 2004. Po legislativní stránce začaly být ošetřeny nejvíce problematické (regionální) problémy a společnost se mohla začít věnovat globálním problémům typu využívání zdrojů energie, emise skleníkových plynů či změně klimatu.

Evropské období s sebou do vojenského prostředí přináší především rozmach v oblasti přijímání aliančních standardů. K roku 2022 však stále není naplněn požadavek kladený na ženijní vojsko – být zodpovědný za plnění úkolů ochrany životního prostředí. Současně není na úrovni AČR v dostatečné míře navázáno na započatý proces rozvoje environmentálního vzdělávání z roku 1995, jak dokládá vydání NVMO č. 30/1995¹⁴⁶ či účast československých představitelů na tvorbě kurzů NATO SHAPE, a trend v této oblasti začíná viditelně stagnovat. Vývoj v období po roce 2004 do současnosti uvádí obrázek 5.

7 DISKUSE

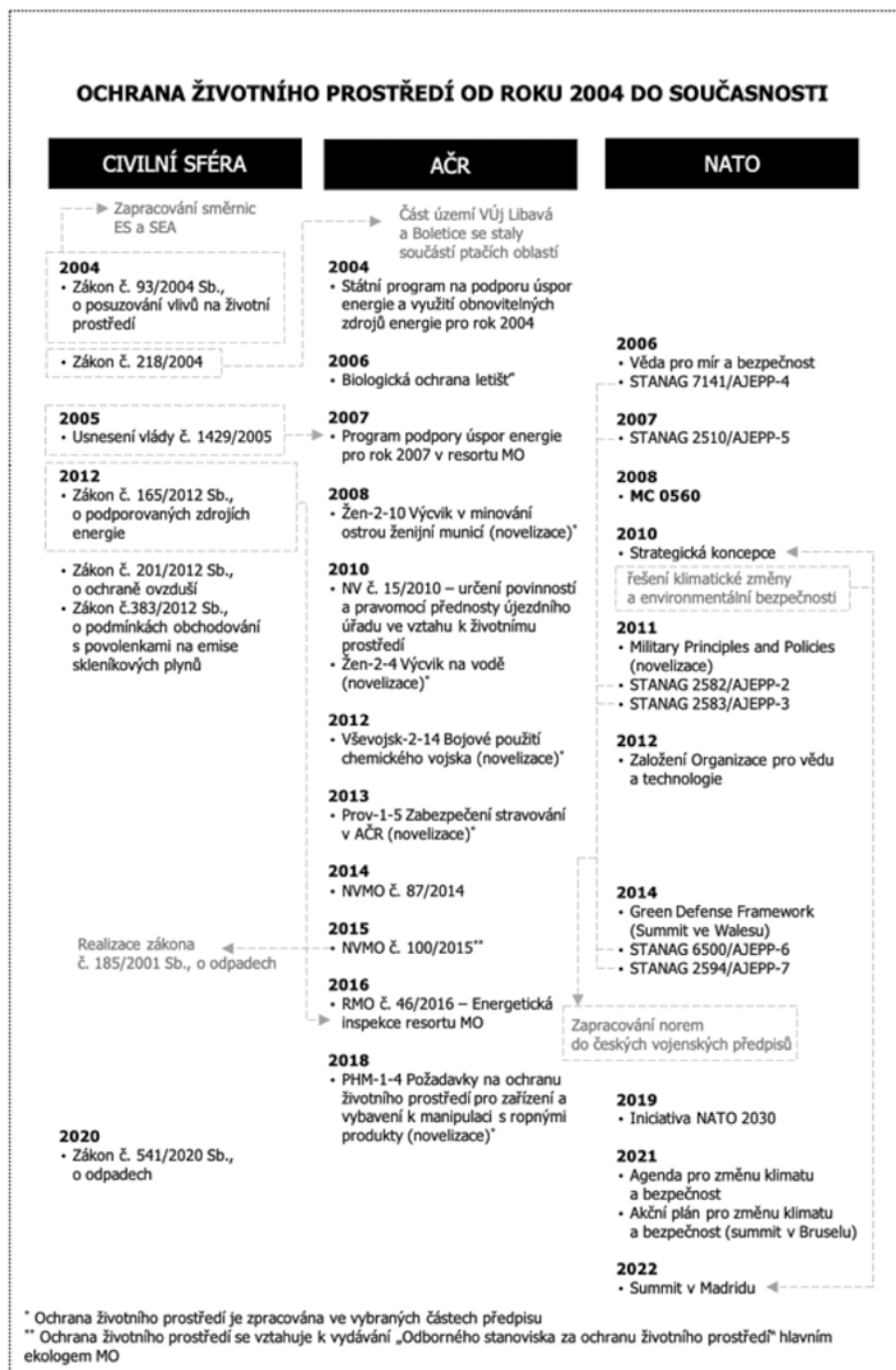
Z obrazových příloh popisující jednotlivá období je patrné, že AČR vždy (alespoň do určité míry) reagovala na aktuálně řešené environmentální problémy, které zapracovávala do vlastních vnitřních předpisů. Na základě provedené analýzy lze uvést obecný závěr, že do roku 2003 se AČR nacházela mezi státy držící prvenství v rámci zapracování legislativy do vojenských předpisů a od roku 2007 implementovala všechny standardizační dohody NATO zpracovávající environmentální problematiku, přičemž výčet jednotlivých implementovaných dohod, novelizovaných předpisů a vydaných normativních aktů působí seriózním dojmem. Je však nutné položit si otázku, do jaké míry jsou přijaté standardy dodržovány a jakou vahou se dotýkají běžného chodu u vojsk?

Obdobně, jako uvádí autoři publikace *Ekologická bezpečnost v ozbrojených silách*¹⁴⁷, od roku 1995 je možné pozorovat nižší míru aktivity na poli vydávání interních normativních aktů pro životní prostředí, přičemž tento trend nekončí rokem 1997, nýbrž je na základě daných zjištění pozorovatelný až do roku 2022. Ptáme se tedy, je tato nečinnost způsobena strachem z „výhry ekologie nad obranou“ nebo pouze není zapotřebí vydávat stále nová opatření a tím administrativně zahlcovat vedoucí složky?

Podíváme-li se s pomocí grafu 1 na období do roku 2000, pozorovatelná je významná aktivita ze strany příslušníků ČSLA (následně ČSA a AČR) v environmentální oblasti. Zcela jasný pozitivní trend dokládá aktivní podíl na realizaci kurzů NATO SHAPE, účast na nich

¹⁴⁶ ČESKÁ REPUBLIKA. Normativní výnos Ministerstva obrany č. 30/1995 Věstníku. In: Věstník, ŠIS. Praha: Česká republika – Ministerstvo obrany, 1995.

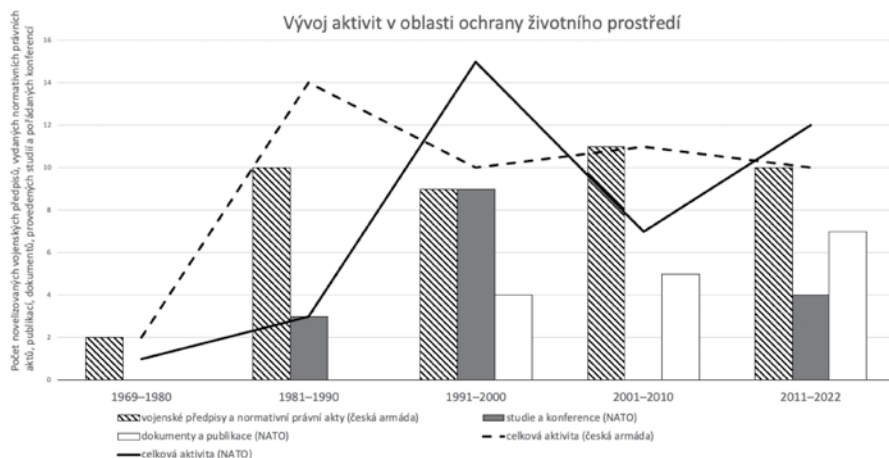
¹⁴⁷ KOMÁR, Aleš a Petr KOZEL. *Ekologická bezpečnost v ozbrojených silách: Skripta 1. díl*. Brno, Vojenská akademie v Brně, Fakulta velitelská a štábní, 1997.

Obrázek č. 5: Vývoj legislativního přístupu k ochraně životního prostředí od roku 2004 do současnosti

(ještě před samotným vstupem do NATO) a propracovanost vnitřních předpisů zpracovávajících ochranu životního prostředí o několik let dříve, než tomu bylo u jiných států Aliance. Do roku 2000 byla převážná část českých vojenských předpisů doplněna o tuto problematiku, zatímco na úrovni NATO začaly probíhat první pilotní studie. Do roku 2000 tak lze hovořit o pozitivním trendu v rámci přístupu armády k ochraně životního prostředí.

Období po roce 2000 je na základě provedené analýzy naopak mírně zmatené a působí, jako by došlo k útlumu v nastaveném trendu. Zatímco na úrovni NATO probíhají četné výzkumné studie, jejichž výsledky jsou prezentovány na pořádaných konferencích, přístup AČR začíná stagnovat. Zatímco výstupy provedených studií od počátku 90. let jsou transponovány do nových aliančních publikací a dokumentů, v AČR jsou tyto alianční standardy na formální úrovni implementovány a prováděny zbylé novelizace bez dalšího proaktivního zapojení. Organizační struktura se v tomto období neustále potýká s personálními a administrativními problémy, pozornost je možná až příliš upínána na staré ekologické zátěže^{148,149} namísto realizace „zeleného výcviku“, což také podtrhuje nezavedení norem ISO 14001 (či EMS) do resortu obrany. Po období dvaceti dvou let trend v AČR působí stagnujícím dojmem.

Graf č. 1: Vývoj aktivit v oblasti ochrany životního prostředí

ZÁVĚR

Aktuální řešení na úrovni NATO se zabývají environmentální bezpečností a přístupy aliančních armád ke klimatické změně a bojové činnosti v extrémních podmínkách.

¹⁴⁸ tamtéž.

¹⁴⁹ KOZEL, Petr, Aleš KOMÁR a Miroslav CEMPÍREK. *Ochrana životního prostředí v armádách NATO: Skripta*. Vojenská akademie v Brně, Fakulta velitelská a štábní, Brno, 2002.

Přijímání proveditelných opatření vycházejících z reálných schopností vojsk nutně závisí na pečlivém identifikování problematických oblastí. Výsledky práce se proto pokusily o vytvoření uceleného pohledu na přístup k environmentální problematice zejména od počátku 90. let 20. století do současnosti, přičemž přehled v takové formě doposud nebyl publikován.

Práce přichází se závěrem, že období do roku 2000 bylo charakteristické projevením pozitivního trendu v rámci přístupu k ochraně životního prostředí a v období po roce 2000 až do současnosti je na úrovni AČR pozorován spíše stagnační trend.

Výsledky práce se celkově shodují se závěrem publikovaným v roce 1997¹⁵⁰, že od roku 1995 je v rámci AČR nastavován stagnační trend k politice životního prostředí. Výsledky analýzy také do určité míry naznačují, že se mohou projevovat obavy z převážení ochrany životního prostředí nad plněním hlavního úkolu ozbrojených sil – přípravy k obraně vlasti, což by mohlo představovat zdůvodnění stagnačního trendu pozorovaného po roce 2000.

Pokud by tomu tak bylo, práce za jeden z klíčových problémů identifikuje nedostatek osvěty v oblasti ochrany životního prostředí v rámci resortního vzdělávání, jehož důsledkem je narušení pozitivního náhledu příslušníků AČR na řešenou problematiku, tedy ve dle obrany státu chránit také jeho životní prostředí¹⁵¹.

SEZNAM ZKRATEK

AČR	Armáda České republiky
CBRN	Chemical, biological, radiological and nuclear (chemický, biologický, radiologický a nukleární)
CCMS	Committee in the Challenges of Modern Society (Výbor pro výzvy moderní společnosti)
ČIŽP	Česká inspekce životního prostředí
ČSA	Československá armáda
ČSLA	Československá lidová armáda
ČVO	Číslo vojenské odbornosti
DPC	Defence Planning Committee (Výbor pro obranné plánování)
EMS	Environmental Management System (Systém environmentálního managementu)
EU	European Union (Evropská unie)
EPWG	Environmental Protection Working Group
ETWG	Environmental Training Working Group
IPCC	Intergovernmental Panel on Climate Change
MO	Ministerstvo obrany
MNO	Ministerstvo národní obrany
MŽP	Ministerstvo životního prostředí
NAC	North Atlantic Council (Severoatlantická rada)
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Severoatlantická aliance)

¹⁵⁰ KOMÁR, Aleš a Petr KOZEL. *Ekologická bezpečnost v ozbrojených silách: Skripta 1. díl*. Brno, Vojenská akademie v Brně, Fakulta velitelská a štábní, 1997.

¹⁵¹ KOZEL, Petr, Aleš KOMÁR a Miroslav CEMPÍREK. *Ochrana životního prostředí v armádách NATO: Skripta*. Vojenská akademie v Brně, Fakulta velitelská a štábní, Brno, 2002.

NVMO	Normativní výnos ministerstva obrany
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development (Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj)
PfP	Partnership for Peace (Partnerství pro mír)
RMO	Rozkaz ministra obrany
STANAG	Standardization Agreement (standardizační dohoda)
UN	United Nations (Organizace spojených národů)
VVP	Vojenské výcvikové prostory

Autoři:

Por. Ing. Bc. Natálie Hanáková, narozena 1996. Absolventka bakalářského studijního programu Mediální studia a žurnalistika na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity (2021) a magisterského studijního programu Ekonomika a management ve studijním modulu Velitel ženijních jednotek na Univerzitě obrany (2021). V současné době studuje doktorský studijní program Teorie obrany státu na Fakultě vojenského leadershipu Univerzity obrany. Ve své disertační práci se zabývá problematikou ochrany životního prostředí v kontextu ženijní podpory a analýzou půd kontaminovaných energetickými materiály.

Plk. (v. z.) doc. Ing. Pavel Mañas, Ph.D., narozen 1967. Vystudoval bývalou Vojenskou akademii v Brně a celou svou profesní kariéru spojil se vzděláváním studentů v oblasti vojenských konstrukcí, ochranných staveb a účinků zbraňových systémů na konstrukce. V poslední době se věnuje modelování a simulacím v oblasti strukturální analýzy konstrukcí a jejich mezní únosnosti a odolnosti, ochraně infrastruktury nutné pro obranu státu a kritické infrastruktury a také bezpečnostním analýzám. V období 2010 až 2019 vedl Katedru ženijních technologií Univerzity obrany. V současné době působí na Univerzitě obrany, VUT Brno a v komerční sféře.

Mjr. Ing. Ota Rolenec, Ph.D., narozen 1983. Absolvent bakalářského (2005) a magisterského (2010) studijního programu Velitel ženijních jednotek – manažer na Fakultě ekonomiky a managementu Univerzity obrany. Od roku 2015 byl studentem kombinovaného doktorského studijního oboru Vojenský management studijního programu Ekonomika a management, který úspěšně dokončil v roce 2018. Aktuálně zastává pozici odborného asistenta Katedry ženijní podpory a současně roku 2021 byl jmenován proděkanem pro vnější vztahy a rozvoj Fakulty vojenského leadershipu. Ve své vědecko-pedagogické činnosti se zabývá problematikou ženijní podpory pohybu vojsk a algoritmizací rozhodovacího procesu příslušníka ženijního vojska ve štábu úkolového uskupení.

Plk. gšt. Ing. Tibor Palasiewicz, Ph.D., narozen 1975. Po ukončení Vysoké vojenské školy ve Vyškově v roce 2000 byl zařazen u ženijního vojska na různých velitelských a štábních funkcích, naposledy u Velitelství 4. brigády rychlého nasazení. V roce 2008 nastoupil do funkce odborného asistenta katedry ženijní podpory Univerzity obrany, kde působí dosud jako vedoucí katedry.

V roce 2015 dokončil studium doktorského studijního programu. Jeho specializace je zaměřena do oblastí použití jednotek ženijního vojska v operacích, zatarasování a odstraňování výbušných prostředků.

Jak citovat: HANÁKOVÁ, Natálie, Pavel MAŇAS, Ota ROLENEC a Tibor PALASIEWICZ. Obrana státu a ochrana životního prostředí: O přístupu Armády České republiky k vývoji environmentální legislativy v národním, evropském a aliančním kontextu. *Vojenské rozhledy*. 2022, 31 (4), 177-202. ISSN 1210-3292 (print), 2336-2995 (online). Available at: www.vojenskerozhledy.cz

Vzpomínka na generála Pezla

Potkali jsme se několik měsíců před jeho smrtí při právě knihy Devět generálů, kterou na přelomu roku vydává Ministerstvo obrany ČR a Vojenský historický ústav u příležitosti třicátého výročí vzniku samostatné Armády České republiky. Stojí na rozhovorech se všemi náčelníky Generálního štábu od ledna 2003 do současnosti. Generál Pezl v knize samozřejmě jako poslední federální a první český „engeeš“ nemohl chybět. Byl jsem vlastně poslední novinář, který s ním mluvil. Ale to mě při návštěvě v jeho bytě v pražské Liboci na jaře 2022 samozřejmě ani nenapadlo. Spíše mě příjemně překvapilo, že byl generál Pezl v poměrně dobré kondici – samozřejmě úměrné jeho věku.

Trpělivě odpovídal na otázky, i když se občas zarazil, protože si na určité detaily nemohl už vzpomenout. Do armády vstoupil krátce po konci druhé světové války. Byla to právě nejtragičtější válečný konflikt v dějinách, který ho silně ovlivnil, aby oblékl vojenskou uniformu. Karel Pezl se narodil 14. září 1927, na Vojenskou akademii v Hranicích nastoupil po maturitě. „Druhá světová válka se stala životní zkušeností, na kterou se nedá zapomenout. Byla to opravdu hodně těžká doba, která mě pro další život dost ovlivnila,“ řekl.

Armádě pak zasvětil celý svůj život – s jednou delší přestávkou. V roce 1971, když už šestým rokem působil na generálním štábu, byl z politických důvodů propuštěn do civilu. Nesouhlasil totiž se vstupem „spřátelených“ vojsk v srpnu 1968. „V armádě tehdy probíhaly čistky, ostatně jako v jiných oblastech. Kdo se znelíbil, měl to spočítané,“ vzpomínal. Napřed se živil jako vrátný v recepci Interhotelu, posléze jako vývojový a vedoucí pracovník Výzkumného ústavu spojů.

Že patří mezi renomované vojenské odborníky – navíc s významným morálním kreditem – se ukázalo po sametové revoluci v listopadu 1989. Nejprve se stal poradcem ministra obrany, pak jeho náměstkem a nakonec náčelníkem Generálního štábu. Také díky němu si armáda v přelomových devadesátých letech získala velký respekt a dobré jméno – nejen doma, ale i v zahraničí. Nebylo to snadné období: konec Varšavské smlouvy, zahájení transformace českých ozbrojených a nasměrování do NATO.

Že si vedl dobře, dokládá jakési malé muzeum vlastních vojenských poct a tradic, kterou měl generál Pezl v jednom pokoji svého bytu. Na stěnách viseli jeho fotografie s významnými politiky nebo představiteli NATO a další upomínkové předměty. Ze šuplíku pak při mé návštěvě vyndal další krabice s vyznamenáními nebo fotografiemi, na nichž byl zachycen například s americkým generálem Colinem Powellem, který byl v letech 2001 až 2005 ministrem zahraničních věcí USA. Anebo s dalším americkým generálem Johnem Galvinem – když v červnu 1991 přiletěl jako vrchní velitel spojeneckých sil NATO v Evropě, přivítal ho vedle tehdejšího ministra obrany Luboše Dobrovského i Karel Pezl. Galvin posléze ve svých pamětech charakterizoval Pezla jako přemýšlivého, ohleduplného muže se schopností jasně formulovat. Obdiv to ale byl vzájemný, neboť Pezl zase ocenil, že se od Galvina mohl naučit, „co to v praxi znamená sdílet demokratické hodnoty“.

Nechyběli ani společné snímky s tehdejšími prezidentem Václavem Havlem, kterému po odchodu z čela generálního štábu v červenci 1993 dělal poradce. „S prezidentem jsem si porozuměl. A myslím, že i on se mnou,“ konstatoval Pezl, který byl i uznávaným armádním teoretikem. Své názory psal také do Vojenských rozhledů. V jednom z nich se například zmiňoval o to, jak významný význam bude mít naše orientace k evropským a euroamerickým strukturám, ale třeba i k mírovým aktivitám OSN. „Bylo jasné, že musíme udržovat otevřené partnerské styky se všemi zeměmi, s nimiž nás spojují společné zájmy. A stále platí, že pro bezpečnost státu má značný význam ohodnocení způsobů a forem ohrožení, jejich intenzita, očekávaná proměnlivost v čase. To vše staví před armádu nutnost vyšší variability a akceschopnosti přiměřené formám a míře ohrožení,“ poznamenal.

Když jsem z jeho bytu odcházel, měl pořád dobrou náladu a byl svěží. Popřál jsem mu pevné zdraví a přidal přání, aby se dožil sta let. Bohužel to nesplnil. Zemřel 10. října ve věku pětadevadesáti let. Čest jeho památce!

Pavel Baroch

Autor: ***Mgr. Pavel Baroch**, narozen 1968. Vystudoval žurnalistiku na Univerzitě Karlově. Novinářem je už více než třicet let. Pracoval například v MF Dnes, Aktuálně.cz, České televizi nebo v časopisu Týden. Nyní je redaktorem týdeníku Hrot. Dlouhodobě se zabývá také problematikou armády nebo moderní historií. Je autorem knihy Mengeleho dvojče A-782 o Jiřím Fišerovi, který se svým bratrem jako malý chlapec přežil Osvětim i zvrácené pokusy doktora Mengeleho, a spoluautorem knihy Moje máma z Terezína, což je utajovaný osud židovské dívky Hany, který po letech vypátral její syn Frank Frištenský.*

Ozbrojené síly v institucionálním a funkčním pojetí	
K vymezení a výkladu pojmu ozbrojených sil a jeho praktickým důsledkům	3
<i>Leopold Skoruša, Ondřej Horák, Radim Vičar, Tomáš Zbořil</i>	
Inovativní pohled na metodický proces členění dezinformacím	23
<i>Martin Havlík</i>	
Identifikace faktorů prevence a eliminace nežádoucích forem impulzivního chování v rámci řešení obtížných situací v podmínkách profesionální činnosti studenta vojenského leadershipu	37
<i>David Ullrich, František Milichovský, Veronika Kolečáková, Lenka Čadová</i>	
Rozvoj leadershipu v podmínkách Armády České republiky	50
<i>Milan Marek, Aleš Tesař</i>	
NATO Force Integration Units: Jsou NFIU přínosem při odstrašení a obraně NATO?	71
<i>Martin Botík, Jan Mazal</i>	
Cesta k Buče: Organizační praktiky ruské armády a násilí na civilistech	81
<i>Tomáš Kučera</i>	
Vojenské aspekty války na Ukrajině	103
<i>Ján Spišák</i>	
Vliv nových technologií na teroristické hrozby v oblasti CBRN: obecná perspektiva a pohled Chorvatské republiky	119
<i>Ivana Cetina, Jugoslav Jozić</i>	
Využití modelování a simulace v procesu optimalizace výstavby Ozbrojených sil České republiky	140
<i>Jan Mazal, Jan Zezula, Josef Procházka, Dalibor Procházka</i>	
Analýza využívání implementační pomůcky rozvojových projektů v AČR	159
<i>Petr Křížek, Vladimír Vyklický, Aleš Tesař, Zdeněk Mikula</i>	
Obrana státu a ochrana životního prostředí: O přístupu Armády České republiky k vývoji environmentální legislativy v národním, evropském a aliančním kontextu	172
<i>Natálie Hanáková, Pavel Maňas, Ota Rolenc, Tibor Palasiewicz</i>	
Vzpomínka na generála Pezla	203
<i>Pavel Baroch</i>	

CONTENTS

The Armed Forces in Institutional and Functional Concept On the Definition and Interpretation of the Concept of the Armed Forces and its Practical Implications	3
<i>Leopold Skoruša, Ondřej Horák, Radim Vičar, Tomáš Zbořil</i>	
Innovative View of the Methodical Process of Facing Disinformation	23
<i>Martin Havlík</i>	
Identification of Factors for the Prevention and Elimination of Undesirable Forms of Impulsive Behavior in the Context of Solving Difficult Situations Under Conditions of Professional Activities of Military Leadership Students	37
<i>David Ullrich, František Milichovský, Veronika Kolečánková, Lenka Čadová</i>	
Leadership Development in the Conditions of the Czech Armed Forces	50
<i>Milan Marek, Aleš Tesař</i>	
NATO Force Integration Units: Are NFIUs a Valuable Element of NATO Deterrence and Defense Posture?	71
<i>Martin Botík, Jan Mazal</i>	
The Path to Bucha: Organisational Practices of the Russian Army and Violence against Noncombatants	81
<i>Tomáš Kučera</i>	
Military Aspects of the War in Ukraine	103
<i>Ján Spišák</i>	
Impact of the New Technologies on CBRN Terrorist Threats: General Perspective and Perspective of Republic of Croatia	119
<i>Ivana Cetina, Jugoslav Jozić</i>	
The use of Modeling and Simulation in the Development Process Optimization of the Armed Forces of the Czech Republic	140
<i>Jan Mazal, Jan Zezula, Josef Procházka, Dalibor Procházka</i>	
Analysis of the use of the Implementation Tool of Development Projects in the Czech Armed Forces	159
<i>Petr Křížek, Vladimír Vyklický, Aleš Tesař, Zdeněk Mikula</i>	
National Defense and Environmental Protection: On the Czech Armed Forces' Approach to the Development of Environmental Legislation in the Czech, EU and NATO Context	172
<i>Natálie Hanáková, Pavel Maňas, Ota Rolenc, Tibor Palasiewicz</i>	
A Memory of the General Pezl	203
<i>Pavel Baroch</i>	

Časopis VOJENSKÉ ROZHLEDY
čtvrtletník

Vydává:
Ministerstvo obrany České republiky, Tychonova 1, 160 01 Praha 6 – Dejvice

Vydávající instituce:
Univerzita obrany, Kounicova 156/65, 662 10 Brno

IČO: 60162694

Vojenské rozhledy č. 4/2022
Ročník: XXXI. (LXIII.)

Datum předání do tisku: 1. prosince 2022

Rozšiřuje:
OKP MO, distribuce, Rooseveltova 23, 161 05 Praha 6
Olga Endlová, tel. 973 215 563, endlovao@army.cz

Redakce: Ing. Petr Koziel, telefon: 973 443 499
E-mail: vojenskerozhledy@unob.cz

Redakční rada: Ing. Ján Spišák, Ph.D. (předseda), PhDr. Miloš Balabán, Ph.D., pplk. Marco Biagini, Ph.D., M. A., doc. PhDr. Felix Černoch, CSc., plk. Florian Círciumaru, Ph.D., Mgr. Lukáš Dyčka, Ph.D., prof. PhDr. Jan Eichler, CSc., kpt. Mgr. et. Mgr. Jakub Fučík, Ph.D., prof. Dr. hab. Artur Gruszcak, plk. gšt. doc. Ing. Vladan Holcner, Ph.D., Ing. Vladimír Karařa, CSc., prof. Ing. Aleš Komár, CSc., PhDr. Tomáš Kopečný, Mgr. Josef Kraus, Ph.D., Mgr. Tomáš Kučera, Ph.D., genmjr. Ing. Miloslav Lafek, prof. Juha-Matti Lehtonen, Ph.D., plk. gšt. Ing. Tomáš Novotný, Ph.D. MSc., Mgr. Martin Riegl, Ph.D., plk. Chris Rogers, MA, MMAS., doc. Hofrat Univ. Dr. Erwin Schmidl, Ph.D., Dr. hab. Zdzisław Sliwa, RNDr. Pavel Štalmach, MBA, Ing. Miroslav Šuhaj, Ph.D., Mgr. et Mgr. Lukáš Tichý, Ph.D.

Tajemník redakční rady: Ing. Petr Koziel

Sídlo redakce: Kounicova 65, 662 10 Brno

Adresa pro zasílání pošty: Vojenské rozhledy – redakce, Kounicova 156/65, 662 10 Brno

Časopis Vojenské rozhledy v elektronické podobě naleznete na:
<http://www.vojenskerozhledy.cz/>

Časopis je evidován:

- v evropské databázi ERIH PLUS
- v seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice
- v katalogu Národní knihovny České republiky
- v databázi Central and Eastern European Online Library GmbH (CEEOL)
- v Crossref database (DOI)
- v databázi Directory of Open Access Journals (DOAJ)

Od čísla 1/2018 je časopis indexován v databázi Emerging Sources Citation Index na Web of Science

Grafická úprava: Andrea Bělohávková

Tiskne: VGHMÚř Dobruška

Evidenční číslo: MK ČR E 6059

Identifikační číslo: ISSN 1210-3292 (print), ISSN 2336-2995 (on-line)

doi: 10.3849/2336-2995

